T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANABİLİM DALI
KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ROCK KÜLTÜRÜNÜN İSTANBUL'DAKİ YANSIMALARI ÜZERİNDEN KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTUNUN İNCELENMESİ: KEMANCI ROCK BAR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

CAN BULUBAY

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANABİLİM DALI
KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ROCK KÜLTÜRÜNÜN İSTANBUL'DAKİ YANSIMALARI ÜZERİNDEN KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTUNUN İNCELENMESİ: KEMANCI ROCK BAR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

CAN BULUBAY

Danışman: Doç. Dr. AYNUR ATMACA CAN

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

YEREL YÖNETİMLER Anabilim Dalı KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi CAN BULUBAY'nın ROCK KÜLTÜRÜNÜN İSTANBUL'DAKİ YANSIMALARI ÜZERİNDEN KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTUNUN İNCELENMESİ: KEMANCI ROCK BAR ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 07.06.2018 tarih ve 2018-16/34 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ....6...../.....7.../.....2018.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. AYNUR ATMACA CAN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. RECEP BOZDOĞAN	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. MURAT ŞENTÜRK	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Can Bulubay
Anabilim Dalı	: Yerel Yönetimler
Programı	: Küresel Şehirler ve İstanbul Araştırmaları
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Aynur Atmaca Can

Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Temmuz 2018
Anahtar Kelimeler	: Küreselleşmenin Kültürel Boyutu, Küyerelleşme, Kent Kültürü, Kent Mekânları, Rock Kültürü, Rock Müzik

ÖZET

Küreselleşme bütün ülkeleri etkisi altına alan, çok boyutlu yapısı nedeniyle varlığı kolaylıkla gözlemlenebilen bir olgudur. Küreselleşmenin kültürel boyutu ise küreselleşmenin, toplumlar üzerindeki belirgin etkilerini ortaya çıkaran tarafıdır. Geçmişten beri ülkeleri ve toplumları birbirlerine yaklaştıran kültür akışları küreselleşme ile birlikte hızlanmış, yoğunlaşmıştır. Bu akışlar ile birlikte ülkelere birçok yabancı kültür unsuru giriş yapmış ve toplum yaşamına sirayet etmiştir. Rock müzik ve onun oluşturduğu rock kültürü de bunlardan biridir.

Rock müzik gibi, Batılı ülkelerin ihracı olan unsurlar dışa daha kapalı olan çevre ülkelerde yayılmaya başladıklarında toplum ile aralarında doku uyuşmazlıkları başta olmak üzere birtakım sorunlar meydana gelebilmektedir. Rock'ın Türkiye'deki yaşamı da bu eksende gelişmiştir. Rock müzik ülkemizde birçok formda icra edilmiş, kültürel homojenleşme ve küyerelleşme bağlamında okunabilecek, rock müziğin esas ögeleri ile yerel motiflerin birleştirilmesi suretiyle

oluşturulmuş başarılı müzikal üretimlerin yapılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra rock kültürü de durmaksızın ilerleyen küreselleşmenin etkisiyle dönüşümler geçirmiştir. Bu bağlamda rock'ın bir kültür endüstrisi hâline geldiği, altkültür ve karşı kültür kimliklerinde bozulmalar görüldüğü, protest tavrında yozlaşmalar görüldüğü gibi konular tartışılagelmiştir.

Bütün bu gelişmelere mekân ölçeğinde ışık tutan ve bu dönüşümleri kendisi de yaşayan Kemancı Rock Bar, kıraathaneden rock bara evrilen yapısı ile küreselleşmenin yarattığı dönüşüm sürecini özetleyebilecek verimli bir örnek olarak görülmüştür. Bu sebeple Kemancı, rock kültürünün küreselleşme ile ilişkisinin analiz edilebilmesi açısından uygun bir saha işlevi görmüştür.

Küresel şehirlerin, küreselleşmenin kültürel boyutunun net biçimde gözlemlendiği alanlar olmasından hareketle İstanbul ve Kemancı tezin odak noktası olarak belirlenmiş, rock kültürünün küreselleşme ile bağlantısının bu pencereden bakılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Tezin özgün bir yapı arz etmesi gerektiği düşünüldüğünden bir saha araştırması kurgulanmış, rock kültürüne hâkim ve Kemancı'nın iki dönemine de tanıklık etmiş kişilerle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayalı derinlemesine bireysel niteliksel görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular vasıtası ile tezin sorduğu sorular cevaplanmış ve açtığı tartışma başlıklarının altı doldurulmuş, devamında rock kültürünün küreselleşme ve şehirle olan ilişkilerinin nasıl ele alınması gerektiğine dair tartışmacı bir bakış açısıyla yorumlar yapılmış, öneriler getirilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Can Bulubay
Field	: Local Governments
Programme	: Global Cities and İstanbul Surveys
Supervisor	: Doç. Dr. Aynur Atmaca Can
Degree Awarded and Date	: Master - July 2018
Anahtar Kelimeler	: Cultural Dimension of Globalization, Glocalization, Urban Culture, Urban Space, Rock Culture, Rock Music

ABSTRACT

Having all the countries in the world under its effect, globalization is a phenomenon that can be easily observed owing to its multidimensional nature. The cultural dimension of globalization, on the other hand, is the aspect of it that reveals its distinct effects on societies. Cultural flows, which have brought countries and societies closer since very old times, have accelerated and intensified with globalization. Along with these flows, many foreign cultural elements have entered the country and spread to society life. Rock music and the rock culture around it are among these.

When elements such as rock music are exported by Western countries and begin to spread in the more closed neighbor countries, some problems may arise between society and these elements, especially with regards to cultural conflicts. Rock's life in Turkey has also developed on this axis. The rock music has been performed in many forms in our country, and the rock music that can be read in the context of cultural heterogenization and "glocalization" has made successful musical

productions created by the combination of the main elements and the local motifs. The rock culture has also undergone transformations with the ever-increasing globalization. In this context, issues such as rock becoming a cultural industry, degeneration in subculture and counter-cultural identities, degeneration in protest attitude have been discussed.

Kemancı Rock Bar, which sheds light on the dimensions of all these developments and also experiences all these transformations itself, can be seen as a productive example to summarize the transformation process created by globalization with its structure evolved from a coffee house to a rock bar. Therefore, Kemancı has functioned as a suitable field for analyzing the relationship between the rock culture and globalization.

With the global cities being the areas where the cultural dimension of globalization is clearly observed, Istanbul and Kemancı have been determined as the focal point of the thesis and it is aimed to examine the connection with the globalization of rock culture from this point of view. RA field survey was devised because it was thought that the thesis should have a unique structure and an interview was conducted based on the semi-structured interview technique with the people who has a good knowledge of rock culture and witnessed both periods of Kemancı. Through the findings obtained, the questions raised by the thesis were answered and the discussion titles opened were substantiated by the arguments and comments and suggestions were made from an argumentative point of view on how the relationship between the rock culture and globalization and the city should be discussed.

ÖNSÖZ

Amatör bir düzlemde hayatımın büyük kısmını kaplayan İstanbul -özellikle de Suriçi- sevdamı akademik hedeflerim doğrultusunda profesyonel bir düzleme oturtma sürecindeki en önemli aşamalardan biri olan bu tez çalışmamda dolaylı veya doğrudan katkıları bulunan isimlere bir kez de bu sayfa aracılığıyla teşekkür etmek, kendi açımdan tezin olmazsa olmazıdır.

Tezin başından sonuna dek birçok noktada bilgisi ve tecrübesi ile kilit noktalarda katkı sağlayan, aynı zamanda tezin genelinde bana özgürlük alanı tanıyan ve bir anlamda bu akademik kariyer sürecinde pişmemi sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Aynur Atmaca Can'a öncelikli teşekkürlerimi sunuyorum.

Küresel Şehirler ve İstanbul Araştırmaları bölümündeki yüksek lisans serüvenime tesadüfi bir şekilde vesile olan arkadaşım Egemen İnan'a; tezin çekirdeğini oluşturan üçüncü ve dördüncü bölümlerde mesleğinin ve hobilerinin de etkisiyle ciddi katkılar sunan, tezin konusu ile amacının önemli olduğunu düşünen ve tezi manen en az benim kadar benimseyip sahiplenen, tezin yazım sürecinde ve bitişinden sonra bütün metni okuyarak detaylı eleştirilerini benimle paylaşan ve bunun yanı sıra teknik açıdan teze büyük katkı sağlayan Seda Üstün'e; yine belli aşamalarda yardımlarını esirgemeyen Merve Yalçın ve Burcu Erdem'e; tez savunmasında kıymetli görüşlerini sunan ve teze değer katan jüri üyeleri Prof. Dr. Recep Bozdoğan ve Doç. Dr. Murat Şentürk'e; paylaştıkları fikirleri ve anılarıyla tezin özgün niteliğine önemli katkılarda bulunan Murat Beşer, Abdülkadir Elçioğlu, Bülent Karaköse, Çağlan Tekil, Tolga Akyıldız, Mehmet Atilla Güler, Murat Hancıoğlu ve Deniz Durukan'a da yardımları ve samimi yaklaşımlarından ötürü minnettarlıklarımı sunuyorum.

Can Bulubay

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
KISALTMALAR ..... **x**
FOTOĞRAF LİSTESİ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR **8**

1.1. KÜRESELLEŞME 8
1.1.1. Küreselleşme Kavramı 8
1.1.1.1 Kavramın İlk Kullanımları ve Literatüre Girişi 8
1.1.1.2. Küreselleşmeyi Tanımlamanın Zorluğu 10
1.1.1.3. Küreselleşme Tanımları 11
1.1.2. Küreselleşmenin Tarihçesi 16
1.1.3. Küreselleşmenin Boyutları 25
1.1.3.1. Ekonomik Boyut 26
1.1.3.2. Siyasi Boyut 29
1.1.3.3. Kültürel Boyut 32
1.1.4. Küreselleşmeye Dair Görüşler 32
1.1.4.1. Küreselleşme Yaklaşımları 33
1.1.4.1.1. Küreselleşmeciler 34
1.1.4.1.2. Kuşkucular 34
1.1.4.1.3. Dönüşümcüler 36
1.1.4.2. Küyerelleşme 37
1.1.4.3. Merkez-Çevre İlişkisi 39
1.1.4.4. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yönleri 39
1.1.4.5. Küreselleşmeyle Başa Çıkmak 42
1.2. KÜLTÜR 45
1.2.1. Kültür Kelimesinin Etimolojisi ve Tarihçesi 45
1.2.2. Kavramın Kullanımı ve Anlamları 47

1.2.3. Kültür Tanımları 48
1.2.4. Kültür-Doğa İlişkisi 50
1.2.5. Kültür-İnsan İlişkisi 51
1.2.6. Kültürün İlkeleri ve Özellikleri 52
1.2.7. Kültürün Ögeleri 54
1.2.8. Altkültür 54
1.3. MEKÂN 55
1.3.1. İnsan ve Mekân 56
1.3.2. Toplum ve Mekân 56
1.3.3. Kültür ve Mekân 57
1.3.4. Küreselleşme ve Mekân 57
1.4. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU 58
1.4.1. Kültürlerin Hareketi 59
1.4.2. Kültür Değişimleri 60
1.4.3. Küresel Kültür ve Küresel Kültür Akışları 61
1.4.4. Küreselleşmenin Kültürel Perspektifleri 61
1.4.4.1. Kültürel Homojenleşme 62
1.4.4.1.1. Kültür Emperyalizmi 63
1.4.4.1.2. Amerikanlaşma 64
1.4.4.1.3. Kültür Endüstrisi 64
1.4.4.1.4. Kültürleşme-Kültürsüzleştirme 65
1.4.4.1.5. Kültür Şoku 66
1.4.4.1.6. Homojenleşmenin Olumsuzlukları 66
1.4.4.2. Kültürel Heterojenleşme 67
1.4.4.2.1. Melezleşme 68
1.4.4.2.2. Küyerelleşme 68
1.4.5. Kültürel Küreselleşmeye Karşı Direnç ve Uyum 69
1.5. BÖLÜM SONUCU 72

2. BÖLÜM: KÜRESELLEŞMENİN İSTANBUL'A ETKİLERİ 74

2.1. OSMANLI DÖNEMİ MODERNLEŞMESİNDE İSTANBUL 74
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİNDE İSTANBUL 77
2.3. TÜRKİYE'NİN KÜRESELLEŞEN DÜNYAYA ENTEGRASYONU 80
2.4. KÜRESEL KENTLER 83

2.5. İSTANBUL'UN KÜRESEL KENTLEŞMESİ 85
2.6. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE VE İSTANBUL'A TOPLUMSAL ETKİLERİ 91
2.7. BATIYA AÇILAN PENCERE: BEYOĞLU 93
2.8. KENT KÜLTÜRÜ 96
2.9. BÖLÜM SONUCU 97

3. BÖLÜM: TÜRKİYE'DEKİ ROCK KÜLTÜRÜNÜN KÜRESELLEŞME İLE İMTİHANI 99

3.1. ROCK MÜZİK 99
3.1.1. Rock Müziğin Kökenleri 100
3.1.2. Rock Müzikten Rock Kültürüne 102
3.2. TÜRKİYE'DE ROCK MÜZİK 105
3.2.1. Rock'n Roll Dalgası 105
3.2.2. Anadolu Pop 108
3.2.3. 1980 Sonrası Durgunluk Dönemi 112
3.2.4. Rock'ın Yükselişi 115
3.3. ROCK KÜLTÜRÜNÜN KÜRESELLEŞMESİ 120
3.3.1. Rock Endüstrisi 121
3.3.2. Altkültür ve Karşı Kültür Kimliği Olarak Rock 127
3.3.2.1. Altkültür Olarak Rock 127
3.3.2.2. Karşı Kültür Olarak Rock 131
3.3.3. Rock Kültürünün Serencamı 132
3.4. ROCK MÜZİĞİN PROTEST TAVRI 134
3.5. YEREL MOTİFLERİN ROCK MÜZİKTE KULLANIMI 147
3.5.1. Anadolu Pop ile Öze Dönüş 149
3.5.2. Türkçe Rock'ta Sentez Örnekleri 152
3.5.3. Sentezler Hakkındaki Görüşler 158
3.6. BÖLÜM SONUCU 161

4. BÖLÜM: İSTANBUL'DAKİ ROCK KÜLTÜRÜNÜN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ VE KEMANCI ROCK BAR 163

4.1. KENT MEKÂNLARI 163

4.2. KEMANCI ROCK BAR 165
4.2.1. Köprüaltı Kemancı 165
4.2.1.1. Galata Köprüsünün Altı 165
4.2.1.2. Rock Öncesi Dönem 167
4.2.1.3. Rock Bara Dönüşüm 168
4.2.1.4. Kemancı'nın Tercih Edilme Sebepleri 169
4.2.1.5. Kemancı'da Altkültür Oluşumu 170
4.2.1.6. Mekânın Fiziksel Yapısı ve Konumu 171
4.2.1.7. Kemancı ve Aidiyet 173
4.2.1.8. Kemancı'nın Heterojen Müdavim Yapısı 174
4.2.1.9. Kemancı'nın Şöhreti 176
4.2.1.10. Köprüaltı Döneminin Sonu 177
4.2.2. Taksim Kemancı 179
4.2.2.1. Geçiş Dönemi 180
4.2.2.2. Üçüncü Kemancı 180
4.2.2.3. Mekânın Konumu ve Fiziksel Yapısı 181
4.2.2.4. Yeni Düzen ve Müdavim Kitlesinin Değişimi 182
4.2.2.5. Kemancı ve Rock Müzisyenleri Arasındaki İlişki 183
4.2.2.6. Çalınan Müzikler 185
4.2.2.7. Kemancı'nın Kimlik Değişimi ve Düşüşü 186
4.2.2.8. Kemancı'nın Vedası 187
4.3. DİĞER POPÜLER ROCK MEKÂNLARI 188
4.4. DÜNDEN BUGÜNE ROCK MEKÂNLARININ DÖNÜŞÜMÜ 192
4.5. BEYOĞLU'NDA ROCK KÜLTÜRÜ 197
4.6. İSTANBUL'DA ROCK KÜLTÜRÜ 198
4.7. BÖLÜM SONUCU 201

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 202
KAYNAKÇA 210

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ANAP	Anavatan Partisi
AVM	Alışveriş Merkezi
(çev.)	Çeviren
DB	Dünya Bankası
DJ	Disc Jockey
(drl.)	Derleyen
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	Editör
EZLN	Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
(hzl.)	Hazırlayan
MÖ	Milattan Önce
MP3	MPEG-1 Audio Layer III
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TAPDK	Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
yy	Yüzyıl

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: 1965'te Galata Köprüsü'nün altı (Ara Güler) 166
Fotoğraf 2: 1920'de Galata Köprüsü'nün altı 166
Fotoğraf 3: 1955'te Galata Köprüsü'nün altı (Ara Güler) 166
Fotoğraf 4: 1980'lerde Galata Köprüsü'nün altı 167
Fotoğraf 5: 1980'lerde Galata Köprüsü'nün altı 167
Fotoğraf 6: Köprüaltı Kemancı 169
Fotoğraf 7: Köprüaltı Kemancı 171
Fotoğraf 8: "Kemancı'da Bir Gece", Bülent Karaköse çizimi. 172
Fotoğraf 9: Köprüaltı Kemancı 173
Fotoğraf 10: "Kemancı'da Bir Gece" 174
Fotoğraf 11: "Kemancı'da Bir Gece" 175
Fotoğraf 12: "Kemancı'da Bir Gece" 175
Fotoğraf 13: "Kemancı'da Bir Gece", Bülent Karaköse çizimi. 175
Fotoğraf 14: "Kemancı'da Bir Gece", Bülent Karaköse çizimi. 176
Fotoğraf 15: "Kemancı'da Bir Gece" 177
Fotoğraf 16: Köprüaltı Kemancı 177
Fotoğraf 17: Köprüaltı Kemancı 178
Fotoğraf 18: Köprüaltı Kemancı 178
Fotoğraf 19: Kemancı Rock Bar 181
Fotoğraf 20: Kemancı Rock Bar iç mekân (Hüseyin Çelebi'nin el çizimi) 181
Fotoğraf 21: Kemancı Rock Bar 182
Fotoğraf 22: Kemancı Rock Bar 182
Fotoğraf 23: Kemancı Rock Bar 183
Fotoğraf 24: Kemancı Rock Bar 183
Fotoğraf 25: Özlem Tekin, Kemancı Rock Bar 184
Fotoğraf 26: Teoman, Kemancı Rock Bar 184
Fotoğraf 27: Kemancı Rock Bar 185
Fotoğraf 28: Kemancı Rock Bar 185
Fotoğraf 29: Kemancı Rock Bar girişi 186
Fotoğraf 30: Cahit Berkay ve Taner Öngür (Moğollar) 187
Fotoğraf 31: Erkin Koray 187
Fotoğraf 32: Kemancı Rock Bar 188
Fotoğraf 33: 1994 Nisan ayında gruplar ve çaldıkları mekânlar 190
Fotoğraf 34: 1994 Mayıs ayında gruplar ve çaldıkları mekânlar 190
Fotoğraf 35: 1994 Nisan ayında gruplar ve çaldıkları mekânlar 191

GİRİŞ

Arka Plan ve Önem

Küreselleşme iletişim teknolojisindeki ivmelenmeyle paralel olarak yükselmiş ve tüm dünyayı etkisi altına almış, uzun yıllardır tartışılmakta olan moda bir olgudur. Etki alanının çok geniş olması nedeniyle birçok disiplin ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Küreselleşmenin bu özelliği, onun çeşitli bilim dalları tarafından araştırmalara konu edilmesini sağlamış, üzerinde uzlaşılması ise karmaşık ve yoruma açık niteliğinden ötürü mümkün olmamıştır. Araştırmacılar tarafından hemfikir olunmasına olanak tanımayan yapısı, doğal olarak ülkelerin küreselleşmeye farklı bakış açılarıyla yaklaşmasına neden olmuştur. Bazı ülkeler, küreselleşmeyi özellikle ekonomik yayılma ve kültür ihracı için bir araç kabul ederek onun bir anlamda sürükleyicisi olmuşlar, bazı ülkeler ise bir anlamda baskıya dönüşen bu durum karşısında zarar görüp buna göre pozisyon almışlardır. Ekonomi, birçok araştırmacı tarafından küreselleşmenin lokomotif niteliğindeki ögesi kabul edilmektedir. Ancak küreselleşmenin öncelikli gözlem ve analiz sahası ise kültür boyutudur. Bir kişinin, bir yerin ya da bir ülkenin küreselleşip küreselleşmediği en açık şekilde o unsurun kültürel tabanındaki yansımalar ile anlaşılmaktadır. Küreselleşmenin kültürel boyutu bu sebepten ötürü küreselleşmenin etkilerinin yorumlanabilmesi açısından cazip bir saha olarak öne çıkmaktadır.

Kentler küreselleşmenin çok boyutlu etkilerinin gözlemlenebilmesi bakımından büyük önem teşkil etmektedir. Öyle ki günümüzde ülkelerin rekabeti kadar küresel kentlerin kendi arasındaki rekabeti de söz konusudur. İstanbul da geçmişten bugüne bu toprakların dışa açılan kapısı olduğundan ötürü, küreselleşmenin etkilerinin yoğun olarak görüldüğü, aynı zamanda tarihi boyunca sayısız kültüre ev sahipliği yapmış olması nedeniyle kültür araştırmaları açısından da büyük önemi haiz bir kenttir. Kentin dünya tarihini değiştiren imparatorluklara başkentlik yapmasının, onu bir cazibe merkezi hâline getirmesinin yanında siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan da birtakım ülkelerin hedefi kılmıştır. Bu durum, geçmişten günümüze kadar çok sayıda değişik kültürün kentle ilişki kurmasını sağlamış, böylelikle kent çok kültürlü ve kozmopolit bir yapıya bürünmüş, bu niteliğini de uzun yıllar boyunca korumuştur. İstanbul; Roma, Bizans ve Osmanlı

dönemlerinden sonra başkentlik sıfatını kaybetmiş olsa da öneminde ciddi bir azalma meydana gelmemiştir. Günümüzde Sydney, Cenevre, Rio de Janeiro, Johannesburg, Mumbai, Marakeş gibi kentlerle aynı kaderi paylaşmakta olan İstanbul, çoğu yabancı tarafından ülkenin başkenti sanılmaktadır. Bu yanılgının esas sebebi, İstanbul'un, Türkiye'nin en önemli şehri konumunda olmasıdır.

İstanbul, eski zamanlardan bugüne dek bu toprakların dış dünyaya açılan kapısı olması ve bu nedenle de yabancı kültürler için bir ilgi odağı olmasıyla bilinmektedir ve bu bilinirlik, Osmanlı dönemindeki modernleşme hareketleriyle birlikte daha belirgin hâle gelmiştir. Batı kültürlerinin Türk toplumu üzerinde yarattığı etkiler uzun yıllar boyunca tartışılmıştır. Öyle ki ünlü Türk yazarları bu tartışmaları konu edinen kült eserlere dahi imza atmışlardır. Batı'nın, Türk toplumunun gündelik yaşam pratiklerine sızan izleri zaman içinde kalıcı hâle gelmiş, kentte birtakım sosyal ayrışmalar görülmüştür. İnsanların asimile olup olmadıkları, kimliklerini kaybedip kaybetmedikleri, kültürel özlerinden kopup kopmadıkları konuları sıkça tartışılmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerindeki duraklama ve gerileme süreçleri nedeniyle ülkenin yeniden şahlandırılması çalışmalarına girişilmiş ve ülkenin yüzü o dönemde yükselişte olan Batı uygarlığına çevrilmiştir. Kapitalizmin sürükleyicisi olarak kabul edilen Batılı devletler için İstanbul, önemli bir yatırım sahası işlevi görmüş ve sermaye ile birlikte bu devletlerin kültürleri de kente sızmıştır. İstanbul'un yarısı civarında bir nüfusun azınlıklardan oluşması, bu akışın önüne ciddi engeller çıkmamasını sağlamış, böylelikle Osmanlı ve İstanbul için yeni bir dönem başlamıştır.

Söz konusu Batılı etki kente imparatorluğun merkezi olan Suriçi bölgesinden değil, Beyoğlu'ndan dahil olmuştur. Beyoğlu, 19. yüzyıl ile birlikte modern yaşamın, medeniyetin, Avrupalılığın, eğlence hayatının ve kültürel etkinliklerin merkezi hüviyetine bürünmüştür. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeni yönetim, İstanbul'u, ülkenin işgaline sebebiyet veren anlayışın başkenti olarak görmüş ve Ankara'yı başkent ilan ederek yatırımlarını bu kente ve Anadolu'ya odaklamış, İstanbul'a deyim yerindeyse sırt çevirmiştir. İstanbul, bu tavır nedeniyle belli oranda gözden düştüyse de söz konusu kültürel liderlik durumu fiiliyatta değişmemiştir. 1950'lerden sonra ise İstanbul, devlet aygıtının desteğini yeniden arkasında bularak yükselişe geçmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında ülkenin ekseninde bir kayma meydana gelmiş ve ekonomide liberal bir anlayış hâkim kılınmıştır. Bu değişimle birlikte dışa açılan ve küreselleşmeye uyum sağlamaya çalışan Türkiye, kendisini ulus aşırı etkilere açık bir pozisyonda bulmuştur. Bu süreçte halk, iktidarın ön ayak olması ile bir tüketim toplumu yapılmaya çalışılmış, ülkeye yurt dışından birçok teknolojik imkân ve kültür akışının girmesi sağlanmıştır. Bunda büyük oranda başarılı olunmuş ve özellikle 1980-2000 arası dönemde ülke büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişimin toplumun kılcal damarlarına kadar sızması nedeniyle sosyolojik anlamda birçok sorun çıkmış, bu etkiler ise doğal olarak en çok İstanbul halkı üzerinde görülmüştür. Ülkenin parlayan yüzü olarak dışa pazarlanan ve küresel bir kent olması için çaba gösterilen İstanbul, bu dönemde yerel ve merkezi yönetimin büyük desteğini görmüş, kapsamlı bir dönüşüm geçirmiştir.

Artan iletişim teknolojileriyle birlikte kente sızan unsurlardan biri de rock müziktir. Darbe sonrasında apolitikleşen gençlik, o dönemde siyaset dışı birtakım dallara tutunmaya çalışmıştır ve rock müzik de bunların başlıcalarındandır. Gençlik, 1990'lara doğru açılmaya başlayan yeni moda eğlence mekânlarında rock müzik dinleyerek bir araya gelmiş ve bir altkültür olarak nitelenen bir kültür ortamı yaratmıştır. Rock kültürü, kimisinin giyimine sirayet etmiş, kimisinin de hayat tarzını değiştirmiş ve bu nedenle de toplumda bakışlar bir anda bu topluluğa çevrilmiştir. Rock kültürünün gençlik üzerindeki bu yoğun etkisi toplumun bazı kesimlerinde bir rahatsızlık yaratmış, gençliğin kültürel kimliklerinden uzaklaşıp yozlaştıklarına dair ciddi tartışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Rock müzik, 1960'lı yıllardan sonra dünyaya yayılmış bir müzik türü olmasının yanında, esas etkisini kültürünü de insanlara benimseterek yaratmıştır. Rock, Türkiye'ye de 1960'lı yıllarda girerek büyük etki yaratmış, faakat Batılı kodlarıyla saf bir şekilde var olması 1980 sonrasında ülkede yaşanan değişimle mümkün olmuştur. Gençlik kitleleri rock müziğin peşinden gitmiş, rock'ı hayat felsefesi olarak yorumlamışlardır. Rock'a ilgi duyan kesim yalnızca gençler olmamış, zaman içinde ana akım medya ve akademi de rock üzerine yoğunlaşmış ve haber dosyaları ile akademik araştırmalar üretmişlerdir.

Türkiye gibi merkezde yer almayan ülkelerin ulus ötesinden gelen kültürler ile merkez ülkelere oranla daha yoğun olarak yüzleşiyor olması, küreselleşmenin etkilerinin bu ülkelerde daha çarpıcı bir şekilde gözlemlenebilmesine sebep olmaktadır. Doğu ve

Batı arasında bir köprü vazifesi gören ve kültürel akışlar karşısında geçirgen bir yapısı olan Türkiye gibi ülkelerde Batı kaynaklı kültürlerin yarattığı etki, birtakım çelişkileri ve uyumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Rock müziğin Türkiye'deki gelişimi de bu bağlamda doyurucu veriler sunmaktadır. Küreselleşme, hem rock müziğin Türkiye'de yayılmasını sağlayan hem de onu değişime uğratan bir olgudur. Rock, zaman içinde küreselleşmenin etkisiyle bir endüstri hâline gelmiş, altkültür ve karşı kültür niteliği ile protest tavrında tahribatlar görülmüştür. Rock'ın kitlelere yayılması, onu cazip bir pazar hâline getirmiştir. Kazancın; rock müzisyenlerine, kültürüne, dinleyicilerine, mekânlarına hükmetmeye başlamasıyla birlikte rock kültürüne dair tartışmalar da alevlenmiştir.

Küreselleşmenin rock üzerindeki bir önemli etkisi de müzikal yapısında söz konusu olmuştur. Literatürde kültürel heterojenleşme olarak tarif edilen durum, rock müzikte de kendisini göstermiştir. Müzisyenler, rock müzik enstrümanlarını yerel enstrümanlarla birleştirerek yeni arayışlara yönelmişler ve özgün üretimlere imza atmışlardır. Bu durum, enstrümanlar ile sınırlı kalmamış, şarkı sözlerine de yansımıştır. Bu gelişmeler Türkiye'de de gerçekleşmiş, Batılı rock enstrümanlarının yerel enstrümanlar ile birleştirilmesi suretiyle çok başarılı örnekler ortaya çıkmıştır. Yerel motiflerin kullanımı şarkı sözlerinde de söz konusu olmuştur. Ülke topraklarındaki kadim kültürlerden alıntılar yapılarak bu yeni müzikal arayışlar ülke insanına kolayca sunulabilmiş, bununla sınırlı kalınmayarak ülke gündemine de sıkça atıfta bulunulmuştur. Bu açıdan rock müzik, küreselleşmenin kültürel boyutunun araştırılması bakımından önemli malzemeler sunan bir olgudur.

Küreselleşmenin, rock müzik, rock kültürü, rock dinleyicileri üzerinde yarattığı etkiler aynı zamanda mekân ölçeğinde de cereyan etmiştir. Kemancı Rock Bar, bu etkilerin açık şekilde gözlemlenebileceği bir örnektir. 1986'da Eski Galata Köprüsü'nün altında bir kıraathane olarak faaliyet gösteren bu mekân, zamanla rock müzik dinleyen gençlerin toplanma yeri hâline gelmiş, takip eden süreçte mekânın yapısı görünüm açısından olmasa da müşteri profili açısından bir rock bara evrilmiştir. 1991 yılında köprünün yanmasından ve devamında benzer görünüm ve aynı isimle 1992'de Sıraselviler Caddesi'nde açılmasından sonra 1993'te aynı caddede bu kez Taksim Meydanı'na daha yakın bir noktada ve gerçek bir rock bar tarzında açılmış, uzun yıllar

boyunca en çok rağbet edilen, gündem belirleyen, ünlü şarkıcıları parlatan ve ağırlayan bir mekân olma özelliğini korumuştur. Kemancı, bu popülerlik neticesinde birçok eski müdavimini kaybetmiş, ancak yenilerini de kazanmıştır. Mekân, ayrıca kendisine benzeyen birçok mekânın açılmasına da ilham kaynağı olmuş; Tarlabaşı Bulvarı'nın açılması ve İstiklâl Caddesi'nin trafiğe kapatılmasından sonra cazibesi geçmiş yıllardaki seviyesine erişen Beyoğlu'na bu bağlamda büyük katkıları olmuştur. Kemancı Rock Bar, sözü edilen bu nitelikleri sebebiyle küreselleşmenin kültürel boyutunun hem insan hem de mekân ölçeğindeki yansımalarının gözlemlenebilmesi açısından önemli bir örnektir. Beyoğlu'nun bir nevi liderlik yaptığı rock kültürünün seyri zamanla düşüş göstermiş, bu da mekânlara ve konser organizasyonlarına yansımıştır.

Amaç

Bu tez çalışmasında öncelikli amaç, küreselleşmenin kültürel boyutunun incelenmesidir. Bu incelemenin özgün bir konu özelinde yapılması gerektiği düşünüldüğünden, öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve küreselleşmenin kültürel boyutunun, İstanbul'un yakın tarihinde önem arz etmiş rock kültürü ile kapsamlı bir şekilde ilişkilendirilmediği görülmüştür. Bu noktada Kemancı Rock Barın dönüşümü, bu 30 yıllık sürece ışık tutan bir konu olduğundan dolayı, çalışmanın alan araştırması kısmı olarak belirlenmiştir. Küreselleşmenin, küreselleşmenin kültürel boyutunun, küreselleşmenin Türkiye ve İstanbul'a sirayetinin, rock müziğin Türkiye'deki gelişiminin, Türkiye'de rock kültürünün yaşadığı dönüşümlerin, kültürel etkileşimlerden doğan sentez müzik üretimlerinin, İstanbul'daki rock mekânlarının ve Kemancı Rock Barın dönüşümünün zincir niteliğinde bir görünüm arz etmesinden hareketle öncelikle kavramsal ve teorik bir çerçeve çizilmesi, devamında Türkiye örneği üzerinde durulması ve bu bağlamda yapılan bir alan araştırması ile içeriğin kuvvetlendirilmesi planlanmıştır. Sonuç olarak da küreselleşme ve rock'ın Türkiye düzlemindeki ilişkisine dair literatür boşluğunun belli bir ölçüde giderilmesi amaçlanmıştır.

İçerik

Birinci bölümde; küreselleşme, kültür ve mekân olguları incelenmiş, bu incelemenin karşıt görüşleri içermesine özen gösterilmiş, bu nedenle çok yönlü bir

literatür taraması yapılmıştır. Bölümün son kısmında küreselleşmenin kültürel boyutu derinlemesine ele alınmış, toplumların ve ülkelerin küreselleşme karşısında sağlanacak faydanın hangi politikalarla en üst seviyeye çıkarılacağına dair tutumları ve önerileri derlenmiştir.

İkinci bölümde, araştırmanın teorik kısmından tarihsel yansımalara doğru bir geçiş yapılmış, Türkiye'nin ve İstanbul'un küreselleşme süreci incelenmiştir. Bir geçiş aşaması olarak kurgulanan bu bölüm ile ulus ötesi akışların ülkemiz üzerindeki etkileri yansıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir sonraki bölümde ele alınmış rock kültürü öncesinde bir temel teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde rock müziğin dünyadaki ve ülkemizdeki gelişim süreci incelenmiş, devamında ise rock müziğin küreselleşme ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Bu ilişki dahilinde rock'ın bir kültür endüstrisine evrilmesi, rock'ın altkültür ve karşı kültür kimliğinden uzaklaşması, rock'taki protest tavrın uğradığı erozyon, yerel motiflerin rock müzikte kullanılması suretiyle oluşan ve kültürel heterojenleşme bağlamında okunan sentez üretimleri masaya yatırılmıştır.

Dördüncü bölümde kapsam daha da daraltılmış ve Kemancı Rock Bar vakası, ilk üç bölümdeki araştırmada elde edilen veriler ve bulgular dahilinde incelenmiştir. Kemancı'nın yaşadığı dönüşüm; rock'ın müzikal, kültürel, toplumsal ölçekteki dönüşümleriyle aynı potada eritilmeye çalışılmış, izleyen aşamada bütün rock müzik odaklı mekânların dönüşümü incelenmiş ve İstanbul'un rock müzik ve konserler anlamında küresel çaptaki yerine ışık tutulmuştur.

Yöntem

Birinci ve ikinci bölümde kapsamlı bir şekilde ortaya konulan literatür taraması ile dengeli bir yapı sunulması gerekliliğinden ötürü üçüncü ve dördüncü bölümdeki incelemelerin özgün veriler sunması amaçlanmıştır. Niteliksel bir araştırmanın gerektirdiği şekilde bir saha araştırması kurgulanmış, bu nedenle konu hakkında nitelikli fikirler sunabilececeği düşünülen ve 16 kişiden oluşan bir havuz hazırlanmıştır. Bu kişilere e-posta, kısa mesaj, sosyal medya gibi kanallarla görüşme talebi iletilmiştir. Bu kişilerin büyük kısmı, Kemancı'nın iki döneminde de mekânda bulunmuş, rock müzik ile

iç içe hayatlar sürmüş, müziğin birçok türüyle hem hobi olarak ilgilenmiş hem de müzikle ilgili çalışmalara imza atmış, kitaplar ve dergiler çıkarmış, hâlen müziğin içinde olan ve geçimlerini de müzik ile bağlantılı işlerden sağlayan, rock camiasının "kemik" olarak addedilebilecek grubu tarafından saygı gören ve takdir edilen kişilerdir. Görüşmeye olumlu yanıt veren 8 kişi ile rock ile ilgili çalışmalardan seçilen alıntılar, bu alıntılardan hareketle üretilen sorular ve tezin birinci bölümündeki teori kısmına dayandırılarak oluşturulan tartışma konuları temel alınmak üzere görüşme formu kullanılmak suretiyle görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yapılan görüşmeler ortalama 2 saat sürmüş ve görüşülen kişilerin bilgisi ve onayı dahilinde ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Bu görüşmeler ile birlikte üçüncü ve dördüncü bölümlerin, birinci bölümün teorik ağırlığı karşısında özgün bir yapı arz ederek denge kurması sağlanmıştır.

Dipnotlu kaynak gösterme yönteminin uygulandığı bu tez, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006-2007 yılı Lisansüstü Tez ve Proje Yazım Kılavuzundaki kurallar dikkate alınarak yazılmıştır.

1. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR

Küreselleşme, yaygın bir şekilde tartışılmakta olan bir kavramdır. Kavramın bu özelliğinden ötürü zaman içinde pratikteki yönü teorik yönüne oranla ön plana çıkmıştır. Zira küreselleşme, aleni şekilde görülebilen etkileri nedeniyle, varlığının kolaylıkla fark edildiği bir yapıya sahiptir. Bu etkiler ise en berrak biçimde kültür üzerindeki yansımaları vasıtasıyla gözlemlenebilmektedir. Küreselleşme ve kültür kavramları arasındaki bu önemli bağ, dünya gündemini fazlasıyla meşgul etmekte; başta gazeteciler, araştırmacılar ve akademisyenler olmak üzere birçok grup doğal olarak bu konu üzerine eğilmektedir. Bu ilginin getirisi olarak da küreselleşme ve kültür arasındaki derin ilişkiyi temel alan birçok çalışma ortaya çıkmıştır. Tezin "belkemiği" mahiyetindeki bu bölümünde, bu yoğun ilişki ağı kapsamlı bir şekilde ele alınmış, diğer bölümlerin daha sağlıklı ve kolay bir şekilde okuyucuya aktarılabilmesi için bir anlamda temel oluşturulmuştur.

1.1. KÜRESELLEŞME

Küreselleşme, dünya üzerinde son 30-40 yılda belki de hakkında en çok görüş belirtilen, araştırma yapılan, tartışma yaratan kavramdır. Bu başlık altında, kavramın özünün ortaya çıkışından, ilk kullanımına; dünya üzerindeki yansımalarından, kavrama dair üretilen yaklaşımlara kadar birçok yanı incelenmiş, literatürdeki konuyla alakalı önem arz eden tespit ve yorumlar derlenmiştir.

1.1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme hakkındaki görüşlerin verimli bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından, öncelikle küreselleşme kelimesinin nasıl oluştuğunun, akabinde kavramın tanımlanmaya çalışılması esnasında çekilen zorlukların ve nihayetinde ortaya çıkan tanımların incelenmesi gereklidir. Bu sebeple bu başlıkta küreselleşme kavramının oluşum aşamasından bahsedilmiştir.

1.1.1.1 Kavramın İlk Kullanımları ve Literatüre Girişi

Küresel kelimesinin İngilizce karşılığı olan *global* kelimesinin kullanımı yüzlerce yıl öncesine tarihlense de terim, *globalize* (küreselleştirmek-küreselleşmek)

şeklindeki uzantısı ile yazılı bir kaynakta ilk kez 1944 yılında, *Merriam-Webster's Dictionary* adındaki sözlükte tanımlanmıştır.[1] Sonrasında ise diğer uzantıları olan *globalization* (küreselleşme), *globalized* (küreselleşmiş), *globalizing* (küreselleştirici-küreselleştirme) gibi terimler ile 1962 yılında, *Oxford English Dictionary*'de kendisine yer bulmuştur.[2]

Evrimini o dönemlerde henüz tamamlamamış olan küresel kelimesini akademik literatüre geçecek şekilde ilk kez kullanan ise 1963 yılında yazdığı ve 1964 yılında basılan *Understanding Media* adlı çalışması ile Marshall McLuhan olmuştur. McLuhan, çalışmasında *küreselleşme* kelimesini kullanmamış olsa da *küresel köy* (global village), *küresel ateşkes* (global armistice), *küresel çerçeveleme-sarılma* (global embrace) gibi kalıplar kullanarak terimin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.[3] Kelime, evrimini tamamlamasından ve *küreselleşme* olarak kullanılmaya başlanmasından sonra ilk kez 1968 yılında *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'*nde yayınlanan bir çalışma vesilesiyle dünya gündemine girmiştir. Akademik literatürde kendisine yer buluşu ise 1983 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) vatandaşı akademisyen Theodore Lewitt'ın *"The Globalization of Markets"* (Pazarların Küreselleşmesi) adlı makalesi ile gerçekleşmiştir.[4]

Buna karşın küreselleşme kavramının kullanımı, küreselleşme olgusunun ivme kazandığı döneme kadar dağınık ve istikrarsız bir seyir izlemiştir. Kavram, 1980'lerin başına kadar akademik çevreler tarafından yeterince önemsenmemiş ve üzerine gerektiği kadar düşülmemiştir.[5] 1980'lere gelinirken Harvard, Columbia, Stanford gibi köklü ABD üniversitelerinde kullanıldığına rastlanmış, sonrasında ise yine bu çevrelerin tedrisatından

---

[1] Peter Robert Urtmetzer, "**Globalization and Canadian Society: Rhetoric and Reality"**, (Doktora Tezi, The University of British Columbia, The Faculty of Graduate Studies, Department of Anthropology and Sociology, 1999), s.49 Aktaran: Kudret Bülbül, **Zor ve Rıza; Küreselleşmeler Arasında Türkiye**, 1. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.23.

[2] Jan Aart Scholte, **Globalization: A Critical Introduction**, NY: St. Martin's Press, 2000, s.43 Aktaran: Kudret Bülbül, s.23.

[3] Kudret Bülbül, s.23.

[4] Kenichi Ohmae, **The Global Logic of Strategic Alliences**, Harvard Business Review, March 1993, s.17 Aktaran: Beyzade Nadir Çetin, "Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s.16.

[5] Roland Robertson, **Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Ümit Hüsrev Yolsal (çev.), 1. Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.21.

geçen iktisatçılarca popülerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu ivmenin etkisiyle de kavramın uluslararası iktisadi kuruluşların rapor ve yayınlarında yer almaya başladığı görülmüştür.[6]

Küreselleşme kavramının kullanımı 1990'larla birlikte ciddi derecede artış göstererek dünyanın farklı yerlerindeki yaşam alanlarına sirayet etmiş, izini sürmek neredeyse imkânsız bir hâle gelmiştir.[7] Bugün insan, toplum ve devlet hayatının bütün yanlarına sızmış olan küreselleşme; finans, ticaret, üretim, güvenlik, uluslararası ilişkiler, göç, yönetişim, iletişim, kültür, siyaset, sosyoloji, antropoloji vb. bilim dallarının tümüyle yakından ilişkili bir kavram hâline gelmiştir.

1.1.1.2. Küreselleşmeyi Tanımlamanın Zorluğu

Küreselleşme kavramı gerek insanlar arasındaki sıradan diyaloglarda gerek iş dünyasında gerekse de akademideki iktisat, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, şehircilik, antropoloji gibi branşlarda sıklıkla sözü edilen bir olgu konumundadır. Kavramın önemi zamanla o denli artmıştır ki bu alanlarda geliştirilen projelerde, yapılan çalışmalarda ve çizilen yol haritalarında kapsam dışında bırakıldığı takdirde, konunun muhatapları nezdinde bu çalışmaların eksik ve sorunlu olduğu izlenimini uyandırmıştır.

Küreselleşme, yukarıda da bahsedildiği gibi birçok bilim dalı ve hayatın birçok veçhesiyle yakın ilişkili bir kavram olduğundan ötürü, günümüzde büyük bir etki alanına kavuşmuştur. Küreselleşmenin birçok ağ ile yakından ilişkili olması ve bunun sonucu olarak da etki alanının büyümesi, konuya eğilmiş olan araştırmacıların küreselleşmeyi spekülasyonlar, tartışmalar ve toplumsal imgeler yaratan yapısından dolayı doğurgan[8] bir kavram olarak addetmelerine, kapsayıcı yanını ön plana çıkararak da şemsiye[9] ve çatı[10] kavramlar gibi birtakım benzetmelerle değerlendirmelerine sebebiyet vermiştir.

---

[6] Hasan Timur, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1996, s.7 Aktaran: Ceyda Ilgaz, **Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2000, s.10.
[7] Robertson, s.21.
[8] John Tomlinson, **Küreselleşme ve Kültür**, Arzu Eker (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004, s.13.
[9] Nurullah Ardıç ve Sevinç Alkan Özcan (Ed.), **Küyerel Dönüşümler: Küreselleşme, Zihniyet, Siyaset**, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s.10.
[10] Bülent Şen, "Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s.1.

Küreselleşme kavramının kapsayıcı ve doğurgan yapısı, kavramın tanımlanmasını zorlaştırmıştır. Teknoloji çağında dünyanın geçirdiği dönüşümün mihenk taşı sayılan küreselleşme; kökenleri, geçmişi, gelişimi, temsil ettikleri açısından birçok fikir ayrılığı ve tartışmayı da beraberinde getirmiştir.[11] "Her şeyi açıklayan bir kavramın hiçbir şeyi tam olarak açıklayamayacağı"[12] şiarından hareketle, küreselleşmenin hiçbir zaman tam olarak tanımlanamayacağı ifade edilmiş, buna karşın bu durum kavramın cazibesini artırmış ve üzerinde uzlaşı sağlanan bir tanım bulunması maksadıyla akademik çevrelerce ciddi çaba gösterilmiştir. Bu yoğun çalışmaların sonucunda fikrî bir uzlaşı doğal olarak sağlanamamış ise de küreselleşmeyi yaratan ve gelişimini sağlayan sebepler ile sonuçları hakkındaki tespitlerde nispeten ortak noktalarda buluşulmuştur.

1.1.1.3. Küreselleşme Tanımları

Kudret Bülbül'e göre kavram olarak doğrudan kullanılmamışsa da küresel sistemin bugünkü anlamına en yakın tarifi ilk kez 150 yıl kadar önce *Komünist Manifesto'da* Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yapılmıştır:

> *"Piyasanın, mamulleri için sürekli genişlemesi gerekliliği burjuvaziyi bütün bir küre yüzeyinde sıkıştırır. Piyasa her yere kurulmalı, her yere yerleşmeli ve her yerle ilişki içerisinde olmalıdır. Burjuva, bütün dünya piyasalarını sömürme yolu ile bütün ülkelerde, üretim ve tüketimde kozmopolit bir karaktere bürünür. Reaksiyonerlerin büyük üzüntüsü, burjuvanın, ulusal zeminin üzerine oturduğu endüstrinin altını oymasıdır. Bütün eski tip endüstriler yok edildiler ya da günbegün yok edilmektedirler. Eski tip endüstriler yenileri tarafından yerlerinden edilirler ki yenilerin gelişi bütün medeni uluslar için bir yaşam ve ölüm sorunu olur. Yeni endüstriler artık yerli hammadde ile çalışmazlar fakat hammadde en uzak köşelerden elde edilir ve üretilen mallar sadece içeride değil, dünyanın her köşesinde tüketilir. Ülke tarafından karşılanan eski ihtiyaçların yerini uzak diyarları memnun edecek yeni ihtiyaçlar alır. Eski yerel ve ulusal kendi hâlindelik ve kendi kendine yeterliliğin yerine, ulusların bütün alanlardaki karşılıklı ilişkilerini, evrensel karşılıklı bağımlılığını görürüz. Ulusal tek*

[11] Cem Karadeli, "Küreselleşme ve Dünya Düzenleri", **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Cem Karadeli (drl.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005, s.3.
[12] Ardıç ve Özcan, s.10.

taraflılık ve dar görüşlülük gittikçe imkânsız hâle gelir ve türlü türlü ulusal ve yerel literatürden bir dünya literatürü doğar."[13]

Küreselleşme, yukarıda da sözü edilmiş olan çok yönlü yapısının gereği olarak birçok yöne doğru çekilmeye müsait, ilgi odağı bir kavramdır. Birçok cenahtan, alanında uzman birçok kişi tarafından ne olduğu, ne zaman başladığı, neyi amaçladığı, hangi unsurlardan meydana geldiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu çabalar sonucunda yapılan tanımlar ise büyük oranda tanımı yapan kişi veya grubun ideolojisini, görüşünü, yaklaşımını yansıtmaktadır. Örneğin, dünya ticaret hacminde büyük paya sahip bir ülke ile az gelişmiş bir ülkenin küreselleşmeye bakışı taban tabana zıttır. İnsan bazında düşünüldüğünde ise bir siyasetçinin küreselleşmeyi ele alırken milliyetçi kaygılarını ya da liberal perspektifini ön plana çıkardığını, bir finans sektörü çalışanının konuya ekonomi açısından baktığını, bir sosyologun ise insanı ve kültürü merkeze alan bir yaklaşım sergilediğini görmek muhtemeldir. Bu nedenledir ki küreselleşmenin bugüne dek çok sayıda tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımlar ile zihinlerde bir küreselleşme algısı oluşturulmuş ve buna göre ya ona karşı bir tavır alınmış ya destekçisi olunmuş ya da nötr bir bakış açısıyla yaklaşılmıştır.

Zaman içinde başlı başına bir tartışma konusu hâline gelmiş olan küreselleşmeyi tanımlama girişimlerinde belli tanımlar ön plana çıkmış ve diğerlerini bastırmıştır. Küreselleşmenin kapitalizmin devamı sayıldığı ekonomi odaklı tanımlar, küreselleşmeyi modernleşmenin geçirdiği evrim sonucu oluşan bir kavram olarak kabul edip toplumlar arasındaki bağların güçlenmesi ve yoğunlaşması olarak gören tanımlar, coğrafi engellerin kalkması sonucunda yerelliğin küresel bir ölçeğe erişmesini temel alan tanımlar, bunların başlıcalarıdır.

Küreselleşme tanımlarında belirginleşen fikir, küreselleşmenin emperyalizmin ve kapitalizmin devamı olduğu fikridir. Bu ön kabulle yapılan tanımlarda doğal olarak ekonomi olgusu öne çıkarılmıştır. Bu minvalde bir görüşe sahip olan Korkut Boratav, küreselleşmenin yeni bir terim olarak makyajlanmış bir hâlde piyasaya sürüldüğünü, fakat aslında 20. yüzyılın başlarında bilimsel terminolojiye girmiş olan emperyalizmin ta

[13] Samuel H. Beer (Ed.), **The Communist Manifesto**, Arlingtron Heights, Illinois: Harlan Davidson, Inc., 1955, s.12 Aktaran: Kudret Bülbül, s.23-24.

kendisi olduğunu, emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma ve kendisine karşı oluşabilecek direnişleri çaresiz bırakmaktan başka bir amaç gütmediğini belirtmektedir.[14]

Teşhisinde kapitalizmi merkeze alan biri olan Thomas Friedman ise ülkelerin serbest piyasa kapitalizmine uyum sağlayabilmek için küreselleşmeyi tek çare olarak gördüklerini ve küreselleşmeye yön veren esas etkenin kapitalizm olduğunu vurgulamış, küreselleşmeyi serbest piyasa kapitalizminin neredeyse bütün ülkelere yayılması olarak tanımlamıştır.[15]

Dünyaca ünlü finans spekülatörü George Soros da kendi tanımında kapitalizmi temel almış ve küreselleşmenin, çok uluslu şirketlerin büyümeleri ve ulusal ekonomiler üzerindeki hâkimiyetlerini giderek arttırdıkları anlamına geldiğini söylemiştir.[16] Erinç Yeldan, duruma benzer bir açıdan bakmış ve küreselleşmenin, uluslararası sermayenin çıkar alanını dünya ölçeğinde genişletme projesinin somutlaşmış bir ifadesi olduğunu belirtmiştir.[17] Taner Tatar, aynı yolu izleyerek, küreselleşmeyi kapitalist aklın dünyaya bir ihracı olarak görmüş ve kavramı *"Dünyanın neresinde bir değer varsa alınıp üretim bandından geçirilerek bir metaya dönüştürülmek suretiyle bütün dünyaya pazarlanması"* şeklinde tanımlamıştır.[18] Nusret Ekin de hem gelişmiş ülke ekonomilerinin az gelişmiş ülke ekonomilerine hem de az gelişmiş ülke ekonomilerinin gelişmiş ülke ekonomilerine olan ihtiyaçlarına dikkat çekerek küreselleşmeyi, ulusal ekonomilerin karşılıklı biçimde bağımlı hâle gelmesi olarak tanımlamıştır.[19] Rosabeth Moss Kanter ise kapitalizmin sonuç kısmına odaklanarak dünyanın, ürünlerin ve düşüncelerin aynı anda her yerde bulunduğu küresel bir pazara döndüğü tespitinde bulunmuştur.[20] Roland Robertson da küreselleşmeyi, dünyayı yeniden yapılandırma istemi ve teşebbüsü ile ilişkilendirmiş, ekonomik sürecin yanında diğer süreçlerin de kavramı anlama konusunda büyük önem

---

[14] Korkut Boratav, "Ekonomi ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme**, Işık Kansu (drl.), Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s.23.
[15] Thomas Friedman, **Küreselleşmenin Geleceği Lexus ve Zeytin Ağacı**, Elif Özsayar (çev.), İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 2000, s.31.
[16] George Soros, **Küreselleşme Üzerine**, Mert Keçik (çev.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.1.
[17] Erinç Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme", **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.429 Aktaran: Çetin, s.22.
[18] Taner Tatar, **Kürede Dönen Siyaset**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2008, s.26 Aktaran: Çetin, s.22.
[19] Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, 2. Basım, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1999, s.50.
[20] Rosabeth Moss Kanter, **World Class-Thiriving Locally in the Global Economy**, New York: Simon & Schuster, 1995, s.37.

teşkil ettiğini belirtmiştir. Robertson'a göre küreselleşme, özü itibarı ile kendini sosyal, ekonomik, kültürel ve düşünsel olarak az gelişmiş ülkelere empoze eden, gelişmiş ülkelerin başlattığı bir olaydır.[21]

Küreselleşmeyi, toplumlar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gerçeğini başta ekonomi olmak üzere diğer tezahürler ve sebeplerden önde tutarak tanımlayan yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Anthony Giddens, kavramı *"Uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması"* olarak tanımlamıştır.[22] John Tomlinson, küreselleşmenin modern yaşamı karakterize eden yapısına dikkat çekerek, küreselleşmenin hızla gelişen ve giderek yoğunlaşan karşılıklı bağlar ve bağımlılıklar ağıyla ilişkisini vurgulamıştır.[23] Anthony McGrew, küreselleşmeden *"karşılıklı küresel bağlanmışlığın yoğunlaşması"* olarak söz etmiş ve bu bağlanmışlık dahilindeki sermaye, mallar, insanlar, bilgi, imgeler, suç, uyuşturucu, moda, kirlilik ve inanç gibi kavramların uluslararası sınırlar arasında kolayca aktığını belirtmiştir.[24] Manfred Steger ise benzer bir yol izleyerek, küreselleşme kavramı ile sosyal farkındalığın ve ilişkilerin, dünya zamanı ve mekânı boyunca kapsamının genişlemesinin ve yoğunlaşmasının kast edildiğini söylemiştir.[25] Yücel Karadiş de kavramın özünde, dünyanın farklı coğrafyaları üzerinde yer alan kurum, kültür ve insanlar arasındaki bağın görünür hâle gelmesinin olduğunu dile getirmiş, küreselleşmenin bu nedenle bir sonuç doğurucu ve dönüştürücü etkisi olduğuna, her türlü meseleyi kapsayabilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırdığına vurgu yapmıştır.[26]

Küreselleşme tanımlarında öne çıkan başka bir nokta ise coğrafi sınırların etkisinin giderek azalması ve yerelliklerin evrensellikle iç içe geçmeye başlamasıdır. Malcolm Waters'a göre küreselleşme; sosyal, kültürel ve ekonomik düzenlemeler içinde coğrafya etkinliğinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun farkına varma düzeylerinin

---

[21] Hatice Nur Erkızan, "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 18, 2002, s.58.
[22] Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Ersin Kuşdil (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s.62.
[23] Tomlinson, s.13.
[24] Anthony McGrew, "A Global Society?", **Modernity and its Futures**, Stuart Hall, David Held ve Anthony McGrew (drl.), Cambridge: Polity Press, 1992, s.65-67 Aktaran Tomlinson, s.13.
[25] Manfred Steger, **Globalization: A very short Introduction**, New York: Oxford, 2009, s.8 Aktaran: Yücel Karadiş, **Küreselleşen Sivilleşen Türkiye**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2012, s.39.
[26] Karadiş, s.40.

arttığı bir süreçtir.[27] Christopher Alan Bayly ise küreselleşmenin, toplumsal süreçlerin yerel veya bölgesel ölçekten sıyrılmaya başlaması ve dünya çapında bir ölçek kazanması olduğunu belirtmiştir.[28] Ulusal sınırların kalkması, coğrafyanın etkinliğinin azalması ve böylelikle yerelliğin evrensellikle entegrasyonuna dikkat çeken bir başka isim olan Nazım Güvenç ise küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamıştır:

> *"Küreselleşme; hangi alanda olursa olsun, ekonomiden sanata bilimden iletişime herhangi bir çalışmada, üretimde, yapımda dünya çapında geçerliliği, ağırlığı, öncülüğü olan normların, ölçütlerin dikkate alınması ya da etkili hâle gelmesi, benimsenmesi; dünyaya açılarak yerelliğin, ulusallığın reddedilmeksizin dışına çıkılması ve evrensellikle bağdaştırılması, birleşilmesidir."*[29]

Küreselleşmeyi tanımlama aşamasında, dikkatleri sermaye-mekân ilişkisine çeken yaklaşımlar da mevcuttur. David Harvey'ye göre sermayenin çevrimlerinin göreli mekânda hızla ilerlemesi ve bu sürecin gelişebilmesi için gerekli fiziksel altyapıların oluşumu, sermayenin göreli mekândaki hareketinde gittikçe daha fazla yoğunlaşmaktadır ve bu nedenle küreselleşme süreci, tarihsel olarak sermayenin üretim ve dolaşım süreçlerinin dünya ölçeğinde yeni bir tezahürüdür.[30] Bob Jessop ise küreselleşmenin, sermayenin varlığını üretebilmesi için gerekli olan bir strateji olduğunu, sermayenin yapısal mantığının faillerince yapılan bir müdahale olarak yorumlanması gerektiğini, küreselleşmenin, sermayenin mekânsal engelleri aşma süreci olduğunu belirtmektedir.[31]

Fuat Keyman ise küreselleşmenin birçok zıtlığı barındırdığına ve bu zıtlıkların birbirleriyle olan etkileşimine vurgu yapmıştır. Keyman'a göre küreselleşme, toplumsal ilişkilerin küresel/ulusal/yerel etkileşim alanında tarihsel ve söylemsel kurulma sürecini simgelemekte olup bu süreç, belirsizlikler, çelişkiler, kopuşlar içermektedir. Toplumsal

---

[27] Malcolm Waters, **Globalization**, London: Routledge, 1995, s.3 Aktaran: Rana A. Aslanoğlu, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, 1. Basım, Bursa: Asa Kitabevi, 1998, s.139.
[28] Christopher Alan Bayly, **Modern Dünyanın Doğuşu: Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar**, M. Neva Şellaki (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s.70.
[29] Nazım Güvenç, **Küreselleşme ve Türkiye**, İstanbul: BDS Yayınları, 1998, s.318.
[30] David Harvey, Globalization and the "Spatial Fix", **Geographische Zeitschrift für Literatur und Diskussion,** Jahrgang 3, 2001, Heft 2, Marxism in Geography, s.28 Aktaran: Adem Açar, "Küresel ve Yerel Akışlar Kavşağında İstanbul'da Mekânın Yeniden Üretimi: Gökdelenler Örneği", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s.61.
[31] Bob Jessop, "Time and Space in the Globalization of Capital and Their Implications for State Power", **Rethinking Marxism,** Volume 14, Number 1, s98-99 Aktaran: Açar, s.61-62.

ilişkilerin çözümlenmesinde küreselleşme, modernleşmeyle gelenekselleşmenin, benzerliklerle farklılıkların, evrenselleşmeyle yerelleşmenin eş zamanlı yaşandığı bir süreçtir.[32]

Zygmunt Bauman ise küreselleşmenin insanlık üzerindeki yansımalarına dikkat çekmiştir. Bauman'a göre küreselleşme denen moda deyim, artık bir parolaya, sihirli bir sözcüğe, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtara dönüşmüştür. Küreselleşme, bazılarına göre onsuz mutlu olamayacağımız şey iken bazılarına göre ise mutsuzluğumuzun nedenidir. Ve herkesin birleştiği nokta, küreselleşmenin hem geri dönüşü olmayan hem de hepimizi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç; dünyanın ise kaçamayacağı kaderi olması gerçeğidir.[33]

Tüm bu tanımları aynı potada eriten karma ve net bir tanım da H. Bayram Kaçmazoğlu'ndan gelmiştir. Kaçmazoğlu'na göre küreselleşme, dünya ölçeğinde siyasal ekonomik ve kültürel bütünleşme; fikirlerin, pratiklerin ve teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması; sermaye dolaşımının evrenselleşmesi; ulus devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması; mekânların yakınlaşması; dünyanın küçülmesi; rekabette sınırların kalkması; serbest dolaşımın sağlanması; pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması; kısaca dünyanın tek pazar hâline gelmesidir.[34]

1.1.2. Küreselleşmenin Tarihçesi

Küreselleşme, geçmişi yeterince irdelenmeden, nasıl ortaya çıktığı ve hangi aşamalardan geçtiğini analiz edilmeden tam olarak anlaşılamayacak bir olgudur. Bu sebeple birçok araştırmacı küreselleşmenin izlerini sürmüş, türlü tezahürlerini incelemiş, çıkarımlarda bulunmuşlardır. Ülkeler de ortaya çıkan bu sonuçları kendi gerçeklik ve şartlarıyla birlikte değerlendirerek küreselleşme olgusuna yönelik yol haritaları çizmişler, kendi faydalarını maksimize etmelerini sağlayacak pozisyonlar belirlemişlerdir.

---

[32] E. Fuat Keyman, "Globalleşme Sorunu ve Kimlik Talepleri: 'Türban Sorunu'nu Anlamak", **Global/Yerel Ekseninde Türkiye**, E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.28.
[33] Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, Abdullah Yılmaz (çev.), 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s.7.
[34] H. Bayram Kaçmazoğlu, "Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme", **Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, 2002, s.49.

Araştırmacılar yapılan çalışmalarda değişik tespitlerde bulunmuştur. Tanımlar bölümünde derlenen yorum farklılıklarının küreselleşmenin tarihlendirilmesi konusunda da oluştuğu görülmektedir. Araştırmacılar, ideolojilerinin de etkisiyle tarihsel arka plana farklı açılardan yaklaşmışlar, küreselleşmenin başlangıç noktasını değişik dönemlere götürmüşlerdir. Bazı çözümlemelerde ise küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilen tarih ve olaylar birbirini tutsa da başlangıç ve günümüz arasındaki sürecin evrelere bölünmesi konusunda fikir ayrılığına düşülebildiği görülmüştür. Tezin bu kısmında, sonraki aşamalarda sözü edilmiş olan küreselleşmenin boyutları ve küreselleşme hakkındaki görüşler ile ilgili konulara hazırlık teşkil etmesi açısından, küreselleşmenin tarihçesini konu edinen farklı bakış açıları derlenmiştir.

Tarihte küreselleşmeye benzetilen veya küreselleşme olarak addedilen birçok olay vardır. Rana Eşkinat, başkalarınca küreselleşme olarak adlandırılmış birçok kilometre taşı niteliğindeki olayı listelemiştir. Büyük İskender'in MÖ 330'lu yıllarda Makedonya'dan Doğu'ya doğru bir sefere çıkıp Hindistan'a kadar ulaşması ve Doğu ile Batı kültürünü kaynaştırmayı hayal etmesi; Hıristiyanlık ve İslamiyetin kendi değerlerini dünyaya yayma çabaları; Büyük Roma İmparatorluğu'nu yönetenlerin, yönettikleri farklı uluslara ait insanların tümünü kapsayan bir vatandaşlık anlayışı getirmesi; Fenikeli tacirlerin yabancı ülkelerde hoşgörüyle karşılanması ve insan sesini farklı simgelerle ifade ederek bugün kullandığımız harfleri bulması ve böylece insanlar arasındaki iletişimin artışına katkıda bulunmaları bunların başlıcalarıdır.[35]

Geçmişte de çeşitli küreselleşme örneklerine rastlanabileceğini belirten Cem Karadeli'ye göre Roma'nın kendi kurallarını tüm Avrupa'ya yayması sosyal ve hukuki, Britanya sömürgeciliği ve ABD merkezli uluslararası serbest ticaret dönemleri ekonomik, Hıristiyanlık ve İslamiyetin Ortadoğu'dan çıkarak dünyaya yayılması dinî ve sosyal küreselleşmenin örnekleri olarak sayılabilir.[36]

[35] Rana Eşkinat, "McLuhan'ın Küreselleşme Teorilerine Katkıda Bulunan Öncü Görüşleri", **Kurgu Dergisi**, Sayı: 15, 1998, s.34.
[36] Karadeli, s.5.

Küreselleşmenin tarihini en eski zamana götüren isim Robert J. Holton olmuştur. Holton, küreselleşmenin binlerce yıl önce başladığının söylenebileceğini belirtmiştir.[37] Her ne kadar literatürde en sık rastlanan ve 1500'lerden başlayan bir sınıflandırmaya sahip olsa da Roland Robertson da küreselleşme tarihini hayli eskilere götürmekte ve küreselleşmenin iki bin yıl ya da daha önce doğmuş dinler kadar eski olabileceğini belirtmiştir.[38]

Küreselleşmenin 1000 yıldan fazla bir süredir yolculuk, ticaret, göçler, kültürel etkileşim ve bilgi aktarımı yolları ile gelişme kaydetmekte olduğunu düşünen Amartya Sen, milenyumun (1000'li yıllar) sonunda Batı'dan dünyanın her tarafına yayılan bir etkinin olduğunu ama milenyumun başında ise Avrupa'nın Çin'den bilim ve teknoloji, Arap ve Hint coğrafyasından ise matematiği aldığına vurgu yapmış, karşılıklı etkileşim olgusunun bir dünya mirası olduğunu dile getirmiştir.[39] George Modelski de başlangıcı benzer tarihlerde aramıştır. Modelski'ye göre küreselleşme, dünya toplumlarının tek bir küresel sistem içinde bir araya gelme süreci olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda başlangıç noktası ise 1000'li yıllardaki İslam dünyasıdır; zira bu yıllarda İslam dünyası farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bir medeniyetin, bilimin ve gelişmenin beşiği olmuştur.[40]

Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını, yüzyıllardır sistemin en temel özelliklerinden biri olduğu hâlde yeni keşfedildiğini vurgulayan Wallerstein[41] ise küreselleşmenin 500 yıl kadar bir mazisi olduğunu belirtir.[42] Samir Amin de bu konuda benzer düşünmekte, küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını, 500 yıl önce Amerika'nın istilasıyla başlayıp Aydınlanma Çağının evrenselliğinde bugüne kadar geldiğini öne sürmektedir.[43] Malcolm Waters da küreselleşmeyi 1500'lerle başlatan bir diğer isimdir.

---

[37] Robert J. Holton, **Globalization and the Nation State**, Londra: McMillan Press; New York: St. Martin's Press Inc., 1998 Aktaran: Kudret Bülbül, s.66.
[38] Robertson, s.20.
[39] Amartya Sen, "A World of Extremes: Ten Theses on Globalization", Los Angeles Times, 17.07.2001, econ.tu.ac.th/class/archan/POKPONG/EC452/Readings/Reading%20Ch1_globalization_overview/ec452_reading_ch1_Sen1.pdf (Erişim: 31.12.2017).
[40] George Modelski, "Küreselleşme", Eray Sarıot (çev.), **Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması**, David Held ve Anthony McGrew (hzl.), 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014, s.75.
[41] Immanuel Wallerstein, "Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte", Aslı Daldal (çev.), **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, 1997, s.36.
[42] Immanuel Wallerstein, "Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System", International Sociology, Haziran 2000, Cilt: 15 Sayı: 2, iwallerstein.com/wp-content/uploads/docs/TRAJWS1.PDF s.251, (Erişim: 31.12.2017).
[43] Samir Amin, **Kaos İmparatorluğu: Yeni Kapitalist Küreselleşme**, Işık Soner (çev.), 1. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993, s.11.

Waters'a göre küreselleşme, tarihin ilk evrelerinden beri yaşansa da geçen bin yılın ortalarından sonra lineer (doğrusal) hâle gelmiş bir olgudur. İnsanlık, ancak Kopernik Devrimi ile bir küre üzerinde yaşadığını fark etmiş, böylelikle farklı kıtalar birbirlerinden haberdar olmaya başlamış, bir başka deyişle küreselleşme baş göstermiştir.[44]

Gülten Kazgan da fikrini küreselleşmenin yeni bir olay olmadığı yönünde sunmuş, başlangıcının Coğrafi Keşifler'e kadar götürülebileceği yorumunu yapmıştır. Küreselleşmenin tarihini dört evrede inceleyen Kazgan, ilk evre olarak da bu başlangıç tarihini belirtmiştir. İkinci evreyse 18. yüzyılın sonunda Birinci Sanayi Devrimi'yle başlamaktadır. Bu dönemde İngiltere'de sanayide buhar makinesi kullanılmaya başlanmış, kullanımın akabinde demiryollarına ve gemilere de yayılması ve haberleşme olanaklarının da artmasıyla birlikte bir dünya pazarı oluşmaya başlamıştır. Üçüncü evre, İkinci Sanayi Devrimi ile başlamış, temelde içten patlamalı motorların icadı ve bunların sanayiye uygulanmasından güç almış, ulaştırma ve haberleşmedeki devrimci gelişmelerle sürmüştür. Son evre ise Üçüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırılan ve 1970'lerden sonra büyük teknolojik gelişmelerle ivmelenen süreçtir.[45]

Küreselleşmeyi tarihlendirmek amacıyla yapılan çalışmalarda en çok başvurulan yöntem, Robertson'ın beş evreden oluşan sınıflandırmasıdır. Küreselleşmenin birinci evresi olan "oluşum evresi", Avrupa'da 15. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Bu zaman diliminde ulus devletler ortaya çıkmaya başlamış ve orta çağın "ulus ötesi" sistemi çökmüştür. Birey olmak algısı ve insanlığa ilişkin düşünceler öne çıkmıştır. Diğer araştırmacıların da önem atfettiği "Güneş Merkezli Dünya Kuramı" geçerlilik kazanıp modern coğrafyanın ortaya çıkması ve miladi takvim kullanımının yaygınlaşması bu evredeki sürükleyici faktörlerdendir. Robertson, ikinci evreyi "başlangıç evresi" olarak addetmiştir. Bu evre 18. yüzyılın ortalarından 1870'lere değin sürmüştür. Üniter devlet hususundaki keskin belirginleşme, resmi uluslararası ilişkiler anlayışının ve yurttaş-bireyliğin önem kazanması, sürecin en önemli gelişmeleridir. Bu dönemde uluslararası düzenlemeler ve sözleşmeler artmış, Avrupalı olmayan toplumların uluslararası topluma kabulü sorunu baş göstermiştir. Üçüncü evre olan "yükseliş evresi",

[44] Malcolm Waters, **Globalization**, Londra, New York: Routledge, 1995, s.4 Aktaran: Kudret Bülbül, s.67.
[45] Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s.25-28.

1870'lerden 1920'lere kadar sürmüştür. Bu süre zarfında modernlik sorunu ilk kez temalaştırılmış, bir ulus toplumunun uluslararası alanda nasıl kabul edilebilir bir statüye sahip olacağı konusunda bir algı yaratılmış, ulusal ve kişisel kimlikler belirginleşmiş, göçe getirilen sınırlamalar artış göstermiş, iletişim yöntemleri çeşitlenmiştir. İlk uluslararası romanlar piyasaya sürülmüş, Hristiyan birliği güçlenmiş, küresel yarışmalar (Nobel Ödülleri, olimpiyatlar) yapılmaya başlanmıştır. Dördüncü evre "hegemonya için mücadele" evresidir. 1920'lerin ortalarından 1960'ların sonuna değin süren bu evrede, yükseliş döneminin sonunda ortaya çıkan baskın küreselleşme terimlerine ilişkin tartışmalar ve savaşlar vuku bulmuştur. Ulusal bağımsızlık ilkesi bu dönemde kabul edilmiş, Birleşmiş Milletler bu dönemde kurulmuş, Müttefik Devletleri ve Mihver Devletler arasındaki çekişme had safhaya ulaşmıştır. Soykırımların yaşanması ve atom bombasının kullanımı ile birlikte insanlığın doğasına ilişkin beklentiler ve hassasiyetler üzerinde yoğun biçimde durulmaya başlanmıştır. Beşinci evre olan "belirsizlik evresi" 1960'larda başlamıştır. Bu dönemde Ay'a ayak basılmış, küresel bilinç yükselmeye başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sosyal haklar sorunu gözle görünür hâle gelmiş, küresel kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının sayısı hızla artmıştır. Küresel iletişim araçları nitelik ve nicelik olarak büyük gelişme göstermiştir. Toplumsal cinsiyet; cinsel ve etnik düşünceler; çok kültürlülük gibi kavramlar daha karmaşık, çok yönlü, üzerine düşünülen bir önem derecesine erişmişlerdir. Robertson, öne çıkardığı kilometre taşı niteliğindeki gelişmelerden de anlaşılacağı üzere konuya daha çok insan ve kültür olgularını temele alan bir yaklaşımla eğilmiştir.[46]

Küreselleşmeyi evrelere bölerek tarihlendiren bir diğer isim olan Friedman'a göre iki evre söz konusudur. İlk evre olan "birinci küreselleşme", 1800'lerin ortalarında başlayıp 1920'lerin sonuna kadar süren dönemi kapsamaktadır. 1866 yılında Atlas Okyanusu'na döşenen telgraf kabloları ile Avrupa ve ABD arasında finansal akışlar oluşmuş ve tıpkı günümüzdekine benzer bir küreselleşme çağı yaşanmaya başlamıştır. Sürükleyicisinin Büyük Britanya olduğu bu küreselleşme süreci; 1. Dünya Savaşı, Bolşevik Devrimi ve ekonomik krizler nedeniyle büyük darbeler almış ve akabinde sona ermiştir. Friedman, 2. Dünya Savaşı ve 1989'a kadar süren Soğuk Savaş dönemini iki küreselleşme çağı arasındaki bir mola süreci olarak addetmektedir. Sonrasında Berlin

[46] Robertson, s.99-101.

Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte ikinci küreselleşme çağı başlamıştır. Friedman, bu ikinci dalganın ilk dalga ile benzerlikler taşımasına karşın, bugün yeni olan esas şeyin *"dünyanın tek ve küreselleşmiş bir pazar hâlinde birbirine kenetlenmesinin derecesi ve yoğunluğu"* olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında bugünkü küreselleşmenin farkını sağlayan diğer önemli unsurlar da bu sürece katılan ve bu süreçten etkilenen insanların ve ülkelerin sayısı ile teknoloji alanındaki büyük önem teşkil eden yeniliklerdir.[47]

McLuhan ise küreselleşmenin tarihsel incelemesinde sürece dair büyük önem atfettiği olaylara vurgu yapmıştır. Bunlardan ilki, mekanik saatin modern dünyanın örgütleyici ilkesi olarak kullanımının yaygınlaşmasıdır. Yeni bir dönemi işaret eden bu önemli gelişme, zamanın ölçülmesi ile zaman algısı ve anlayışının değişmesine sunduğu katkının yanında, modernizasyonu yayması ve ticaret ile sanayi alanlarındaki ilerlemelere yol açması nedeniyle devrim niteliğinde bir olaydır. İkincisi ise paranın alışverişlerde bir ödeme aracı olarak kullanılmasıdır. Paranın bu amaç ile kullanılması, ekonomik faaliyetlerin dünya çapındaki hacmini ve hızını önemli ölçüde artırmıştır.[48]

Konunun buraya kadar olan kısmında daha ziyade dönemlere ayırma yöntemiyle yapılan ve bunun getirisi olarak yüzlerce yıl gerilere götürülen analizlere yer verilmiştir. Oysa küreselleşmenin tarihi konusundaki vurguların çoğunluğu Sanayi Devrimi ve sonrasındaki dönemde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsam dahilinde yapılan tespitlerin büyük bölümü konuya ekonomi açısından yaklaşmakta ve küreselleşmenin aslında sermayenin küreselleşmesi olduğu manasında fikirler barındırmaktadır. Çalışmanın bu kısmında söz konusu fikirler derlenmiş ve günümüzdeki küreselleşme sürecine ulaşılmıştır.

Paul Hirst ve Grahame Thompson da tıpkı Friedman gibi Atlas Okyanusu'na telgraf kabloları döşenmiş olmasını önemli bir eşik olarak değerlendirmiştir. Bu kablolar, 19. yüzyılın ikinci yarısında kıtalararası piyasaları birbirine bağlamış ve binlerce mil uzaklıktaki yerlerle günlük olarak ticaret yapılmasını ve fiyat belirlenmesini olanaklı kılmıştır. İkiliye göre bu yenilik, günümüzdeki elektronik ticarete nazaran daha büyük bir yeniliktir. Çünkü günümüz ticaretinde elektronik sistemin hayata geçirilmesi mevcut

[47] Friedman, s.15-18 Aktaran: Çetin, s.35.
[48] Eşkinat, s.38.

bağlantının kalitesini yükseltmişken, geçmişteki yenilik ile sıfırdan bir bağlantı inşa edilmiştir.[49]

Steger'e göre 1944 yılındaki Bretton Woods toplantıları ile çağdaş anlamdaki küreselleşmenin ortaya çıkışı sağlanmıştır. Bu konferansta yeni küresel ekonominin tüm yönleri masaya yatırılmış; kurumları, kurulları ve sınırları belirlenmiştir. ABD dolarının sabit döviz kuru olması, ülkeler arasındaki ticarette ortak serbest pazarların oluşturulması, yeni ekonomik düzeni dizayn edecek kuruluşların (IMF, DB, GATT) oluşturulması yönünde kararlar alınmıştır. 1944'te uygulamaya koyulan bu sistem 1971'e kadar devam etmiştir.[50] 1971'de bu sistemin çökmesiyle birlikte sabit kur sistemi terk edilmiş ve ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır.[51] Finans kapital olarak anılan akışkan fonların bu vesileyle sermaye piyasasına uzun bir aradan sonra tekrar serbestçe girip çıkmalarının önü açılmış, başka bir deyişle sermayenin küreselleşmesi hızla gerçekleşmeye başlamıştır.[52] Sonraki 10 yıl boyunca dünya çapında işsizlik artmış, enflasyon yükselmiş, büyük çaplı bir petrol krizi çıkmış[53], sosyal devlet uygulamalarında birtakım tıkanmalar meydana gelmiş[54], dünya çapında bir ekonomik daralma olmuş, ekonomik büyüme yavaşlamış, sanayileşme politikalarında aksamalar yaşanmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle Türkiye gibi az gelişmiş ve ekonomik yönden nispeten hassas ülkeler büyük zararlar görmüş, bu ülkelerdeki ekonomik sorunların giderilmesi maksadıyla IMF, DB gibi kuruluşlar devreye girmiş ve ekonomik istikrar programları devreye sokulmuş[55], böylece bu ülkelerin küreselleşme sürecine daha sıkı bağlanmaları sağlanmıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde, dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı Ronald Reagan, ekonomik istikrarsızlık ve kriz dönemine karşı bir çözüm olarak neoliberal politikaları gündeme getirmişlerdir.[56] İthal ikameci ve

---

[49] Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çağla Erdem ve Elif Yücel (çev.), 4. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2007, s.8.
[50] Manfred Steger, **Küreselleşme**, Abdullah Ersoy (çev.), 1. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s.62-64.
[51] Mustafa Acar, "Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?", **Liberal Düşünce Üç Aylık Dergi**, Sayı: 25-26, 2002, s.18.
[52] Kemal Görmez, **Küreselleşme ve Yerelleşme**, Ankara: Odak Yayınevi, 2005, s.7.
[53] Steger, s.64.
[54] Hasan Ejder Temiz, **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri**, Ankara: Genel-İş Sendikası, 2004, s.1.
[55] Şen, s.233.
[56] Steger, s.66.

korumacı politikalar ile kalkınmayı denemiş ülkeler; karşılaştıkları büyük kamu açıkları, yüksek enflasyon, döviz yetersizliği ve dış ödeme güçlükleri gibi sorunların zorlamasıyla neoliberal politikalara yönelmişlerdir.[57] Sonucunda da devletlerin, ekonomik sistem üzerindeki karar alma kudretlerini yitirmeleri durumu ortaya çıkmıştır.[58]

Bahsi geçen bu dönem tam da Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemin sonlarına denk gelmektedir. Oral Sander'e göre *"Soğuk Savaş, 2. Dünya Savaşı'ndan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır."*[59] Friedman'ın Michael Mandelbaum'dan alıntıladığına göre ise Soğuk Savaş şu şekilde tanımlanabilir: *"Ringe çıkmış iki şişman adam düşünün. Birtakım törensel hareketler yapıyor, ayaklarını yere vuruyor, ama gerçekte birbirleriyle çok az temas ediyorlar. Karşılaşmanın sonuna doğru kısa bir itişme oluyor ve ringden dışarı atılan taraf yenik sayılıyor, ama kimse ölmüyor."*[60] Soğuk Savaş döneminin bitmesi, SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinde komünizmin çökmesi ile birlikte bu yeni küresel düzen meşruluk kazanmış, neoliberal politikalar dünyaya yayılmıştır. Bu noktadan sonra sermaye önü alınamaz bir biçimde küreselleşmiş, ticaret ve finans alanında bir uluslararasılaşma sağlanmıştır.[61]

Küreselleşmenin tarihsel analizi konusunda araştırmacılarca ortaya koyulan yorumlarda da görüldüğü üzere küreselleşme, aslında yapısal açıdan yeni olmayan ancak yeni iletişim araçlarının katkısıyla ciddi biçimde hızlandırılan bir süreç olarak göze çarpmaktadır.[62] Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD'nin o dönemde en büyük güç olarak zirvede tek kalması, onu küreselleşmenin lokomotifi hâline getirmiştir. ABD; ekonomi, teknoloji, siyaset, kültür, dil gibi alanlarda bu avantajı iyi kullanmış ve günümüze dek başat konumunu korumayı başarmıştır.[63] Bu hegemonyanın en belirgin tezahürlerinden biri, belki de birincisi, İngilizcedir. Bilim, teknoloji, ticaret, ulaşım gibi

---

[57] Acar, s.18.
[58] Steger, s.66-67.
[59] Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1928'e**, 12. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s.202.
[60] Friedman, s.34.
[61] Steger, s.66.
[62] Jürgen Lauffer, "Medyanın Küreselleşmesi ve Kültürel Sonuçları", **Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik**, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2001, s.42.
[63] Halil Mutioğlu, "Küreselleşme: Kültürel Boyutlu Evrenselcilik mi, Yerelcilik mi?", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s.607.

olgular devletin sınırlarının dışına çıkarak zorunlu uluslararası aktiviteler hâline gelmişlerdir ve tüm bu küresel ilişkilerin sağlıklı yürümesi için ortak bir dile ihtiyaç duyulmuştur; bu dil de İngilizce olmuştur.[64]

Günümüzde ABD'nin bu hegemonik pozisyonu karşısında Avrupa Birliği'nin (AB) de bölgesel bir güç olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmekte fayda vardır. AB bu noktada bir Avrupa bütünleşmesidir ve Manuel Castells'in ifadesine göre hem ABD merkezli küreselleşme sürecine bir tepkidir hem de para birimi, siyasi ağırlık gibi yönleriyle küreselleşmenin açık bir ifadesidir.[65]

Bazen evrelere ayırmak suretiyle, bazen ise belli odak noktalarını ön plana çıkararak incelenen bu süreçte, özellikle Birinci Sanayi Devrimi'nden itibaren bir kendini tekrarlama durumu, bir döngü göze çarpmaktadır. Birbirine hayli benzeyen süreçler daha gelişmiş şartlar dahilinde yeniden yaşanmakta ve dünyaya yön vermektedir. Gencay Şaylan da bu duruma dikkat çekerek kapitalizmin, kendinden önceki toplumsal sistemlere göre farklılık gösterdiğini; dinamik olduğunu ve kendini yenileyebildiğini ifade etmiştir. Şaylan'a göre kapitalizmin 300-350 yıllık tarihine bakıldığında bu yenilenme süreci, "kriz, krizden çıkış, büyüme, tekrar kriz" şeklinde bir seyir izlemekte, ünlü iktisatçılar da bu dönemsel gelişme kuramları üzerinde durmaktadır. 50-60 yılı kapsayan bu dönemler "yükselme, durgunluk, kriz, çöküş, tekrar çıkış" aşamalarından oluşmaktadır.[66]

Son olarak Kenichi Ohmae, konuya bir de insan odaklı bir açıyla bakmayı denemiş, "izm"lerin çarpışmasının bu yüzyılda yarattığı keskin ideolojik cepheleşmenin sona ermesiyle birlikte, yerkürenin çeşitli yerlerindeki çok sayıda insanın, geçmişte hiçbir zaman olmadığı kadar tarihe katılmak üzere atak bir şekilde öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Günümüzde insanlar, dünya topluluğundan ve onu bir arada tutan küresel ekonomiden, kendileri ve çocukları için daha iyi bir yaşam talep etmektelerdir.[67]

---

[64] Yasin Ceylan, "Global Etik", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 18, 2. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014, s.127.
[65] Mine Gencel Bek, "Küreselleşme, Ulus-Devlet ve İletişim: Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki İletişim Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları**, Mine Gencel Bek (drl.), 1. Basım, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003, s.239.
[66] Gencay Şaylan, "Küreselleşmenin Gelişimi", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme**, Işık Kansu (hzl.), 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s.10.
[67] Kenichi Ohmae, **Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi**, İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları, 1996, s.15.

1.1.3. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme, en kolay şekilde, bıraktığı etkiler vasıtası ile gözlemlenip analiz edilebilen bir kavramdır. Bazen özel yaşantıda, bazen eğitim ve iş hayatında, bazen ise üzerinde yaşanılan ülkede küreselleşmenin belirgin yansımalarıyla karşılaşılmaktadır. Tezin bu kısmında küreselleşmenin; dünya, ülkeler, toplum ve insanlar üzerinde bıraktığı etkiler incelenmiştir. Bu etkilerin en önemlileri "Küreselleşmenin Boyutları" başlığı altında kategorize edilmiş olup ilk olarak ekonomik boyut konusuna değinilmiştir. Bunun en önemli nedeni, birçok kişi tarafından küreselleşmenin esas sürükleyici yönünün ekonomi olduğu kabulüdür. Siyasi boyut ise genel olarak ekonominin yarattığı etkilerin sonucu olarak görülmektedir. Küreselleşmenin kültürel etkilerinin irdelendiği kültürel boyut ise tezin diğer kısımlarında küreselleşme ve kültür kavramları arasındaki ilişki ele alındığından ötürü kısa tutulmuştur.

Yusuf Zamir'e göre küreselleşme, ekonominin küreselleşmesidir.[68] Lawrence M. Freedman ise bu görüşe benzer bir noktadan yola çıkarak, küresel ekonominin, üretim-tüketim şekli ve küresel kültürü ile belirli bir ortak paydaya ihtiyaç duyduğuna, zira belirli bir ortak kültürel anlayış, ortak dil, hukuki ve ticari normlar olmadan iş ve sözleşme yapılamayacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle küresel dünyanın; ortak dil, davranış ve hukuk pratiği istediği gibi, bunu oluşturucu bir fonksiyon da taşıdığını belirtmiştir.[69] Küresel ekonominin büründüğü bu etken yapı, "Küreselleşmenin Tarihçesi" başlığında vurgulanan neoliberal anlayışın getirisidir. Bu neoliberal ekonomi anlayışı, sermayeyi koruma ve sermaye birikim sürecini yaygınlaştırma, hükümet politikalarını ve uygulamalarını bu yana yönlendirme, karşıt sosyal güçlerin süreçten dışlanmasını sağlama gibi amaçlarla bu etkenliği sağlamaktadır.[70]

Yeni küresel ekonominin bu etken ve aktif yapısından yola çıkan Yeldan'a göre küreselleşme olgusunu toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesini içeren bir siyasi-iktisadi önlemler reçetesi olarak gören neoliberal felsefenin yaklaşımı, küreselleşmenin karşı konulamaz, karşı konulmaması gereken kaçınılmaz bir süreç olduğunu kabul

[68] Yusuf Zamir, **Küreselleşmeyi Anlamak**, 1. Basım, İstanbul: Alev Yayınları, 2003, s.1.
[69] Lawrence M. Freedman, **Yatay Toplum**, Ankara, 2002, s.20-21 Aktaran: Aytekin Yılmaz, **İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram, Süreç ve Sorunlar**, 1. Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 2004, s.149.
[70] Louis Amoore ve Richard Dodgson, "Overturning Globalization", **New Political Economy**, Cilt: 2, Sayı: 1, Mart 1997, s.181 Aktaran: Temiz, s.4.

etmektedir. Bu nedenle tüm ülkelerin bu sihirli akımdan yararlanabilmesi için gerekli toplumsal, siyasi, iktisadi reformları derhâl hayata geçirmeleri gerekmektedir. Neoliberal küreselleşmenin vadettiği nimetler olan uluslararası sermaye ve çağdaş teknoloji, ancak kararlılıkla bu reformları uygulamaya sokmayı başarmış ülkelere nasip olacaktır.[71] Bu realitenin varlığı nedeniyle "*Az gelişmiş ülkelere düşen görev, ulusal pazarlarını uluslararası sermayelere açmak ve küreselleşen dünyaya ayak uydurmalarını sağlayacak reformları hayata geçirmek; deyim yerindeyse uluslararası sermayeye 'bir hoş geldin partisi' düzenlemektir."*[72] Bu *partileri* organize etmeyen ülkelerin ise zamanla sistem tarafından dışarı atıldıkları ve yarışta geri kaldıkları sıklıkla görülmüştür. Bu noktada Osman Ulagay, devletlere düşen görevlere değinmiş, teknolojideki küresel atılımlara devletlerin ilgi göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu atılımlara kendini entegre edemeyen ve olanaklardan yararlanamayan ülkelerin, bu süreçteki faal ülkelerle aralarındaki mesafenin giderek açıldığını söyleyen Ulagay, kendini kurtarma ve yükselme imkânının arttığı bu dünyada fırsatları iyi kullananların öne çıkma ve arayı açma şanslarının da yükseldiğini, ancak gelinen noktada bu sebepten ötürü dünya ölçeğindeki eşitsizliklerin de artmakta olduğuna dikkat çekmiştir.[73]

Bu vurgulardan da anlaşıldığı üzere ekonomi, küreselleşmenin hem çekirdeği hem lokomotifi olarak nitelenebilecek öneme sahiptir. Küreselleşmenin etkilerinin siyasi, askeri, kültürel, sosyal alanlardaki tezahürlerinin çıkış noktası; devletlerin, oluşumların, şirketlerin ekonomik kaygılarıdır. Küresel ekonominin ya da ekonominin küreselleşmesi şeklinde anılan bu durumun kuşatıcı, hükmedici yapısı ve doğurduğu sonuçlar, araştırmacılar tarafından da bir hayli önemsenmekte ve çoğu araştırmada odak noktası olarak belirlenmektedir.

1.1.3.1. Ekonomik Boyut

Çalışma için yapılan kaynak taramasında araştırmacıların küreselleşmenin ekonomik boyutu hakkında dile getirdikleri fikirlerde aynı olguları tarif ederlerken *kapitalist küreselleşme, ekonominin küreselleşmesi, küresel ekonomi* gibi kavramlar

[71] Erinç Yeldan, **Küreselleşme, Kim İçin?**, 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2010, s.19.
[72] Dani Rodrik, "Arjantin Çok Çalışmalı Çok", **Radikal Gazetesi**, 12 Ocak 2002 Aktaran: Yeldan, s.19-20.
[73] Osman Ulagay, **Küreselleşme Korkusu**, 1. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001, s.56.

kullandıkları tespit edilmiş, yorumlarının özgün yapılarının tahribata uğramaması açısından bir çatı kavram kullanılmamış, teze orijinal formlarıyla eklenmişlerdir.

Zamir, küreselleşme olgusunun toplumsal zemindeki etkisine vurgu yapmak suretiyle *kapitalist küreselleşme* kavramını kullanmıştır. Zamir'e göre küreselleşme, üretim araçlarında yaşanmakta olan devrimin yol açtığı nesnel bir süreçken, kapitalist küreselleşme ise makineler teknolojisinin yerini almakta olan bilgi çağı teknolojilerinin üretimde yarattığı dönüşümlere kapitalizmin kendisini uyarlamasıdır.[74]

Kazgan'a göre *serbest piyasa ekonomisi, serbest dış ticaret, serbest sermaye hareketleri* olarak nitelenebilecek olan bu küreselleşme realitesi; gelişmiş, yarı gelişmiş, ya da gelişmemiş bütün ülkeleri kapsamak üzere yola çıkmıştır. Bunun temelinde ise sermayenin düşen kâr haddini arttırmak için her biçimiyle bir küreselleşme baskısı vardır ve devletleri küçülterek şirketlerin egemenliğini kurmak amacıyla bürokratik her türlü engeli yıkmayı amaç edinmiştir; bütün dünyayı da kendi kâr planlarının uygulama sahası olarak görmektedir.[75] Bu amaçların rehberliğinde ekonomik küreselleşme tam anlamıyla başlayıp, zaman içinde hızlanmış, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmış ve teknoloji dünya çapında hızla yayılmıştır. İşte bu dünya çapındaki yayılmaya ortam hazırlayan başlıca faktörler; telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım sektörlerindeki hızlı atılımlar; IMF, GATT, DTÖ, DB gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri; ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir nitelikteki ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları gibi gelişmelerdir.[76]

Dünyayı, ulusları, toplumları değiştiren bu ekonomik küreselleşme dalgasının teşhisinde öne çıkarılan başlıca yönler ise sermaye piyasalarının ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, vergilerin azaltılması, toplumsal harcamaların kısılması, özel sektöre destek sağlanması, emek piyasalarının esnek hâle getirilmesi,[77] ulusal ekonomik sınırların

[74] Zamir, s.3.
[75] Kazgan, s.24.
[76] Acar, s.15.
[77] Sadi Özdemir, **Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme**, 1. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998, s.171.

geçirgenliğinin artması, ulus ötesi işletmelerin ve uluslararası finans kuruluşlarının güçlenmesidir.[78]

Ekonominin küreselleşmesi hadisesi, tümden gelerek ele alındığında, çekirdek mahiyetindeki kavramın *sermaye* olduğu söylenebilir. Harvey'ye göre en basit tabirle bir *süreç* olarak addedilebilecek ve *"toplumsal hayatın, meta üretimi aracılığıyla yeniden üretim süreci"* şeklinde tanımlanabilecek olan sermayenin içselleştirilmiş işleyiş kuralları, içinde kökleştiği toplumu durmaksızın dönüştüren dinamik ve devrimci bir toplumsal organizasyon tarzı olmasını sağlayacak bir yapıya sahiptir.[79]

Bugün gelinen noktada sermaye, müdahaleci ve dönüştürücü yapısı nedeniyle, kurallar koyma ve yönetme konularında ulusal hükümetlerden rol çalan bir seviyeye erişmiştir. Hükümetlerin politika oluşturmakta ve dirayetli bir tutum sergilemekte zorlandığı, finans piyasalarının enformasyon ağlarıyla birbirlerine bağlı olduğu küresel ekonomide, çok uluslu sermaye, istediği koşullar sağlanamadığında içinde bulunduğu ülkeyi veya bölgeyi terk ederek küresel çapta krizlere sebep olabilecek bir güç seviyesine sahiptir.[80] Bu güç, sermayeye, ülkelere kendi koşullarını dayatabilme imtiyazını sağlamaktadır. Susan Strange'in *kumarhane ekonomisi* şeklinde isimlendirdiği bu durum, yerel ekonomileri ve onların para birimlerini kırılgan hâle getirmektedir.[81] Bu güç nedeniyle çok uluslu şirketler, artık gezegenin her yerini rahatça katedebilmekte; en ucuz emeği, en düşük vergileri, en rahat hareket imkânını, kapsamı en dar çevre koruma yasalarını sunan bölgelere yerleşebilmektedirler. Kendilerini bir ulusla özdeşleştirmeleri ya da projelerini duygusal bir amaç dahilinde hayata geçirmeleri gerekmemekte olup tamamen kontrol dışı hareket edebilmektedirler.[82]

20. yüzyılın sonuna doğru ülke ekonomilerini kırılganlaştıran bir başka unsur da borsalar yoluyla sanal piyasaların oluşturulmasıdır. Bu yolla ülke ekonomileri dış etkilere

---

[78] Temiz, s.4.
[79] David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Sungur Savran (çev.), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, s.376.
[80] Memet Zencirkıran, "Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2001, www.isguc.org/?p=makale&id=94&cilt=3&sayi=1&yil=2001 (Erişim: 05.01.2018).
[81] Susan Strange, **Casino Capitalism**, Oxford: Basic Blackwell, 1986 Aktaran: Alan Rugman, **Globalleşmenin Sonu: Radikal Bir Globalleşme Analizi**, Sedat Eroğlu (çev.), 1. Basım, Ankara: MediaCat Kitapları, 2004, s.89.
[82] Şengül Hablemitoğlu, **Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere**, 1. Basım, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004, s.55.

karşı daha açık bir duruma gelmiş, olası spekülatif gelişmeler karşısında giderek korunaksız bir yapıya bürünmüşlerdir. Bu bağlantılar bütününü, zamanla yaygınlaşan e-ticaret de fazlasıyla sıkılaştırmış ve söz konusu hassasiyeti arttırmıştır.[83]

Küresel ekonominin ülkelere verdiği zararlardan birine de Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı ve Başekonomistliği görevlerinde bulunmuş Joseph Stiglitz vurgu yapmıştır. Stiglitz, IMF politikalarının ciddi sorunlara yol açabildiğini, IMF ile kalkınmakta olan ülkeler arasında yapılan kredi anlaşmalarının, küresel ve uluslararası şirketleri güçlendirirken, yerel ekonomik büyümeleri ise engellediğini belirtmiştir. Bunun sonucunda da halkların ekonomik durgunluktan olumsuz şekilde etkilendiğini öne sürmüştür.[84]

1.1.3.2. Siyasi Boyut

Yukarıda da sözü edildiği gibi küreselleşmenin siyasi boyutu, ekonomik boyutla deyim yerindeyse göbekten bağlıdır. Küresel sermayenin bir ülkeden diğerine kolayca akabilmesi için ulusal ekonomilerin birbirleriyle uyumlu hâle getirilmesi ve mevzuatların serbestleştirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple çok sayıda düzenleme yapılmalıdır: vergi ve bütçe prensiplerinde küresel normlara uyum sağlanması, muhasebe uygulamalarının standartlaştırılması, bankacılık düzenlemeleri yapılması, ülke için sermayeye kaynak aktarma yöntemi olarak kullanılan enflasyonun dizginlenmesi, bilgisayarlı iletişimin protokollere bağlanması, rekabetin devletçe sakatlanmaması için saydamlık sağlanması, hesap sorulabilirlik ilkesinin korunması, ihalelerin küresel rekabete açılması, küresel yargının tanınması, devletin ekonomik eylemlerden ve sosyal güvenlik alanından çekilmesi, devletin merkezi bürokratik yapısının küçültülerek verimlileştirilmesi, yerel organlara yetki devri yapılması vb. Dikkatli bakıldığında tüm bu maddelerin devletin mıntıkasına dahil olduğu görülmektedir. Bu maddeler, devletin ekonomi siyasetinde alanı küresel oluşumlara terk etmesini ve kendini yeniden örgütlemesini dayatmaktadır.[85]

Söz konusu dayatmalar, devletlerin hukuki ve örgütsel yapılarında değişikliklere sebep olmakta, mevcut düzenlerine zarar vermektedir. Örneğin Merkez Bankalarının,

[83] Kudret Bülbül, s.43-44.
[84] Joseph Stiglitz, **Globalization and Its Discontents**, New York: W. W. Norton and Company, 2002 Aktaran: Karadiş, s.40.
[85] Zamir, s.45.

yani ekonominin tepesindeki yapılanmaların dikkatleri artık devletlere değil, borsadaki iniş çıkışlara, küresel kredi derecelendirme kuruluşlarına odaklanmış durumdadır. Bu durumun getirisi olarak da zaman içinde ülkeler dahilindeki ekonomik karar merkezleri ve özerk üst kurullar dünya pazarının iradesine devredilmektedir.[86]

Devletlerin rol kaybına dikkat çekmiş bir başka isim olan Ohmae'ye göre kısa süre öncesine dek sınır ötesi fon akışları "bir devletten diğerine" ya da "çok uluslu bir kurumdan başka bir devlete" şeklinde bir yol izler; işlemin en azından bir ucunda bir başkent ve bürokrat grubu olurdu. Artık bu düzen söz konusu olmadığı gibi sınır ötesi para akışlarının çoğu özeldir ve her iki uçta da devlet müdahalesine gerek kalmamıştır.[87]

Kudret Bülbül'e göre ise bu noktada başka bir sorun oluşacak, küreselleşmiş ekonomideki politik ve ekonomik karar merkezlerinin örtüşmemesi sebebiyle bir yetki bunalımı yaşanacaktır.[88] Bu süreç aynı zamanda devletin temel görevlerinden olan kamu finansmanı gibi konuların da devletin yetki alanından çıkmasına neden olacaktır.[89] Şengül Hablemitoğlu, devletin düştüğü bu durumun nahoş olduğunu, devletin artık bir izleyici veya başkalarının aldığı kararları yazan bir kâtip hâline geldiğini, küreselleşmenin bu yönüyle ulusal saygınlığın köküne kibrit suyu döktüğünü belirtmiştir.[90]

Ülkelerin küreselleşme sürecine kendi başlarına uyum sağlamakta zorlandığı durumlarda hâlihazırda küreselleşmiş başat ülkelerin teşvik veya müdahale yoluyla duruma ağırlık koyabilmeleri söz konusu olabilmektedir. Çünkü bu ülkeler tarafından üretilen mal ve hizmetler ile bunlara ait bilgiler, teknoloji, enformasyon ağı dünyada sınır tanımaksızın serbestçe dolaşmak istemektedir. Bu durum, alıcı ülkelerin pazar nitelikleri, siyasal yapıları ve yönetim biçimleri ile ilgili olduğu için o ülkelerin mevcut siyasi yapılarının değişmesi, küreselleşmenin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.[91]

Noam Chomsky'ye göre ise ülkelerin günden güne küresel ekonomik kurumların parçası hâline gelmeleri ciddi bir sorundur. Bu kurumların ülkelere

---

[86] Zamir, s.44.
[87] Ohmae, s.17.
[88] Kudret Bülbül, s.45.
[89] Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Sevgi İneci (çev.), 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.10.
[90] Hablemitoğlu, s.55-56.
[91] Halim Çıtır, "Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri", 2002, www.caginpolisi.com.tr/kuresellesme-ve-turkiye-ye-etkileri (Erişim: 28.12.2018).

dayattıkları anlaşmalar, demokrasiyi temelinden sarsmakta, aynı zamanda bu durum, toplumun elit kesimlerinin sahip olduğu imtiyazları teminat altına almanın yeni yollarını teşkil etmektedir.[92]

Devlet yönetimlerindeki bu çalkantılı süreçlerin diğer devletlere sirayet etmesi de sıkça rastlanan bir durumdur. Ülkelerde yükselişe geçen demokrasi dalgalarının diğer ülkelere de yayılması bu etkinin olumlu bir tezahürüyken[93], oluşan her türlü ekonomik, politik ve diplomatik krizin de aynı şekilde diğer ülkelerde yankı bulması ve yayılması, küreselleşmenin domino taşı etkisini yansıtması açısından önemli örneklerdir.

Zamir'in, siyasetin küreselleşme dalgası karşısındaki pozisyonunu irdeleyen cümleleri, siyasi boyut konusunu, gelecek mefhumunu da göz önünde bulundurarak özetlemektedir:

> *"Toplumun maddi temelinden gelen dönüştürücü dalga, hasbelkader üstüne oturan siyasal söylemleri de kendine uydurur, uymayanı siyasetten siler. ... siyaset, ortamın önüne koyduğu seçenekler arasında seçim yaparak gelişmeyi ileri ya da geri çekici yönde etkiler. Ama sadece etkiler, nesnel ortamın belirlediği sınırlar içinde nesnel ortamı etkiler. Siyaset, nesnel ortamın kendisinin nasıl oluşacağını belirleyemez. Bu anlamda, nesnel gelişmelerin çerçevesini çizdiği kararları alma yetkisini ele geçirme anlamında, siyasal iktidar mücadelesi, siyasetin özüdür. Dahası, nesnel ortamın siyasete tanıdığı hareket alanı, tarihin dönemeç döndüğü yoğunlaşma noktalarında fevkalade sınırlıdır. Dönüm noktalarında siyasetin önünde çok fazla seçenek yoktur. ... Doğru bir siyasal analiz; siyasal çizgileri, siyasal aktörleri, siyasal dokuyu dikkate alır, ama her şeyden önce bakacağı yer nesnel ortamdır, toplumun maddi temelidir. Onun için, eğer maddi temelde küresel açılımlı bir dönüşüm başladığı tespiti doğru ise küreselleşme ekseninin dışında hiçbir siyasal açılım yapılamaz."*[94]

[92] Karadiş, s.42.
[93] Bülbül, s.46.
[94] Zamir, s.47.

1.1.3.3. Kültürel Boyut

Kültür, geçmişten günümüze gelen ihtiyaçlara göre şekillenen, ayırt edici özellik taşıyan bir sistem ve bir toplumu diğerlerinden ayıran yaşam biçimidir.[95] Kültür üzerindeki küreselleşme etkisi ise farklılıkların yok edilmeleri ya da tek bir çatı altında toplanmaları şeklinde ifade edilebilir. Bu öğütücü ve yok edici etkinin yanı sıra teknolojinin kültürleri tehdit ederken aynı zamanda onlara kendilerini ifade etmeleri için iletişim ve bilgi ağları kurma imkânı vermesine de değinilmektedir. Osman Özkul'a göre bu yolla yerel/milli/dini kültürler canlanıp, dinamizmlerini arttırarak, dinsel ve geleneksel değerlere dönüşebilmekte ve hatta devrini tamamlamış sıra dışı etnik kültürler bile dirilme imkânı bulabilmektedirler.[96] Küreselleşmenin kültürel boyutu tezin temel dayanaklarından biri olması sebebiyle sonraki kısımlarda ayrı bir başlık altında detaylı olarak incelenmiş, bu başlığın içeriği bu nedenle sınırlı tutulmuştur.

Son olarak Mustafa Acar'ın özetlemesine göre ekonomik küreselleşme; ticaret, finansal akımlar ve teknoloji değişimi ile bilginin ve iş gücünün hareketliliği yoluyla dünya ekonomilerinin birbirleriyle bütünleşmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Siyasi küreselleşme ise bir devletin belirli bir toprak parçası üzerindeki mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşimlerinin artması; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması olarak okunabilir. Kültürel küreselleşme de kültürler arası alışverişin hızlanması, sosyal ve kültürel sembollerin sınır ötesinde tanınır hâle gelmesi olarak ifade edilebilir.[97]

1.1.4. Küreselleşmeye Dair Görüşler

Küreselleşme olgusu dünya gündeminde öne çıkmaya başladığından beri birçok düşünür konuyu analiz etmeye gayret göstermiştir. Zaman içinde küreselleşme konusunda ortaya çıkan bazı yaklaşımlar diğerlerine karşı baskın çıkmış ve küreselleşme ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok atıf yapılan odak noktaları hâline gelmişlerdir. Bu başlık altında bu öne çıkan yaklaşımlar, fikir birlikleri ve ayrılıkları derlenmiş,

[95] Melek Coşgun, "Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s.839
[96] Osman Özkul, **Kültür ve Küreselleşme**, 2. Basım, İstanbul: Açılım Kitap, 2013, s.143.
[97] Acar, s.15.

küreselleşmeyle nasıl başa çıkılacağına dair ortaya konulmuş görüş ve önerilerle başlık sonlandırılmış, akabinde küreselleşmenin kültür ile olan ilişkisine geçilmiştir.

1.1.4.1. Küreselleşme Yaklaşımları

Nazım Güvenç, küreselleşme kavramının ivmelenişini; ülkelerin, toplumların ve insanların ona karşı sergilediği tavırları; kavramın dünya üzerinde bıraktığı etkiyi şu cümlelerle betimlemiştir:

> *"1980'lerin başlarında bir sözcük, bir kavram derinden gelen bir ses gibi usulcacık duyulmaya başladı; sonra bu ses crescendo* çizen bir nota gibi gitgide yükselerek 1990'ların sonlarında adeta kulakları sağır eden bir hâl aldı: herkesin ağzında, herkesin dilinde. Kimi onu yeni bir tılsım, bir sağlık reçetesi, pek çok hastalığın ilacı gibi sundu; kimi ise kötülüğün büründüğü yeni yüz, insanlığın önünde açılan yeni bir felaket perspektifi, yeni bir sömürü aracı olarak tanıttı. Kısacası her kafadan bir ses çıktığı zaman meydana gelen bir kakofoni biçiminde bu ses yaşamımızın ortasına kuruldu."*[98]

Çağlar Keyder de küreselleşmenin, ilgi odağı olmasına, yön belirleyici niteliğine ve hükmedici yapısına değinmiştir. Keyder'e göre küreselleşme, politik mücadeleler için bir bağlam ve dil yaratır. Hem karşı konulamaz bir maddi gücü temsil eder hem de kamusal söyleme hâkim olur.[99] Bugün küreselleşme konusunda yapılabilecek tek şey, içinde yaşanılan ana bir teşhis koymaktır.[100]

Küreselleşme karşısında sergilenen yaklaşımların neler olduğu açıkça ortada olsa da bu yaklaşımlar birçok düşünür tarafından farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada ise küreselleşme literatüründe en çok kullanılan sınıflandırmalardan biri olan üçlü sınıflandırma kullanılmıştır: Küreselleşmeciler, Kuşkucular, Dönüşümcüler.

---

*Türkçesi 'kreşendo'dur. Çalgıların giderek daha yüksek ses verecek biçimde çalınma durumu anlamına gelir. (www.tdk.gov.tr).

[98] Nazım Güvenç, **Globalizm**, İstanbul: BDS Yayınları, 1998, s.9.

[99] Çağlar Keyder (hzl.), **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013, s.226.

[100] Keyder, İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında, s.235.

1.1.4.1.1. Küreselleşmeciler

Aşırı küreselleşmeciler olarak da nitelenen bu cenah, Bülent Şen'in çıkarımına göre küreselleşmeyi mutlak bir veri olarak görmekte ve yaşadığımız çağı tanımlamaya en uygun kuramsal çerçeve olarak kabul etmektedirler. Küreselleşmenin etki ve sonuçlarının herkes için geçerli olduğunu, tüm toplumları ve siyasi odakları içine aldığını ifade etmektedirler. Küreselleşmecilere göre dünyanın ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda yeni bir tarihsel periyot içine girdiği reddedilemez bir durumdur.[101] Küreselleşme, geleneksel ulus devletin, doğasından uzaklaştığı ve hatta küresel ekonomi içerisinde işlevini yitirdiği yeni bir çağdır; ulus ötesi üretim, ticaret ve finans ağları yoluyla ekonomilerin ulusallığını bozmaktadır. Küresel ekonominin yarışan taraflar için sıfır toplamlı bir oyun olmadığını, küresel ekonominin kazananlar ve kaybedenler yaratacağını savunan[102] küreselleşmeciler, kendi içlerinde homojen bir görünüm arz etmemektedirler. Örneğin, neoliberaller, piyasanın ve bireysel otonomilerin devlet gücü karşısındaki üstün konumunu memnuniyetle karşılarken, aynı cenah içindeki neomarksistler (radikaller) çağdaş küreselleşmeyi baskıcı küresel kapitalizmin zaferi olarak görmektedirler. Fakat bu ideolojik yaklaşım farklılıklarına rağmen iki grup da küreselleşmenin ekonomik bir küreselleşme olduğunu kabul etmektedirler.[103]

1.1.4.1.2. Kuşkucular

Şüpheciler olarak da adlandırılan bu grup, tüm yaşam etkinliklerini, yani politik, ekonomik, insani, kültürel bütün faaliyetleri sermayenin maksimizasyonu sürecine tabi kılan ve sermayenin birikimlerine endeksleyen bir süreç olarak tanımladıkları kapitalist küreselleşme olgusunu[104] bugünkü küreselleşme dalgasının özü olarak görmekte ve buna karşı tavır alan bir konumda yer almaktadırlar.

Kuşkucular, küreselleşmeyi, emperyalizm ve kapitalizm kavramları ile yan yana görmekte, birbirlerinden ayırmamaktadırlar. Örneğin Amin, emperyalizmin, kapitalizmin

---

[101] Şen, s.14-15.
[102] David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton, **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Stanford: Stanford University Press, 1999, s.3-5 Aktaran: Kudret Bülbül, s.61-62.
[103] David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton, "Global Transformations", **ReVision**, Cilt: 22, Sayı: 2, 1999, s.7 Aktaran: Veysel Bozkurt, "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Veysel Bozkurt (drl.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.19.
[104] Hayri Kozanoğlu, **Küreselleşme Heyulası**, 1. Basım, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s.250.

gelişmesinde bir aşama olmadığını, bilakis onun ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürmüş, önce Avrupalılar tarafından başlatılan emperyalist yayılmacılığın şimdi ABD tarafından aynı şekilde, ancak bazı farklı araçlarla sürdürüldüğünü iddia etmiştir. Amin'e göre tarihin kapitalist ilerleme süreci devam etmektedir ve küreselleşme yeni bir şey değildir.[105] Sol görüşlü bazı araştırmacılara göre ise küreselleşme, emperyalizmin zamanla farklılaşmış, mutasyona uğramış bir versiyonudur.[106]

Bu kampta yer alan önemli bir isim olan Chomsky'ye göre ise küreselleşme, mükemmel bir şekilde kurgulanmış ve özel güçlerin çıkarlarına hizmet eden, birbiriyle bağlantılı birkaç devlet ve mega şirketin maddi çıkarlarını gözeten bir süreçtir.[107] Küreselleşmenin, dünya kapitalizminin öncü aktörleri olan çok uluslu şirketlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının öznel ve iradi bir ideolojik projesi olduğunu düşünen bir başka isim olan Yeldan ise küreselleşmenin bir teknolojik çağdaşlık öyküsü değil, dünya kaynaklarının uluslararası kapitalist iş bölümü içinde paylaşımını öngören propagandaları içeren bir şirket küreselleşmesi olduğunu belirtmektedir.[108]

Amin, ayrıca küresel kapitalizmin kutuplaşmaya, küresel düzensizliğe ve dünya ölçeğinde eşitsizliklere sebebiyet verdiğini, bu eşitsizliklerin merkez kapitalist ülkelerin tekellerini yaygınlaştırmakta olduğunu vurgulamaktadır. Bu tekeller; teknoloji, finansal akımlarının kontrol edilmesi, kitle imha silahları vb. üzerine yoğunlaşan tekellerdir. Bu perspektiften bakıldığında küreselleşme, egemen güçlerin çıkarına bir olgudur.[109]

Marksistlerden milliyetçilere ve fundamentalistlere kadar birçok farklı cenahı bünyesinde barındıran küreselleşme karşıtı grup, küreselleşmeyi Batı'nın bir oyunu olarak görmekte, az gelişmiş ülkeleri ezmeye ve sömürmeye çalıştıkları bir komplo olarak addetmektedirler.[110] Nazım Güvenç ise küreselleşmenin, sağdan veya soldan ideolojilerin dar ve öznel kalıplarına sığmayacak kadar geniş ve nesnel bir gerçeklik olduğunu ifade etmektedir. Güvenç'e göre küreselleşmeyi kapitalizmin yayılmacı yapısına indirgeyen,

[105] Karadeli, s.9-10.
[106] Karadeli, s.4.
[107] www.metiskitap.com/catalog/interview/2892 (Erişim: 04.01.2018).
[108] Yeldan, s.21.
[109] Samir Amin, **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Vasıf Erenus (çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s16-18 Aktaran: Mutioğlu, s.607.
[110] Ardıç ve Özcan s.10-11.

emperyalizmle bir tutan, masonların veya siyonistlerin tuzağı sayan, ulusallığın tasfiyesi gibi gören veya gösteren tavırlar yanlış ve yanıltıcıdır.[111]

Fikir ayrılıklarına rağmen tüm küreselleşme karşıtlarının hemfikir olduğu konu ise bir başka küreselleşme karşıtı olan Erol Manisalı'nın küreselleşmeyi bir tahterevalliye benzettiği tespitinde açıkça ortaya koyulmuştur. Manisalı'ya göre küreselleşmenin arka planında Batılı ülkeler bulunmaktadır ve hayata geçirmek istedikleri küresel düzen de bir tahterevalliye benzemektedir. Böyle bir düzende tahterevalli yerküreyi temsil etmektedir ve denklemin bir ucunda küreselleşmenin lokomotif ülkeleri, diğer ucunda ise geri kalan ülkeler vardır. Bir tahterevallide doğal olarak her iki taraf birden yükselemeyecektir ve dolayısıyla küreselleşmenin kazananlar tarafı olduğu gibi kaybedenler tarafı da olacaktır.[112]

1.1.4.1.3. Dönüşümcüler

Üçüncü grup olan dönüşümcüler ise küreselleşme konusunda kesin yargılara varmaktan kaçınmaktadır. Küreselleşmenin, çok boyutlu bir dönüşüm sürecinin bir boyutu olduğunu savunan dönüşümcüler, hâlen yaşanmakta olan bu karmaşık sürecin nasıl sonuçlanacağını önceden kestirmenin mümkün olamayacağını söylemektedirler.[113] Kendisini dönüşümcü gruba yakın biri olarak gören Ulagay; bir yüzünde bilgi teknolojisi, internet, iletişim patlaması gibi unsurlar bulunan çarpıcı bir dünya; diğer yüzünde ise krizlerin, işsizliğin, yoksulluğun, eşitsizliğin olduğu iç karartıcı bir tablo bulunan küreselleşmenin, bu iki yüzden yalnızca birine odaklanarak algılanamayacağına vurgu yapmıştır.[114] Dönüşümcü görüşün temsilcilerinden biri olarak addedilen Giddens da küreselleşmecilerin ve karşıtlarının konuya sadece ekonomik açıdan yaklaştıklarına, sosyal, siyasal, teknolojik ve kültürel boyutları göz ardı ettiklerine dikkat çekmiştir.[115] Ayrıca, bu görüş küreselleşmecilerin, ulus devletin sona erdiği fikri ile kuşkucuların ulus devletin gücünü arttıracağı yaklaşımlarını reddetmekte, devletlerin yeniden yapılanarak

[111] Nazım Güvenç, *Globalizm,* s.125.
[112] Erol Manisalı, "Küreselleşme ve Tahterevalli", Cumhuriyet Gazetesi, 06.06.2003 topig.tripod.com/tahteravelli.htm (Erişim: 06.01.2018).
[113] Ulagay, *Küreselleşme Korkusu,* s.62.
[114] Osman Ulagay, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, 2. Basım, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000, s.81.
[115] Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.23-26 Aktaran: Temiz, s.37.

sürece uyum sağlayacaklarını, sağlamaları gerektiğini savunmakta, ancak yine de eski etkinliklerini kaybettiklerini kabul etmektedirler.[116]

Ekonomi dünyasının ve iş âleminin seçkinlerinin, teknoloji, verimlilik, kârlılık ve rekabet gibi konuların yanında insana dair değerlere de önem vermeleri ve gündeme almaları, böylelikle küreselleşmeye insani bir yüz kazandırmaları gerektiğine dikkat çeken[117] Ulagay'a göre dönüşümcülerin başlıca tespitleri; dünyanın nasıl sonuçlanacağı önceden bilinemeyen kapsamlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamakta olduğu; ülkelerin iç işleri ile dış işleri arasındaki ayrımın giderek belirsizleştiği; küreselleşme sürecinin kimi ülkeleri, toplumları bütünleştirirken kimilerini ise marjinalize etmesidir.[118]

1.1.4.2. Küyerelleşme

Robertson, yerelleşmeyi merkeze almak suretiyle küreselleşmeye değişik bir açıdan yaklaşmıştır. Küreselleşme ve yerelleşmeyi kaçınılmaz bir gerilim içerisinde görme biçimini aşmayı amaçlamış, bunların kimi somut durumlarda çarpışabileceklerini ve hatta çarpıştıklarını, ancak son tahlilde birbirlerine nüfuz eder ve tamamlar nitelikte olduklarını belirtmiştir.[119] Buradan yola çıkarak da yerelliğin yaratılması ve izleyen süreçte küreselleşme tarafından içerilmesi[120] anlamına gelen *glocalization (küre-yerelleşme, küyerelleşme)* kavramını türetmiştir. Küreselleşme (globalization) ve yerelleşme (localization) kavramlarının birleştirilmesiyle meydana gelen *küyerelleşme* kavramı[121], yerelliklerin evrenselleşebilmesini, evrenselliklerin yerelleşebilmesini işaret etmektedir. Robertson, bu tanımı, literatüre dahil ederek, mitoloji olarak tanımladığı[122] kültürel homojenleşme konusuna karşı bir argüman ortaya koymuş, heterojenliğe verdiği önemi göstermiştir. Robertson'a göre yerel olan, küresel olana karşı direniş gösteren şeklinde değerlendirilmemelidir; çünkü yerelleşme, küreselleşmenin bir yüzüdür.[123]

---

[116] Temiz, s.38.
[117] Ulagay, *Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü*, s.84.
[118] Ulagay, *Küreselleşme Korkusu*, s.62-63.
[119] Roland Robertson, "Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity", M. Featherstone (Ed.), **Global Modernities**, London: Sage, 1995, s.134 Aktaran: Sevda Alankuş, "Yerellikler, Yerelliğin İmkânları ve Yerel Medya", **Global/Yerel Ekseninde Türkiye**, E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.302.
[120] Alankuş, s.300.
[121] Ilgaz, s.7.
[122] Kudret Bülbül, s.283.
[123] Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, s.135.

Küreselleşmenin tahripkâr yapısı ve kendisine entegre olunmadığında ortaya çıkan dışlayıcı yönü nedeniyle ülkeler bazen iradi bazense gayriiradi olarak birtakım çözümler bulmuş, mücadele yöntemleri geliştirmişlerdir. Bunların başlıcalarından biri yerelliklerin önem kazanmasıdır. Ülkeler, küreselleşmenin öğütücü, yok edici, baskın tarafı karşısında yerel değerlerini parlatıp yükseltmişler ve hem küreselleşmeye karşı durmuş hem de aynı zamanda küreselleşme sürecine dahil olabilmişlerdir.

Ayfer Bartu Candan'ın M.J. Watts'tan aktardığına göre küreselleşme, dünyanın bugün geldiği noktada yerel farklılıkların silinmesinin habercisi olmadığı gibi onu yeniden geçerli hâle getirmiştir.[124] Küreselleşmenin, karakterine zıt bir biçimde yerelin rolünü parlatması nedeniyle yerel, günümüzde kusurdan ziyade bir değer olarak muamele görmektedir.[125] Küresel ile yerelin zamanla iç içe geçmesi, uzakta cereyan eden olayların çok ciddi yurt içi sonuçlar doğurabileceği gerçeğinin yanına, yerel olayların da dünya üzerinde aynı derecede etkiler bırakabileceği gerçeğini eklemiştir.[126] Konuya benzer açıdan yaklaşan Kudret Bülbül de küreselleşmenin melezleştirici etkisinin yanında insanların bu süreç karşısında "Ben neyim?" sorusunu soracakları ve devamında kendilerine bir kimlik inşa etmeye çalışabileceklerini vurgulamıştır.[127] Stuart Hall ise konuya tikellik kavramı ile birlikte eğilmiş, küreselleşmenin, sistemli bir biçimde her şeyi devirip geçen, benzerlik yaratan bir şey olmaktan çok, tikellik vasıtasıyla işleyen, tikel mekânları, tikel etkinlikleri öne çıkaran, tikel kimlikleri harekete geçiren bir akım olduğunu belirtmiştir. Hall'a göre küresellik, birbirlerine eklenmiş tikelliklerden oluşmaktadır.[128]

---

[124] M.J. Watts, "Mapping Meaning, Denoting Difference, Imagining Identity: Dialectical Images and Postmodern Geographies", **Geografiska Annaler**, 1991, s.7-23 Aktaran: Ayfer (Bartu) Candan, "Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak", Çağlar Keyder (hzl.), **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013, s.43.

[125] Mónica Lacarrieu, "Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu", **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları**, Lluís Bonet ve Emmanuel Négrier (drl.), Işık Ergüden (çev.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.26.

[126] David Held ve Anthony McGrew, "Büyük Küreselleşme Tartışması", **Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması**, David Held ve Anthony McGrew (hzl.), 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014, s.10.

[127] Kudret Bülbül, s.37.

[128] Stuart Hall, "Eski ve Kimlikler, Eski ve Yeni Etnikler", **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Anthony D. King (drl.), Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.88-95 Aktaran: Kudret Bülbül, s.27.

1.1.4.3. Merkez-Çevre İlişkisi

Küreselleşmenin Batı'dan Doğu'ya doğru bir akışı olduğunu kabul etmekle birlikte, tam tersi yönde de görmezden gelinemeyecek bir akış olduğunu savunan bir görüş de mevcuttur. Buna göre küreselleşmeyi, merkez-periferi (çevre) yönünde okumak, süreci anlamayı zorlaştıracak ve yaklaşımları kısırlaştıracaktır. Erol Mutlu'ya göre[129] periferi kültürü egzotik bir serüven olmaktan çıkmış, merkeze taşınmaya, hatta merkezin ana akım kültürüne dahil olmaya başlamıştır. Periferinin, korumacılık ve içe kapanma duygusuyla hareket edip küreselleşme sürecine dahil olma imkânını reddetmesi, bir nevi korkulanın başa gelmesine, yani dışlanmaya neden olacaktır. Bu durumda yapılması gereken, korumacılık ve içe kapanmak değil, tam tersine dışa açılmak ve sahip olunan değerlerin çeşidini ve sayısını arttırarak küreselleşme sürecine katılmaktır.[130] Bugün küreselleşmenin merkezinde Batılı toplumların yer aldığı ve bu süreçten en çok fayda sağlayanların onlar olduğu tezi kısmen doğru olsa da küreselleşme artık dünyanın tüm toplumlarının omuzlarında yükselen bir evrensel değerler bütünüdür.[131] Gelinen noktada yerel kültürlerin, sanat eserlerinin, finansın, fikirlerin, ideolojilerin, teknolojilerin ve pek çok unsurun Batı'dan Doğu'ya olduğu gibi tersi yönde de aktığı görülmektedir.[132]

1.1.4.4. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Küreselleşme, dünyanın her tarafında eşit bir biçimde cereyan etmediği gibi ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından da olumlu ve olumsuz yönler içermektedir.[133] Küreselleşmenin, tezin önceki bölümlerinde sıklıkla vurgulanan tahripkâr yönünün yanında insana ve topluma dair bir birikimi ifade eden bir yönü de mevcuttur. Öyle ki bir taraftan terör, çevresel sorunlar, bulaşıcı hastalıklar küreselleşirken, diğer taraftan teknolojik ilerlemeler, uluslararası insan hakları mücadeleleri, kadın hareketleri, çevre bilinci, gibi konular da etkilerini küresel çapta hissettirmektedirler.[134] Kavramın karmaşık yapısı, olumlu ve olumsuz birçok yönü bünyesinde barındırmasını sağladığı için, ona karşı yönelen reaksiyonlar da bir o kadar değişim göstermektedir. Bir taraf küreselleşmeyi

[129] Erol Mutlu, **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, 1. Basım, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005, s.290
[130] Erol Mutlu, "Globalleşmenin Kültürel İmkânları", **Karizma 3 Aylık Düşünce Dergisi**, Sayı: 10, 2002, s.55.
[131] Ömer Çaha, "Ulusal Bağımsızlık Miti", **Karizma 3 Aylık Düşünce Dergisi**, Sayı: 10, 2002, s.19.
[132] Aykut Barış Çerezcioğlu, "Küreselleşme Bağlamında Extreme Metal Scene: İzmir Metal Atmosferi", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2011), s.88.
[133] Temiz, s.37.
[134] Kudret Bülbül, s.75.

bütün kapıları açacak bir anahtar olarak görme eğilimindeyken, diğer taraf onu bütün olumsuzlukların müsebbibi addetme ve günah keçisi sayma eğiliminde olabilmektedir.[135]

A.T. Kearney adlı uluslararası danışmanlık şirketinin yaptığı araştırmalara göre küreselleşmeye daha hızlı uyum sağlayan ülkelerde diğer ülkelere nazaran milli gelirin, eğitim harcamalarının, devletin diğer sosyal harcamalarının daha hızla arttığı; bebek ölümlerinin azaldığı; siyasal özgürlükler ve insan hakları konusunda iyileşmeler sağlandığı; yaşamdan beklentilerin arttığı görülmüştür. Aynı araştırmada madalyonun diğer yüzündeki karanlık taraflar da ortaya koyulmuş, küreselleşmeye hızla uyum sağlayan ülkelerin gelir dağılımında makasın açılması, yolsuzluk ve rüşvetin artması, çevre kirliliğinin yoğunlaşması gibi durumlar vurgulanmış, küreselleşmenin vaatleriyle sonuçlarının birçok yerde, en azından şimdilik, örtüşmediği sonucuna ulaşılmıştır.[136]

Küreselleşmeye olumlu bakan isimlerden biri Francis Fukuyama'dır. Ona göre küreselleşme ve demokratikleşme arasında pozitif bir korelasyon vardır. Küreselleşme ile birlikte Anglo-Amerikan değerler ve hayat biçimleri tüm dünyaya yayılmakta, böylelikle dünya Amerikanlaşmakta ve bu değerlerin belki de en önemlisi olan demokrasi de tüm dünyaya sirayet etmektedir. ABD'den tüm dünyaya ihraç edilen bu demokrasi kültürü nedeniyle de küreselleşme olumlu bir şeydir.[137]

Küreselleşmenin demokrasiyi sekteye uğrattığını vurgulayan görüşlere ise daha sık rastlanmaktadır. Bu görüşlerin geneline göre ekonomik gücün orantısız bir şekilde gelişmiş ülkelere doğru kaymasıyla birlikte küreselleşme, ülkelerin kendi kaderini tayin etme hakkını büyük ekonomik güçlerin insafına bırakmakta ve o ülkelerin temelini çürütmektedir. Siyasi bağımsızlığın uğradığı bu tahribat ulusal hükümetlerin gücünü azaltmakta ve devletin kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarını bir kenara atıp uluslararası ekonomik aktörlerin taleplerine cevap vermeye çalışmalarına neden olmakta, sonuç olarak ülke içindeki demokrasiye zarar vermektedir.[138] Öyle ki Birgül Ayman Güler'e göre "Batı demokrasisi" dünya genelinde sadece 25 ülkede geçerlilik sağlamış olup bu

[135] Acar, s.19.
[136] Ulagay, *Küreselleşme Korkusu*, s.56-57.
[137] Francis Fukuyama, **The End of History and the Last Man, New York**, NY: Free Press, 1992 Aktaran: Karadiş, s.47-48.
[138] Karadiş, s.43.

modeli hedefleyen 150 ülkede ise diktatörlüklere dönüşmüştür. Bu nedenle de son yirmi yıldaki liberal özgürleşme sürecinin az gelişmiş ülkeler açısından yoksullaşma ve sömürgeleşmeden ibaret olduğu sonucu pratikte ortaya çıkmış durumdadır.[139] Konuya demokrasi penceresinden yöneltilen bir başka eleştiri ise küreselleşmenin bir yandan bireysel ve kültürel anlamda insan haklarını ve özgürlüklerini vurguladığına, diğer taraftan ise milyonları ilgilendiren konularda o milyonların tartışmalarda söz haklarının olmadığına, en ufak kıpırdanmalarında karşılarına küresel sermaye hareketlerinin sert tavrının çıktığına dikkat çekmektedir.[140]

Bir başka olumsuz görüş ise önceki kısımlarda değinilen Merkez-Çevre ilişkisi üzerinden geliştirilmiştir. Bu görüşün odaklandığı esas nokta, merkezden çevreye dikte edilen ekonomi politikalarıdır. Buna göre sermaye, yani merkez ülkeleri, bu süreçten kazançlı çıkmakta ve geniş ölçekte bir kaybeden kesim yaratmaktadır. Çevre ülkelerde çok dar bir kesim zenginleşmekte ve kayıplar ülke boyutuna varmakta, ulus devletin ekonomi alanındaki işlevi günden güne azalmakta, serbest piyasa ekonomisi adına çok uluslu şirketlerin egemenliğini kurmayı hedefleyen politikalar işlerlik kazanmakta ve devamında bu ülkelerdeki istikrarsızlık giderek artmaktadır.[141]

Bireyler arasında ortaya çıkan eşitsizlikler, küreselleşmenin en çok değinilen olumsuzluklarındandır. Mehmet Tıraş'a göre *"Küreselleşme denen süreç, ayrıcalıkların ve mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, özgürlüğün ve kısıtlamanın, gücün ve güçsüzlüğün yeniden dağıtımında yankılanmaktadır."* Bugün gelinden noktada tanık olunan şey ise dünya genelinde bir tabakalaşma ve toplumsal-kültürel bir hiyerarşi oluştuğu gerçeğidir. Artık küreselleşme sürecinde bazılarının özgür seçimi, diğerlerinin kötü kaderi olmaktadır.[142]

Mustafa Sönmez de tabakalaşma ve eşitsizlik gerçeklerinden yola çıkmış ve küreselleşme sürecinin her düzeyde belli oranda bir ayıklama yaparak ilerlediğini belirtmiştir. Sönmez'e göre küreselleşme sürecinde ancak belli sektörler, belli işgücü

[139] Birgül Ayman Güler, "Devletin Yeniden Yapılandırılması", 80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/yonetisim.pdf s.2 (Erişim: 08.01.2018).
[140] Sencer Ayata, "Toplumbilim Açısından Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme**, Işık Kansu (drl.), Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s.64.
[141] Kazgan, s.15.
[142] Mehmet Tıraş, **Küreselleşen Dünyada Özgür Birey Zengin Toplum**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2003, s.128.

türleri, belli hayat tarzları hayat hakkı bulabilirken ve belli ülkeler revaçta iken diğerleri kenarda kalmakta ve dışlanmaktadır. Dışlananlar ise sadece ülkeler veya kentler değil, dışlanan bölgedeki insanlar, onların emekleri, üretme yetenekleri, potansiyelleridir.[143] Genelde yaşam standartlarını yükselttiği söylenen kapitalizm ve küreselleşme, eski yapıya ait olan insanları denklemin dışına itmektedir. Örneğin yeni gelişen sanayilerde çalışanlar kolayca iş bulabilmekte, modası geçmiş sanayilerde çalışanlar, özellikle de yeni bir iş öğrenmek için geç kalan yaşı geçkin kişilerin böyle bir şansı bulunmamaktadır.[144]

Görüldüğü üzere küreselleşmenin sıkça vurgu yapılan karşılıklı etkileşim ve teknoloji, teknik, kültür vb. transferleri konusu dışarıdan gözüktüğü gibi sadece pozitif yönler barındırmamakta, eşitsizlikleri, müdahaleleri, dışlamaları, ayrıştırmaları da beraberinde getirmektedir.

1.1.4.5. Küreselleşmeyle Başa Çıkmak

Küreselleşmeye dair derlenen görüşlerden çıkarılabilecek birincil sonuç, küreselleşmenin, fark edilsin veya edilmesin, insan hayatının merkezinde yer almasıdır. Küreselleşme, kimi zaman bir hobimizle ilgileniyor olduğumuzda varlığını belli etmekte, kimi zaman ise üzerinde yaşadığımız ülkedeki bir gelişme ile kendini göstermektedir. Ama bugün şu ortadadır ki küreselleşme, hayatlarımıza yön veren, devletleri dönüştüren, dünyaya hükmetmekte olan bir gerçekliktir. Artık onun olmadığı bir hayat ve dünya tasavvur edilemeyeceğinden ötürü ona direnmek, ona uyum sağlamak, onunla başa çıkmak bir zorunluluk hâlini almıştır.

Küreselleşme, gündelik yaşam pratiğinden estetik beğenimize kadar deneyimlediğimiz yaşamı etki altında tutmakta; insan eylemlerinin toplamının küresel çaptaki çevresel sonuçları, silahların yıkıcılığının etki alanının çok büyük olması, iletişim sistemlerinin küreselliği, küresel bir ekonominin ortaya çıkması gibi faktörlerle gündelik yaşam pratiğimiz içindeki etkilerini ve varlığını gözler önüne sermektedir.[145]

---

[143] Mustafa Sönmez, **Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye'de Doğu-Batı Uçurumu**, 1. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1998, s.7.
[144] Yılmaz, s.118.
[145] Kumru Eren, "Türkiye'de Güncel Sanatta Küreselleşme: Aktörler Söylemler Yapıtlar", (**Sanatta Yeterlik Tezi**, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2016), s.7.

Aytekin Yılmaz'a göre küreselleşme bir veridir ve yapılması gereken ona yandaş veya karşı olmak değil, bu gerçeği kabul edip ona göre yaşamaktır. Yarattığı fırsatları kullanmak, risklerini bertaraf etmek, onu yönetmek ise ancak ve ancak onu anlamakla mümkündür.[146] Onu anlayabilmenin temel şartı da ideolojileri bir kenara bırakmaktır. Çünkü ideolojiler üzerine propagandalar inşa edilebilir ancak bilim, strateji veya kalıcı bir politika inşa edilemez.[147] Küreselleşmeye ideolojiler üzerinden yaklaşıldığı vakit, kendi içinde çelişkili ve arızalı bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmeyi Batı'nın bir komplosu olarak niteleyip Batı'yı her şeyi kontrol eden ve karşı konulamaz bir güç olarak kodlayan anlayış, kendisini de kurban saymakta ve bayraktarlığını yaptığı küreselleşme karşıtı mücadelede kendisini daha en baştan yetersiz ve yenik ilan etmektedir.[148] Bu nedenle son tahlilde, küreselleşmenin, karşısında bir pozisyon almadan önce detaylıca analiz edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmeyle başa çıkma sürecinde göz önünde bulundurulması gereken konulardan biri de daha üst seviyedeki medeniyetler karşısında aşağı olmak gibi tavırların benimsenmemesi gerektiğidir. Örneğin, Batılı toplumlar, modernleşmenin başladığı 16. yüzyıldan bu yana kendilerini dış dünyaya kapatarak değil, dış dünyada üretilen bilgileri ve düşünceleri kendilerine katarak medeniyetlerini zenginleştirmişlerdir. Dünyanın her yerine dağılıp eski medeniyetlerin bıraktığı ürünleri tozlu raflardan indirerek gün yüzüne çıkarmış ve bunlardan yararlanmışlardır. Öyle ki bugün İslam tarihinde en çok bilinen eserleri ve isimleri Batılı bilim adamları tekrar dünyaya sunmuş ve tanıtmışlardır. Dolayısıyla bugün yapılması gereken, konuyu gurur mücadelesi ya da komplekse kapılma eksenlerine çekmeden Batıyı örnek alarak küreselleşme sürecine entegre olmak, toplumsal ve kişisel gelişmeyi sağlamaktır.[149]

Küreselleşme karşıtlarının bu tutumla hayatlarını sürdürürken küreselleşme imkânlarından yararlanmaları da bu konudaki tartışmalarda sıkça vurgulanan bir konudur. Örneğin, internet, özellikle de sosyal medya; günümüzde hem küresel düzenin kültürel, ekonomik, siyasi anlamdaki hakimiyet aracı konumundadır hem de bu hâkim küresel

[146] Yılmaz, s.26.
[147] Nazım Güvenç, *Globalizm*, s.12.
[148] Ardıç ve Özcan, s.11.
[149] Çaha, s.20.

düzene karşı geliştirilen direnişlerde önemli rol oynamaktadır.[150] Steger de aynı duruma dikkat çeken çıkarımlarda bulunmuş ve seneler önce Usame Bin Ladin'in, karşıtı olduğu küreselleşmeye ve ABD'ye, yine bu odakların eseri olan teknolojiler vasıtası ile video kayıtlar gönderip tehditler yağdırması örneğini vermiştir. Steger'e göre moderniteye muhalefet eden sesler bile nihayetinde kendilerini, kötüledikleri küreselleşme sürecinden kurtaramamaktadır.[151] Yine genel olarak küreselleşme sürecine karşı soğuk bir yaklaşım sergileyen Müslümanların küreselleşmenin nimetlerinden faydalanmalarına dair spesifik bir örneğe Friedman, Bahreyn'den Londra'ya yaptığı bir seyahat sırasında bizzat tanıklık ettiğini belirtmiştir. Friedman, bu yolculukta namaz kılmak isteyen Müslümanların, kıbleyi uçakta bulunan monitörlerdeki GPS destekli yön göstergelerinin yardımıyla bulduklarını söylemiş, küreselleşmenin dünyanın ve insanlığın en uç noktalarına kadar sirayet etmekte olduğunun altını çizmiştir.[152]

Batılılaşmaya nasıl ve ne ölçüde katılmak gerektiği konusundaki çarpıcı yorum ve önerilerden biri de Nazım Güvenç'ten gelmiştir. Güvenç, emperyalizmin aleti olmadan "çağdaş", gericiliğin esiri olmadan "ulusal" kalabilmenin hassas dengesinden bahsetmiş, Atatürk Devrimi'ni de bunun dahiyane ve yerinde bir örneği olarak sunmuştur. Ona göre Atatürk Devrimi, eğri ve doğruyu ayırt edebilmenin mümkün olduğunu; küreselleşme ile bağımsızlığın, ulusallığı korumak ile evrenselliğe açılmanın birbiriyle çelişmediğini, hatta tam tersine birbirini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.[153]

Emre Kongar'ın küreselleşme karşısında sergilenmesi gereken davranışa dair yorumu ise gerçekçi ve pragmatist bir yaklaşımdır: "*Küreselleşme ile başa çıkabilmek için 'su gibi akmak' gerekir. Karşı konulmayacak yerde yön değiştirmek ve hedefe doğru, zaman zaman 'sızarak', zaman zaman da 'çağlayarak', ama hiçbir zaman amacı gözden kaçırmadan 'akıp gitmek'...*"[154]

[150] Ardıç ve Özcan, s.19.
[151] Steger, s.21.
[152] Friedman, s.63.
[153] Nazım Güvenç, *Globalizm*, s.126-127.
[154] Emre Kongar, "Küreselleşme ve Sosyal Demokrasi", 1996, www.kongar.org/aydinlanma/1996/aydin015.php (Erişim: 08.01.2018)

1.2. KÜLTÜR

İnsanın, özünde bir kültür varlığı olduğunu ifade eden Denys Cuche'a göre 15 milyon yıl kadar önce başlayan insanlaşma süreci, temelde doğal çevreye genetik uyumdan kültürel uyuma geçmekle mümkün olmuştur. İlk insandan *homo sapiens*'e* giden bu evrimde büyük bir içgüdüsel gerileme süreci yaşanmış ve kültür, içgüdülerin yerini almaya başlamış; başka bir deyişle, insanın kontrol ve imgelemi altında yeni bir uyum, genetik uyuma nazaran daha işlevsel, esnek, kolay ve iletişimsel görülmüştür.[155] Buradan da anlaşılacağı üzere kültür, modern insanın tarihiyle birlikte ele alınması gereken, insan varlığının başlangıcı ile birbirine perçinlenmiş bir yapıda olan önemli bir kavramdır. Zor tanımlanabiliyor oluşu, birçok değişkenle bağlantılı olması, sayısız perspektiften bakılabilmesi gibi açılardan da tezin sacayaklarından biri olan küreselleşme kavramıyla benzerlikler taşıdığı görülmektedir.

Tezin bu kısmında, bir sonraki aşamada irdelenmiş olan küreselleşme ve kültür arasındaki ilişkiye hazırlık teşkil etmesi açısından kültür kavramı ele alınmıştır. Kültür kelimesinin kökeni, çağrıştırdıkları, içerdiği anlamlar, mikro ve makro ölçekteki yansımaları, araştırmacılar ve düşünürler tarafından yapılan tanımları derlenmiş, devamında ise küreselleşme süreci ile arasındaki bağ ve etkileşim çözümlenmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Kültür Kelimesinin Etimolojisi ve Tarihçesi

Sözlüklerde ve ansiklopedilerde çok sayıda tanımı bulunan bir kelime olan *kültür*, Latince *colere* fiilinden türetilmiştir. *Colere*; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım yapmak, özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek gibi birçok anlamı içerecek derecede kapsayıcı bir kelimedir.[156] Yaygın olarak, toprağı işlemek ve sürmek anlamlarıyla kullanılmış olan *colere* kökü, günümüzde İngilizce *cultivate* (ekip biçme, geliştirme, yetiştirme) ve *agriculture* (tarım) kelimelerinin de özünü teşkil etmektedir. Buradan yola çıkılarak da culture kelimesinin, başından beri,

*Bugün yeryüzünde yaşayan insan ırklarının hepsini içine alan tür, akıl yetisi olan yaratık. (www.tdk.gov.tr, Erişim: 09.01.2018)

[155] Denys Cuche, **Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı**, Turgut Arnas (çev.), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013, s.9.

[156] Doğan Özlem, **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, 5. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, s.153.

büyümekte olan bir şeyi, kendiliğinden değil, insan iradesinin sonucu olarak büyüyen bir şeyi ima ettiği söylenebilmektedir.[157]

Colere kelimesinden türetilen *cultura* terimi ise birçok araştırmacının, kültürün tarihçesini oluştururken başa koydukları terim olup genel olarak tarımsal etkinlikleri nitelendirmekte kullanılmaktadır. Terimi Romalılar, insan emeği ile ekilerek yetiştirilen bitkileri, doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak için kullanmışlardır. Kültür teriminin bu anlamı, bugün daha dar bir kapsamla kullanılsa da özünden pek kopmamıştır. Öyle ki günümüzde sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkileri adlandırmak için "kültür bitkisi" kavramı kullanılmaktadır. Doğan Özlem'e göre kültür teriminin tarıma ilişkin kök anlamı, sonraki süreçte kayda geçen diğer tüm anlam ve kullanımlara sinmiştir. Terimi, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında ilk kullananlar ise Romalı filozoflar Cicero ve Horatius olmuştur. Böylelikle kültürün bugün de yaygın olarak kullanılan bir anlamının; yani insanın gerekli bilgileri edinerek akıl yürütmesi, belli ilkelere göre eylemde bulunması, nefsine hâkim olması, zevk ve eleştiri yeteneğini geliştirmesi ve gitgide kişilik sahibi olması durumlarının tarif edilip adlandırılmasının temeli atılmıştır.[158]

Bozkurt Güvenç ise *culture* kelimesini insan zekâsının yetkinliği, gelişimi, geliştirilmesi anlamında ilk kez kullanan kişinin Voltaire olduğunu belirtmiştir. Kelime buradan Almancaya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman dili sözlüğünde *cultur* olarak yer almış ve yayılmaya başlamıştır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler, *civilisation* (uygarlık) kelimesini kültür kelimesine tercih etmişlerdir. Fransızcada, kültürün uygarlık yerine sözlüklere girişi ancak 1932'de gerçekleşmiştir. *Civilisation* kavramı; bilim, felsefe, teknoloji ve endüstri alanlarında başı çekmekte olan Fransızlar ve İngilizlerce, barbarlık, ilkellik ya da az gelişmiş bir uygarlık karşılığı olarak benimsenmişken; Almanlar, barbar olmayan, küçük, basit, barışçı yönü ağır basan uygarlıklara önce *culture*, sonrasında *kultur* adını vermişlerdir.[159]

[157] Immanuel Wallerstein, **Jeopolitik ve Jeokültür**, Mustafa Özel (çev.), 2. Basım, 1998, s.267.
[158] Özlem, s.153-154.
[159] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999, s.96.

Terry Eagleton, Fransızların ve İngilizlerin o dönemde dünyadaki ağırlığının da etkisiyle kültürün uygarlık ile eş anlamlı hâle geldiğine vurgu yapmıştır. Fakat uygarlık kavramının içinde derin uçurumlar da vardır. Örneğin, halıya tükürmemek veya esirlerin kafalarını uçurmamak gibi davranışlar aynı anda bir uygarlık göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Kavram, bu açıdan muğlak bir yapıya sahip olagelmiştir. Eagleton ayrıca Fransızların ve Almanların kavramı ele alışlarındaki başka bir farklılığa da dikkat çekmiştir. Ona göre, Fransa kökenli *uygarlık*; siyasi, ekonomik ve teknik yaşamı kapsıyor iken, buna zıt olarak Alman kökenli *kültür*; dinsel, sanatsal ve entelektüel anlamıyla daha sınırlı bir alana işaret etmekteydi. Bu iki kavram arasındaki mesafe ve gerilim ise Fransa ve Almanya arasındaki kadim rekabetin sonucuydu.[160]

Geçirdiği evrimlere ve katettiği mesafelere karşın kültür kavramı, 18. yüzyılın sonlarına kadar tekil anlamda kullanılmıştır. O tarihlerden sonra bir insan topluluğunun, bir halkın, bir ulusun ve gitgide belli bir uluslar topluluğunun değerler birliğini meydana getiren düşünsel, sanatsal, felsefi, bilimsel ve teknik tüm üretim ve varlıkları olarak kabul edilmeye başlanmış, böylece bir nevi sosyolojik bir anlam kazanmıştır.[161]

1.2.2. Kavramın Kullanımı ve Anlamları

Kültür kavramı, kültür başlığının giriş kısmında da belirtildiği üzere çok sayıda olguyla iç içe geçmiş bir kavramdır. Bozkurt Güvenç de kavramın bu kapsayıcı yapısına ve bundan dolayı sebep olduğu belirsizliklere dikkat çekmek maksadıyla şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Belli bir toplumun, belli bir evrim aşamasında, belli bir kentindeki üyesinin, müzik yapma veya eleştirme yeteneğinden; bütün dünyada; tarihi çağlar boyunca yaşamış toplumların doğayla ilişkilerinde gösterdikleri başarıların birikimli bileşkesine kadar, birçok olguya 'kültür' denilebilir. Fakat 'kültür'den söz edildiğinde, çoğunlukla, yukarıdaki türlerden hangisinin düşünüldüğü belirtilmez. Güçlük buradadır ve bu belirsizlikten doğar."*[162]

[160] Terry Eagleton, **Kültür Yorumları**, Özge Çelik (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s.18.
[161] Özlem, s.154-155.
[162] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.98.

Kavramın algılanışı ve ele alınışındaki belirsizliğe vurgu yapan bir diğer isim de Wallerstein olmuştur. Kültür kelimesinin kullanımında bir müphemlik olduğunu belirten Wallerstein, antropologların, kültürü bir halkın, bir toplumun malı olarak gördüklerine; fakat halkın, kültürü sanatın muadili olarak algıladığına, bir diğer deyişle kültürün topluma yayılamadığına dikkat çekmiştir. Wallerstein ayrıca yüksek kültür ve aşağı kültür gibi kavramlarla bu ayrışmanın açıklanmaya çalışıldığını, ancak bunun mevcut karmaşayı ortadan kaldırmadığını belirtmiştir.[163]

Çerçeveye yakın tarihten bakıldığında söz konusu belirsizliğin sürmekte olduğu görülmektedir. Öyle ki Wallerstein'a göre kültür kavramını günümüzde popülaritenin ve gündelik uygulamaların karşısında konumlanan yüksek sanatlara atıfta bulunmak için de sıradan olana karşı yüksek seviyeyi temsil edeni belirtmek için de kullanabilmekteyiz.[164]

Kavramın hangi anlamlarla algılandığına ve kullanıldığına dair literatürde en çok atıf yapılan sınıflandırma ise Bozkurt Güvenç'e aittir. Güvenç, kültürün bilimsel, beşerî, estetik, teknolojik ve biyolojik alanda olmak üzere 4 ayrı anlamda kullanıldığını tespit etmiş, bunları kendi içlerinde detaylandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bilimsel alanda kullanılan kültür kavramına, uygarlıkları nitelemek için (Ör: Çin uygarlığı, Hint uygarlığı vb.) başvurulmaktadır. Beşerî alanda ve günlük dildeki kullanımlarında ise esas amaç çoğunlukla eğitim olup genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din, sanat ve fen eğitimi; örgün ve yaygın eğitim konularda başvurulmaktadır. Estetik alanda ise odak noktası sanattır ve Gotik, Barok, Rönesans ve Modern sanat; resim sanatı ve müzik sanatı; romantik ve gerçekçi sanat gibi konularla birlikte vurgu yapılmaktadır. Teknolojik ve biyolojik alanda ise daha çok üretimle ilgili konularda adı geçmektedir.[165]

1.2.3. Kültür Tanımları

Wallerstein'ın tespitine göre sosyal bilimlerin dünya tasavvurlarının temel inşa taşlarından biri; bütün kişilerin diğer kişilerle ortak birtakım özelliklere, bütün kişilerin sadece bazı kişilerle ortak birtakım özelliklere ve bütün kişilerin nihayetinde başka kimseyle paylaşmadıkları ve kendilerine has olan birtakım özelliklere sahip olmalarıdır.

[163] Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, s.268.
[164] Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, s.212.
[165] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.99.

Wallerstein, buradan yola çıkarak insan türünün üç ayrı şekilde sınıflandırılabileceğini söylemiştir: türün evrensel vasıfları, kişiyi bir gruplar dizisinin üyesi olarak tanımlayan vasıflar kümesi ve o kişinin hususi vasıfları. Bu noktada, günümüzde evrensel ve hususi özelliklerden söz edilmediğinde bu ikisi arasında kalan özellik, değerler ve davranışların yaygın bir şekilde kültür olarak adlandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu kullanıma göre her grubun kendi özgül kültürü vardır ve her birey birçok grubun bünyesinde yer almaktadır. Bu gruplar da cins, ırk, din, dil, sınıf, milliyet gibi esaslara göre meydana gelen gruplar olduğundan kişilerin gruplara dağılımları farklılaşabilmektedir.[166] Zincirin bu mevcut halkalarının anlattığından yola çıkarak da kültürün birçok farklılığı barındırdığı, birçok açıdan ele alındığı, değişik anlamlar çıkarılmasına sebep olduğu söylenebilmektedir. Nitekim kayıtlara geçen kültür tanımları da genel olarak farklılık arz etmişlerdir.

Bugüne dek en çok önem atfedilmiş olan kültür tanımlarından birini Edward Burnett Tylor yapmıştır. Tylor, kültürü; gelenekleri, yasaları, bilgileri, inançları, sanatı, ahlâkı ve bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bütün eğilim ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır.[167] Tylor, bu tanımıyla sosyal antropolojiye, kültür kavramına ve kültürel antropolojiye yön vermiş, yol göstermiştir. Bozkurt Güvenç'e göre ise Tylor'ın tanımı dahi kültür olgusunu bütünüyle yansıtamamakta, fakat yine de kültür kuramının ana savı hakkında bir fikir vermektedir. Güvenç'e göre kültür; öğrenilmiş, saklanmış ve öğretilen, eğitimle yeni nesillere aktarılan bir muhtevadır.[168]

Nermi Uygur, kültürü insan üzerinden tanımlamıştır. Uygur'a göre kültür; insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. Doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. İnsanın kendini kendi evinde hissetmesini sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır.[169] Ernst Cassirer da insanı merkezde tutarak toplum odaklı bir tanım geliştirmiş ve kültürün, ancak toplumsallaşma hâlinde ortaya çıkan ve tarih içerisinde sürekli değişen bir işaret ve simgeler topluluğuna göre şekillenip yönelen yapay bir dünya olduğunu ifade etmiştir.[170] Toplumun proaktif

[166] Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, s.211-212.
[167] Özdemir, s.194.
[168] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.101.
[169] Özlem, s.211.
[170] Esra Yıldız, "Kültürün Felsefi Temelleri", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s.448.

yapısından yola çıkan bir isim de kültürü bir felsefe terimi olarak ilk kez kullanmış olan Johann Gottfried Herder'dir. Herder, kültürü, toplumların doğal durumdan çıkıp kendileri için yararlı ve doğru bildikleri amaçlara ulaşma yolunda gösterdikleri tüm etkinliklerin ve bu etkinlikler sonucu meydana getirdikleri tüm ürün ve yatırımların evrensel adı olarak tanımlamıştır.[171] Ünlü filozof Kant'a göre ise kültür, insanın kendi rasyonel ve mantıklı özünden dolayı özgürce hayata geçirebileceği amaçların, ideallerin tümüdür.[172]

En popüler kültür tanımlarından birini ise literatüre Bronislaw Malinowski kazandırmıştır. Malinowski'ye göre kültür; kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklardan oluşan tümel bir bütündür ve hem geçmişten devraldıklarıyla hem de geleceğe aktaracaklarıyla sosyal bir mirastır.[173]

Bu tanımlardan süzülerek elde edilen genel kanıda, kültürün; insanın geçmişten getirdiği, yaşadığı dünyanın dinamizmiyle beslediği ve bunları geleceğe aktardığı tüm bilgileri, tecrübeleri, adetleri, işittikleri, yargıları ve ürettiklerinden oluşan bir işaretler ve izler bütünü olduğunu söylenebilmektedir.

1.2.4. Kültür-Doğa İlişkisi

Doğan Kuban, kültürün, insan ve doğanın arakesitinde meydana gelmiş bir kavram olduğunu ifade etmiştir.[174] Buradan hareketle, kültür kavramı ile insan arasındaki bağın tam olarak anlaşılabilmesi için önce doğa ile arasındaki göbek bağından ve karşıtlıktan söz edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Doğan Özlem'e göre kültür terimindeki yapma, işleme, insan eliyle meydana getirme, yetiştirme, geliştirme gibi anlamlar onu doğa kavramı ile karşıt bir duruma getirir. Bu karşıtlığın özünde ise doğanın kendiliğinden oluşan ve gelişme gösteren nesne ve olgular alanı sayılması, kültürün ise sonradan bir yarar, niyet ve amaçlar bütünü doğrultusunda doğada insan eliyle oluşturulan bir alan olarak kabul edilmesi gerçeği söz

[171] Özlem, s.157.
[172] Özkul, s.25.
[173] Bronislaw Malinowski, **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, Saadet Özkal (çev.), 1. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992, s.44-45.
[174] Doğan Kuban, "İstanbul Kültürünün Belirsizliği", **İstanbul Üç Aylık Dergi**, Sayı: 3, 1992, s.18.

konusudur.[175] Nurçay Türkoğlu'nun tespitine göre ise kültürel olan, doğal olanın karşı kutbunda yer aldıkça değer kazanmaktadır. Öyle ki tespitini destekleyen örneğinde, ideal insanlığı temsil ettiklerine ve insanın doğayla/insanla/toplumla olan savaşımını kontrol edebileceklerine inanan soylular ve misyonerlerin, sömürge ülkelerindeki yabanıl, bir diğer deyişle doğayla kuvvetli bağlara sahip olarak yaşayan insan karşısında kendilerini kültürlü, onları ise kültürsüz olarak adlandırdıklarını belirtmiştir.[176] Eagleton da bu önemli ilişkiyi görmezden gelmemiş, doğanın kültür ürettiğini, kültürün de doğayı değiştirdiğini belirtmiş[177], kültüre gereksinim duyulmasının doğanın bir şeylerden yoksun olduğunu gösterdiğine dikkat çekmiştir.[178]

1.2.5. Kültür-İnsan İlişkisi

Nermi Uygur, kültürü tanımlarken insanı temel alan bir bakış açısı sunmuş ve kültür ile insan arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi genel hatlarıyla özetlemiştir. Uygur, görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

> *"Kültür, dünyanın anlam-varlığına ilişkin tüm düşünülebilirlikleri içerir: insan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur kültür. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği; bütün bunlar hep kültürün ögeleridir. İnsanın ne tür bir yaşama üslubu, ne tür bir var olma programı, ne tür bir eylem kalıbı benimsediği kültürdür hep. Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem; insanın meydana getirdiği her şey kültüre girer. Örgütler, dernekler, kurumlar, okullar, tüm kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşimlere, her türlü yapı yaratma alışkanlıklarına bütün manevi ve maddesel yapıt ve ürünlere kültür denir. İnsan, bir kültür yaratır kendine; bu kendi yarattığı kültür de insanı geliştirir. Kültür olmayınca o (insan) da olamayacağına göre: insanın kültür üretip kültürce üretildiği; kültür taşıyıp kültürce taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının en başta gelen var olma koşuludur."*[179]

---

[175] Özlem, s.161.
[176] Nurçay Türkoğlu, **Kitle İletişimi ve Kültür**, 1. Basım, İstanbul: Naos Yayınları, 2003, s.110.
[177] Eagleton, s.11.
[178] Eagleton, s.15.
[179] Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, 2. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.17-18.

Yine Uygur'a göre kültürden ne anlaşılırsa anlaşılsın, yapılan tanımların hepsi köken ve amaç yönünden insanın varlığını benimsemektedir.[180] Jan Assmann ise kültür ve toplumun, insan varlığının temel yapısını oluşturduğunu, bildiğimiz insan varlığının ancak kültür ve toplum çerçevesinde var olabileceğini belirtmiş, iki kavramı da reddeden bir keşişin bile onlar tarafından biçimlendirildiği ve buna onları yadsıyarak istemeden de olsa katıldığı örneğini vermiştir.[181] Eagleton da kültüre insanı temel alarak bakmış ve kültürün yalnızca ona uygun olarak yaşadığımız bir şey olmadığını, aynı zamanda büyük ölçüde uğruna yaşadığımız bir şey olduğunu söylemiştir.[182] Cuche ise başka bir yöne vurgu yapmış, bütün insan topluluklarının, aynı genetik bütüne sahip olsalar bile her topluluğun karşılaştığı sorunlara özgün ve değişik reaksiyonlar göstermesinden ötürü kültürel seçimleriyle farklılaştıklarını belirtmiştir.[183] İrfan Erdoğan da kültürün insan yaşamında kapladığı yeri irdelemiş, kültürün, insanın toplumsal yaşamının her alanında kendisinin ve kendisine ait olanın ifadesi olduğunu söylemiştir. Erdoğan'a göre kültür, insanın kendi yaşamını, tecrübeleri, birikimler ve kendi yarattıklarıyla nasıl ürettiğini anlatır; insan kendini nasıl üretiyorsa, insan odur ve bu üretme yolu onun kültürüdür.[184]

1.2.6. Kültürün İlkeleri ve Özellikleri

Kültür bölümünün bu kısmında kavramın öne çıkan ve küreselleşme olgusuyla ilişkilendirilen ilke ve özellikleri derlenmiştir. Genel olarak Bozkurt Güvenç'in geçmiş yıllarda yaptığı sınıflandırmadan yararlanılmış, yakın tarihlerden birtakım tespitlerle liste genişletilmiştir.

Kültür, *öğrenilir*; içgüdüsel ve kalıtımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklardır. Öğrenilen, eğitimle kazanılan bir şeydir.[185]

Kültür, *tarihidir ve süreklidir*; kazandığı alışkanlıkları ve öğrendiği yeni bilgileri tümüyle yavrusuna öğretebilen tek varlık insandır. Örneğin bir köpek evcilleştirilebilir, bazı davranış ve becerileri öğrenebilir fakat köpek kendi yavrularına bunların hepsini

[180] Uygur, s.18.
[181] Jan Assmann, **Kültürel Bellek**, Ayşe Tekin (çev.), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s.143.
[182] Eagleton, s.151.
[183] Cuche, s.10.
[184] İrfan Erdoğan, "Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 15, 2001, s.71.
[185] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.101.

öğretemez; yavruların yeniden terbiye edilmeleri gerekir. İnsan bu alanda üstündür ve bu üstünlüğü konuşma yeteneğinden ileri gelir, bu da sürekliliği sağlar.[186]

Kültür, *toplumsaldır*; kültürel sistemin getirisi sayılan öğretiler, örgütlenmiş birliklerde, kümelerde ya da toplumlarda yaşayan insanlar tarafından yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır. Zira bir grubun üyelerince paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür.[187]

Kültür, *değişir*; çünkü kültür kavramı insanlık için asla sadece geçmişin yükü ya da mirası olmakla sınırlı değildir. Kültür, kapsamı geleceğe doğru sürekli genişleyen bir kavramdır; onu geçmişin mirasıyla sınırlamaya çalışmak bir çeşit kültür tutuculuğuna sebep olabilecektir.[188] Tutucu yaklaşımlar ortaya koyulmadığı takdirde ise kültürler, kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde doğal çevreye uyum gösterirler ve gelişirler, değişirler.[189] Bu değişimlerin algılanışı da tarihin akışında en zıt şekilde değişim gösterebilmektedir. Wallerstein da bu konuyu örneklemiş, bir önceki yüzyılda işgal olarak algılanan bir eylemin (10. yüzyılda derebeylerin zorla gasp ettikleri haklar) bir sonraki yüzyılda örf, âdet ve geleneğe dönüşebildiğini söylemiştir.[190]

Kültürler, *saf değildir*; Edward Said'e göre tüm kültürler iç içedir, hiçbiri tek ve saf değildir. Melez ve heterojendirler; bulundukları konuma farklılaşarak gelmişlerdir.[191]

Kültürler, *tek başlarına var olamazlar*; en ilkelinden en ileri olanına kadar hiçbir sosyal/kültürel sistem tek başına varlığını sürdüremez; onun bir kültür çevresi, uzak ve yakın komşuları vardır. Sistemden çevresine doğru yayılan difüzyon dalgaları olduğu gibi sisteme doğru yakın ve uzak çevresinden ulaşan difüzyon dalgaları da vardır.[192] Yani karşılıklı etkileşimin bir tezahürü olan çift yönlü bir akış söz konusudur.

---

[186] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.101.
[187] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.102.
[188] Özlem, s.213.
[189] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.103.
[190] Immanuel Wallerstein, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Anthony D. King (drl.), Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.125 Aktaran: Bülbül, s.37.
[191] Edward Said, **Kültür ve Emperyalizm**, Necmiye Alpay (çev.), 1998, s.xxix Aktaran: Eagleton, s.25.
[192] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.108.

Kültür, *zıtlıklara ve farklılaşmalara sebep olur*; bir topluluğa ortaklık duygusu da verebilir, aynı topluluğa kendilerinin diğer topluluklardan ne kadar farklı olduklarını da gösterebilir. Kültür, bir arada da tutar, ayrılmaya da gerekçe olur; millet olunmasına da hizmet eder, toplumsal çözülmeye de sebep olur.[193]

1.2.7. Kültürün Ögeleri

Soyut bir kavram niteliğindeki kültürün hangi somut ögelerden, değişkenlerden, kurumlardan ve ilişkilerden oluştuğu, üzerinde detaylıca durulmuş bir konudur. Doğan Özlem de bu konuya ilgi göstermiş ve sıkça atıf yapılmış bir sınıflandırmayı ortaya çıkarmıştır. Özlem'e göre kültürün ögeleri şunlardır: 1) Demografik taban: Her kültür çeşitli insan gruplarından oluşan demografik bir tabana dayanır. 2) Dil: Demografik olarak kümeleşmiş insan grupları arasındaki birincil iletişim formudur. 3) Ekonomi: Toplumun yaşaması ve maddi manevi bütün ihtiyaçlarının karşılanması için başvurulan araçların tümüdür. 4) Bilim ve Teknik: Doğal çevreyi insan ve toplumun yararına dönüştürmek üzere başvurulan düşünce, yöntem, üretim tarzları ve organizasyon araçlarıdır. 5) Tarih: Bir kültürün geleneklerle oluşan formudur; doğrudan kültür ile özdeşleştirenler de mevcuttur. 6) Din ve Kült: Bir kültürün gelenekle gelişen, fakat diğer geleneklere göre daha kalıcı ve sürekli olan doğaüstü inanç formlarının tümüdür. 7) Sanat: Bir kültürün dil, ses, renk gibi araçlarla ve mekâna biçim verme eylemleriyle gerçekleştirdiği ifade edici ve biçim verici eylemlerin tümüdür. 8) Devlet ve Siyaset: Tüm kültür ögelerini gözeten bir tutumla toplumsal yaşamın grup ve sınıflar arasındaki güç dengelerine göre düzenlenişini sağlayan odaklardır. 9) Felsefe: Diğer kültür ögelerinin tümünden beslenen ama aynı oranda bu ögelere göreli olarak en az bağımlı, kuşatıcı ve organize düşünce etkinliklerinin tümüdür.[194]

1.2.8. Altkültür

Tezin temel yapıtaşı olan rock kültürünün kimileri tarafından altkültür olarak nitelenmesi sebebiyle altkültür kavramına da ana hatlarıyla değinilmesi elzemdir. Milton M. Gordon'a göre altkültür; ulusal kültür içerisinde; sınıf, etnik köken, bölge ve kırsal bölge veya kent sakinliği, dini inanç gibi ögelere ayrılabilen toplumsal koşulların

[193] Recai Coşkun, **Kente ve Yerele Dair**, 1. Basım, İstanbul: Okutan Yayınları, 2008, s.35.
[194] Özlem, s.163-164.

birleşiminden oluşan ama bir araya geldiklerinde o kültürdeki birey üzerinde bütüncül bir etkiye sahip işlevsel bir bütün oluşturan bir alt bölümdür.[195] Dick Hebdige, altkültür olgusunun oluşumunda genel bir reddedişin önemli payı olduğunu ortaya koymuştur.[196] Altkültür mensuplarının karşı çıktıkları gruplar genel olarak anne ve babaları, güvenlik güçleri, siyasi partiler, din, medya gibi unsurlardır. *"Altkültür, modern gencin kimlik edinme, bir grup içinde var olma yoluyla yitip gitmekten kurtulma, huzursuzluğunu ifade edecek bir biçim bulma ve içinde kendisine yer olan bir alan açma ihtiyacını giderir."*[197] Norm ve geleneklere karşı bir direnme yöntemi olarak da addedilen altkültürler, sadece tepkisel şekilde ve bir direnişin sonucu olarak bir araya gelmemektedirler. Altkültürler, aynı zamanda alışkanlıkların, düşüncelerin ve ortak ilgi alanlarının örtüşmesi nedeniyle de ortaya çıkabilmektedirler.[198] Bunun yanı sıra Hebdige, bu oluşumların özlerini yitirme tehlikelerine de dikkat çekmiş, altkültür gruplarının farklılıklarını ve tarzlarını ticari kültürle birleştirmeleri durumunda direnişlerinin kırılarak davalarının anlamını yitirmeye başlayacağını ve egemen kültür tarafından ele geçirileceklerini belirtmiştir.[199]

1.3. MEKÂN

Kelime kökeni itibarıyla Arapçaya mensup olan *mekân*, "olmak", "var olmak" gibi anlamlara gelen "kevn" kelimesinden türemiştir. Yaygın bir kullanım alanına sahip olan mekân kavramı; yer, üzerinde yaşanan toprak parçası, ev, hane, yurt gibi anlamlarda kullanılmakta, insan algısı ve eylemi ile sosyal bir anlam kazanmaktadır.[200] Mekân, genel olarak insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk olarak tanımlanmaktadır.[201] İçinde yaşadığı boşluğu tanımlanabilir kılan insan için mekân, yaşamsal bir çevredir.[202] İnsan ile bu denli yakın bir ilişkiye sahip olan

---

[195] Milton M. Gordon, "The concept of the sub-culture and its application", **Social Forces**, 26 Ekim 1947. Aktaran: Chris Jenks, **Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı**, 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s.22.
[196] Dick Hebdige, **Altkültür: Tarzın Anlamı**, Sinan Nişancı (çev.), 1. Basım, İstanbul: Babil Yayınları, 2004, s.11.
[197] Mustafa Türker Erşen, "Toplumsal İletişimde Gençlik Altkültürlerinin Yeri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s.22.
[198] Bülent Kabaş, "Karşı-kültürlerin Popülerleşmesi Sürecinde Gençlik Altkültürlerinin Rolü", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s.6.
[199] Kabaş, s.7.
[200] Aynur Atmaca Can, "Antik Kent ile Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s.7
[201] Fürüzan Aslan, Edanur Aslan ve Atilla Atik, "İç Mekânda Algı", **İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 11, 2015, s.139.
[202] Yaşar Coşut, "Kültür Süreci Olarak Küreselleşmenin Mekânsal Dönüşüme Etkileri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005), s.44.

mekân, bu nedenle, etkiye açık, dönüştürülebilir, kurgulanabilir, her tür arzunun nesnesi kılınabilir bir yapıdadır.[203]

1.3.1. İnsan ve Mekân

Can'a göre *"İnsan yaşamı, mekânda geçer ve mekândan etkilenir. Bedensel ve ruhsal varlığı ile ontolojik bir bütünü temsil eden insan, mekânı hayal eder, düşünür, algılar ve dönüştürür. ...İnsan, varlığını sınırsız, sonsuz olana taşımak için mekânla bir ilişki geliştirir ve mekânda varlığını sürdürmek ister."*[204] İnsanın mekân ile geliştirdiği ilişki, yaşamın durmaksızın değişiyor olmasıyla doğrudan ilgilidir. Yaşamın sürekliliği ve değişimi karşısında insan, yaşam alanını ve çevresini yeniden düzenleyerek mekâna dönüştürmektedir. İnsanın mekânı dönüştürmesi, aidiyet kavramını da gündeme getirir. Aidiyet kavramı ile birlikte, mekânı yaratan insanların özellikleri mekâna sirayet eder ve mekân bir kimliğe kavuşur. İnsan eylemi ile kimliğe kavuşan mekânın varlığı, bizzat kendisiyle değil onu dolduranlarla kaimdir.[205]

1.3.2. Toplum ve Mekân

Mekân algısı, toplumsal ilişkiler ve örgütlenmeler çerçevesinde durmaksızın dönüşmektedir. Önceki zamanlarda mekânın algılanmasında belirleyici rolü oynayan unsur yerel etmenlerken ve her mekân kendi iç ilişkileri ile belirlenmekteyken, modernitenin gelişimi bile birlikte mekânlar, uzaktaki toplumsal ilişkilerin etkisi altına girmiştir.[206] John Urry'ye göre ise mekânsal olanın toplumsal olandan ayrılması mümkün değildir. Mekânsal ilişkilerin önemi, toplumsal nesnelerin özel karakterine bağlıdır. Bu nedenle toplumsal ilişkilerden azade, yalın bir mekân yoktur; farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır.[207] Bu noktada Henri Lefebvre'in, toplumsal mekânı, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin, başka bir deyişle genel toplumsal pratiği oluşturan eğitimsel, idari, politik, askeri türden faaliyetlerin yarattığını

---

[203] Kenan Çağan, "Şehrin Tören Merkezinden İktidar Merkezine Dönüşümü", **Teori ile Pratik Arasında Mekân**, Aynur Atmaca Can (Ed.), İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, 2012, s.119.
[204] Aynur Atmaca Can, **Kentte Gündelik Yaşam, Ayaküstü Bir Kahve İçimi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010, s.104.
[205] Mazhar Bağlı, "Modern Ontolojik Güven Bağlamında İnsan ve Mekân / Ev (Hane)", **Teori ile Pratik Arasında Mekân**, Aynur Atmaca Can (Ed.), İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, 2012, s.29.
[206] Oğuz Işık, "Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 64-65, 1994, s.24.
[207] John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Rahmi G. Öğdül (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s.97.

söylemiş olması, sonraki aşamalarda değinilecek olan rock mekânlarının dönüşümlerine ışık tutması açısından önemlidir.[208] Yine Lefebvre'in *"Toplumsal mekân, ayrı ve ayırt edici özellikler içerir; bunlar saf zihinsel forma eklenirler, ama dışsal ve sonradan ilave edilmiş bir içerik gibi ondan ayrılmazlar"* şeklindeki cümlesi, söz konusu mekânların, geçirdikleri birçok dönüşüme karşın müdavimler tarafından yeniden benimsendiğini ve her dönüşümden sonra bir şekilde kendilerine özgü niteliklerini koruduklarını kanıtladığı şeklinde okunabilir.[209] Özetle, Lefebvre'e göre mekânın üretimi, toplumsal ilişkilerin mekânsal pratiklerdeki yansıması ile bağlantılıdır ve kendisinin yaklaşımı, toplumsal ve mekânsal süreçlerin birbirleri ile olan karşılıklı ilişkilerinin eş zamanlı olarak okunabilmesine olanak tanımaktadır.[210]

1.3.3. Kültür ve Mekân

Kültür de mekân da var olmak ile kaçınılmaz derecede ilişkili kavramlardır; var olmanın yeri mekân ise biçimi de kültürdür. İki kavram da çok kapsamlı, çok katmanlı, çok yönlü bakılabilen, farklı anlamlarda kullanılabilen anahtar sözcükler olup pek çok disiplinde, araştırma ve uygulama alanında birlikte ele alınmışlardır.[211] Bu noktada Lefebvre'in yorumuna göre mekân kavramının, zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlaması[212], mekân, kültür, insan ve tarih olgularının yakın ilişkisini ortaya koymak bakımından önemlidir.

1.3.4. Küreselleşme ve Mekân

Küreselleşme ile birlikte etki alanı genişleyen kapitalizm, mekânı zaman içinde büyüklük, hız, miktar, verimlilik olarak tanımlanan niceliksel değerler ile ifade edilebilen bir yapıya büründürmüştür. Modern kapitalist toplumun mekânsal üretim pratikleri içinde sadece niceliksel değerlerle tarif edilen ve bir altyapıya indirgenen mekân, kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına, gerekliliklerine ve değişen koşullarına bağlı olarak her defasında yeniden tarif edilir, örgütlenir, gerekirse tümden yok edilir ve yerine yeni ilişkilerin yer alabileceği ortamlar yaratılır. Böylelikle toplumsal, kültürel, coğrafi pek

[208] Henri Lefebvre, **Mekânın Üretimi**, Işık Ergüden (çev.) 4. Basım, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016, s.224.
[209] Lefebvre, s.299.
[210] Açar, s.38.
[211] Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (drl.). **Mekân ve Kültür**, Ankara: TÜBİTAK, 2011, s.5.
[212] Lefebvre, s.25.

çok mekânsal değer göz ardı edilerek sadece kapitalist ekonominin kendine özgü koşulları içinde belirlenen ve nesnelleşen bir mekân anlayışı toplumsal pratiklere hakim olur.[213] Lefebvre'in, kapitalist gelişme içinde sermayenin mekânı bir meta hâline getirdiği, onu edilgen ve coğrafi bir alan olmaktan çıkarıp işlevsellik kazandırdığı tespiti de bu durumu destekler niteliktedir.[214]

1.4. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU

Küreselleşme başlığı altında özet olarak değinilen küreselleşme ve kültür ilişkisi bu kısımda detaylıca irdelenmiştir. İstanbul'un, küreselleşmenin yansımalarından ne ölçüde etkilendiğinin ve rock kültürünün kentteki etkilerinin daha sağlıklı bir şekilde yansıtılabilmesi açısından öncelikle küreselleşme ve kültür olgularının dünya genelindeki etkileşimi ortaya koyulmuş; literatürde en çok değinilen ve gündemi meşgul eden *küresel kültür, kültürel küreselleşme, kültür endüstrisi, kültür emperyalizmi, kültürleşme, melezleşme, homojenleşme, heterojenleşme, Amerikanlaşma, küyerelleşme* gibi kavramlar hakkındaki öne çıkan fikirler derlenmiştir.

Kudret Bülbül, küreselleşmenin kültürel yönünün ön plana çıkışını, dünya çapında bir benzeşme süreci olarak addettiği Batı modernleşmesiyle ilişkilendirmiş, Batı modernleşmesinin yaşamın pek çok alanında bir standartlaşmayı beraberinde getirdiğini savunmuştur. Ekonomi, siyasal düzlem, teknoloji, dil ve bilimdeki standartlaşmaya karşın, kültür farklılıkları bu benzeşme sürecini geriden takip etmiş ve kültürler böylelikle nispeten özgün kalmıştır. Ancak küreselleşmenin getirisi denebilecek iletişim ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler, kültürü de bu benzeşme sürecine kısmen de olsa dahil etmiş ve toplumları birbirlerinden etkilenmeye müsait bir duruma getirmiştir.[215]

Küreselleşme başlığında, küreselleşmenin ortaya çıkışını sağlayan ve onun lokomotifi olarak kabul edilen faktörün ekonomi olduğu yönündeki yaygın kanı ortaya konulmuştu. Bu gerçeği göz ardı etmeyen fakat aynı zamanda kültürün de ekonomilerin dünya ile bütünleşmesinde önemli bir müdahale ve mücadele aracı olduğunun altını çizen yaklaşımlar da mevcuttur. Fredric Jameson'a göre küresel sistemde sadece üretimde söz

[213] Hakkı Yırtıcı ve Belkıs Uluoğlu, "Mekânın Altyapısal Dönüşümü", **İTÜ Dergisi/ Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2004, s.44.
[214] Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme,* s.66.
[215] Kudret Bülbül, s.80-81.

sahibi olmak yeterli değildir; ekonominin ayakta kalmasını ve büyümesini sağlayacak bir çimentoya ihtiyaç vardır ve bu çimento da tüketimdir. Tüketim düzeyini arttırma ve onu hâkim kılma isteği, onun büyümesini sağlayıp ona uygun bir kültürün oluşmasına yol açacak ve böylelikle ekonomi, giderek kültüre bağımlı bir hâl almaya başlayacaktır.[216] Yaşar Hacısalihoğlu da bu minvalde düşünmekte, küreselleşmenin etkilerinin en hızlı ve en çok hissedildiği alanın kültür alanı olduğunu belirtmektedir.[217] Waters da benzer bir düşünceye sahip olup küreselleşmenin hızını arttıran temel unsurun insanlar arasındaki kültürel sembol alışverişinin artması olduğu fikrini savunmuştur.[218]

Kültür, günümüzde küreselleşmenin etkilerinin açıkça gözlemlendiği bir arena hâline gelmiştir. Bu durum, zamanla çeşitli karşı çıkışları beraberinde getirmiş, böylelikle kültürel arena küreselleşmenin belki de en çok sorgulanan, tartışılan ve ret cephesini yaratan kulvarı olmuştur.[219] Kutsiye Bozoklar da küreselleşmeyi kapitalizm ile eş tutarak kapitalizmin ekonomik, politik ve askeri egemenliğini tamamlayan unsurun kültür olduğunu ifade etmiştir.[220] Uğur Kömeçoğlu da kültürün önemine dikkat çekmiş, küreselleşmenin arka planının kültürden arındırıldığı zaman ortaya çıkan tablonun hiç de edebi olmadığını, hatta eleştirel kuramcılar için sıkıcı olduğunu dile getirmiştir.[221]

1.4.1. Kültürlerin Hareketi

James N. Rosenau, kültürlerin hareketinin insanların hareketine bağlı olduğunu; insanların yeryüzündeki ilk hareketleriyle birlikte, kültürlerini de başka coğrafyalara taşıdığını ifade etmiş, kültürlerin küresel ölçekte yayılmasının, bir diğer deyişle kültür küreselleşmesinin uzun bir tarihe sahip olduğu tespitinde bulunmuştur. Rosenau'ya göre büyük dünya dinlerinin kıtaları aşıp toplumlara yayılması, kültür hareketlerinin belirgin örneklerindendir.[222] Friedman da geçmişteki kültür hareketleri ve yayılmalarına dikkat çekmiş, Yakındoğu ve Akdeniz'in Yunanlılar tarafından Helenleştirilmesi; Orta Asya,

---

[216] Özge Mumcu, "Küresel Tüketim Kültürü ve Türkiye", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.15.
[217] Yaşar Hacısalihoğlu, **Küreselleşme, Mekânsal Etkileri ve İstanbul**, 1. Basım, İstanbul: Akademik Düzey Yayınevi, 2000, s.64.
[218] Malcolm Waters, **Globalization**, London: Routledge, 1995, s.3 Aktaran: Nalan Yetim, "Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 18, 2002, s.134.
[219] Hacısalihoğlu, s.73.
[220] Kutsiye Bozoklar, **Hangi Kültür**, 1. Basım, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2006, s.224.
[221] Uğur Kömeçoğlu, "Küreselleşme Modernleşme ve Modernlik", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 18, 2002, s.12.
[222] James N. Rosenau, "Yeni Bir Küresel Düzende Yönetişim", Ali Rıza Güngen (çev.), **Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması**, David Held ve Anthony McGrew (hzl.), 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014, s.283.

Kuzey Afrika, Avrupa ve Ortadoğu'nun Osmanlılar tarafından Türkleştirilmesi; Doğu ve Orta Avrupa ile Avrasya'nın bazı bölümlerinin Sovyetler tarafından Ruslaştırılması gibi süreçlerin bu minvalde örnekler olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.[223]

1.4.2. Kültür Değişimleri

Kültürlerin hareket hâlinde oluşu, iradi veya gayriiradi biçimde birtakım kültür alışverişlerini de beraberinde getirmiştir. Bu kabulle yola çıkan Robertson, tek tek bütün toplumların kültürlerinin, değişen derecelerde küresel sistemdeki başka toplumlarla olan karşılıklı etkileşimlerinin sonucu olduğunu söylemiştir.[224] Kültürlerin hareketi ile birlikte oluşan değişim süreci, mekânın ve ulusallığın kimlik üzerindeki tekelini kırmış ve devamında uzak mesafelerdeki farklı coğrafyaların kültürel etkileri gündelik hayatların rutinine karışmaya başlamıştır.[225] Böylece farklı mekânlarda yaşayan insanlar arasındaki iletişimin artması, belli bir kültüre ait olma bilincini de zaman içinde azaltmıştır.[226]

Özkul'a göre kültür değişimleri; topluma katılan bireylerin yeni istekleri veya kararları, farklı gruplarla yaşanan kültürel ilişkiler, rastlantılar sonucu meydana gelen olaylar, toplumlarda ortak bir amacın ortaya çıkması gibi birtakım nedenlerle meydana gelmektedir. Özkul, bu nedenleri 5 ayrı başlık altında toplamıştır: 1) Demografik faktör 2) Toplumsal dinamizm faktörü 3) Sömürgecilik hareketleri 4) Bilgi artışı faktörü 5) Anlama faktörü. Demografi faktöründe, toplumların çeşitli sebeplerle bir yerden bir yere göçmeleri ve sürekli hareket hâlinde olmalarının, tanışılan yeni kültürlerden etkilenmeye neden olabildiğine, bu etkinin de olumlu veya olumsuz olarak gerçekleşebildiğine vurgu yapmıştır. Olumlu örnek olarak Türklerin hem kendi göçebe kültürlerini yaydıklarını hem de başka kültürlerden faydalandıklarını, olumsuz örnek olarak ise Moğolların ve Batılı bazı toplumların istilalarını göstermiştir. Toplumsal dinamizm faktörüyle ise teknolojik gelişmelere paralel olarak artan hareketliliği, turizmi, göçleri kastetmiştir. Sömürgecilik hareketleri faktörüyle bir kültür sömürgeciliğine işaret etmiş, bazı uygarlıkların kültür değişiminde kendi kültürünü karşı tarafa aşılarken o tarafın kültürüne zarar verdiğini belirtmiştir. Bilgi artışı ile özellikle 17. yüzyıldan itibaren toplumların daha çok

[223] Friedman, s.31.
[224] Robertson, s.186.
[225] Şen, s.98.
[226] Eşkinat, s.37.

kaynaşması ve sonrasında günümüze kadar uzanan bilgi artışına değinmiş, bunun eğitimli ve bilgili insanların artışına sebep olduğunu, beraberinde de kültürel seviye ve çeşitliğinin arttığını söylemiştir. Son olarak anlama faktörü ile de başka kültürlerin öznel yapılarının diğer kültürlerce anlaşılmak istenmesi ve çaba gösterilmesine dikkat çekmiştir.[227]

1.4.3. Küresel Kültür ve Küresel Kültür Akışları

Ayşe Öncü'ye göre küresel kültür, yereli içerip simgeler ve imajlar piyasasında yeniden üreten bir yapıdır; tek tip bir kültür doğurmamakta, farklı ve karşıt söylemlerin aynı kamuoyu düzleminde birlikte var olmasını içermektedir.[228]

İlk kez Arjun Appadurai tarafından ortaya konulan, küresel kültürü meydana getiren kültürlerin çeşitli kanallar aracılığıyla bir odaktan diğerine aktığı görüşüne göre günümüzdeki küresel kültür, karmaşık ve üst üste binen süreçlerden oluşmakta olup esas tema, küresel homojenleştirici güçler ile yerelliği oluşturan heterojen güçler arasındaki gerilimdir. Bu gerilim sebebiyle küresel kültür, devamlı bir ayrılma ve yeniden bütünleşme dinamiğini barındırmaktadır. Bu dinamik içinde küresel kültür; etnik akış, teknolojik akış, finansal akış, medya akışı, ideolojik akış olmak üzere beş ayrı boyutta akmaktadır. Bunlar içinde finansal akış, teknolojik akışın sağladığı imkânlar dahilinde hızla yer değiştirmekte, böylelikle bu iki akış küresel kültürel ekonominin ivmesini arttıran başlıca faktörler olmaktadırlar. Etnik akışta devamlı bir devingenlik yaratan göçmenler, mülteciler, işçiler, öğrenciler yer almaktadır. Medya akışı ve ideolojik akışın odağında ise dünya çapındaki haber alma olanaklarının artışı vardır.[229]

1.4.4. Küreselleşmenin Kültürel Perspektifleri

Kültür olgusunun küreselleşme söz konusu olduğunda bir arena hâline geldiğine, küreselleşmenin lokomotifi niteliğindeki odakların kültür sahasını her türlü müdahale ve mücadele alanı olarak kullandıklarına küreselleşmenin kültürel boyutu başlığı altında değinilmişti. Bu başlık altında da söz konusu yansımalar detaylandırılmış; ülkelerin,

---

[227] Özkul, s.90-94.
[228] Ayşe Öncü, "İstanbul'u Nasıl Anlamalı?", **İstanbul Üç Aylık Dergi**, Sayı: 2, 1992, s.73.
[229] Arjun Appadurai, "Disjunction and Difference in the Global Cultural Economy", **Global Culture**, M. Featherstone (drl.), Sage, 1990 Aktaran: Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, s.166.

toplumların ve bireylerin reaksiyonları incelenmiş; sürecin olumlu ve olumsuz yönleri derlenmiştir.

Küreselleşmenin, toplumlar -bireyler- ve uluslararası ilişkilerden yola çıkan ve farklı kültürler arasındaki bir etkileşim süreci olduğunu söyleyen Robertson, bu nedenle küreselleşme konusunu, homojenleştirici ve heterojenleştirici güçler arasındaki gerilimi odağına alarak irdelemektedir. Robertson'a göre bu etkileşim sürecini yaratan kültürel perspektifler, küreselleşmenin çekici gücüdür; kültürler, karşılaştıkları ortamlarda birbirlerine göre konumlarını belirleyecek ve küreselleşme dalgasının etkilerini belli perspektiflerden izleyeceklerdir. Bunlar göstermektedir ki küreselleşme, farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan bir süreçtir.[230] Kültürel küreselleşme ise bugün gelinen noktada, ulusal sınırların dışında kalan siyasi, ekonomik ve teknolojik süreçlerle ve ulus devlet sınırlarının tezat yaratan yapısıyla kuşatılmış, homojenleşmenin ve heterojenleşmenin eş zamanlı yaşandığı bir süreç hâline gelmiştir.[231] Appadurai de konuya benzer bir açıdan yaklaşarak küreselleşmenin kültür temelinde ortaya konulan çözümlemelerinin, moderniteyi olumlayan ve karşı duran söylemlerde şekillendiğini vurgulamış ve günümüzdeki küresel ilişkilerin en büyük sorununun kültürel homojenleşme ve kültürel heterojenleşme arasındaki gerilim olduğunu belirtmiştir.[232]

1.4.4.1. Kültürel Homojenleşme

Kudret Bülbül, homojenleşmenin nedenleri, boyutları ve sonuçları tartışmasına girilmeden kısaca kültürel benzeşme olarak tanımlanabileceğini ve kendiliğindenlikten uzak, zor ve güç gibi unsurları çağrıştıran bir kavram olduğunu belirtmiştir.[233] Ali Yaşar Sarıbay da küreselleşmenin kültürel tarafına ve içerdiği zorlama yönüne dikkat çekmiştir. Sarıbay'a göre küreselleşme, esasen öncü toplumların kültür kodlarının ulaşılması gereken amaçlar hâline getirilmesini ve homojenleştirilmeyi hedef alan bir tahakküm sürecidir.[234]

---

[230] Rana A. Aslanoğlu, "Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme", **Global/Yerel Ekseninde Türkiye**, E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.345.
[231] Constantin von Barloewen, "Modernleşme ve Küreselleşme Sürecinde Kültürel Kimlik", **Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik**, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2001, s.9.
[232] Yetim, s.135.
[233] Kudret Bülbül, s.249.
[234] Ali Yaşar Sarıbay, "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", **Global/Yerel Ekseninde Türkiye**, E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.216.

Kültürel homojenleşme odaklı yaklaşımlarda genel olarak benzer kültürel etki ve ürünlerin benzer imaj, beğeni, estetik, davranış kalıplarına yol açacağı; mekânsal, tarihsel, dinsel vb. farklılıkların önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte dünya üzerinde kültürler arasındaki mesafenin giderek kapanıp benzer kültürlerin oluşması yönünde eğilimler ortaya çıkaracağı kabul edilmektedir.[235] Tomlinson'a göre ise homojenleşme tezinin gerçek olup olmadığı konusunda bir karar vermek için her ülkede birbirlerine çok benzeyen havaalanlarının ve turistik merkezlerin güvenli ve steril ortamlarından çıkmayı göze almak ve dışarıdaki kültürlerin derinliklerine doğru ilerlemek gerekir. Tomlinson burada ülkelerin belli bir standardizasyon vadeden ve vitrinlerinin ön sıralarında yer alan özelliklerini görmenin ve tecrübe etmenin, o ülkelerin kültürlerini tanımak için, bir başka deyişle homojenleşmenin ne ölçüde gerçekleştiğini anlamak için yeterli olmayacağını kastetmektedir.[236] Tezin izleyen kısmında bu homojenleşmenin ne oranda gerçekleştiği, farklı odaklarca nasıl ele alındığı ve sonuçları sıralanmıştır. Kültürel homojenleşme bu noktada Kudret Bülbül'ün ortaya koyduğu sınıflandırma[237] ve ayrımdan kısmen faydalanılarak çatı bir kavram olarak ele alınmış, devamında araştırma dahilinde elde edilen bulgulara göre bazı başlıklar söz konusu sınıflandırmaya eklenmiş ve böylelikle homojenleşmeyle doğrudan ilişkilendirilen tüm bu kavramlar incelenmeye çalışılmıştır.

1.4.4.1.1. Kültür Emperyalizmi

Kudret Bülbül, kültür emperyalizminin başlangıcını, 1960'lı yıllar sonrası için daha anlamlı gördüğünü söylediği küreselleşme tartışmalarından daha önceki zamanlara tarihlemekteyken, aynı süreci Osman Özkul 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan tek kutuplu dünya sisteminin oluşumuyla ilişkilendirmiştir. Bu ayrıma karşın iki ismin de öne çıkardığı tanımlar büyük oranda örtüşmektedir. Bülbül, kültür emperyalizmini, daha çok Batı ya da ABD gibi merkezlerde üretilen kültürel imaj, simge ve değerlerin, bu merkezlerin sahip olduğu hegemonik güç nedeni ile az gelişmiş ülke halkları tarafından benimsenip tüketilmesi ve bu toplumların asimilasyonu olarak tanımlamıştır.[238] Özkul'a göre ise kültürel küreselleşme, Batılıların bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yardımıyla, Batı dışında kalan tüm toplumları ekonomik, siyasal ve kültürel olarak sömürmeye ve

[235] Şen, s.88-89.
[236] Tomlinson, s.18.
[237] Kudret Bülbül, s.249.
[238] Kudret Bülbül, s.250.

egemenlik altına almaya çalışan tutumudur; ekonomik ve siyasi sömürünün yeni gelişen toplumsal felsefeler ve neohümanist yaklaşımlarca eleştirilmesi karşısında geliştirilen bir tür legal sömürü biçimidir.[239] Ayşe Öncü ve Petra Weyland ikilisi ise bireyi kolayca manipüle edilen, kendisine sunulanı eleştirme yeteneğinden yoksun olarak tanımlayan kültür emperyalizmi yaklaşımlarının çağ dışı oldukları minvalinde bir görüşe sahiptir.[240]

1.4.4.1.2. Amerikanlaşma

İlk kez 1970'li yıllarda Herbert Schiller tarafından ulusal kültürlerin Amerikan kültürel politikaları karşısında savunulması amacıyla dile getirilmiş olan bu tez ile dünya üzerinde 17. yüzyıldaki Hollanda ve 19. yüzyıldaki İngiliz hakimiyetlerinden sonra gelen ABD hakimiyeti kastedilmektedir. Yeni küresel düzende kültür üretimi ve aktarımına ilişkin iletişim teknolojisi, uydu sistemleri, haber ajansları ve film endüstrisi gibi kaynaklar üzerinde daha ziyade ABD hâkim olduğu için bu isimlendirmeye gidilmiştir. Özellikle SSCB'nin çöküşünden sonra dünyanın tek kutuplu hâle gelmesiyle birlikte ABD tüm dünyaya kendi üretimi olan markaları ve yaşam biçimlerini aşılamış, hatta McDonaldlaşma gibi kavramların literatüre girmesine dahi yol açmıştır. Bu, merkezden çevreye gibi görünen duruma karşı birtakım eleştiriler de gelmiştir. Bunlardan bir tanesi Amerikan kültürünün tekil değil melez olduğu, birçok kültürden beslenerek şu anki hâlini aldığı için tek bir kültür olarak kabul edilemeyeceği görüşüdür. Bir diğer eleştiri ise Amerikanlaşmanın bir tehdit olarak algılanmasına karşın bunun ABD'ye özgü bir durum olmayışı ve bazen Amerikanlaşmanın diğer kültürel baskılara yeğ tutulabileceği fikridir. Appadurai'ye göre Koreliler açısından Japonlaşma, SSCB sonrası cumhuriyetler açısından Ruslaşma, Kamboçyalılar açısından Vietnamlaşma, Sri Lankalılar açısından Hindistanlaşma, Amerikanlaşmaya nazaran daha kötü sonuçlar yaratabilecektir.[241]

1.4.4.1.3. Kültür Endüstrisi

Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer tarafından ortaya atılan, geliştirilen ve kullanılan bir kavram olan kültür endüstrisi, popüler kültürü meydana getiren tüm faaliyet

[239] Özkul, s.100.
[240] Ayşe Öncü ve Petra Weyland, "Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri", **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Ayşe Öncü ve Petra Weyland (drl.), Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun (çev.), 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.23.
[241] Kudret Bülbül, s.252-257.

ve düzenlemeleri, kültürel organizasyonları ve kültürün standartlaşmasını dile getirmek için kullanılan bir terimdir[242]; aynı zamanda küreselleşme mantığıyla hareket eden, belirli piyasa kesimlerini hedefleyen, pazarlama yöntemiyle çeşitli ulusal izleyicilere ulaşarak ölçek ekonomileri yaratmayı amaçlayan bir çabadır.[243] Buna karşın Adorno'ya göre kültür endüstrisi, yöneltilmiş olduğu milyonların bilincini ve bilinçaltını yönlendiriyor ise de kitleler birincil değil, ikincil roldedirler; bir nevi hesaplanabilir nesneler, makinenin tali parçaları gibidirler. Tüketiciler, kültür endüstrisinin çağrıştırdığı gibi hükmedici ya da özne değil, nesnedirler.[244] Kültürün endüstrileşmesi; endüstri toplumu dahilinde yer alan insanların da bir endüstri ürünü gibi görülmesi, böylelikle insanın basit birer nesne hâline gelmesiyle, bir başka deyişle, şeyleşmesiyle sonuçlanmaktadır.[245]

1.4.4.1.4. Kültürleşme-Kültürsüzleştirme

Küreselleşmenin kültürel boyutu dahilindeki önemli tartışma konularından birisi de kültürleşme ve kültürsüzleştirme kavramları arasındaki ilişkidir. Kültürleşme, iki ya da daha çok kültürün karşılıklı etkileşim sonucunda değişime uğrayıp yeni sentezler ve dinamik bileşkeler yaratması; toplumun kendi içinde gerçekleşen kültürlenme sürecinin dış dünyaya, yabancı dil ve kültürlere açılmasıdır.[246] Kültürleşme, bireysel bazda ve zorla hayata geçiriliyorsa *transkültürasyon*; bir toplumun diğer bir toplumu yutması, sindirmesi sonucuna ulaşıyorsa *asimilasyon* adını almaktadır. Örneğin, Osmanlı'nın gayrimüslim çocukları Enderun'a alıp yetiştirerek onlardan devlet yöneticileri yaratması Osmanlı açısından bir transkültürasyon örneği iken, ABD'ye göç ederek yerleşen birçok Avrupalının oradaki yerel kültürleri hemen özümsemeleri ise bir asimilasyon örneğidir.[247]

Görülen her kültürleşme örneği aynı ağırlık veya oranda gerçekleşmemektedir. Başarılı ve olması gereken bir kültürleşmeden ancak iki kültür temasa girdiğinde değiş-tokuş içinde olan kültürler birbirini dengeler ve yabancı ögelerin bütünleşmesinden sonra her kültür kendi kimliğini ve dinamizmini korursa söz edilebilir. Etkileşim sonucunda

[242] Özkul, s.81.
[243] David Morley ve Kevin Robins, **Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Emrehan Zeybekoğlu (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s.156.
[244] Theodor W. Adorno, "Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken", Bülent O. Doğan (çev.), **Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi**, Sayı: 36, 2003, s.76.
[245] Özkul, s.83.
[246] Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, 2. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, 87.
[247] Coşut, s.59.

dengeli bir alışveriş söz konusu olmuyor ve tek yönlü bir akış görülüyorsa şayet, alıcı konumdaki kültürün bir istilaya uğradığı, öz varlığının tehdit altında olduğu anlamı çıkmaktadır ve bu da kültürleşme olarak değil, kültürsüzleştirme olarak addedilmektedir. Kültürleşme bu nedenle ideal bir durumu yansıtan bir sonuç olarak, kültürsüzleştirme ise küreselleşmenin yarattığı bir olumsuzluk olarak nitelenmeketdir.[248]

1.4.4.1.5. Kültür Şoku

Özkul, hâkim kültürü; kendi değerlerini, davranış biçimlerini, yaşam tarzını, dilini, sahip olduğu siyasi ve ekonomik güç sayesinde diğer kültürlere dayatan kültür olarak tanımlamış; kültür şokunu ise hâkim kültürün yol açmış olduğu olumsuz durum olarak görmüştür. Bu olumsuzluk, başka bir kültürle temasa giren bir kültür grubu üyelerinin kendi kültürlerini ve değerlerini tümüyle ya da kısmen yitirmeleriyle kendini göstermektedir. Bu kavramla, kendilerine yabancı olan bir kültüre zor kullanılarak adapte edilmeye çalışılan insanların ve grupların yaşadığı belirsizlik ve kararsızlığın neden olduğu bir şok hâli anlatılmaktadır.[249]

1.4.4.1.6. Homojenleşmenin Olumsuzlukları

Kültürel Homojenleşme başlığı altında her ne kadar birçok birincil nitelikteki olumsuzluktan söz edildiyse de ikincil nitelikteki birtakım olumsuzluklara da değinmek gerekmektedir. Kültürel etkileşimlerin, buna dahil olan her iki topluluk açısından farklı sonuçlar doğurabileceği kabulünden hareketle, ortada bir etken bir de edilgen taraf olduğu söylenebilir. Bu etken taraf da günümüz modern dönemi içerisinde genelde Batı devletleri olmaktadır. Özkul'a göre bu modern dönemdeki kültür değişimleri genelde Batı'nın Batı dışı toplumları modernleştirme projesi şeklinde gerçekleştiği için edilgen ülkeler adına büyük oranda olumsuzluklar içermektedir.[250]

Kültürel Yabancılaşma

Marx, Hegel, Durkheim, Heidegger, Simmel gibi isimlerce üzerinde durulan bir kavram olan yabancılaşma, genel olarak dış kültürel baskıların da etkisiyle kişinin kendi

[248] Hacısalihoğlu, s.72.
[249] Özkul, s.52-53.
[250] Özkul, s.77.

özüne kayıtsızlaşması, kendini unutması veya kendinden uzaklaşması şeklinde izah edilmektedir.[251]

Kültürel Gecikme

Bir toplumda yeni bir kültür unsurunun ortaya çıkmasıyla birlikte o toplumun kültür unsurlarında da güçlü bir değişim ihtimali belirir ve böylece önceki kültür unsuru sonrası yeni kültür unsuruna yönelme aşamasında bir kabullenişe ve benimseyişe kadar geçen sürede bir geçiş ve gecikme dönemi yaşanır, bu duruma da kültürel gecikme denir. Toplumların mevcut yaşam tarzları ve yeni kültür unsurları arasında hemen bir uyum gerçekleşmeyebileceğinden ötürü bu tarz boşluklar sık sık oluşabilmektedir.[252]

Kültürel Asimilasyon

Kültürleşme-Kültürsüzleştirme başlığında da kısaca değinilmiş olan kültürel asimilasyon, görece daha zayıf bir kültürün veya azınlıkta bulunan bir toplumsal grubun kültürünün, daha güçlü ve hâkim bir kültür içerisinde eritilmesi anlamına gelmektedir.[253] Dünya genelindeki dil sayıları bu durum en belirgin örneklerindendir. Tahminlere göre on beş bin yıl kadar önce dünyada yaklaşık on bin dil konuşulur iken bugün insanlığın %95'inin yüz kadar dil konuşması durumu gözler önüne sermektedir.[254]

Kültürel Entegrasyon

Bu kavram ile de ikincil nitelikteki kültürlerin lider addedilen birincil nitelikteki kültürlere uyum sağlayarak eklemlenmesi kastedilmekte; Türkiye'nin AB'ye katılma sürecinde yaşadıklarıyla örneklenmektedir.[255]

1.4.4.2. Kültürel Heterojenleşme

Tomlinson'ın Kültürel Homojenleşme başlığında yer alan çıkarımı burada da geçerlidir. Tomlinson, kültürün küresel çapta bir homojenleşmeye maruz kalmadığına dikkat çekmiş, bunu iddia etmenin, bir şehre uçakla gelip havaalanından hiç çıkmayarak

[251] Özkul, s.95-96.
[252] Özkul, s.97.
[253] Özkul, s.98.
[254] Özkul, s.139.
[255] Özkul, s.99.

tüm vakti duty free mağazalarındaki küresel markalar arasında geçirmeye benzediğini söylemiştir.[256]

Kültürel heterojenleşme genel olarak küresel çapta tek bir kültürün varlığından söz edilemeyeceği, küreselleşmenin dünya üzerindeki kültürleri bütünüyle sindiremediği, bir farklılaşmayı beraberinde getirdiği, kültürlerin karışarak yepyeni kültürler meydana getirdiği, yerelliklerin küresellik karşısında ön plana çıktığı yaklaşımları üzerine kurulu bir olgudur ve bu tezde kültürel homojenleşmenin karşısında bir çatı kavram olarak ele alınmıştır.

1.4.4.2.1. Melezleşme

Literatürde hibritleşme olarak da kullanıldığı görülen melezleşme kavramı melez kökünden gelmektedir. Rana Aslanoğlu'nun aktardığına göre melez, aynı türün iki çeşidi arasında soylar arası çaprazlamadan doğan yeni bir tür olarak tanımlanmakta, bunun yanında biyolojik olarak ise değişik ırklardan olan iki kişiden doğan kişi şeklinde ifade edilmektedir.[257] Melezleşme, bir kültürel karışıma işaret eden bir kavramdır. Bu kavramı benimseyen çevrelerce kültürel küreselleşme, tek bir tikelin şekillendirdiği ve yönlendirdiği bir süreç olarak değil, tarihten bugüne farklı kültürlerin değişik oranlarda ve değişik zamanlarda katkıda bulunduğu bir süreç olarak görülmektedir.[258] Aslanoğlu'na göre ise farklılıkları zenginlik olarak değerlendirme potansiyeli[259], saf oluşumlar arama çabasından vazgeçme, buna karşılık kültürler arası geçişlilik sürecinin sürekli farkında olma serüvenidir. Tüm bunların ışığında, yoğun kültürel akışların yaşandığı bir dünyada küreselleşmeyi saf bir kültürün etkisi altında hayal etmek olanaksızdır ve bu yüzden de bir kültürel karışımın yani melezleşmenin yaşanması kaçınılmazdır.[260]

1.4.4.2.2. Küyerelleşme

Küyerelleşme kavramı hem küreselleşme hem de kültür ile ilgili çalışmalarda başvurulan bir kavram olduğu için bu tez dahilinde iki kısımda birden yer verilmesi uygun görülmüştür. Küreselleşme başlığı altındaki "küyerelleşme"de kavramın ortaya çıkışı ve

[256] Tomlinson, s.18.
[257] Rana A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, s.168.
[258] Kudret Bülbül, s.278.
[259] Rana A. Aslanoğlu, *Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme*, s.347.
[260] Rana A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, s.171-172.

kelimenin yapısı ile ilgili bilgiler paylaşılmış olduğundan bu kısımda sadece kültür ile ilişkisi vurgulanmıştır.

Şen'in gözlemine göre başat bir kültürün varlığının diğerleri üzerindeki imtiyazı ve üstünlüğüne dayalı fikirlerin zaman içinde eleştirilmeye başlanmasıyla birlikte, küresel bir kültürden bahsetmenin zorlaştığı görülmüştür. Bu kültürel analizlerin geliştirilmesi aşamasında da yerellik, ana temalardan biri hâline gelmiştir. Bu noktada Robertson'ın ortaya attığı küyerelleşme kavramı, kültürel küreselleşme tartışmalarında geçerli ve önemli yaklaşımlardan biri olmuştur. Bu kavram ile küresel ve yerel arasındaki daha ziyade zıtlık, izolasyon, dışlama ya da gerilimi çağrıştıran yorumlar gücünü yitirmeye başlamış, ilişki ve etkileşim olgularını ön plana çıkaran yaklaşımların önü açılmıştır. Küreselleşmenin, küresel ile yerelin, evrensel ile tikelin iç içe geçmelerinin sonucu olduğunu belirten Robertson'ın küyerelleşme fikri[261], küreselleşmeyle birlikte insanların, yerel değerlerini hatırlamaya ve keşfetmeye başlamaları üzerine kuruludur. Küreselleşme karşısında tutunacak bir dal arayan insanlar, kültürel öz denen bir şey icat ederler ve bu öz kimilerince etnik yapıda, kimilerince din ve inanışlarda, kimilerince de başka yerlerde bulunur ve canlandırılmaya çalışılır.[262] Bunun yanı sıra küreselleşmenin teknoloji ihracı, kültürleri tehdit etmesinin yanında o kültürlere kendilerini ifade etme şansı da tanımaktadır ve bu vesileyle o kültürlerin dinamizmi artmakta, dirilme imkânı bulabilmektedirler.[263]

1.4.5. Kültürel Küreselleşmeye Karşı Direnç ve Uyum

Kültürel küreselleşme karşısında gerek bireyler gerek toplumlar gerekse de ülkeler ölçeğinde çok çeşitli reaksiyonlar gözlemlenmektedir. Bu gerçeklik bazen olumlu karşılanmakta, bazen ise olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Tezin ilk bölümünün son kısmında bu zıt yaklaşımlara değinen yorumlar, söz konusu öznelerin kültürel küreselleşmeye karşı nasıl bir reaksiyon göstermeleri gerektiğine dair fikirler ve öneriler derlenmiştir.

[261] Rana A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, s.135.
[262] Özkul, s.145.
[263] Özkul, s.143.

Veysel Bozkurt'a göre küresel kültürün yerel insanlar tarafından karşılandığında görülebilecek iki refleksten biri *direnç gösterme* diğeri ise *uygun bulma*dır; yani toplum ya reaksiyon gösterecek ya da uygun bulup benimseyecektir. Bu nedenle yerel topluma fikirler, teknoloji, mal ve hizmetler ile gelen küresel kültüre toplum değişik anlamlar yükleyebilmekte ve küresel kültürün yorumlanmasında farklılıklar görülebilmektedir.[264]

Ramazan Gözen, türlü sembollerin kullanımından hareketle önyargılı çıkarımlar yapmanın yanlışlığına dikkat çekmiş, farklı toplumlarda oluşan benzer tüketim kalıplarının o toplumların kültürel özlerini sanıldığı kadar etkilemeyebileceğini belirtmiştir. Gözen'e göre İslamcı, milliyetçi ya da Marksist birisinin Coca-Cola tüketmesi kültürünü değiştirdiğinin göstergesi olamaz veya İslami yönetime sahip ülkelerin pazarlarını yabancı mallara açması kültürlerinin de yok olacağı anlamına gelmez.[265] Bozoklar'a göre ise kültürlerin açılıp serpilmesinin engellenmesi halkları yoksullaştırır ve dilsizleştirir; bu yüzden yapılması gereken şey, bin renkli bin çiçekli bir bahçeye benzemeye çalışmak, farklılıkları ortaklaşalığa dönüştürmektir.[266]

Peter Berger, konunun önyargılı yaklaşımlar yönüne vurgu yapmış ve kültürel küreselleşmenin ne tek başına büyük bir vaat ne de tek başına büyük bir tehdit olduğunu belirtmiştir.[267] Berger ayrıca bir küresel türdeşleşme karşısında insanın bu sınavı yaratıcı olma ve yenilik getirme yeteneği sayesinde aşabileceğine dikkat çekmiştir.[268] Richard Pells de bu tartışmada insana verdiği öneme vurgu yapmıştır. Pells'e göre küresel kültür, farklı ülkelerin farklı zaman dilimlerine özgü kültür ve geleneklerinden oluşan bir amalgamdır ve bunun yanında küresel kültürün insanların yaşam ve düşünce biçimlerine etkisi sanıldığı kadar devasa boyutlarda değildir; zira insanlar her dönemde kitle iletişim araçlarının teknolojisinden amaç ve hedefleri doğrultusunda yararlanmayı bilmişler, küresel kültürü bir nevi kişisel gereksinimlerinin hizmetinde kullanmışlardır.[269] Bu

---

[264] Ali Rıza Büyükuslu, "Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Veysel Bozkurt (drl.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.122.
[265] Ramazan Gözen, **Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül**, 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.78.
[266] Bozoklar, s.215.
[267] Peter L. Berger, "Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri", **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, Peter L. Berger ve Samuel Huntington (Ed.), Ayla Ortaç (çev.), 1. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s.25.
[268] Berger, s.20.
[269] Richard Pells, "20. Yüzyılda Küresel Kültür Miti ve Tehditi: Modernizmden Film Endüstrisine", **Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik**, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2001, s.15.

nedenledir ki insanlar artık günümüz dünyasında, farklı kültür ögelerinin hangilerinin yaşamlarında yer alması gerektiğine bizzat karar veren aktif katılımcılardır.[270] İnsanların kültür ögeleri konusundaki inisiyatif alabilen tutumlarına dair çarpıcı tespitlerden birini ise Aydın Çubukçu bir anısını aktararak yapmıştır:

> *"Hiçbir şey bize zorla dayatılmıyor, emperyalistler gelip bizim kafamıza kaka kaka "Şöyle yapacaksınız, böyle yapacaksınız" demiyorlar da sanki, biz millet olarak kendimiz seçip kendimiz beğenip bir şeyleri yapıyoruz. Biz '68 döneminde Ankara'da Kavaklıdere, Gaziosmanpaşa, Çankaya semtlerinde, Amerikalıların evlerini tespit edip, onların camlarını falan kırmak için sokaklara çıktığımızda, hangi evde çam ağacı var süslü püslü, ona bakardık. İzmir'de Altıncı Filo geldiğinde anti-Amerikan eylemlere çıktığımızda, yine Amerikalıların evlerini çam ağaçlarına bakarak bulmuştuk. Ben birkaç senedir aynı gözlemi yapıyorum, artık herkesin Amerikalı olduğuna karar vermek durumunda kalırız aynı göstergeleri kullanırsak, çünkü neredeyse artık kenar mahallelerde bile, yılbaşlarında, çam ağacı süsleyip duruyor milletimiz. Onlara kimse zorla yaptırmıyor bunu, bir biçimde bir güdüleme var, alışkanlıklar yaratma yoluyla falan çam ağacı süslemeye başladı 'Müslüman Türk milleti', ama bu bir alışkanlık, bir kültürün yavaş yavaş onun kendi içinde neredeyse doğal ve olağan koşullar yaratarak dolaşması sonucu olmaya başladı."*[271]

Çubukçu'nun bu anısındaki kendiliğindenlik vurgusu, Nilüfer Kuyaş'ın yaptığı tespitte de görülmektedir. Kuyaş, küreselleşmenin bir komplo olmadığını, küresel kültürün imal edilmediğini, kendiliğinden oluştuğunu dile getirmiştir. Bu küresel kültürün düşman olarak görülmemesi için de farklı kültürlerin özelliklerini içermesi, yani diğer kültürlerin ona katkı yapması gerektiğini, böylelikle herkesin bu küresel kültürle kendisini özdeşleştirebileceğini vurgulamıştır. Herkesin sürece katkı yapması ve dahil olması konusunda da Türkiye'nin McDonald'slar ile dolu olmasının yanında Avrupa'da da çok sayıda dönerci dükkânı olduğu örneğini vermiştir.[272] Dönerci dükkânları örneğiyle kastedilen, Özkul'un vurgu yaptığı kültür kodu üretimiyle örtüşmektedir. Özkul'a göre

---

[270] Pells, s.17.
[271] Aydın Çubukçu, "Küreselleşmenin Kültürel Boyutu", **Küreselleşmenin Ekonomik Teknolojik Sosyal Siyasal Kültürel Boyutu**, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara, 1998, s.93.
[272] Nilüfer Kuyaş, "Batı Kültürü Türk Kimliğini Tehdit Ediyor mu?", **Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik**, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2001, s.103.

küresel kültürün getirisi olan tehlikeleri bertaraf edebilmenin ve tek yönlü kültür aktarımından kurtulabilmenin yolu, her toplumun kendi kültür kodlarını üretebilmesidir. Toplumlar ancak bu takdirde başka kültürlerle rekabet edebilecek, diğer kültürlerle etkileşime girdiklerinde ihtiyaç duydukları kültürel kodları bünyelerine katacak, bunun yanında da kendi kültür kodlarını diğer kültürlere aktarabileceklerdir.[273] Recai Coşkun da kültür kodlarını üretip dışa aktaran güçlü kültürlerin varlığına dikkat çekmiş, güçsüz kültürlerin bu seçiciliği sağlayamadıkları ve bir filtreleme sistemi kuramadıkları takdirde başka kültürler içinde eriyerek zamanla yok olacaklarını belirtmiştir.[274]

1.5. BÖLÜM SONUCU

Tezin ilk bölümü olan "Küreselleşme ve Kültür", en başta da değinildiği üzere tezin belkemiği mahiyetindeki bölümüdür. Bu bölüme önem verilmesindeki temel motivasyon, Türkiye'nin ve onun gözbebeği olan İstanbul'un, küreselleşmenin kültürel ve mekânsal etkileri açısından cazip bir araştırma konusu olma potansiyelleridir. İstanbul, geçmişten beri bu toprakların dış ülkeler ile bağlantısını kurduğundan ötürü küreselleşmenin etkilerinin kolayca gözlemlenebildiği bir kenttir. Aynı zamanda geçmişten günümüze sayısız kültüre ev sahipliği yapmış olması nedeniyle kültür incelemeleri açısından da önemi haizdir.

Tezde esas amacın, küreselleşmenin kültürel boyutunun İstanbul üzerindeki yansımalarını analiz etmek olması nedeniyle, öncelikle küreselleşme ve kültür kavramları kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir. Bu iki alt başlıkta en çok önem verilen nokta, bu kavramların ele alınışındaki fikri çeşitliliğin ve çok boyutlu bakışın tüm yönleriyle ortaya koyulması olmuştur. Bilim insanlarının, araştırmacıların, gazetecilerin, vatandaşların ve yönetenlerin bu gerçekliklere nasıl yaklaştıklarına odaklanılmış ve elde edilen bulgular sınıflandırılarak paylaşılmıştır.

Gerek küreselleşme gerekse de kültür başlıklarında göze çarpan en önemli şey, bu iki olgu karşısında ortaya çıkacak reaksiyonlardaki irade ve inisiyatiftir. Küreselleşme konusunda, aşırı küreselleşmecilerin ve kuşkucuların değerlendirmelerinde tamamıyla objektif olamadıkları görülmüştür. Dönüşümcüler ise ağırlıkla, çağın gerçekliğine uyum

[273] Özkul, s.17.
[274] Coşkun, s.35.

sağlamanın doğru olduğunu belirtmişler, küreselleşmeyi düşman kabul etmenin ya da ona dört elle sarılmanın yanlış olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bu noktada insan zekâsının önem ve gerekliliğine vurgu yapmışlar ve hem bireysel hem toplumsal hem de yönetimsel anlamda küreselleşmenin faydalarından beslenmek, zararlarındansa kaçınmak gerektiğini vurgulamışlardır. Bu seçicilik yöntemine kültür ile ilgili çalışmalarda da sıkça rastlanmış ve kültürlerin bir kültürü bütünüyle reddetmek yerine kendilerine katkı sağlayacak yanlarını cımbızlayarak özümsemenin en doğru yol olduğu yaklaşımının öne çıktığı görülmüştür.

Bir tümdengelim şeklinde ilerleyen bu tez çalışmasında inceleme, sonlara doğru mikro ölçeğe doğru evrildiğinden dolayı, öncelikle teori kısmına ağırlık verilmiş ve temelin sağlam bir şekilde atılmış olmasına özen gösterilmiştir. İzleyen aşamada ise konu küresel eksenden çıkarak önce ülkemize sonra da İstanbul'a doğru daralan bir seyir izlemiş, devamında ise teorik olarak incelenmiş olan küreselleşmenin kültürel boyutunun İstanbul üzerindeki yansımalarına geçilmiştir.

2. BÖLÜM: KÜRESELLEŞMENİN İSTANBUL'A ETKİLERİ

Bu bölümde İstanbul'un dünyayı deyim yerindeyse kasıp kavuran küreselleşme akımına kendini ne ölçüde adapte edebildiği konusu incelenmiştir. Küreselleşmenin dünya tarihi için yeni sayılabilecek bir kavram olduğuna tezin başlarında değinilmişti. Bundan önce dünya tarihine yön veren benzer nitelikteki olgu ise modernleşme idi. Kavramlar arasındaki yakın ilişki ve benzerlik nedeniyle İstanbul'un küreselleşme sürecine katılması, Osmanlı'nın modernleşme sürecinden başlatılarak ele alınmıştır. Batılılaşma olarak da anılan bu sürece önce Osmanlı Devleti, ardından da Türkiye Cumhuriyeti dahil olmuştur. Bu iki aşamalı katılım ise öncelikli olarak İstanbul, özellikle de Beyoğlu bölgesi üzerinden gerçekleşmiştir. Bu tarihsel akış, bölümün sonunda İstanbul'un günümüzdeki küreselleşme sürecinde neler yaşadığına, nasıl bir konum elde ettiğine ve kültürel açıdan ne tür etkilere maruz kaldığına dair konulara dayandırılmış, böylece üçüncü ve dördüncü bölümde mikro ölçekte yapılan incelemeye geçiş için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştır.

2.1. OSMANLI DÖNEMİ MODERNLEŞMESİNDE İSTANBUL

Toplumsal hayatın bütün ölçütlerinin rasyonelleşmesi şeklinde tanımlanan bir kavram olan modernlik[275], Giddens'a göre 17. yüzyılda Avrupa'da başlayıp sonrasında dünyayı etkisi altına alan bir toplumsal hayat ve örgütlenme biçimi anlamına gelmektedir. Modernleşme kavramı ise Alain Touraine'e göre "eylem hâlindeki modernlik" olarak nitelenebilmektedir.[276] Modernleşme, Şerif Mardin tarafından da batılılaşma olarak ele alınmış bir kavramdır. Mardin, batılılaşmayı, Batı Avrupa'yı ekonomi, siyaset, kültür, düşünce gibi açılardan ulaşılması gereken bir hedef gören yönelim olarak ifade etmiş, ayrıca Türkiye tarihindeki batılılaşma hareketlerini de 3 döneme ayırmıştır: 1) Tanzimat öncesi dönem, 2) Tanzimat dönemi, 3) Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri.[277] Mardin'e göre Tanzimat öncesi batılılaşma, Batı karşısında askerî yenilgiler ile sürekli gerileyen Osmanlı İmparatorluğu'nu eski günlerine döndürme amacını taşımaktaydı. Tanzimat

[275] Muharrem Sevil, **Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler**, Ankara: Vadi Yayınları, 1999 Aktaran: Coşgun: 843.
[276] Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005 Aktaran: Coşgun, s.843.
[277] Hüseyin Sadoğlu, "Batılılaşma ve Küreselleşme Arasında Türkiye'de Kültür ve Medeniyet Çatışmaları", **Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri**, Murat Ercan (Ed.), 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.44-45.

batılılaşması ise Batı'nın idari açıdan örnek alınması ve devlet yapısının buna göre düzenlenmesine dayanmaktaydı. Fakat devletin dönüşümünden ziyade Batı'nın yaşam pratiklerinin Türk toplumuna nüfuz etmeye başlaması ve bu nedenle yaşanan toplumsal gerilimler nedeniyle bu dönüşüm, istenen sonuçları tam olarak vermemiştir.[278] Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde girişilen hareketler ise özellikle düşünce, bilim, sanat ve zihniyet temelli köklü değişimler öngörmüş ve topyekûn bir dönüşümü amaçlamıştır.

Osmanlı modernleşme hareketlerinin başlangıç noktası Lale Devri olarak kabul görmektedir. Bu dönemdeki Batı'ya öykünme çabalarının İstanbul'da elit tabakayla sınırlı kaldığı ve yüzeysel boyutu aşamadığı, halkın refahına ve hukuksal düzleme yansımadığı görüşü hâkimdir. Buna karşın Sander, Lale Devri'nin sadece Sadabad'daki eğlenceler ve ilham olduğu edebiyat eserlerinden ileri gelen geçici bir heves olarak görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Lale Devri, yeni bir dünyevilik, rasyonel araştırma duygusu, aydınlanma ve liberal reform döneminin yolunu açmıştır. Bu devirde İslamcı Doğu'nun geleneksel dinsel değerlerine laik bir karşıt ağırlık ve bir denge unsuru teşkil etmek üzere devletin yüzü, bilimsel gelişmeleri, ekonomik refahı ve askeri gücüyle adeta bir esin kaynağı olan Batı'ya geri dönüşü olmamak üzere çevrilmiştir.[279]

18. yüzyılın geneline ışık tutan esas tutum, Osmanlı'nın Avrupa devletleri ile ilişkilerinde diplomasiyi savaşın önüne koymasıdır. Bu tutum değişikliğine sebep olan esas etken ise yönetenlerin, Osmanlı'nın Avrupa arenasındaki rolünün artık savunma olduğunu ve bunu yapabilmek için de müttefiklere ihtiyaç duyulduğunu anlamalarıdır. Bu idrak sonucunda da Babıali'de Avrupa ülkelerinin geleneğine uygun bir diplomasi sistemi kurulmuş, çeviri imkânları arttırılmış ve bunlar sürekli hâle getirilmiştir.[280] Bütün bu kabulleniş ve icraatlar ise Osmanlı'nın bir periferileşme sürecine girmiş olduğuna işarettir.[281] Yeniden güç elde etmek için Batı'dan dolaylı ve doğrudan yollarla yardım alma çabalarına giren Osmanlı artık dünya imparatorluğu statüsünden bir periferi ülkesi statüsüne geçiş yapmış[282], Avrupa nazarında bir çevre ekonomisine dönüşmüştür.

---

[278] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.11-20.
[279] Sander, s.201.
[280] Sander, s.197.
[281] Açar, s.96.
[282] İlkay Sunar, **State and Economy in The Ottoman Empire, The Ottoman Empire and the World Economy**, Huri İslamoğlu-İnan (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.42. Aktaran: Açar s.96.

19. yüzyıldaki Tanzimat Dönemi ile birlikte Batı'yı odak noktası olarak belirleyen dönüşüm sistemli bir şekilde hayata geçirilmiş, düzenlemelerle devletin işleyişinde büyük yenilikler yapılmış, toplum yaşamının selameti ön planda tutulmuştur. *"Tanzimat ile birlikte İstanbullu, pencere ve kapıları kapalı bir oda içindeki narsistlikten sıyrılıp Batı'ya penceresini tam olarak açmıştır."*[283] Tanzimat ile paralel olarak dünya ticaretinin de artması, İstanbul'un coğrafi konumu ve jeopolitik önemi nedeniyle ticari kapasitesinin de artmasını sağlamış, bunun getirisi olarak da yabancı girişimciler kente yerleşmiş, ticaret odaları örgütlenmiş, borsalar açılmıştır, yabancı bankaların bazıları bölge merkezleri olarak İstanbul'u seçmişlerdir.[284] Bu süreçte İstanbul bir yandan kendisini dünyaya entegre etmeye çalışır iken bir yandan da toplumsal sorunların baş gösterdiği bir yer olmuştur. Bunun esas sebebi Tanzimat ile birlikte toplum yaşamına katılan kanun ve usullerdir.[285] İstanbul'un Doğu ile Batı arasında simgesel bir kesişme noktasında yer alması kültürel bir uzlaşma ve senteze ulaşılmasını zorlaştırmıştır. Tanzimat döneminde bu durum yerli halkın yeni kural ve kaidelere uyum sağlamakta zorlanmasına sebep olmuş, İstanbul'da bu sebeple birçok kamplaşma görülmüştür.[286]

Sander, 18. yüzyıl ile başlayan modernleşme çabalarına genel bir bakışla eğilmiş ve Lale Devri sonrasındaki içe kapanma ve yenilikleri rafa kaldırma tutumlarının Osmanlı açısından büyük bir gecikmeye neden olduğunu belirtmiştir. Kendisine göre 50 yıl kadar süren gecikmeyi Osmanlı bir daha asla karşılayamamış ve 20. yüzyıla zayıf, geri kalmış ve parçalanmaya yaklaşmış bir devlet olarak girmiştir.[287] Bu tarihlerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ise kentte yoğun bir Alman etkisi ve desteği görülmüştür; zira Almanya, Ortadoğu üzerinde İngiltere ve Fransa ile rekabete girişme çabalarında merkez üs olarak İstanbul'u seçmiştir.[288]

Tüm bu modernleşme süreci hakkında olumlu olumsuz birçok fikir ortaya atılmış ve doğal olarak çeşitli kamplaşmalar belirmiştir. Niyazi Berkes, öne çıkan üç ana görüşten bahsetmiştir. Bu görüşlerden ilki, topyekûn bir taklitçilik olarak nitelendirilen

[283] Orhan Koloğlu, "İstanbul Evrenseldir", **İstanbul Üç Aylık Dergi**, Sayı: 3, 1992, s.48.
[284] Çağlar Keyder, "Arka Plan", **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, Çağlar Keyder (hzl.), Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013, s.22.
[285] Halil İnalcık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 18, 2002, s.75.
[286] Keyder, *Arka Plan*, s.17.
[287] Sander, s.203.
[288] Keyder, *Arka Plan*, s.22.

ve Batı ne yaparsa onu sorgusuz sualsiz takip ederek ilerlemeyi savunan görüştür. İkinci görüş, bu tutumun tam aksini iddia ederken, son görüş ise tıpkı küreselleşme ve kültür başlıklarında da değinildiği gibi seçiciliği temeline alan yaklaşımdır. Bu tutuma göre gerçekten ihtiyaç duyulan alanlarda batılılaşma takip edilmeli, bunun dışında kalan alanlarda öze dair herhangi bir tahribat söz konusu olmamalıdır.[289] Kaçmazoğlu da benzer bir sınıflandırma yoluna gitmiş; topyekûn bir batılılaşmayı savunanlar, kültürü korumak suretiyle Batı'nın teknik yanlarını almak gerektiğini öne sürenler ve Batı'ya karşı duranlardan oluşan bir kamplaşmanın mevcut olduğunu ifade etmiştir.[290] Bu modernleşme ve batılılaşma sürecine dair Kuban genel bir yorumda bulunmuş ve Osmanlı'nın çöküşünün, batılılaşması ile paralel değerlendirildiğini ve batılılaşmaya olumsuz bir değer atfedildiğini söylemiştir. Kuban'ın fikrine göre bu çıkarım yanlıştır; batılılaşma, tükenen bir siyasal ve sosyal sistemin rejenerasyonunu hazırlayan ve bugünlerimizi ona borçlu olduğumuz bir olgudur.[291]

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİNDE İSTANBUL

Bu başlıkta, Cumhuriyet'in kurulup Ankara'nın başkent olarak belirlenmesiyle birlikte İstanbul'un gözden düşmesi, Cumhuriyet hükümetinin modernleşme anlayışı, Ankara'nın İstanbul'a tercih edilme sebepleri ve 1950'lerden sonra ortaya çıkan çok partili anlayışla birlikte İstanbul'un ön plana çıkması gibi durumlara değinilmiştir. 1980 sonrası ise araştırmacılar tarafından küreselleşme süreci olarak görüldüğünden dolayı dışarıda bırakılmıştır. Hakan Kaynar'a göre İstanbul, tarih 1923'ü gösterdiğinde belli oranda modernleşmiş durumdadır.[292]O dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yönetim kadroları ise hâlihazırda modernleşmiş bu kent üzerinden yeni bir anlayış inşa edemeyeceklerini düşünmüşlerdir. Keyman ve İçduygu'ya göre Türkiye, Osmanlı geçmişiyle ortak birtakım süreklilikler sergilemesine karşın yeni yönetim kadroları Cumhuriyeti bizzat *yarattıklarını* düşünmekteydi. Atatürk ve yanındakilerin bu süreçte güttükleri temel amaç ise bağımsız bir ulus devletin yaratılması, sanayileşmenin

[289] Niyazi Berkes, **Türk Düşüncesinde Batı Sorunu**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1975, s.203 Aktaran: Zekai Savaşlar, "Küreselleşme ve Sosyal Boyutu", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s.14.
[290] H. Bayram Kaçmazoğlu, **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999, s.284. Aktaran: Savaşlar, s.14.
[291] Doğan Kuban, "İstanbul'un Batılılaşması ya da Batılılığı", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 59, 1988, s.28.
[292] Hakan Kaynar, **Projesiz Modernleşme: Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2012, s.13.

hızlanması, laik ve modern bir ulusal kimliğin inşa edilebilmesi için siyasal, ekonomik ve ideolojik gerekliliklerin sağlanması ve bunların sonucunda çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılabilmesi olmuştur.[293] Eski çarpık düzenle bağları tamamen kopmuş bir ülke yaratmayı amaçlayan yeni kadroların, girdikleri yolda başarıya ulaşabilmeleri için ise kendilerine yeni bir kenti merkez olarak seçmeleri gerekiyordu. Çünkü İstanbul, Cumhuriyet tarafından yozlaşmış ve en sonunda işgale boyun eğmiş Osmanlı'nın ve onun İslami temellerinin simgesi olarak görülüyordu[294] ve Öncü'ye göre bu nedenle Ankara, İstanbul'un karşıtlığı olarak kurgulanmıştır.[295] Bu karşıtlık genel olarak Osmanlı ile hesaplaşmanın göstergesidir ve İmparatorluk ile özdeşleşmiş olan İstanbul dışlanarak Cumhuriyet'in İmparatorluk ile olan bağları bir anlamda koparılmaya çalışılmıştır. Bu durum ise sadece İstanbul'u kaderine terk etme gibi bir anlam içermemekte, aynı zamanda Cumhuriyet'in İstanbul'u kontrol altında tutma ve yeniden yapılandırma çabalarının varlığını da ifade etmekteydi.[296] Başkent seçimindeki ideolojik motivasyonun yanı sıra İstanbul'un jeopolitik önemi, coğrafi konumu ve demografik yapısı da önem arz etmiştir. Örneğin, cumhuriyetin kurucularının bu seçimde, büyük liman kentlerinin kozmopolit yapıları içinde ulusal duyarlılıkların yeterince gelişemeyeceği yönündeki düşünceleri aktarılmaktadır.[297] Recep Bozdoğan da bu konuda Atatürk'ün *"Bir geminin topunun telaşına düşecek yerde hükümet merkezi olmaz"* sözünü aktarmış ve bunun, İstanbul'a duyulan güvensizliğin yanı sıra başkent seçiminin ikinci önemli nedeni olduğunu belirtmiştir.[298] Tansı Şenyapılı ise bu kararın hayata geçirilmesindeki temel motivasyona vurgu yapmıştır. Şenyapılı'ya göre Ankara'da çağdaş bir kentin kurulması ve çağdaş yaşam kalıplarının tüm Türkiye'ye örnek oluşturacak biçimde geliştirilmesi Cumhuriyet rejiminin başarısı ile özdeşleşmişti ve böylelikle Ankara, rejimin başarısının değerlendirilmesinde en önemli ölçütlerden biri olacaktı.[299]

---

[293] E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu "Vatandaşlık, Kimlik ve Türkiye'de Demokrasi Sorunu", **Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık**, E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (drl.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.6.
[294] Candan, s.46.
[295] Feride Çiçekçioğlu, "İstanbul ve Cumhuriyet, Ayşe Öncü ile Söyleşi", **İstanbul Üç Aylık Dergi**, Sayı: 27, s.85.
[296] Halil Çadırcı, "Küresel Kentler ve İstanbul'un Küreselleşmesi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.103-104.
[297] Tansı Şenyapılı, **'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı**, Tansı Şenyapılı (drl.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2005, s.7.
[298] Recep Bozdoğan, **İstanbul: Derinlik, Değişim ve Güç**, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012, s.124.
[299] Şenyapılı, s.xiii.

Keyder'e göre Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'un nüfusunda görülen azalma ve bileşim değişikliği kenti, tüccarlarının, zanaatkârlarının ve esnaflarının önemli kısmından yoksun kılmıştır. Ayrıca yeni yönetimin fiziksel ve kültürel yatırımlarının büyük kısmının Ankara'ya yapılması da İstanbul'a kan kaybettirmiştir. Bu yaklaşım yıllar boyunca sürmüş, kurucu kadrolar İstanbul'a kuşku ile bakmaya devam etmişlerdir. Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'u uzun yıllar sonra ilk kez 1927'de ziyaret etmiştir. Fakat Kurtuluş Savaşı'nın üzerinden belli bir sürenin geçmiş oluşunun da etkisiyle milliyetçi ruh hâli yavaş yavaş erozyona uğramış ve İstanbul zamanla Ankara'daki seçkinlerin yeniden gözdesi olmuştur. Ancak bu aşamada kent, kozmopolit karakterinden çok şey yitirmiş, yoksul ve yalıtılmış bir hâle gelmiştir.[300] Kentin kozmopolit kimliğinden uzaklaştığını belirtmiş bir diğer isim olan Koloğlu'na göre Osmanlı türü *eritme kazanı* modelinin, zamanın yükselen ulusçuluk akımı ve dış odakların bu konudaki etkinliği nedeniyle iflas etmesi, Osmanlı'nın çöküşünü hazırlamasının yanında İstanbul'un evrensel niteliğine de hasar vermiştir.[301] Etnik yapıdaki bu değişim zaman içinde devlet inisiyatifi ile gelişen bir politika hâline gelmiş ve çok uzun yıllara yayılan despot bir tutum olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. 1923 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen Ortodoks ve Müslüman nüfusun mübadelesinden sonra İkinci Dünya Savaşı sürecinde uygulamaya sokulan Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 Olayları, 1964'te çıkarılan ve Yunan vatandaşı olan Rumların kenti terk etmelerini şart koşan yasa gibi gelişmelerle birlikte İstanbul, evrensel niteliğini büyük ölçüde yitirmiştir. İzleyen süreçte gayrimüslimlerin kentten ayrılması ile birlikte taşradan gelen ve zenginleşen yeni bir sınıf ortaya çıkmış, kentte daha sonra görülecek yoğun göçün öncüleri olmuşlardır. Böylece İstanbul'un millileşmesi konusunda geri dönülemez bir yola girilmiştir.[302]

Kozmopolit yapının kaybı ve benzeri diğer durumlar İstanbul'a dair sadece bir olumsuzluk durumunu çağrıştırsa da Ankara İstanbul'a tümüyle sırtını dönmemiştir. Sema Erder'e göre Ankara, İstanbul'un öneminin daima farkında olmuş, görmezden gelmemiştir; onu ne tam anlamıyla terk etmiş ne de elinden tutmuştur.[303] 1950 öncesi

[300] Keyder, *Arka Plan*, s.19.
[301] Koloğlu, s.49.
[302] Keyder, *Arka Plan*, s.18-20.
[303] Sema Erder, "Yerlisi Yok, Sahibi Çok" **İstanbul Üç Aylık Dergi**, Sayı: 1, 1992, s.38.

dönemde Henri Prost öncülüğünde hayata geçirilen şehir planı ve imarı çalışmaları ile Adnan Menderes döneminde yapılan düzenlemeler bu durumun kanıtlarıdır.

Kentin gelişmesi için yapılan çalışmalar bir yana, kent, kültür alanında yetersiz kalmıştır. Keyder, 1950'li yıllar boyunca kentte gerçekleşen dünya çapında tek olayın Hilton Oteli'nin açılışı olduğunu, başka bir 5 yıldızlı otelin açılması için 1970'li yılları beklemek gerektiğini söylemiştir.[304] Bu yetersizliğe karşın yine de İstanbul, Ankara karşısında ekonomik ve kültürel başkent olma kimliğini koruyabilmiştir.[305]

2.3. TÜRKİYE'NİN KÜRESELLEŞEN DÜNYAYA ENTEGRASYONU

Gözen, Türkiye'nin küresel sisteme entegrasyonunun 19. yüzyılda Osmanlı dönemi ile başlamış, 1923'te Cumhuriyetin kurulması ile ivmelenmiş, 1950'ler, 1980'ler ve 1990'larda güçlenerek devam etmiş bir süreç olduğunu ve bu sürecin Türkiye'nin modern, kalkınmış, huzurlu bir ülke olma ve Atatürk'ün tabiriyle "muasır medeniyet seviyesine ulaşma" mücadelesi şeklinde özetlenebileceğini ifade etmiştir. Gözen'e göre bu, Türkiye'nin yarı-merkez aktör olmaktan çıkıp merkez aktör olmaya doğru ilerlediği bir dönüşüm çabasıdır.[306] Ilgaz ise Türkiye'nin küreselleşme sürecini inceleyebilmek için 1980 sonrasına bakmak gerektiğini söylemiştir; zira Türkiye'nin, Cumhuriyetin kuruluş döneminde içinde bulunduğu şartlardan dolayı benimsemiş olduğu devletçilik temelli ekonomik, teknolojik ve kültürel politikalardan sıyrılarak yeni dünya düzenine kapılarını açması 1980 sonrasına rastlamaktadır. Bu duruma sebebiyet veren öncelikli etken ise Türkiye'nin, 1970'li yılların sonuna doğru, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte benimsediği ekonomik politikaların çağın gereksinimlerine cevap verememeye başlaması sonucu krize girmiş olmasıdır. Etkileri oplumsal ve siyasal yaşamın tüm veçhelerinde görülen bu kriz, bir askeri darbeyi beraberinde getirmiş ve böylece Türkiye'de geçmişteki örneklerine oranla büyük değişiklik arz eden politikalar üretilmeye başlanmıştır.[307] Çağın gereksinimleri ile esas kastedilen, devletlerin ekonomilerinin birbirleriyle daha yakın ilişkili hâle gelmesidir. Dolayısıyla bu süreçte Türkiye, yapısal bir değişim sürecine girme

[304] Keyder, *Arka Plan*, s.20.
[305] Çadırcı, s.104.
[306] Ramazan Gözen, "Küreselleşme ve Türkiye'nin Merkezden Çevreye Geçme Mücadelesi: 1980-2006", **Türkiye'nin Küreselleşmesi: Fırsatlar ve Tehditler 1. Cilt**, İbrahim Öztürk (Ed.), İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.108.
[307] Ilgaz, s.37.

ihtiyacı hissetmiş; bağımsız ekonomik politikalar üretmesine izin vermeyecek ölçüde bir dış bağımlılığa tabi olduğunu, özetle yeni dünya düzeniyle bir kaynaşma ve eklemlenme sürecinin ortasında bulunduğunu idrak etmiştir.[308]

Tarık Demirkan, küreselleşmenin bir tercih meselesi olarak görülemeyeceğini; istenince dahil olunabilecek, istenmeyince dışında durulabilecek bir olay olmadığını; objektif, nesnel ve tarihi bir süreç olduğunu ve Türkiye'nin kaçınılmaz olarak bu sürecin içinde yer aldığını ifade etmiştir.[309] Sürecin devamlılığına dikkat çekmiş bir isim olan Friedman ise küreselleşme eğer bir spor olsaydı, durmaksızın tekrarlanan bir 100 metre koşusu olacağını ve böyle bir yarışta kaç kez kazanan olunursa olunsun hemen peşinden yine yarışa çıkmak gerektiğini belirtmiştir. Ona göre böyle bir ortamda saniyenin yüzde biri kadar bir farkla kaybedilse bile bir saatlik bir farkla kaybedilmiş gibi dezavantajlı bir duruma düşülecektir.[310] Küreselleşmenin sözü edilen bu yapısının dışında, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısının hiçbir dönemde uluslararası olaylara kapalı bir yapı arz etmemiş oluşu da ülkenin bu sürece dahil oluşunu anlamlandıran önemli bir faktördür.[311] Ulagay'a göre Türkiye, küreselleşme kavramının pek yaygın olmadığı 1980'lerin başında, ilerleyen yıllarda olacakları hissedercesine dışa açılma ve dünyayla bütünleşme çabasına girmiş, bir diğer deyişle küreselleşmeye başlamıştır.[312]

1970'lerde yaşanan ve özellikle ABD ile Batı Avrupa ülkelerini etkileyen ekonomik krizin aşılması için uluslararası düzende yeni bir politika üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu politika, o günden bugüne dek dünyaya yön vermiş olan neoliberal ekonomi politikalarıdır.[313] Türkiye de dünya ekonomisindeki bu yapısal değişim sürecine 24 Ocak 1980'de hükümet tarafından açıklanan kararlar ile katılım göstermiştir. Dönemin Başbakanlık müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanıp Başbakan Süleyman Demirel tarafından kamuoyuna duyurulan ve IMF'nin telkin ve tavsiyeleri ile oluşturulduğu söylenen 24 Ocak Kararları ile Türkiye, geçmişteki ekonomi politikalarından vazgeçmiş

[308] Gülçin Yörük, "Küreselleşme-Ulus Devlet Geriliminde Türkiye: 1980 Sonrası Türkiye'nin Yeni Dünya Düzenine Eklemlenme Süreci", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.3.
[309] Tarık Demirkan, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim", **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, Süleyman Talay (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1997, s.23.
[310] Friedman, s.34.
[311] Betül Bülbül, "Küreselleşme ve Türkiye: Özal Dönemi Değişim Paradigmaları", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2015), s.75.
[312] Ulagay, *Küreselleşme Korkusu*, s.41.
[313] Yörük, s.30.

ve kendisine başka bir eksen belirlemiştir. Bu kararlarla birlikte ekonomideki devletçilik anlayışının yerini liberalizm almış; özelleştirme projeleri planlanmış, ihracat teşvik edilmiş, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için tedbirler alınmıştır. Ancak bu tepeden inme girişimlere toplum tereddütle yaklaşmıştır. 12 Eylül 1980'deki askeri darbe ile birlikte söz konusu kararlar karşısındaki muhalefet unsurları pasifize edilmiş[314] ve hedef olarak belirlenen yeni ekonomi politikaları katı bir anlayışla yürürlüğe koyulmuştur.

Keyder'e göre darbe, IMF tarafından tavsiye edilen, ekonomiyi liberalize etme odaklı politikalarla özdeşleştirilen bir rejimi yerleştirmekteydi ve bu politikalar hem devlet inisiyatifini küçültmeyi hem de Türkiye ekonomisini küresel kapitalizmin bir örnek mantığı içine yerleştirmeyi hedefliyordu.[315] Darbe sonrasındaki süreçte ordu tarafından oluşturulan hükümette ekonominin başına, planlanan politikaların hayata geçirilmesi için en uygun isim olduğu düşünülen, aynı zamanda 24 Ocak Kararlarının da yaratıcısı olan Turgut Özal getirilmiştir.[316] Bu geçiş sürecinden sonra yapılan ilk seçimde Özal'ın kurduğu parti ANAP, oyların büyük kısmını alarak Türkiye'nin yeni hükümeti olmuştur. Bu noktada Özal'ın şahsiyetine ve söz konusu değişim süreci için çok uygun bir kişi olduğuna sıkça vurgu yapılmaktadır. Özal'ın sahip olduğu liberal ve muhafazakar özellikler kıymetli bulunmuş; liberal yönünün küresel sisteme hitap ettiğine, muhafazakar yönünün ise Türkiye'nin toplumsal gerçeklerine hitap ettiğine dikkat çekilmiştir.[317] Özal'ın 1970'lerde başarılı bir yöneticilik süreci geçirmiş olması ve sonrasında ekonominin liberalleşmesi için gösterdiği çaba, büyük sermaye çevreleri ile iyi ilişkiler kurmasını sağlamıştır.[318] Öyle ki Boratav tarafından, sivil hükümetin liberal politikalar konusundaki başarısından sonra, Kenan Evren'e özel bir mektup göndererek Özal'ı öven Vehbi Koç dahil tüm patronların bu süreçten memnun oldukları belirtilmiştir.[319]

Tüm bu gelişmelerin sonunda ANAP hükümeti, askeri kanadın ve halkın büyük çoğunluğunun desteğini kazanmış ve hedeflenen politikaları hayata geçirmek için ciddi

[314] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (çev.), 18. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.425.
[315] Keyder, *Arka Plan*, s.21.
[316] Betül Bülbül, s.77.
[317] Gözen, "Küreselleşme ve Türkiye'nin Merkezden Çevreye Geçme Mücadelesi: 1980-2006", s.109.
[318] Zürcher, s.412.
[319] Korkut Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1991, s.75. Aktaran: Taner Timur, **Türkiye Nasıl Küreselleşti?**, 1. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s.50.

bir çaba göstermiştir. Hükümet, özel sermayenin bu süreçteki önemini kavramış, onu cezbetmek ve ona uygun koşullar yaratmak için elinden geleni yapmıştır.[320] Ulagay'ın gözlemine göre 1980'li yıllar boyunca hükümet tarafından insanlara döviz kazanmanın, dünya ile bütünleşmenin, dışa açılmanın, ihracat yapmanın iyi şeyler olduğu düşüncesi aşılanmıştır. Devlet büyükleri iş adamlarının başında ülke ülke dolaşmış, ülkeye döviz kazandıranlar madalyalarla ödüllendirilmiştir.[321]

Ülkedeki değişim sadece siyasi ve ekonomik alanla sınırlı kalmamış, kültür ve spor gibi alanlarda da dünyayla bütünleşme çabasına girilmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren, olimpiyatlar dahil birçok dünya çapında spor organizasyonu için ev sahipliği yapma başvurusunda bulunulmuş, bunların bir kısmında başarı sağlanmıştır. Ayrca Kültürel faaliyetlerle dünyada yer edinebilmek amacıyla birçok girişimde bulunulmuştur.

2.4. KÜRESEL KENTLER

Türkiye'nin tarihten bugüne kadar olan modernleşme, batılılaşma, küreselleşme süreçleri bölümün ilk üç başlığında irdelenmiş olup izleyen aşamada İstanbul'un küreselleşmesi sürecine yer verilmiştir. Kentin geçtiği aşamaların doğru bir şekilde anlaşılabilmesi açısından da öncelikle İstanbul'un, üzerinde taşımayı çok istediği bir unvan olan *küresel kent* kavramına değinilmiştir.

Kentler, doğuşlarından itibaren hizmet sektörünün ağırlık teşkil ettiği odak noktaları olmuşlardır. Yalnızca 1750'lerden sonraki iki yüz yıla yakın bir dönemde üretim sektörü ağırlıkta olmuştur. Günümüzde ise kentler tekrar hizmetin ön plana çıktığı bir kimliğe bürünüp üretimi kent merkezinin dışına atmışlar ve bunu yaparken de bir anlamda özerkleşme yoluna girmişlerdir.[322] Değişen konjonktürle birlikte sermayeye ağırlık veren kentlerin bazıları çok uluslu şirketleri ve bunun getirisi olarak da sermayeyi çekebilmek için uygun üretim ve istihdam koşullarını, teknolojik altyapı yatırımlarını sağlamış, kentin özgün niteliklerini de pazarlık unsuru olarak kullanmışlardır.[323] Halil Çadırcı, kentlerin kendi kaderlerini tayin konusunda artan inisiyatiflerine vurgu yaparak kentlerin,

[320] Keyder, *Arka Plan*, s.21.
[321] Ulagay, *Küreselleşme Korkusu*, s.41.
[322] Çağlar Keyder, "İstanbul'u Nasıl Satmalı?", **İstanbul Üç Aylık Dergi**, Sayı: 3, 1992, s.82.
[323] Rüveyda Şahin, "Türkiye'de Küreselleşme Süreciyle Değişen ve Dönüşen Kentler", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s.77.

küreselleşme sonucunda ulusal coğrafyaları aşan bir hareket alanına kavuştuklarını belirtmiştir. Böylece kentler zaman içinde küresel aktör pozisyonuna erişmişlerdir. Devamında sermaye ve kent arasındaki ilişki yoğunlaşmış, küresel ölçekte hareket eden sermaye bunu değerlendirip kendine uygun mekânları seçmiş, bu mekânların önem kazanıp gelişmesini ve küresel bir kent formunun oluşmasını sağlamıştır.[324]

Hakan Altıntaş'a göre kentler artık güçlerini ülkelerden değil, ülkeler güçlerini kentlerden almaktadır.[325] Hacısalihoğlu da konuyu metropol perspektifinden incelemiş ve metropol kentlerin günümüzde sadece bulundukları ülkede değil başka ülkelerde de ilgi odağı olabildiklerini, doğrudan başka ülke metropolleri ile uluslararası düzeyde ekonomik ilişkiler kurabildiklerini söylemiştir. Bu nedenle de artık küresel ekonomik ilişkilere eklemlenen ve bu boyutuyla ulusal bağlılıklarını geri plana iten bir metropol kimliği belirginleşmiştir.[326] Fuat Keyman ve Evren Tok da kentlerin, küreselleşme süreçlerinin etkilerini anlama, müzakere etme ve etkili yanıtlar bulabilmek aşamasında başlangıç noktası olarak görülmeleri gerektiğini vurgulamış, ulusal ölçekteki yaklaşımlar yerine yerel ölçekteki yaklaşımların öne çıkarılması ihtiyacına dikkat çekmiştir.[327]

Küresel kent kavramını geliştiren Saskia Sassen'e göre küresel kentler, dünya ekonomik düzeninin kontrol merkezleri hâline gelmiş olan, finans ve hizmet sektörünün kritik üretim noktaları hâline gelen, piyasadaki lider endüstrilerin yenilikçi üretim mekânları konumuna yükselen, aynı zamanda da imal edilen yeni ürünler için pazar yeri fonksiyonu kazanan stratejik yerlerdir.[328] Manuel Castells'e göre ise küresel kentler, küresel ağları birbirlerine bağlayan "düğüm noktaları"dır ve gerekli teknolojik altyapıya, destek hizmeti sağlayan yardımcı firmaların olduğu sisteme, uzmanlaşmış emek piyasasına ve profesyonel iş gücünün istihdam edildiği hizmet yapısına sahiplerdir.[329]

---

[324] Çadırcı, s.1.
[325] Hakan Altıntaş, "Küreselleşme ve İstanbul", **İstanbul: Şehir ve Medeniyet**, Şevket Kâmil Akar (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004, s.407.
[326] Hacısalihoğlu, s.144.
[327] E. Fuat Keyman ve Evren Tok, "Küreselleşme, Modernleşme ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm", **Türkiye'nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik**, E. Fuat Keyman (drl.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.230.
[328] Saskia Sassen, **The Global City: New York, London, Tokyo**, Princeton: Princeton University Press, 1991. Aktaran: Saim Can Beritan, "Küresel Kentler Bağlamında Yaşam Kalitesi Göstergelerine Kalitatif Bir Bakış İstanbul-New York Karşılaştırması", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s.10.
[329] Manuel Castells, **The Information Age: Economy, Society and Culture (Vol.1: The Rise of the Network Society)**. 2nd Ed., West Sussex: Blackwell, 2010, s. 443. Aktaran: Beritan, s.23.

Giddens'ın "finans kurumlarının uluslararası organizasyonların, önemli üretim faaliyetlerinin ve çok uluslu şirketlerin yönetim birimlerinin yoğunlaştığı merkezler" şeklindeki tanımı da[330] Sassen ve Castells'in tanımlarıyla örtüşmektedir. Fuat Ercan'a göre ise küresel kentler, küresel ile yerel arasındaki zaman ve mekân sıkışmasından kaynaklanan krizlerin aşılmasını sağlayan, bilgi ve iletişim teknolojileri ile donatılmış "trafik kontrol" merkezleridir.[331] Bozdoğan ise küresel kentleri, "dünya üzerinde geniş coğrafyalarda sermaye, emek, bilgi, mal ve kültürel değerlerin dolaşımı kontrol eden ve yönlendiren kentler" olarak tanımlamıştır.[332]

2.5. İSTANBUL'UN KÜRESEL KENTLEŞMESİ

Murat Gül'e göre önce Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti, sonrasında da Türkiye'nin ekonomi merkezi olarak sahip olduğu konum nedeniyle farklı rejimlerin kendi siyasi, ideolojik ve toplumsal politikalarını sergilediği bir sahne hâline gelmiş olan İstanbul[333], Keyder'e göre diğer küresel kentlerden farklı olarak yalnızca yakın tarihte ve günümüzde değil, her zaman bir dünya kenti olmuştur.[334] Keyder, İstanbul'un önemine yönelik bu cümleyi kurmuş olsa da henüz küresel bir kent olamadığını söylemiş, ancak aynı zamanda yoğunlaşan küresel akışların etkisini toplumsal ve mekânsal ölçekte sürekli ve yoğun bir şekilde hissettiğine de değinmiştir. İstanbul, söz konusu etkinin boyutları ve yol açtığı çatışmaların yoğunluğundan ötürü küreselleşmenin çok yönlü yansımalarının gözlenmesi açısından işlevsel bir laboratuvar niteliği kazanmış bir kenttir.[335] Stefanos Yerasimos ise bu gözlemlerden sonuç almanın zorluklarına dikkat çekmiştir. Ona göre İstanbul, bildiğimizi sandığımız, ancak çoğu zaman sorularımızı yanıtsız bırakan bir kenttir ve hakkında sayısız kitap yazılmış olmasına karşın belli bir dönemdeki yüzünü, dokusunu, evrimini kavramaya çalıştığımızda karşımıza büyük boşluklar çıkmaktadır.[336]

---

[330] Anthony Giddens, **Sociology**, Oxford PolityPress, 1993, s.586. Aktaran: Ahmet Emre Bilgili, **Bir Dünya Şehri Olarak İstanbul'un Küresel Konumu**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2012, s.35.
[331] Fuat Ercan, "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 71, 1996, s.70. Aktaran: Beritan, s.18.
[332] Recep Bozdoğan, **İstanbul 2053 Vizyonu**, İstanbul: Hayat Yayınları, 2013, s.64.
[333] Murat Gül, **Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu**, 2. Basım, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015, s.16.
[334] Keyder, *Arka Plan*, s.9.
[335] Keyder, "İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında", s.226.
[336] Stefanos Yerasimos, "Batılılaşma Sürecinde İstanbul", **Dünya Kenti İstanbul**, Tarih Vakfı, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1995, s.48.

Kentler, küreselleşmenin sürükleyicisi oldukları bu yeni dünya düzeninde inisiyatif almakta, müteşebbis olmaktadırlar; çünkü sermaye artık giderek ürkek ve yer değiştirmeye hazır bir yapıdadır ve sermayeye en uygun yaşama ortamını sağlayamayan kentler, küreselleşme yarışında rakiplerine oranla geride kalmaktadır.[337] Hacısalihoğlu da söz konusu küreselleşme yarışına dahil olabilmekle ilgili tespitinde artık günümüz metropollerinin, sahip oldukları nüfus ve işlevselliğe dayalı potansiyellerinden çok, küresel ilişkilerdeki güçleri ve hizmet sektörü konusundaki küresel etkileriyle ön plana çıktıklarını vurgulamıştır.[338] Son olarak Keyder, İstanbul'un küreselleşmesi konusunda yoğun ilgi gören "İstanbul'u Nasıl Satmalı?" adlı makalesinde çağın gerçekliğini göz önünde bulundurmak suretiyle kentin küreselleşme yarışına nasıl ve ne şekilde entegre edilmesi gerektiğine dair bir yol haritası çizmiştir. Keyder, ulusal ekonominin devlet eliyle inşa edildiği dönemin geride kaldığını, küresel sermayenin dünyada istediği yerde yatırım yaptığı, memnun kalmadığında ise o yeri durağanlığa, dışlanmaya mahkûm ettiği bir dünyada yaşadığımızı ifade etmiştir. Bu durumda kentlere düşen görev, politikalar üreterek sermayeye gerekli hizmetleri sunmak, nitelikli hâle gelmektir. İstanbul'un kaydedeceği aşama da böylece Türkiye'ye doğrudan yansıyacaktır; zira ulusal ekonomilerin kentleri değil, kentlerin ulusal ekonomileri taşıyacağı açıktır.[339]

İstanbul'un küreselleşmeyle tanışması 1980'lerle birlikte söz konusu olmuştur. Bunu sağlayan en önemli etken, darbe sonrasında ülkenin ekseninde meydana gelen kaymadır. Bu bilinçli eksen kayması ile birlikte ülke dışa açılmış ve İstanbul'un dış etkilere maruz kalması kolaylaşmıştır. İkinci önemli etken ise bu topyekûn değişimin sonrasında büyükşehirler için özel bir kanuni düzenleme yapılmış olmasıdır. 1984'te yürürlüğe konulan kanun ile birlikte büyükşehir belediyelerine geniş yetkiler tanınmıştır. İzleyen süreçte 1984 yılındaki yerel seçimlerde iktidardaki ANAP'ın adayı olan ve İstanbul'u küresel arenaya entegre etmeyi bir hedef olarak belirleyen Bedrettin Dalan'ın İstanbul'un belediye başkanı seçilmesi, kentin merkezden büyük bir mali destek görmesini de beraberinde getirmiştir.[340] Asu Aksoy, Dalan'ın, belediye başkanlığı döneminde hırslı bir tutum sergilediğini ve İstanbul'u küreselleştirme projesinin, görev

[337] Keyder, *İstanbul'u Nasıl Satmalı?*, s.84.
[338] Hacısalihoğlu, s.145.
[339] Keyder, *İstanbul'u Nasıl Satmalı?*, s.85.
[340] Çadırcı, s.105.

yaptığı 1984-1989 döneminden bugüne dek gündemde kalmayı başardığını belirtmiştir.[341] Fahri Apaydın'a göre kentin pazarlanması; kentin, yatırımcıları, ziyaretçileri ve yeni yerleşimcileri çekmek ve kent halkını mutlu etmek amacıyla, bunların isteklerine cevap verecek kent imkânları oluşturarak kentin cazibesini arttırma çabalarıdır.[342]İstanbul'u yurt dışına ve küresel akışlara pazarlamaya çalışan Dalan, kentte özel girişimci temele oturan bir yeniden yapılanma planlamış olup projeleri, hızlı göç dalgası nedeniyle tahribata uğrayan İstanbul'un bir dünya kentine dönüşmesini sağlamak maksadıyla hazırlanmış projelerdir. Bu plan dahilinde birçok kentsel yenileme projesi hayata geçirilmiş, birçok otel inşa edilmiş, teknolojik donanıma sahip ofis binalarının olduğu ticari bölgeler yaratılmıştır.[343] Dalan ve belediyenin çabalarının yanında, ülkedeki ekonomik sistemin değişmesi de İstanbul'u ciddi manada etkilemiştir. Ulusal kalkınmacı anlayışın hâkim olduğu dönemde Türkiye'den uzak durmuş olan yabancı şirketler, devletin liberal anlayışı benimsemesi ile birlikte Türkiye'de yatırım yapmaya ve şubeler açmaya yönelmişlerdir. İstanbul'a sızmaya başlayan ve dünya ekonomisi ile bütünleşen ilk kesim ise finans sektörü olmuştur. Bu süreçte önce banka şubeleri açılmış, döviz büroları ve sigorta şirketleri yaygınlaşmış, borsa faaliyete geçmiş, ardından bankamatikler ve elektronik para transferi imkânları devreye girmiştir.[344] İstanbul bu dönemde yurt dışına, Doğu ve Batı kültürlerine ait en ilginç ve egzotik şeylerin bir arada bulunduğu bir buluşma noktası olarak sunulmuştur.[345]

İstanbul küreselleşirken birçok gösterge bu durumu belirgin biçimde yansıtmış, farkına varılmasını kolaylaştırmıştır. Bu göstergeler içinde en önemlilerden biri İngilizce dilinin gündelik yaşamın kılcal damarlarına kadar sızması olmuştur.[346] Bunun haricinde, yukarıda bahsedilen otel ve ofis yapılarının yanında alışveriş merkezleri denilen yeni bir bina türü ya da kompleksi de İstanbul yaşamına dahil olmuştur. Keyder'in *lüks tüketim tapınakları* olarak isimlendirdiği bu binalar birçok uluslararası şirketin şubesine ev

[341] Asu Aksoy, "İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihanı", **Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Ayfer (Bartu) Candan ve Cenk Özbay (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, s.29.
[342] Fahri Apaydın, **Şehir Pazarlaması**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011, s.3
[343] Keyder, *Arka Plan*, s.26.
[344] Keyder, *Arka Plan*, s.23.
[345] Martin Stokes, "Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi", Çağlar Keyder (hzl.), **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013, s.152.
[346] Edibe Sözen, "Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 15, 2001, s.64.

sahipliği yapmış[347] ve bunun yanında halkın sosyalleşme alışkanlıklarını da ciddi ölçüde değiştirmiştir. Kültür sanat alanında ise özellikle İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın (İKSV) film, tiyatro, bienal, sergi, festival gibi organizasyonlarını çeşitlendirmesi ve bunların düzenlenmesinde hükümet ile ortaklaşa hareket etmeleri, Türkiye'nin tanıtımında önemli rol oynamıştır.[348] Ülkede gelişen liberal ekonomi anlayışını destekleyen ve ülke adına lokomotif denebilecek holdinglerin kültür sanat alanındaki katkıları da süreç açısından önemli örneklerdir: Sabancı, Koç, Has gibi aileler kendi sanat koleksiyonlarına yatırım yaparak halkın ziyaretine açmışlar ve nitelikli müzeler oluşturmuşlardır.[349]

İstanbul, küreselleşme sürecine dahil olmadığı dönemlerde dahi coğrafi konumunun ve tarihsel altyapısının etkisiyle bir şekilde kendisini kültürel akışların ortasında bulabilen bir kent olmuştur. Bu konudaki belirgin örneklerden biri, İstanbul'un küreselleşme serüveninden hemen önceki 15 yıllık dönemde kentin ortası denebilecek olan Sultanahmet'te gözlemlenmiştir. 1970'lere doğru tüm dünyayı kasıp kavuran bir kültürel etki yaratan ve *çiçek çocuklar* olarak da anılan *hippi*lerin, ilham aldıkları Doğu kültürünü yakından tanımak ve deneyimlemek adına hayata geçirdikleri ve *hippie trail* olarak adlandırılan seferlerin Londra'dan başlayıp Uzak Doğu'ya ulaşan güzergâhında İstanbul, en önemli duraklardan biri olmuştur. Çeşitli Avrupa kentlerinden, özenle rengârenk boyadıkları Volkswagen minibüsleriyle yola çıkan hippiler, iletişimin kısıtlı olduğu o zamanlarda birbirleriyle haberleşebilmek için bazı merkezleri buluşma noktası olarak kullanmışlardır. Beyrut, Şam, Tahran, Kabil hattıyla devam edip Katmandu, bazen Bombay, Uzak Doğu gibi noktalarda sonlanan seyahatlerinde İstanbul önemli bir durak olmuştur. Sultanahmet'te bugün de varlığını sürdürmekte olan Lâle Restaurant'ı mesken tutan hippiler, burada birbirleriyle buluşmuş, tanışmış, dayanışma içine girmiş, duvardaki panoya mesajlar bırakarak birbirleriyle iletişim sağlamaya çalışmışlardır. Bu mekânı ise burada yedikleri muhallebileri pudinge benzetmeleri nedeniyle *Pudding Shop* olarak adlandırmışlardır. Bu isim de zamanla mekânın esas isminin önüne geçmiştir ve bugün hâlâ tabelasında bu isim mevcuttur. O dönemde sık sık gazete küpürlerinde yer alan ve toplumda tartışma konusu olan hippiler, sonuç olarak kendi kültürlerini tanıtmayı

[347] Keyder, *Arka Plan*, s.24.
[348] Jale N. Erzen, "İstanbul'da Sanat: Çağdaş Gösteriler ve Tarihe Bir Bakış", **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa,** Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türeli (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.283.
[349] Jale N. Erzen, s.300.

başarmışlardır. Bu konuda Güven Erkin Erkal da hippie trail'daki İstanbul istasyonunun varılacak noktalar kadar büyük bir anlam kazandığını, o dönemde ülkedeki yüksek öğrenimin ve basının kalbinin (Bâb-ı Âli) hippilerin varlığı nedeniyle Sultanahmet'te attığını belirtmiştir. Hippilere ilgi gösteren gençler ile hippiler arasında birçok anı, simge, sembol alışverişi olmuş, hippilerle yapılan buluşmalarda dönemin yıldız müzisyenleri de yerlerini almışlardır.[350] Bu basit örnekle görülmektedir ki İstanbul, hem Doğu ile Batı kültürleri arasında bir köprüdür hem de küresel bir kent olma yoluna girmeden önce de küresel akışların ortasında bulunmuş, bunun etkilerini de derinden hissetmiş bir kenttir.

1980'lerden sonra İstanbul, özellikle spor, kültür, sanat gibi alanlarda büyük atılımlar yapmıştır. Birçok uluslararası spor organizasyonuna ev sahibi olunmasının yanında mevcut organizasyonlarda yabancı ülkelerin ilgisini çekebilecek çeşitlilikler sağlanmış ve kentin uluslararası arenada reklamı yapılmıştır. O tarihlerde hâlihazırda her yıl düzenlenmekte olan Avrasya Maratonu ve Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu gibi organizasyonlara verilen önem arttırılmıştır. Yine ülkedeki en çok önemsenen spor dalının futbol olmasının da etkisiyle 2005'te Şampiyonlar Ligi finali, 2009'da UEFA Kupası finali, 2013'te U-20 Dünya Kupası gibi organizasyonlara ev sahipliği yapılmıştır. Ayrıca Avrupa basketbolundaki en önemli kulüp organizasyonu olan Euroleague'in dörtlü finalleri (Final Four) 1992, 2012, 2017 yıllarında yine İstanbul'da düzenlenmiştir. Milli takımlar düzeyinde ise 2001 ve 2017 Avrupa Basketbol Şampiyonası ile 2010 Dünya Basketbol Şampiyonası organizasyonlarının önemli kısmı ve final maçları İstanbul'da yapılmıştır. Bu iki ana sporun yanı sıra 2005-2011 yılları arasında Formula-1 yarışlarının bir ayağının da İstanbul'da yapılması büyük yankı uyandırmıştır. Spor haricinde de İstanbul'un yüzünü dünyaya çevirdiğini gösteren birçok örnek mevcuttur. 1987'de ilk kez organize edilen İstanbul Bienali bu açıdan önemlidir. Dünya çapında bir organizasyon hâline gelen bienalin uzun yıllar boyunca kentin tarihi mekânlarında yapılması, bu etkinin yaratılması açısından büyük paya sahiptir. Bienal dışında İKSV'nin düzenlediği diğer festivallerde de yurt dışının ilgisini çekmeye yönelik hamleler olmuştur. Tezin çekirdeğinde yer alan rock müziğin de dahil olduğu konserler silsilesi ise kentin kültürel etkinlikler konusunda yaptığı sıçramayı ortaya koymak için belirgin bir örnektir. 1990'lardan bugüne dek dünyanın en popüler müzisyenlerinin ve gruplarının

[350] Güven Erkin Erkal, **Türkiye Rock Tarihi-1: Saykodelik Yıllar**, 2. Basım, İstanbul: Esen Kitap, 2014, s.96.

büyük kısmı İstanbul'da, çoğu stadyumlarda olmak üzere çok sayıda konser vermişlerdir. Bunun yanında resim, heykel, çağdaş sanat gibi dallarda da birçok dünya çapında önem arz eden sergiye ev sahipliği yapılmıştır. Fuar konusu da bu dönemde üzerine düşülen ve gelişme kaydedilen bir alan olmuş, birçok dalda fuarlar düzenlenmiştir. Bunların dışında 1996 yılında Habitat-II Konferansı ve 2004 yılında 17. NATO Zirvesinin İstanbul'da yapılması da büyük ses getiren faaliyetler olmuşlardır. Tüm bu örnekleri tek çatı altında toplayan olay ise İstanbul'un 2007'de Avrupa Konseyi tarafından 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesidir. Bu seçim ile birlikte kentte önemli düzenlemeler ve projeler hayata geçirilmiş, birçok organizasyon düzenlenmiş, etkinlikler yapılmıştır.

İstanbul'un tüm bu süreç sonucunda vardığı noktada küresel bir kent olup olmadığına dair ortaya koyulan fikirler ise genel olarak örtüşmektedir. Hacısalihoğlu'na göre küresel kent misyonu, küresel ölçekte bir karar ve kontrol merkezi olma işlevini içermekte olduğu için İstanbul küresel kent kategorisine girmez; zira İstanbul bu açıdan bir karar ve kontrol merkezi olmayıp, küresel düzlemde etkileyen değil etkilenen bir kent konumundadır.[351] Mübeccel Kıray da İstanbul'un çok büyük bir tarihi olan çekici bir kent olduğunu fakat küresel bir kent olması için gerekli insan yapısına ve maddi altyapıya sahip olmadığını belirtmiştir.[352] Fuat Ercan ise İstanbul'un küresel bir kent olmadığını fakat uluslararasılaşmakta olan bir kent olduğunu belirtmiştir. Ercan da Hacısalihoğlu gibi kentlerin kontrol etme yetilerine değinmiş ve İstanbul'un bu bağlamda bir kontrol merkezi olmadığını, bu nedenle de yakın gelecekte bir küresel kent olma potansiyeli taşımadığını öne sürmüştür.[353] Bozdoğan, İstanbul'un bir küresel kent olduğu söyleminin Türk toplumunda genel bir kabul gördüğünü ve siyasetçilerden bürokratlara, sporculardan sanatçılara kadar hemen hemen her kesimin bu konuda fikir birliğinde olduğunu belirtmiş ama kentin altyapısında, kamu kurumlarının işleyişinde, İstanbul halkının kent hukukuna saygı düzeyinde ve kent kurallarına bağlılığında önemli sorunlar olduğunu ve bunlar çözüme kavuşturulmadan İstanbul'a küresel bir kent denemeyeceğini savunmuştur.[354]

---

[351] Hacısalihoğlu, s.236.

[352] Ersin Kuntay, Güliz Erginsoy ve Firdevs Gümüşoğlu, "Mübeccel Kıray'la Söyleşi", **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, Firdevs Gümüşoğlu (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s.15.

[353] Fuat Ercan, "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 71, 1996, s.84. Aktaran: Çadırcı, s.101.

[354] Recep Bozdoğan, **"Küresel Şehirler ve İstanbul"**, Kültür ve İstanbul (İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörlük Dersi), 2014. ww4.ticaret.edu.tr/rektorlukdersi/download/39/ (Erişim: 27.02.2018).

2.6. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE VE İSTANBUL'A TOPLUMSAL ETKİLERİ

Can Fuat Gürlesel'e göre gelişmekte olan ülkeler küreselleşmeden gelişmiş ülkelere oranla daha çok etkilenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu konuda yaşadığı sıkıntının esas sebebi, ekonomik kalkınma ve beşerî gelişmişlik sorunlarını çözmeden uluslararası rekabet ile karşı karşıya kalmalarıdır. Gelişmiş ülkeler bilgi ve teknolojideki üstünlükleri sayesinde sahip oldukları avantajları kullanmakta, gelişmekte olan ülkeler ise yarışta geri kalmakta, böylelikle iki grup arasındaki makas giderek açılmaktadır.[355] Kuyaş da Türkiye için benzer bir duruma vurgu yapmış ve Türkiye gibi henüz tam olarak modernleşememiş ülkelerin modernleşme ve postmodernleşmeyi bir arada yaşamak zorunda kaldıklarını, bu nedenle dengesiz seyreden bir gelişme yaşadıklarını ve kırılgan bir yapı arz ettiklerini belirtmiştir.[356] Türkiye'nin küreselleşmeye çok hızlı, sindirmeden, kontrolsüz bir şekilde giriş yaptığını dile getiren Gözen'e göre Avrupa ve ABD, kendi iç dinamiklerini serbest piyasa ekonomisine hazırlamak suretiyle uzun yıllar boyunca uğraşarak bu geçişi başarmışken, Türkiye ise bu süreçte kısa bir zaman zarfında, üstelik kopya ve ithal yoluyla başarıya ulaşmaya çalışmış, bu durum da siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve dini birçok sorunun doğmasına sebebiyet vermiştir.[357]

Türk toplumunun 1980'lerde birçok şeyi aynı anda ve kısa bir zaman aralığında yaşamak zorunda kaldığını ifade eden Nurdan Gürbilek'e göre toplum; baskı döneminin olağanüstü koşullarını, Kemalizmin topluma sunduğu modernleşme vaadinin çöküşünü ve topluma biçtiği modern kimliğin parçalanmasını, Türkiye'nin Doğulu ya da taşralı yüzünü kültürel alanda yeniden keşfetmesini, seçkinciliğin bastırdığı her şeyin geri dönüşünü, tüketim toplumunun vaatlerini, bir bolluk görüntüsü yaratmayı başaran medya ile reklamcılığı ve bunların hem kalabalıklara hem aydınlara vadettiği yeni imkânları aynı anda deneyimlemiş ve bu durum birçok sorunu beraberinde getirmiştir.[358] Jenny B. White da toplumun bir anda birçok realiteyle aynı anda yüzleşmek zorunda kaldığına dikkat çekmiş, ülkenin küreselleşme ile birlikte açılan kapılarından içeri yeni fırsatların yanı sıra

[355] Can Fuat Gürlesel, "Kitap Hakkında", **Gelecek Yüzyılın Gündemi (Yeni Oyunun Yeni Kuralları, Globalleşen Sermayenin 21. Yüzyıl Planı)**, Vedat Akman (drl.), 1. Basım, İstanbul: Rota Yayınları, 1999, s.11.
[356] Kuyaş, s.98.
[357] Gözen, "Küreselleşme ve Türkiye'nin Merkezden Çevreye Geçme Mücadelesi: 1980-2006", s.111.
[358] Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi**, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2001, s.15.

tüketim toplumunun hırsının ve gelir dağılımındaki farklılıkların kızıştırdığı toplumsal eşitsizliklerin girdiğini belirtmiştir.[359] Ilgaz'a göre de toplum, liberalizmin felsefesine hazırlıksız yakalanmıştır. Bu uyum süreci, toplumun değer yargılarının zarar görmesine, maneviyatçı yönü ağır basan bir toplumun yapay bir maddiyatçılık hırsıyla daha da dejenere olmasına yol açmıştır. Buna karşın aynı süreçte, Batı'da görülen ferdiyetçilik olgusu, Türkiye'ye sirayet ettiğinde geleneksel Türk aile yapısını çökertememiştir.[360] Ilgaz, ayrıca küreselleşmenin getirisi olarak kabul edilen harcama kültürünün de toplumda büyük değişimlere yol açtığını söylemektedir. Türkiye'deki tüketim tarzlarında taklit etme eğiliminin yoğun olduğunu belirten Ilgaz'a göre Türkiye gibi sanayileşmesini bütünüyle tamamlayamamış toplumlarda ürettiğinden daha fazlasını tüketme eğilimine sıkça rastlanmaktadır.[361] Nur Topçuoğlu'nun, daha zengin bir yaşam elde etmek için daha çok tüketim yapma esasında oluştuğunu ifade ettiği tüketim toplumu kavramı[362], Ilgaz'a göre Türk toplumunun küreselleşme sürecine girdikten sonra üzerinde taşıdığı başlıca sıfatlardan biri olmuştur. Bunun yanında İstanbulluların tüketim kültürüne çabuk adapte olmalarının esas sebebi ise kentin tarih boyunca dünya pazarlarına açılan bir kapı konumunda olması ve uluslararası kapitalizm ile sürekli iç içe yaşamış olmasıdır.[363]

Gözen, liberal bir anlayışa sahip olan küreselleşme süreci ile muhafazakâr bir anlayıştaki Türk siyaseti ve sosyolojik yapısının karşılaşmasının kolay olmadığını, bunun birçok çarpık ve yanlış sonucu beraberinde getirdiğini belirtmiştir.[364] Gürbilek'e göre bu süreçte, daha önce mahrem sayılan, bu yüzden de kamuoyunda açığa çıkartıldığında sansasyon yaratan özel hayat, açıkça konuşulabilir bir alana, bir itiraf ya da iç dökme nesnesine dönüşmüştür. Aynı zamanda ülkede ilk kez hayat biçimleri sınıflandırılmış, *yalnız yaşayan kadınlar, çocuksuz çiftler, 68'liler, marjinaller, biseksüeller, arabesk seven aydınlar* gibi kuşatıcı tiplemeler oluşturulmuştur.[365] Söz konusu sınıflandırılma durumunun bir *tabakalaşma* şeklinde kendiliğinden cereyan etmiş olduğuna da sıkça

[359] Jenny B. White, "İslami Moda", **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, Çağlar Keyder (hzl.), Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013, s.99.
[360] Ilgaz, s.40.
[361] Ilgaz, s.58-59.
[362] N. Nur Topçuoğlu, **Basında Reklam ve Tüketim Olgusu**, 1. Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 1996, s.168.
[363] Ayşe Öncü, "1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi", **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (hzl.), 2. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s.184.
[364] Gözen, "Küreselleşme ve Türkiye'nin Merkezden Çevreye Geçme Mücadelesi: 1980-2006", s.109.
[365] Gürbilek, s.54-55.

değinilmektedir. Örneğin, Keyder bu konuya vurgu yapmış ve küresel ağlarda yer tutabilen mesleklerde çalışanların statü ve kazanç bakımından orantısız bir ilerleme kaydederek toplumsal bir tabakalaşma yarattıklarını belirtmiştir.[366]

Küreselleşmenin ilk dalgasının yarattığı etkinin görüldüğü dönemlerden günümüze gelindiğinde küreselleşmenin İstanbul yaşamındaki tezahürlerinin çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Eğlence kültüründen yeme-içme kültürüne, sosyalleşme mekânlarının değişiminden kentsel dönüşümle birlikte ortaya çıkan sosyal tahribatlara kadar çok sayıda alanda küreselleşmenin İstanbul üzerindeki yansımaları açıkça gözlemlenebilmektedir. Sönmez de bu durumu destekleyen tespitinde, dünya ekonomisinde yaşanan her değişimin ve her yeni ilişkinin ülke içindeki ilk yansımalarının İstanbul'dan alınmakta olduğunu belirtmiştir. Sönmez'e göre İstanbul, suya atılan bir taşın yarattığı iç içe dalgalardaki en içte yer alan merkez dalgadır ve sonraki halkalar ise İstanbul'dan etkilenen bölgelerin sırasını ve etkilenme derecesini göstermektedir.[367] Son olarak Yeliz Kâhya da kentlerin, ulusal sınırların aşılması ile birlikte daha geniş çaplı bir mekanizma olarak dünya çapındaki bu ağa eklemlendiğini ve böylelikle kentlerin yerel kimliklerinin ve yerele ait olan bütün kültürel ögelerinin yeniden tanımlandığını ifade ederek[368] küreselleşmenin İstanbul üzerindeki kültürel etkisini bir anlamda doğrulamıştır.

2.7. BATIYA AÇILAN PENCERE: BEYOĞLU

Nasıl ki küreselleşmenin Türkiye'deki yansımalarının ilk kez ve en açık şekilde görüldüğü yer İstanbul ise İstanbul'daki yansımaların görüldüğü yer de tarih boyunca öncelikle Beyoğlu olmuştur. Birçok çalışmada Türkiye'nin ve İstanbul'un batıya açılan yüzü olarak gösterilmiş olan Beyoğlu, aynı zamanda tezin son bölümünde incelenen Kemancı Rock Bar'ın da uzun yıllar boyunca faaliyetini sürdürdüğü yerdir. Görülmektedir ki Beyoğlu, hem küreselleşmenin yansımalarının yoğun biçimde gözlemlenebilmesi hem de Kemancı Rock Bar'ı barındırmış olması nedeniyle bu tez çalışması için iki yönden de büyük önem teşkil etmektedir. Bu sebeple tezin bu kısımda

[366] Çağlar Keyder, "Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken İstanbul", **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa,** Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türeli (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.50.
[367] Sönmez, s.49.
[368] G. Yeliz Kâhya, "Mekân-Zamansal Kentsel Asamblajlar-Kentin Yeniden Tanımlanan Ortak Mekânları", **Mekân ve Kültür**, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (drl.), Ankara: TÜBİTAK, 2011, s.194.

Beyoğlu'nun geçmişten günümüze gelen süreçte yaşadığı Batılılaşma ile hükümetlerin ve yerel yönetimlerin ilçe özelindeki politikaları irdelenmiştir.

Beyoğlu, Osmanlı modernleşmesiyle birlikte giderek popülerleşmiş ve bu profilini günümüze kadar getirmeyi başarmış bir bölgedir. Galata surlarının dışında kalan ve Pera da denilen bu bölgenin kaderi, 18. yüzyılın sonunda Galata yangınları sebebiyle elçiliklerin, bankerlerin, komisyoncuların ve bankaların bugün Galatasaray ve Tünel arasında kalan ve o dönemde seyrek bir yerleşime sahip olan bölgeye taşınmaları ile birlikte değişmiştir. Dini inanışları ve etnik yapıları farklılık arz eden ve önemli bölümü Levanten olan birçok kesimin de bu grupları takip etmesiyle beraber, Müslümanlarla yerleşim alanı konusunda bir ayrışma meydana gelmiştir ve devamında semtin sınırları 1800'lere gelindiğinde Taksim'e kadar ulaşmıştır.[369] Özellikle Tanzimat Dönemi ile birlikte gayrimüslimlerin toplumda yüksek statülere erişmeleri, ikamet ettikleri başlıca yer olan Beyoğlu'na da yansımıştır. Devlet yönetimi de bir noktadan sonra ekonomik olarak gayrimüslim unsurlara bağımlı hâle gelindiğinin farkına varmış ve Beyoğlu'na diğer semtlere nazaran daha fazla önem vermiştir. Öyle ki ilk belediye, Altıncı Daire-i Belediye adıyla 1857'de Beyoğlu'nda kurulmuş ve semte birçok hizmet götürülmüştür. Aynı dönemde semtte Batı tarzını yansıtan birçok tiyatro, gazino, kahvehane, kitapçı ve değişik dükkânlar açılmıştır. Özellikle Cadde-i Kebir'de (İstiklâl Caddesi) bulunan mekânların vitrin kavramının önemini idrak etmeleri ile birlikte cadde kalabalıklaşmış ve popülerliğini arttırmıştır. 19. yüzyılın sonlarında semtteki gayrimüslimlerin o dönem revaçta olan *art nouveau* mimari üslubuyla birçok yapı inşa etmeleri semti bir hayli değiştirmiş ve semt Avrupa kentlerine benzeyen bir görünüm kazanmıştır. Ekrem Işın da semtte hizmet sektörünün etkisinin gündelik hayatın her alanında artış gösterdiğini ve böylelikle Beyoğlu'nun 19. yüzyılın sonlarında artık tamamen bir Avrupa kenti görünümüne büründüğünü ifade etmiştir.[370] Çelik Gülersoy ise Venedik ve Beyoğlu'nu kıyaslarken Beyoğlu'nun Avrupalı özüne şu cümlelerle değinmiştir: *"Venedik, renkli ve*

[369] Işıl Çobanlı Erdönmez, "İstanbul'da Kültürel İletişim Modeline İki Örnek: Eminönü ve Beyoğlu'nun Sokak Kültürlerinin Karşılaştırılması", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s.62.
[370] Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.99.

altın telli İtalya top kumaşının bir parçası; Beyoğlu ise Türk toplumunun ve Osmanlı taht şehrinin kendi ürünü değil, dışarıdan ithal edilmiş ve teğel ile tutturulmuş bir ekleme."[371]

Candan'ın, Frances Elliott'tan aktardığına göre Pera ve Galata semtleri hiçbir ülkeye ait değillerdir ama aynı zamanda her ülkeye aitlerdir. Bu nedenledir ki Osmanlı halkı için Pera, İstanbul'un alafranga kesimi olmuştur. Pera, bunun yanı sıra zaman içinde İstanbul'un finans ve eğlence merkezi hâline gelmiş, ayrıca elçilikler burada açılmıştır. Bunun yanında Paris'ten yola çıkarak Sirkeci'ye ulaşan bir güzergâha sahip olan ve ilk seferini 1888'de yapan ünlü Orient Express'in yolcularının konaklaması için 1895'te inşa edilen Pera Palas Oteli de yine buradadır.[372]

Kâhya, Pera'da artan toplumsal etkileşimler ve bunların gündelik hayatta yarattığı dönüşümler neticesinde bir toplumsal tabakalaşmanın oluştuğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Ash Amin'in tespitine başvurarak Pera'nın, gündelik hayatın toplumsal etkileşiminden doğan mikro kamusallıkların ortaya çıktığı bir bölge olarak, kenti toplumsal ve mekânsal açıdan dönüştürecek bir potansiyele sahip olduğunu aktarmıştır.[373]

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, önceden Cadde-i Kebir veya Grand Rue de Pera olarak bilinen caddenin adı değişmiş ve bugünkü ismini (İstiklâl Caddesi) almıştır. Bunun yanında Pera isminin resmi yazışmalardaki kullanımı da 1925 yılında kaldırılmıştır. Semt, Cumhuriyet döneminde İstanbul her ne kadar eski önemini haiz olamamış ise de, eski popülerliğini büyük ölçüde korumayı bilmiştir. Ancak önceki kısımlarda da sözü edilen, başta 6-7 Eylül 1955'te cereyan eden olaylar olmak üzere birçok benzer müdahale neticesinde semt kozmopolit kimliğini büyük ölçüde yitirmiş, semte kimlik kazandırmış asli unsurları olan gayrimüslim nüfustan yoksun kalmıştır.

1970'lerde İstanbul'a yönelen göç dalgasından Beyoğlu da nasibini almıştır. Bu dönemden 1980'lerin sonuna kadar olan süreçte gittikçe yozlaşmış ve tekinsiz bir hâl almış olan Beyoğlu, Türkiye'nin ve İstanbul'un küreselleşmeye entegre olmasıyla birlikte kendisini yeni bir sürecin içinde bulmuştur. Dönemin belediye başkanı Dalan, Beyoğlu üzerine eğilmiş ve özellikle İstiklâl Caddesi çevresini ilgilendiren projeler hayata

[371] Çelik Gülersoy, **Beyoğlu'nda Gezerken**, 2. Basım, İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı, 2003, s.18.
[372] Candan, s.45-46.
[373] Kâhya, s.193.

geçirmiştir. Bu bağlamda 1986-1988 yılları arasında Tarlabaşı'nda büyük bir yıkım faaliyeti uygulanmış ve sonucunda bugünkü Tarlabaşı Bulvarı açılmıştır. Takip eden süreçte İstiklâl Caddesi de araç trafiğine kapatılmış ve bu uygulama bölge adına bir dönüm noktası olmuştur. Bu projelerle aynı zamanlarda yapılan kültürel atılımlar da Beyoğlu'nun canlanmasında pay sahibi olmuşlardır. 1990'larda Can Kozanoğlu'na göre Beyoğlu'nda, semti turistlere ve yabancı girişimcilere uygun hâle getirmek amacıyla, dönemin Emniyet Genel Müdürü Necdet Menzir'in ifadesiyle "Kravatlı beyefendilerin huzurla dolaşabilmeleri" için büyük bir temizlik hareketine girişilmiştir.[374] Bu noktada Gülersoy'un, Beyoğlu'nu yaşatabilmek için dış turizm enjeksiyonunun şart olduğu tespiti önemlidir.[375] Neticede Beyoğlu 1990'ların başından bugüne gelen zaman diliminde tekrar popülerlik kazanmış, özellikle kültür, sanat, eğlence gibi alanlarda İstanbul'un lokomotif bölgesi olmuştur. Bu yükselişte Asmalımescit, Cihangir, Galata gibi bölgelerde yoğun bir şekilde gerçekleşen soylulaşma hareketlerinin etkisi büyüktür. İlk olarak Tarlabaşı Bulvarı'nın Beyoğlu'ndaki tekinsiz ortamın etkisizleşmesi görevini gören ayrıştırıcı yapısı, alt gelir grubuna sahip nüfusu İstiklâl Caddesi çevresinden uzaklaştırmış, bölge orta ve üst gelir grubuna dahil insanlara açık hâle gelmiştir. Bu değişim ise kimilerine göre Beyoğlu'nun gelişmesi, kimilerine göre ise yozlaşması olarak kabul görmektedir.

2.8. KENT KÜLTÜRÜ

Kentler, kimliklerini, barındırdıkları ve yarattıkları kültürler ile kazanan ve insan yaratımı olan yerleşimlerdir. Tezin başından bu noktaya kadar çeşitli başlıklar altında küreselleşmenin en belirgin şekilde kentlerde bıraktığı etkiler üzerinden okunabildiği, bunun da daha çok kentlerin kültürel yapıları üzerinden gözlenebildiğine değinilmişti. Bu nedenle bölümün bu son başlığında, sıradaki bölümlerde bir kültür ögesi olan rock kültürünün kentteki yansımaları ve bunun bir kent mekânıyla olan ilişkisi inceleneceği için kent kültürü kavramına kısaca değinilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Kent, teorik çalışmalara yoğun bir biçimde konu olmuş, medeniyetin motor gücünü oluşturan önemli bir aktör olup toplumsal sistemin simgesel ve mekânsal gösterimlerini temsil etmektedir. Aynur Atmaca Can'a göre kentler, toplumların sahip

[374] Can Kozanoğlu, **Pop Çağı Ateşi**, 5. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.107.
[375] Gülersoy, s.17.

oldukları koşulların ve oluşturdukları sosyal örüntülerin ya da ruhlarının bir aynasıdır.[376] Nevval Çizgen'e göre ise kent, insanı yeni bir yaşam düzenine zorlayan kuvvetli bir organizmadır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan kentleşme ise kentin çekiciliğinden değil, kırsal yaşamın iticiliğinden dolayı büyümektedir. İnsanı, bu büyümenin sağlıksız ve boğucu havasından kurtaracak olan ise kentin estetik ve kültürel nitelikleridir.[377] Can, kentler ve kültür arasındaki ilişkiyi şu cümlelerle açıklamıştır:

> *"Kentler, coğrafik ve topografik verilerin ya da doğal yapısının sunduğu dekor eşliğinde orada yaşayan toplumun düşünsel ya da duygusal dünyasından beslenerek ve birikerek bir biçim alır. Siluet ile kaba hatları belirginleşen kentte, insana özgü her şeye yer vardır. Mimari ile dışarıdan izlenen formun içi, yine insan tarafından doldurulur. Göze hoş gelen biçimler kadar renk tercihleri, müziği, kendine has kokuları ile her kentte özgün bir dünya inşa edilmektedir. Kentte yaşamak tercihi ve içeriği, zihinlerde ve gönüllerde bir medeniyet, düşünme ve hissetme tarzı olarak tezahür ederken, buna paralel yaşanarak üretilen biçimlerde, kültür görünür alana çıkmaktadır."*[378]

Kent kültürü ise uzun bir zaman sürecinde biçimlenen, kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi nitelikleridir.[379]

2.9. BÖLÜM SONUCU

Birinci bölümde küreselleşme ve kültür kavramları hem ayrı ayrı derinlemesine ele alınmış hem de ikisi arasındaki ilişki incelenmişti. Tezin teorik dayanağı olan bu bölümden sonra ise ikinci bölüm ile birlikte pratik kısmına geçilmiş ve ülkemizin tarihten bugüne dek dış ülkeler ve onların kültürleri ile yaşadığı etkileşimler ele alınmıştır. Osmanlı döneminin "etkileyen" olma pozisyonu, devletin son 300 yılında tersine dönmüş ve Osmanlı "etkilenen" bir kimliğe bürünmüştür. Devletin içinde bulunduğu sorunlu durum, o dönem aşama kaydetmekte olan Batı'ya öykünerek çözülmeye çalışılmış, bu da başta kültürel uyumsuzluklar olmak üzere birçok iç meseleyi beraberinde getirmiştir.

---

[376] Can, *Kentte Gündelik Yaşam, Ayaküstü Bir Kahve İçimi***,** s.95.
[377] Nevval Çizgen, **Kent ve Kültür**, 1. Basım, İstanbul: Say Yayınları, 1994, s.139.
[378] Aynur Atmaca Can, "Kent Kimliği, Kültürel ve Tarihi Miras", **İstanbul Metropolü Sektör Senaryolarının Belirlenmesi Sektör X**, Günhan Danışman (hzl.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Strateji Planlama Müdürlüğü, 2007, s.115.
[379] Hande Suher, **Şehircilik**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atelyesi, İstanbul, 1996, s.42 Aktaran: Can, "Kent Kimliği, Kültürel ve Tarihi Miras", s.115.

Beyoğlu bu noktada 18. yüzyıl ile birlikte imparatorluğun Avrupalı yüzü olmuş ve bu konumunu, bazı dönemler tahribatlar yaşamış olsa da günümüze kadar korumuştur.

Cumhuriyet döneminin başlarında İstanbul'a bir Osmanlı bakiyesi olarak büyük bir önyargıyla bakılarak pek önem gösterilmemiş, fakat bu durum 1950'lerden sonra çok partili rejime geçilmesinin de etkisiyle ortadan kalkmıştır. 1980'den sonra ise ülkede bir eksen kayması yaşanmış, ekonomide dış etkilere açık, liberal bir anlayış benimsenmiştir. Yüzünü dünyaya çeviren ve küreselleşmeye adapte olmaya çalışan Türkiye, ulus aşırı etkilere açık bir konuma gelmiştir. Ekonomisini yeni dünya düzenine uygun hâle getirmeye çalışan Türkiye'de bu politikanın gereği olarak halk, iktidar tarafından bir tüketim toplumu yapılmaya çalışılmış, ülkeye birçok teknolojik imkân ve kültür akışının girmesi sağlanmıştır. Yaşanan değişimin toplumun gündelik yaşamının derinliklerine kadar uzanması nedeniyle sosyolojik anlamda birçok sorun çıkmış, bu etkiler ise doğal olarak en çok İstanbul halkı üzerinde görülmüştür. Vitrin addedilip küresel akışlara entegre edilmeye çalışılan İstanbul bu süreçte merkezi idarenin büyük desteğini görmüş, büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişimin kültürel boyutunun merkezi ise Beyoğlu olmuştur. Kent kültürüne dair çalışmalar yapılabilmesi için her daim ideal bir bölge olan Beyoğlu, birçok yabancı kültür unsurunun ilk kez sahneye çıktığı yer olması nedeniyle hem bu tez çalışması için hem de küreselleşme ve kültür incelemeleri için verimli malzemeler sunan bir alan olmuştur.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE'DEKİ ROCK KÜLTÜRÜNÜN KÜRESELLEŞME İLE İMTİHANI

Küreselleşme, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de birçok konu başlığı üzerinden okunabilmekte ve değerlendirilebilmektedir. Özellikle Türkiye gibi çevre ülkelerin dışarıdan gelen kültürlerle merkez ülkelere nazaran daha sık karşılaşıyor olması, küreselleşmenin etkilerinin bu ülkelerde daha sağlıklı ve çarpıcı bir biçimde gözlemlenebilmesi sonucunu doğurmaktadır. Türkiye gibi kültürel akışlar karşısında geçirgen bir nitelik taşıyan ülkelerde Batılı kültürlerin yarattığı etkiler, birtakım çelişkileri, uyumsuzlukları ve tartışmaları da beraberinde getirmekte ve bu durum da araştırmacıların bu ülkeleri verimli bir araştırma sahası olarak görmeleri sonucunu yaratmaktadır. Rock müziğin Türkiye'deki gelişimi de bu bağlamda doyurucu kaynaklar sunmaktadır. Küreselleşme, özellikle 1980 sonrasında rock kültürüyle iç içe geçmiş bir yapı arz etmiş, onu birçok konuda etkilemiştir. Rock'ın; zaman içinde bir endüstri hâline gelmiş olması, altkültür ve karşı kültür niteliğinde meydana gelen tahribatlar, protest tavrındaki dönüşüm, yerel motiflerle yakın ilişkiler kurması neticesinde ortaya çıkan müzikal sentez üretimleri gibi konular, bu etkilerin net şekilde görülebildiği alanlar olmuşlardır. Tezin bu bölümünde, rock kültürünün küreselleşme ile olan ilişkisi, sözü edilen bu konu başlıkları temel alınarak irdelenmiştir. Araştırma, rock'ın dünya ve Türkiye'deki tarihindeki gelişimi ile başlatılmış, devamında rock ile küreselleşme ilişkisine dair kaynak taramasında elde edilen veriler derlenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, alan araştırmasında yapılan görüşmelerde elde edilen bulgularla birleştirilmiş ve rock'ın küreselleşme ile arasındaki çok yönlü ilişki detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

3.1. ROCK MÜZİK

Rock müzik, elektriğin dünya genelinde yaygın biçimde kullanılmaya başlandığı döneme ait ve buradan da anlaşılacağı üzere elektronik amfiler, elektronik sound* ve gelişmiş kayıt teknolojileri olmadan düşünülemeyecek bir müziktir.[380] Rock, 1950'li yıllarda blues ve jazz müziklerinin etkisiyle gelişen, merkezindeki elektro gitar ve bas gitar gibi enstrümanlara klavye ve baterinin eşlik ettiği, 1960'lı yıllarda gittikçe

[380] Gözde Gürün, **Progressive Rock**, 1. Basım, Ankara: Bencekitap, 2011, s.24-25.
*Müzikte sıkça kullanılan ve *tını, ezgi* gibi anlamlara gelen İngilizce kelime.

ivmelenen ve etkisi günümüze kadar süren, ABD ve Batı Avrupa kaynaklı bir müzik türüdür. Nüvesini, 1950'lerde Chuck Berry, Bill Haley ve Elvis Presley gibi isimlerin başını çektiği rock'n roll (rock and roll) türünün oluşturduğu rock müzik, 1960'larla birlikte çehre değiştirerek bugünkü formuna kavuşmuş, Pink Floyd, The Rolling Stones, The Beatles, The Animals, The Doors gibi gruplar ile Bob Dylan ve Steve Harley gibi müzisyenlerin katkılarıyla popülerliğini arttırmış, etki alanını genişletmiştir.[381]

Hem bir müzik türü hem de bir yaşam tarzı olan rock, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve müzik endüstrisinin ticarileşmesi ile birlikte, doğum yeri olan ABD'den dünyanın birçok ülkesine yayılmış olup İngiltere bu süreçte öne çıkmış, rock müziğin geçirdiği evrimde verimli bir toprak olagelmiştir.[382] Doğduğu günden beri başkaldırının ve isyanın simgesi olmuş, farklı kültürlerle ilişki kurmuş ve karakter değiştirmiş olan rock müzik; doğduğu, yayıldığı, icra edildiği ya da dinlendiği her coğrafyada farklı bir anlam teşkil etmiş, yarattığı tartışmalar ile birlikte bugünlere ulaşmıştır.[383] Rock müziğin geçmişine bakıldığında, müziğin uzun tarihi içinde kısa olarak nitelenebilecek bir zamana yayıldığı, ancak bu kısa zaman diliminde birçok dala ayrıldığı, birçok söylem inşa ettiği ve ilk günden itibaren evrimini sürdüren bir müzik türü olduğu görülmektedir.[384]

3.1.1. Rock Müziğin Kökenleri

Metin Solmaz, konu olarak rock'a odaklanmış kitaplarda, rock müziğin özünü teşkil eden rock'n roll'un başlangıç noktasını saptama konusunda bir fikir birliğine varılamadığını, zira herkesin kendine göre sebepler ışığında farklı bir noktayı başlangıç olarak kabul ettiğini, fakat nihayetinde rock'n roll'un 1950'li yıllarda bir çılgınlık seviyesine eriştiği konusunda hemfikir olunduğunu ifade etmiştir.[385]

Rock'n roll, 1900'lerden 1950'lere kadar olan dönemde blues, gospel, country, jazz, boogie-woogie, folk, rhythm and blues gibi birçok müzik türünün harmanlanması

[381] Selçuk Duran, "Türkiye'de Âşıklık Geleneğinin Popüler Müziklere Etkisi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 62, 2012, s.232.
[382] Melike Aslı Şahinsoy, **İstanbul'da Rock Kültürü: Yeraltından Yeryüzüne**, 1. Basım, İstanbul: Clinart, 2010, s.7.
[383] Tuğçe Hakarar, "Kadıköy ve Taksim Örneğinde İstanbul Rock Scene", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s.1.
[384] Berrin Yanıkkaya, "Kentte Kadın Sesleri: 1990 Sonrasında İstanbul'da Kentli Kadının Kültürel Ürünler Aracılığıyla Kendini İfadesi (Bir Örnek Tür Olarak Rock Müzik", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.165.
[385] Metin Solmaz, **Rock Sözlüğü**, 1. Basım, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1994, s.19.

ile ortaya çıkmış bir müzik türüdür ve bunda siyahi müzisyenlerin ve onların kültürlerinin büyük payı vardır. 17. yüzzyılda Afrika'dan bugünkü ABD topraklarına çalışmak üzere getirilen siyahi köleler, bu süreçte kendi kültürlerini de yaşatmaya çalışmışlardır ve müzik de onlar için tutunacak dallardan bir tanesi olmuştur. Zor şartlarda çalışan siyahi köleler, kendi geleneklerinin tezahürü olan şarkılar söyleyerek motivasyonlarını korumaya çalışmışlardır. Basit cümleler ve tekrarlanan ritmik kalıplardan oluşan şarkıları, genelde özgürlük, çalışma şartlarındaki sıkıntılar ve kurtuluş gibi konular olmuş; bu şarkılar rock müziğin kökeninde önemli bir yere sahip olan blues türünün ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir.[386] O tarihlerden 1950'lere kadar siyahilerin izlerini taşıyan birçok tür oluştuğu, bunların her birinin, 1950'lerle birlikte popülerleşen rock'n roll türünün meydana gelmesinde büyük payı olduğu söylenmektedir. Erkal'ın aktardığına göre rock ve roll sözcüklerinin kullanıldığı ilk kayda ("rocking" ve "rolling" olarak kullanılmışlardır) 1916 yılında rastlanmaktadır. "Sallan" ve "yuvarlan" olarak bilinen bu kelimelere birçok kesim tarafından değişik anlamlar yüklemiştir. Bu kelimeler, denizcilik terimleri olmalarının yanında, dans ve karşı cinsle etkileşim gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Rock'n roll'un bir müzik terimi hâline gelmesi ise 1951 yılında Cleveland'da Alan Freed adlı bir DJ'in* rhythm and blues tarzında parçalar çalarken bunları "Rock'n roll seansı başlıyor" şeklinde duyurması ile gerçekleşmiştir.[387] Siyah grupların yaptığı müziği simgeleyen rhythm and blues, bu program ile birlikte yaygınlaşarak beyazların da ilgisini çekmiş ve rock'n roll olarak anılmaya başlanmıştır. Rock'n roll böylece toplumun tüm kesimlerine hitap eden popüler bir müzik konumuna erişmiştir.[388] Bu aşamada değinilmesi gereken ilk isim ise Elvis Presley'dir. Yavaş tempolu, siyahi müziği olan rhythm and blues'un daha ritmik bir form olan rock'n roll'a evrildiği süreçte, siyahi biri olmayan Elvis Presley, en büyük etkiyi yaratan isim olmuştur. Kendisinden önce rock'n roll'un, siyahilerin ve alt tabaka insanların müziği olarak addedildiği, fakat sonra bu algının yıkıldığı, özellikle gençlerin rock'n roll'u kendilerini yansıtan bir müzik olarak görerek benimsedikleri dile getirilmiştir.[389]

---

[386] Gürün, s.9-10.

*Müzikli mekânlarda müzik akışını organize eden, parçalar arasındaki geçişi sağlayan, İngilizce "disc jockey" kelimesinin kısaltılmış hâli.

[387] Erkal, s.50.

[388] Gürün, s.20.

[389] Tahsin Ünlü, Ali Akay ve Diğerleri (hzl.), **İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s.74.

Rock'n roll, dönemin sorunlarına ve toplumsal tartışmalara duyarlı, özünde bir isyanı barındıran bir müzik türüdür ve bu türdeki şarkılarda politika, din, sınıf ayrımı, cinsel devrim gibi konulara sıkça değinilmiştir.[390] Bu dönemde rock'n roll, ABD'nin yöneten kesimi tarafından ülke değerlerine aykırı nitelikler taşıdığı düşünülerek baskı altında bırakılmıştır. Rock'n roll; anarşist, komünist, şeytan icadı, Hıristiyanlık karşıtı olmakla itham edilmiş; bunun yanı sıra siyahlar ve beyazlar arasındaki kaynaşmayı sağladığından ötürü tutucu kesim tarafından o dönemde hâlen geçerliliği olan sınıf farkına bir tehdit olarak görülmüştür.[391] Fakat bu muhalif yönün, özellikle Elvis Presley'nin etkisiyle törpülendiğine, Presley'nin rock'n roll'u beyazlar arasında yaygınlaştırırken blues'un doğasından ise uzaklaştırdığı ve daha eğlence odaklı bir yapıya büründürdüğüne de vurgu yapılmaktadır. Öyle ki bu müzik türü, özlerinden sıyrılmış olarak birçok Avrupa ülkesine yayılmış, bu ülkelerde Presley'nin imajı ve müziğini taklit eden müzisyenler türemiştir. Bu etkinin dışında kalabilen ülke ise Büyük Britanya olmuştur.[392]

3.1.2. Rock Müzikten Rock Kültürüne

1960'lara gelinirken rock'n roll furyası, Buddy Holly'nin erken yaşta ölmesi, Chuck Berry'nin hapiste olması, Elvis Presley'nin askere gitmesi gibi gelişmelerin de etkisiyle gücünü yitirmiştir. Bu süreçle eş zamanlı olarak ise İngiltere'de rock'n roll'un bir dönüşüm yaşadığı görülmüştür. İngilizler, bu müziği kendilerine özgü şekilde yeniden yorumlamışlar, yeni teknikler geliştirmişler, müzikal anlamda sınırları zorlamışlardır. Bu yeni form, o tarihten itibaren rock olarak anılmaya başlamıştır. The Beatles, bu yükselişte başı çekmiş, ayrıca müzik sektöründe grup olarak var olma rüzgârını yaratmıştır. The Beatles'ın 1964'te ABD'ye gelmesi ise rock müzik için dönüm noktalarından biridir.[393] 1960'ların ortalarında dünyadaki kutuplaşmanın tehlikeli boyutlara ulaşmasıyla birlikte hâlihazırda rock müzikte var olan muhalif tutum daha da sertleşmiştir; buna ek olarak da o dönemde genel olarak gençlerin başını çektiği, muhalefeti duyurmada rock'tan daha uygun ve daha etkili bir yöntem düşünülemeyeceği görüşü de hâkimdir.[394] Bu süreçte siyahilere karşı yürütülen ırkçı politikalara yönelik tepkiler merkezde yer almış, özellikle

[390] Charles T. Brown, **The Art of Rock and Roll**, New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1987, s.24-25. Aktaran: Gürün, 21.
[391] Gürün, s.22.
[392] Mehmet Atilla Güler, **Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı**, 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018, s.18-19.
[393] Gürün, s.22-23.
[394] Taner Ay, "Protest Folk, Rock ve Yeni Sol 2", **Çalıntı Dergisi**, Sayı: 7, 1993, s.38.

ABD'de sistem, devlet ve kilise karşıtı tepkiler yoğunlaşmıştır. ABD ve İngiltere'deki her türlü geleneksel yapıya ve otoriteye karşı yükselen tepkiler daha sonra kısmen diğer Avrupa ülkelerine de yayılmış, ancak buradaki tepkiler daha ziyade toplumsal bir içerikle sınırlı kalmıştır. Rock müzik de tüm bu tepkilerin ifade edilmesinde protestocu grupların bir nevi marşları olarak büyük önem arz etmiştir.[395] Rock müziğin politikleştiği bu süreçte Bob Dylan'ın muhalif müziğinin yükselişi, Greenwich Hareketi, 1968 yılındaki gençlik ayaklanmaları ve Woodstock Festivali gibi faktörler de süreci tetikleyen önemli olaylar olarak kayıtlara geçmiştir.[396] Rock müzik, yükselişe geçtiği ve özellikle gençliği kasıp kavurduğu bu yıllarda sistem karşıtı muhalefetin birincil araçlarından biri hâline gelmesi nedeniyle bir karşı kültür olarak kendiliğinden yaratılmış, kitlelere yön vermiştir.[397] Bu durum, rock'ın toplum üzerindeki tesir yaratan etken hâlinin yanında, zaman içinde bir edilgenlik de oluşmasına neden olmuştur. Zira gençler, politikleşmeleriyle doğru orantılı olarak pasif müzikler dinleme alışkanlıklarından vazgeçerek müzikten dünyaya dair daha duyarlı bir yaklaşım ummuşlar, bir manada karşı kültür kavramının içini doldurmuşlardır.

Rock gençliğinin karşı çıktığı sorunlar ırkçılıkla sınırlı kalmamıştır; zira zaman akıp gitmeye devam etmiş, teknoloji gelişip dünya çevresel olarak daha da kirlenmeye başlayınca insanlığın yüzleştiği sorunlar da artmıştır. Gençlik artık nükleer silahların kullanılması ihtimalinden, hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılan genetik deneylere; ekolojik dengenin bozulmasından, doğaya geri dönüşü olmayan zararlar verilmesine kadar neredeyse her konuda ses yükseltmeye başlamış, rock müzik de buna kayıtsız kalmamıştır.[398] Hem müzisyenler bu sorunları şarkı sözlerine yansıtmış, hem de rock dinleyicisi gençler daha aktif bir duruş benimsemeye başlamışlardır.

ABD'nin Vietnam'da uzun yıllar boyunca savaşması, rock gençliğinin protest tavrının güçlenmesi konusunda güçlü bir etken olarak öne çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın üstünden sadece 20 yıl kadar bir süre geçmiş olması, yeni bir savaşın çıkacağı korkusunun taze kalmasını sağlamış, gençlik bu sebeple savaş karşıtı söylemlere odaklanmıştır. Bu

[395] Sabit Duman, "Rock Müziğin Doğuşu ve Türk Rock Müziği", www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DUMAN-Sabit-ROCK-M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0N-DO%C4%9EU%C5%9EU-VE-T%C3%9CRK-ROCK-M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0.pdf, s.240. (Erişim: 15.03.2018)
[396] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.20.
[397] Gürün, s.24.
[398] Altay Öktem, **Şeytan Aletleri**, 1. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları, 2000, s.124.

noktada rock müzisyenleri de aktif bir tavır izleyerek şarkılarında görüşlerini açıkça belirtmişler, karşı duruşlarını pekiştirmişlerdir. Sabit Duman, rock gençliğinin, Bob Dylan, The Rolling Stones, The Beatles gibi isim ve grupları bir nevi mesih olarak gördüklerini; bu popüler simaların Vietnam Savaşı, ırk ayrımı ve Katolik kilisesi karşısındaki tutumları nedeniyle gençliğin onları kolayca benimsediklerini aktarmaktadır. Bob Dylan'ın *Blowin' in the Wind*, *The Times They Are A-Changin'*, *A Hard Rain's A-Gonna Fall* ve Simon & Garfunkel grubunun *The Sound of Silence*; The Doors'un *The Unknown Soldiers* gibi şarkılarını da bu tutumları içeren örnekler olarak sunmuştur.[399]

Rock müziğin bu protest tutumu, önceden beri süregelen tepkilerin daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Aileler, polis, öğretmenler ve tutucu kişilerin baskıları iyiden iyiye artmış; ancak rock, bu tepkiler karşısında taviz vermemiş, hatta söylemlerini sertleştirmiştir. Söz konusu tavır bununla sınırlı kalmamış ve rock, bir yaşam tarzı olarak benimsenmiştir.[400] Tüm bunlara karşın, kitlelerin sokaklarda, meydanlarda, konserlerde devrim diye haykırmaları ve düzene karşı sert bir biçimde muhalefet etmeleri, politik bir örgütlenmeyi beraberinde getirmemiş, bu da söz konusu gençlik hareketini göreceli olarak başarısızlığa mahkûm etmiştir.[401]

1970'li yıllarda rock müzik, bütün dünyada dinlenen bir müzik hâline gelmiş, bir moda sektörüne dönüşmüştür. Led Zeppelin, Deep Purple gibi gruplar ile Jimi Hendrix, Eric Clapton gibi müzisyenlerin popülerlikleri, onlardan önceki dev grup ve müzisyenlerin yanına yazılmış, tüm bu isimlerin imajları, saç ve giyim tarzları ile tavırlarının taklit edildiği görülmüştür. Rock müzik, böylelikle deyim yerindeyse kabına sığamamış ve plak endüstrisinin bir numaralı kazanç kaynağı olmuş, moda ikonlarının etkisiyle de bir pazar hâline gelmiştir.[402] Aynı dönemde teknolojinin günden güne gelişmesi ve müziğin geçirdiği evrim neticesinde, rock kelimesi, yapılan müziği tanımlamada yetersiz kalmış; psychedelic rock, progressive rock, hard rock, heavy metal, folk rock, acid rock, punk, glam rock gibi dalları doğurmuştur. [403] Bu başkalaşımlar ve

[399] Duman, s.244-245.
[400] Öktem, s.11, 124.
[401] Duman, s.245.
[402] Gürün, s.25.
[403] Öktem, s.123.

yaratımlar günümüze kadar devam etmiş, her türün kendine has bir destekçi kitlesi oluşmuştur.

1970'lerde birçok rock grubunun stadyumları hınca hınç dolduran konserler vermesi ve albümlerinin milyonlara varan satış rakamlarına ulaşması, rock'ı bir altkültür statüsünden çıkarmıştır. 1970'lerin ortalarından 1980'lere uzanan süreçte ise İngiltere'de parlayan ve üst düzey bir popülerlik kazanan heavy metal akımı benzer bir kaderi yaşamıştır. Heavy metal, özellikle ABD'ye sıçradıktan sonra rock'ın akıbetine uğramış, ünlü heavy metal grupları Mehmet Kutlukan'ın deyimiyle para basan darphanelere dönüşmüşlerdir.[404]

Gelinen noktada rock müziğin kültür endüstrisinin bir parçası olması; protest tavrının törpülenmesi; moda unsuru olması; onun, başlangıcından itibaren muhalefet, öteki olmak, karşı çıkmak gibi kavramlarla birlikte algılanması gerçeğini değiştirmemiştir. Rock'ın, bu şaşırtan, şok eden, tepki koyan yapısı bir şekilde varlığını sürdürmüş, günümüze kadar ulaşmıştır.[405]

3.2. TÜRKİYE'DE ROCK MÜZİK

Rock müzik, tıpkı dünyada olduğu gibi ülkemizde de maceralı bir süreç yaşamış, zorlu aşamalardan geçmiştir. Değişik ad ve formlarla 1950'lerin sonlarından günümüze dek varlığını sürdürmüş, gerek müzikal anlamdaki aykırılığı gerekse de alışılmamış sembolleri ve karşı duruşu nedeniyle birçok tepki ve müdahaleye maruz kalmıştır. Rock müziğin gelişimi, ülkenin geçirdiği değişmelerden direkt olarak etkilenmiş olması ve toplumsal tarihimize dair birçok önemli olayla yakın ilişkisi olması nedeniyle, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

3.2.1. Rock'n Roll Dalgası

Dünyayı sarsan Rock'n Roll dalgasının Türkiye'ye ulaşmasından önce, 1950'lerde büyük kentlerimizdeki jazz müzik varlığından söz edilmektedir. Bu tarihlerde İstanbul, İzmir ve Ankara'da birçok mekân jazz müzik dinlemek isteyenlerin uğrak

[404] Mehmet Kutlukan, **İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış**, Ali Akay ve Diğerleri (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s.165.
[405] Şahinsoy, s.14.

noktası olmuştur.[406] Bu noktada, 1950'lerin başında yükseliş gösteren jazz ve hemen sonrasında oluşacak rock'n roll rüzgârını, Türkiye'de 1950'lerde artış gösteren ABD etkisi ile ilişkilendirmek gerekir. Gülriz Büken'e göre 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan popüler kültürü ihracının yoğunlaşması, ABD'nin ekonomik yayılma politikasının vazgeçilmez bir ögesidir ve bu nedenle ABD, pazar ekonomisine güç katmak amacıyla dünyanın pek çok yerinde kendi popüler kültürünün egemen olmasını sağlamış, tüketim toplumu kültürünü yaymıştır. Bu yayılımın Türkiye'ye sirayeti boyutunda ise Adnan Menderes'in başbakanlığındaki özel teşebbüsü teşvik ve liberal ekonomi politikaları öne çıkmaktadır. Büken, Türkiye'nin "küçük ABD"ye dönüşmesi hedefinin, hükümetin politikalarının en önemli kısmını oluşturduğunu söylemektedir.[407] Truman Doktrini kapsamında ABD'den sağlanan ekonomik yardımların yanı sıra Amerikan günlük yaşamına dair pek çok kültür ögesi ülkeye girmiştir ve rock'n roll da bunlardan biridir.

Rock'n roll'un Türkiye'de pratikteki ilk icrası 1955 yılında Durul Gence'nin başını çektiği Deniz Harp Okulu Öğrencileri Orkestrası tarafından gerçekleştirilmiştir. Grup, yabancı şarkıları, üzerilerinde herhangi bir değişiklik yapmadan icra etmeyi tercih etmiştir. Sonrasında ise komuta kademesince baskı ve yaptırımlara maruz kalmışlar, sonrasında da disiplini bozdukları gerekçesiyle dağıtılmışlardır. Ancak grup üyelerinin bir kısmı kısa süre sonra "Somer Soyata ve Arkadaşları" adı altında gizli bir şekilde konser vermeye başlamışlar[408], böylece Türkiye rock tarihi araştırmalarında ilk rock'n roll grubu olarak anılmışlardır. Erkal'ın kurduğu bağlantıya göre 1827'de Sultan 2. Mahmud'un mehterhaneyi kapatarak yerine günümüzde faaliyetlerine Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası olarak devam eden Mızıka-i Hümâyun'u kurmasından 130 sene sonra yepyeni bir müzik türü, ülkemize yine nizamiye kapısından girmiştir.[409]

Türkiye'nin, rock'n roll tarihinde ilginç bir ilk olma hikâyesi de vardır. Erkal'ın araştırmasına göre Oğuz Alplaçin'in yazdığı ve 1956'nın sonlarına doğru yayınlanan,

---

[406] Erkal, s.65.
[407] Gülriz Büken, "Amerikan Popüler Kültürünün Türkiye'de Yayılışına Karşı Tepkisel Düşünceler", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 15, 2001, s.43-46.
[408] Naim Dilmener, **Bak Bir Varmış Bir Yokmuş: Hafif Türk Pop Tarihi**, 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.31-32
[409] Erkal, s.60.

Türk gençliğinin rock'n roll'dan ve beraberinde yaygınlaşan bu müziğe özgü danstan olumsuz biçimde etkilenebileceğini anlatan "Dünya Sarsılıyor-Rock'n Roll" adlı kitap, dünyada rock'n roll üzerine yayınlanan ilk inceleme kitabıdır. Rock'n roll, tartışmalar yaratan bir olgu olarak yaygınlaşmaktayken birçok önyargı ile de karşılaşmıştır. Örneğin SSCB yönetimi, ülkelerinde görülmeye başlayan jazz ve rock'n roll esintilerine sert beyanlarla karşı çıkmış, ABD kaynaklı tüm kültürel etkinliklere engel olmaya çalışmıştır. Ülkemizde de yönetim kademesinde olmasa da örgüt ve dernekler ölçeğinde birtakım tepkiler olmuştur. Milli Türk Talebe Birliği bu konuda başı çekmiş, "Dünya Sarsılıyor-Rock'n Roll" kitabının yayınlanmasından kısa süre sonra, ülkede yaygınlaşmakta olan rock'n roll ve striptiz danslarının yasaklanması konusunda çağrılar yapmışlardır.[410]

Tepkilere karşın, rock'n roll'un yarattığı etki ülke çapında büyüyerek sürmüştür. Erkal, bu etkinin kolayca tahayyül edilebilmesi açısından belli referans noktalarından bahsetmiştir. ABD'de 1956'da vizyona giren *Rock Around the Clock* filminin 14 Ocak 1957'de İstanbul Atlas Sineması'nda gösterime girmesi bunlardan biridir. Film, iki ay kadar sonra Ankara'da da polisin yoğun güvenlik önlemleri altında gösterilmiştir. Filmin bitişinden sonra Sıhhiye'deki Lozan Parkı'na koşan yüzlerce genç alkışlar eşliğinde tempo tutarak dans etmeye başlamış, akabinde polisler olay yerine gelip grubu zor kullanarak dağıtmıştır.[411] Bir başka detay ise 29 Aralık 1957'de, Alman Lisesi öğrencisi olan Erkin Koray ve arkadaşlarının Galatasaray Lisesi sahnesine çıkarak ilk konserlerini vermiş olmalarıdır. Bu konserde okulun ikinci sınıfında yer alan Barış Manço da piyanonun başındaki Erkin Koray'ı hayranlıkla izleyenler arasındadır. Gençler, bu süreçte Türkiye'de Somer Soyata grubu, dünyada ise Elvis Presley'den aldıkları ilhamla birlikte kendilerini okul konserlerinde göstermeye başlamış ve zaman içinde bizzat kendileri popüler yıldızlar olmuşlardır.[412] Rock'n roll rüzgârının lokomotif ismi ise Erol Büyükburç'tur. Sahne şovu konusunda büyük yenilikler yapan ve "Yerli Elvis Presley" olarak anılmaya başlanan Büyükburç, sözleri ve bestesi kendisine ait olan *Little Lucy* isimli şarkısı ile büyük etki yaratmış, ayrıca Anadolu turnesine çıkan ilk sanatçı olmuştur.[413] Takip eden süreçte ise 1960'ta ABD'de patlayan twist akımı, 1961'de

[410] Erkal, s.55-57.
[411] Erkal, s.58.
[412] Erkal, s.61.
[413] Erkal, s.77.

Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Twist, Barış Manço tarafından Galatasaray Lisesi'nde icra edilmiş, sonraki dönemde İstanbul Radyosu'nda Sezen Cumhur Önal tarafından plaklar vasıtasıyla çalınarak halka duyurulmuş ve popülerleşmesi sağlanmıştır.[414]

3.2.2. Anadolu Pop

Anadolu Pop, yerli folklorik ögelerin Batı kaynaklı müzikle harmanlanması suretiyle geliştirilmiş özgün bir müzik akımı şeklinde tanımlanmaktadır.[415] Bunun yanı sıra Cem Karaca, Erkin Koray, Moğollar gibi isimlerin bıraktıkları derin izler nedeniyle ülkemizdeki rock kültürünün miladı olarak kabul edilmektedir.

Anadolu Pop'un ortaya çıkışı bir tepkisellik üzerinden gelişmiştir. 1960'ların başında revaçta olan müzik şekli, yabancı müziklere Türkçe şarkı sözleri eklenmesi ile oluşan aranjman modeli idi. Tolga Akyıldız da Anadolu Pop'un ortaya çıkış sürecini anlatırken buna vurgu yapmış ve bu akımın, Fecri Ebcioğlu ve Sezen Cumhur Önal'ın yabancı şarkılara Türkçe sözler yazdıkları aranjmanlar dönemine tepki olarak doğduğunu belirtmiştir.[416] Martin Stokes ise Erol Büyükburç gibi sanatçıların başını çektiği bu aranjman furyasının, müzikte özgünlük ve yenilik arayan müzisyenlerce bir nevi kölelik olarak görüldüğünü; bunun yanı sıra devletin de o dönemde bu müzikleri teşvik etmesine karşı yeni nesil müzisyenlerin (Cem Karaca, Moğollar, Erkin Koray gibi) tepki gösterdiklerini; TRT'nin radyo ve televizyona belli isimleri çıkarmak suretiyle diğer isimlere kapıyı kapatmasının bu müzisyenlerde sektörü saran tutucu yapıyı değiştirme ve Türk müziğine özgünlük katabilme kaygısı taşıyan bir misyon duygusu oluşturduğunu ifade etmiştir.[417] Murat Meriç'in "kökü memleket topraklarında olan, Batı'dan alınmış enstrüman ve ritimlerle beslenen" bir müzik türü olarak tanımladığı Anadolu Pop, ona göre bütün zamanların en uzun modasıdır ve bu akım 1964 yılında Tülay German tarafından seslendirilen ve Anadolu Pop'un ilk hit şarkısı olarak kabul edilen *Burçak Tarlası* ile başlamıştır. Adının henüz koyulmadığı dönemlerde sadece türkülerin yeniden düzenlenmesinden ibaret olan bu akım, kısa zaman içinde özgün bestelerin yapılması ile

[414] Erkal, s.80.
[415] Murat Meriç, **Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.61.
[416] Tolga Akyıldız, -Müzik yazarı, psikolog, organizatör- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 14.04.2018.
[417] Stokes, *Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi*, s.161.

bir türe dönüşmüş, o günden bugüne dek birçok sanatçı ve topluluğu etkilemiştir.[418] Anadolu Pop'un kitlelere yayılmasını sağlayan gelişme ise 1965 yılında Hürriyet Gazetesi'nin düzenlediği ve Batı müziği teknikleri ile enstrümanlarının kullanılmasını şart koştuğu Altın Mikrofon Yarışması'dır. Meriç'in, Hürriyet Gazetesi'nde yer alan yarışma şartnamesinden ve yarışma sonrası basılan plaklardan aktardığı ifadeye göre bu yarışma, *"Batı müziğinin zengin ve teknik şekillerinden faydalanılarak yine Batı müziği aletleriyle çalınmak suretiyle Türk musikisine yeni bir yön vermek için hazırlanmıştır"*. Yarışma, ülke çapında büyük ilgi görmüş, taşra bölgelerinin de Batı müziği yapan gruplarla tanışmasını sağlamıştır. Tülay German, Alpay, Erol Büyükburç gibi zaten tanınmakta olan isimler dışında, neredeyse tüm müzisyenler yarışmaya katılıp şanslarını denemişlerdir. Ayrıca katılımcılar bu yarışma ile yine gazete tarafından düzenlenen bir turneyle ülkeyi dolaşarak konserler verme fırsatına erişmişlerdir. Oylama ise konserlerin çıkışında seyircilerin bir kutuya oylarını atmaları ve oyların İstanbul'da yapılan final gecesinde sayılması yöntemiyle yapılmıştır.[419] Bu yarışma; Cem Karaca, Erkin Koray, Moğollar, Edip Akbayram, Ferdi Özbeğen, Yıldırım Gürses, Selçuk Alagöz, Mavi Işıklar, Cahit Oben, Silüetler, T.P.A.O. Batman Orkestrası, Kanat Gür[420] gibi önemli müzisyen ve grupların da katılımcılar arasında yer almış olması sebebiyle müzik tarihimizde önemli bir yere sahiptir. 1965-1968 yılları arasında kesintisiz olarak, 1972 ve 1979'da ise tek seferlik düzenlenen Altın Mikrofon Yarışması, en çok ilgi uyandırdığı 1965-1968 yılları arasında, Hürriyet Gazetesi'nin o dönemdeki en büyük rakibi olan Milliyet Gazetesi'ni de harekete geçirmiştir. Milliyet, müzisyen yetiştirmek amacını güden Liselerarası Müzik Yarışması'nı düzenlemiş, yarışmada dereceye giren isimlerin plaklarının basılmasını sağlamıştır. Bu pazarlama hamlesinin de etkisi ile yarışma büyük ilgi görmüştür.[421]

"Anadolu Pop"un günümüzde Anadolu Rock olarak anılması, bu isimlendirme sürecinin arka planını da ortaya koymayı gerektirmektedir. Anadolu Pop ismini ortaya atan Moğollar grubu üyesi Taner Öngür'ün bu konudaki açıklamaları kayda değerdir:

> *"…1968'te rock'tan çok pop kavramı kullanılıyordu. Beatles'a, Rolling Stones'a filan pop deniyordu. Anadolu Pop, beat formatından gelip halk*

[418] Meriç, *Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği*, s.239.
[419] Meriç, *Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği*, s.264.
[420] www.turkpopmuzik.net/Yarismalar (Erişim: 21.04.2018).
[421] Duman, s.149.

müziğinden, kültüründen beslenen ve buraya ait yeni bir müzik yaratma amacıydı. 1961 Anayasasının getirdiği açık bir ortam vardı, sosyalizm konuşulmaya başlanmıştı, toprak reformları, Köy Enstitüleri yeniden gündeme gelmişti. İyi bir tartışma ortamı vardı, geleceğe umutla bakılıyordu. Bizim de müzikal anlamda çözümümüz Anadolu Pop'tu. 1993 yılında yeniden bir araya geldiğimizde pop, düzeysizlik anlamını taşıyordu. Rock formatı, özellikle progressive rock bize daha uygun geldiği için Anadolu Rock dedik…"*[422]

Bu konuda, kitap çalışması için Moğollar grubu üyeleriyle birçok görüşme yapmış olan akademisyen Mehmet Atilla Güler, konunun toplumsal ve kültürel boyutlarının yanı sıra, müzisyenlerin kendi kariyer hedefleri ve hayalleriyle ilgili bir boyutu olduğuna da Moğollar'dan Cahit Berkay'ın cümlelerine atıf yaparak dikkat çekmiştir. Güler'in aktardığına göre Berkay, Anadolu Pop diye bir müzik icra ederek bir vakaya imza attıklarını ama aslında bir tür yaratmak niyetiyle yola çıkmadıklarını, belirtmiş, şarkılarını yurt dışına tanıtmak ve pazarlamak istediklerini ancak bunu onlarla aynı müzikleri yaparak başarmanın mümkün olmaması nedeniyle araya onlara değişik gelecek ve özgünlük arz edecek şeyler dahil etmek gerektiğini, bu nedenle de müziklerine bağlama, divan cura, ıklığ gibi enstrümanları katarak bir senteze ulaştıklarını, sonuç olarak bir devrim yapmak için planlı bir şekilde yola çıkmadıklarını vurgulamıştır.[423] Anadolu Pop'un gelişim sürecinde yerel faktörlerin dışındaki ulus ötesi etkiler konusunda ise Akyıldız, Türkiye'deki Anadolu Pop rüzgârıyla eş zamanlı olarak dünyayı sarmış olan 68 kuşağının müzikal etkilerinin önemli olduğunu, yollarının tezin önceki kısımlarında da sözü edilen hippi güzergâhı nedeniyle Türkiye'den de geçtiğini ve burada gitarlarını satmak, plak takası yapmak, müzisyenlerle diyalog kurmak suretiyle yerli müzisyenleri etkilediklerini, bu nedenle de Anadolu Pop'un son derece organik, iyi niyetli ve muhalif bir yapısı olduğunu belirtmiştir.[424]

1970'lere gelindiğinde Anadolu Pop'un, bugünden baktığımız ismiyle ise rock'ın, toplum tarafından tamamıyla benimsendiği ve hak ettiği değerin verildiği

*Tekrardan uzak duran, sürekli değişen ve gelişen, yeniliklerin ve sınır tanımamanın merkezinde olduğu bir rock türü.
[422] **Roll Dergisi**, Sayı: 128, İstanbul, 2008, s.43.
[423] Mehmet Atilla Güler, -Akademisyen, yazar- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi" konulu görüşme, Ankara: 10.04.2018.
[424] Akyıldız.

görülmektedir. 1971 yılında Ses Dergisi'nin, okurlarının oyları sonucunda "Yılın Altın Sesleri"ni açıklaması sonrası çekilen fotoğraf karesinde Moğollar, Cem Karaca ve Barış Manço'nun, o günlerde müzik piyasasının en önde gelen isimleri olan Zeki Müren, Ajda Pekkan ve Emel Sayın'la yan yana yer almaları, Anadolu Pop'un geldiği seviyeyi açıkça ortaya koymaktadır.[425] Ayrıca o dönemde Hey Dergisi'nin bu müzisyenleri sık sık kapak yapması; Cem Karaca, Selda Bağcan, Barış Manço, Moğollar, Alpay, Edip Akbayram gibi isimlerin yüksek seviyedeki plak satışları; Erkin Koray'ın bugün bile sıkça değinilen ve efsane yakıştırmaları yapılan 1974 Nazilli Konseri gibi gelişmeler de Anadolu Pop'un o dönemki gücünü kanıtlar niteliktedir.[426]

Anadolu Pop müzisyenlerine günümüz perspektifinden bakıldığında, politik hattı benimseyenler ve müzikal arayışa odaklananlar şeklinde bir ayrıma gitmek mümkün gözükmektedir.[427] Öyle ki 1970'lerin başındaki sol söylemli gençlik hareketlerinin içinde Rock kültürünün nüvelerinin bulunduğuna değinilmektedir.[428] Bu süreçte Cem Karaca, Erkin Koray, Barış Manço, Moğollar, 3 Hürel gibi isimler siyasi görüşlerini açıklamışlar, Barış Manço dışındakiler bu görüşleri şarkı sözlerine doğrudan yansıtmışlardır. Bu müzisyenler organize olmamış veya kitleleri organize etmemişseler de şarkıları dinleyicilerinde yoğun etkiler yaratmış ve kısmen de olsa saflarını sıklaştırmıştır. Destekçilerinin gözünde bir rol model konumuna gelen bu isimlerin birçok insanı peşlerinden sürükleyebilecek bir güce erişmiş olmaları, o dönemdeki konserlerinde net biçimde gözlemlenmiştir. Bu nitelikleri nedeniyle de bu isimler o dönemde sisteme ve düzene karşı sol kökenli bir karşı kültür oluşturmuşlardır.[429]

Anadolu Pop'un bu güçlü ve baskın tutumunun bir anlamda kendi sonunu hazırladığı söylenebilir. Anadolu Pop sanatçılarına ve şarkılarına bu dönemde TRT'nin kapıları kapanmış durumdadır. Kanalın politik hassasiyetleri nedeniyle bu sanatçıların büyük kısmı TRT'ye çıkamamış, kendilerini ve şarkılarını halka pazarlama imkânından mahrum kalmışlardır. 3 Hürel'den televizyon çekimleri için saç-sakal kesmelerinin

[425] Erkal, s.101.
[426] Merve Erol, "İstanbul'da Rock Mekânları: İçerim Ben Burda Bu Akşam!", **İstanbul'da Eğlence**, Volkan Aytar ve Kübra Parmaksızoğlu (drl.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s.121.
[427] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[428] Mehmet Kutlukan, "Megapollerin Özürlü Çocukları", **İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış**, Ali Akay ve Diğerleri (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s.127.
[429] Şahinsoy, s.42.

istenmesi, Cahit Berkay'ın TRT binasına sokulmaması gibi hadiseler[430] TRT'nin tutumunu kanıtlayan örneklerdir. Bu durum da plak şirketlerini, TRT denetiminden geçemeyen müzisyenlerin şarkılarını basmama tercihine itmiş, böylelikle birçok sanatçı maddi açıdan zor durumlara düşmüştür.[431] Anadolu Pop'un etkinliğini yitirmesinin bir başka sebebi de Cem Karaca gibi müzik anlamında çizgisinden ayrılmayan isimlere karşın Selda Bağcan ve Edip Akbayram gibi isimlerin Anadolu Pop'ta tını olarak daha belirgin olan Batı ögelerini azaltmaları ve özgün müzik kanadına kaymalarıdır.[432] Özellikle Cem Karaca'nın politik tavrı nedeniyle büyük sıkıntılar yaşaması ve kendisini fraksiyon tartışmalarının içinde bulması, sonrasında da çareyi yurt dışına gitmekte görmesi, Anadolu Pop rüzgârının dinmesindeki önemli etkenlerdendir. Sonuç olarak 12 Eylül 1980'e gelinirken Anadolu Pop rüzgârının dindiği, piyasada arabeskin ve taverna müziğinin hakimiyet kazandığı görülmektedir.[433]

3.2.3. 1980 Sonrası Durgunluk Dönemi

12 Eylül 1980 Darbesi Naim Dilmener'e göre sadece solcu kesime yönelik değil, yaşamın kendisine yönelik bir darbedir.[434] Darbeden ve sonrasındaki sıkıyönetim sürecinden ülkede yaşamın birçok alanı gibi müzik de olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu etkiden en çok payı ise muhalif yönü nedeniyle doğal olarak rock müzik (Anadolu Pop) almıştır. Darbe öncesinde hâlihazırda gücünü yitirmiş olan Anadolu Pop akımı ve türün öncüleri olan müzisyenler, darbe ve sıkıyönetim ile birlikte dışlanmış, sindirilmiş ya da ehlileştirilmiştir. 1970'li yıllar boyunca müzikte politizasyonun bayraktarlığını yapan Cem Karaca, Şanar Yurdatapan, Selda Bağcan, Melike Demirağ gibi isimler için yargılama ve vatandaşlıktan çıkarma gibi süreçlerin işletilmesi[435], devletin tavrını açıkça ortaya koymaktadır. Merve Erol'a göre, 1970'lerin sonunda arabeskin tavan yaptığı ve pop'un diskoları mesken tuttuğu dönemin sonunda darbe ile birlikte amplifikatörlerin sesi

---

[430] Fırat Kutluk, **Müzik ve Politika**, Ankara: Doruk Yayımcılık, 1997, s.73.
[431] Cumhur Canbazoğlu, **Kentin Türküsü: Anadolu Pop-Rock**, 1. Basım, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2009, s.38-41.
[432] Tayfun Bilgin, "Moğollar Grubu Örneğinde Anadolu Pop ve Türkiye'de Kültürel Modernleşme", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2008), s.26.
[433] Erkal, s.101.
[434] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **İstanbul'da Yaşam Kültürü**, İstanbul: İKSV, 2007, s.138.
[435] Elçin Deniz Ela ve Mehmet Atilla Güler, **"Müziğin İzinde: Türkiye'de 1980'den Günümüze Rock Müzik ve Sosyal Haklar"**, Yayınlanmamış Çalışma, 2016, s.5. www.academia.edu/34239636/M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0N_%C4%B0Z%C4%B0NDE_T%C3%9CRK%C4%B0YEDE_1980DEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE_ROCK_M%C3%9CZ%C4%B0K_VE_SOSYAL_HAKLAR (Erişim: 29.04.2018).

gittikçe kısılmış, yurtta kalabilen müzisyenlerin bir kısmı darbe ortamının sesi olmaya yönelmiş, çizgilerini koruyabilenlerse rahatsızlıklarını ancak düşük perdeden ifade edebilmişlerdir.[436] Sonuç olarak bu baskıcı anlayışın hâkim olduğu dönem, rock müzikteki politik yaklaşımın yerini bireyselleşme yönündeki pasif eğilimlerin aldığı, rock müziğin özünden uzaklaşıp kimliksizleştirildiği bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır.[437]

Darbenin, muhalif müziklere, dolayısıyla da rock'a olan tutumu yalnızca bu müziklerin yaratıcılarını değil, gençleri de kapsamıştır. Darbe rejimi, 1980 öncesindeki şiddet ve kaos ortamının oluşmasında faturayı toplumun fazla politize olmasına kesmiş ve çareyi toplumu politikadan uzaklaştıracak yöntemler uygulamakta bulmuştur. Bunun ışığında öğrencilere, öğretmenlere ve devlet memurlarına siyasi parti üyeliği yasaklanmış; yeni siyasi partilerin kadın ve gençlik kolları kurmalarına, sendikalarla ilişkiler geliştirmelerine ve köylerde şube açmalarına izin verilmeyerek toplumda kök salmaları imkânsız hâle getirilmiştir.[438] Bunlara ek olarak birçok sendika feshedilmiş, birçok siyasi parti kapatılmış, basına sansür uygulanmış, birçok insan hakları ihlalinde bulunulmuştur. Öyle ki 1982 Anayasası'nın 58. maddesinde gençliğin ne şekilde dizayn edilmek istendiği açık biçimde ortaya koyulmuştur: *"Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin, müspet ilim ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. ... Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır."*[439]

Tüm bu muhalefet ve politizasyon karşıtı tutum ve uygulamalara karşın 1970'li yıllardaki muhalif çizgiye sahip isim ve grupların 1980'lerde ön plana çıkmış birtakım isimlere ilham verdiğinden ve muhalif çizginin biraz daha zayıf da olsa sürmesinden söz edilebilmektedir. 1970'lerdeki o birikim, 1980'lerde Bulutsuzluk Özlemi, Mozaik gibi

[436] Erol, s.122.
[437] Ela ve Güler, s.2.
[438] Zürcher, s.410.
[439] Demet Lüküslü, **Türkiye'de "Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.117.

rock'n roll gruplarına; Ahmet Kaya, Çağdaş Türkü, Grup Yorum, Kızılırmak, Ezginin Günlüğü, Yeni Türkü gibi özgün müzik gruplarına ve sanatçılarına öncülük etmiştir.[440]

Küreselleşme çağında Doğu ve Batı arasındaki sınırların bulanıklaşması ile birlikte rock müzik de diğer birçok kültür ögesi gibi kolayca ithal edilebilen bir ürün hâline gelmiştir.[441] Gelişmekte olan dünyanın metropollerinde halkın ulus aşırı akışları hevesle kucaklamasından hareketle[442] dünyayı kasıp kavuran rock müziğin de en saf hâli olan Batılı kodlarıyla ülkeye girdiği ve yayılmaya başladığı görülmektedir. 1980'lerin başında, İstanbul'da belli noktalarda rock gençliği kümelenmelerinin oluşması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bakırköy'de Eloy Cafe, Kadıköy'de Laterna ve Woodstock gibi mekânlar gençlerin toplanıp rock müzik dinlediği ve dayanışma içine girdiği yerler olarak öne çıkmışlardır. [443] Rock'ın alt türleri olan heavy metal, acid rock, glam rock gibi türlerin de destekçilerinin oluşması ve bu grupların arasında zaman zaman sert kavgalar çıkması da rock'ın ne denli yayıldığını gösteren gelişmeler arasında sayılabilir. Levent Erseven'in aktardığına göre bu dönemde dinlenen müzikler, teknolojik imkânların yetersizliği ve güncel akışları takip etmenin zorluğundan ötürü çoğunlukla 10-15 yıl öncesinin müzikleri (Pink Floyd, Led Zeppelin, Jethro Tull vs.) olmuştur.[444] Tamamen Batı kaynaklı olan ve yerel unsur barındırmayan rock müziğe ülkedeki muhalifler tarafından ise önyargıyla yaklaşılmıştır. İmaj olarak ülkenin aşina olmadığı kişilerce söylenen bu yabancı dildeki müzik, emperyalizmin bir uzantısı olarak kabul edilmiş ve bu müziği dinleyenlere tavır koyulmuştur. O dönemde solcularla birlikte vakit geçirdiğini belirten karikatürist ve müzik yazarı Abdülkadir Elçioğlu, solcular tarafından emperyalistlerin müziğini dinlemesi ve yozlaşmış kültürün bir parçası olduğu gerekçe gösterilerek o topluluktan dışlandığını belirtmiş ve bir anlamda bu önyargıların varlığını doğrulamıştır.[445]

Batı'dan ülkemize gelen ve bir değişikliğe uğramadan insanlarla buluşan rock müzik, 1980'lerin sonunda Solmaz'a göre adeta bir çılgınlık seviyesine erişmiş,[446] fakat

---

[440] Ela ve Güler, s.5.
[441] Şahinsoy, s.41.
[442] Keyder, *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, s.223.
[443] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.127.
[444] Ali Akay ve Diğerleri (hzl.), **İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s.50-52.
[445] Abdülkadir Elçioğlu, -Karikatürist, müzik yazarı- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 24.04.2018.
[446] Solmaz, s.45.

bu etki ana akım medyaya sirayet edememiştir. Rock müzik, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında, sürekli pop şarkıcılarını öne çıkaran müzik şirketleri ve kanallarınca dışlanmıştır; zira pop müzik, araştırmacılara göre o dönemin liberalleşme hareketine en uygun müzik formudur.[447] Pop müziğin bu üstünlüğü karşısında ise rock müzik yeraltında büyümeye başlamıştır.[448] Erol'a göre 1980 öncesinde İstanbul'da rock müzik odaklı mekânlardan istisnalar haricinde söz etmek mümkün değilken ve şarkılar toplumsal hafıza vasıtası ile gündelik hayatta kendiliğinden yayılmaktayken, 1980'lerin sonuyla birlikte bazı cafe ve barlar ile düzenli cover* sahnelerinde kökleşmeye başlamıştır.[449] Yeraltında büyümekte olan rock kültürü, belirtilmiş olduğu üzere önce bazı semtlerde kümelenmeler yaratmış, ardından Galata Köprüsü altındaki Kemancı Rock Bar ve Kadıköy'deki Akmar Pasajı gibi rockçıların yoğunlukta olduğu popüler çekim merkezleri doğurmuştur. 1989 ve 1990 yıllarında ise Bob Dylan ve Carlos Santana gibi önemli isimlerin konserlerine ev sahipliği yapmış olan İstanbul[450], rock kültürünün yeryüzüne çıkması için hazır hâle gelmiştir.

3.2.4. Rock'ın Yükselişi

Rock müzik Türkiye'de 1990'lar ile birlikte belirgin bir yükseliş trendine girmiştir. Her ne kadar ilk dönemlerde toplum ve medya nezdinde kabul görmese de altkültür olarak nitelendirilebilecek bir etkiye sahip olan rock kültürü, günden güne büyümüş ve kendisini popülerleşme yolunda bir sıçrama yapmanın kıyısında bulmuştur. 1993'te müzik kanalı MTV'nin yayınlarının kablolu televizyon ağında 24 saat seyredilebilir bir kolaylıkla Türk insanının evine girmiş olması; Beyoğlu ve Ortaköy gibi yerlerde eskiye oranla daha modern rock barların açılması; Çalıntı, Stüdyo İmge, Rock Kazanı, Rock Dünyası ve Laneth vb. dergilerin yayınlanması gibi adımlar, rock'ın yükselişinin hem sebebi hem de sonucu sayılabilecek nitelikte gelişmelerdir.

İstanbul'a damgasını vuran stadyum konserleri furyası ise rock gençliğinin kitleselleştiğini ortaya koyan en önemli göstergedir. 1993 yılında İnönü Stadyumu;

---

[447] Şahinsoy, s.22.
[448] Şahinsoy, s.47-48.
*Önceden başkası tarafından seslendirilmiş bir şarkının farklı sanatçılar yeniden icra edilmesi.
[449] Erol, s.126.
[450] Erol, s.122.

Metallica, Guns N' Roses, Bon Jovi, Scorpions gibi büyük değer atfedilen gruplara ev sahipliği yapmış ve seyirciler bu konserlere büyük ilgi göstermiştir.

Türk gruplar bazındaki atılımlarda ise Pentagram'ın 1990 yılında ilk albümünü çıkararak 20.000'in üzerinde satış yapması, rock gruplarının, müzik şirketlerini rock albümlerinin de para kazandırabileceğine ikna etmeleri açısından önemlidir.[451] Süregiden dönemde Beyoğlu, Kadıköy, Ortaköy, Bakırköy gibi yerlerde rock müzik performansları sergilenen barlar açılmasıyla bağlantılı olarak Kargo, Indians, Volvox, Kramp, Objektif, Mavi Sakal, Rashit gibi gruplar daha çok sahne alma imkânı bularak popülerleşmişlerdir. Bu grupların büyük kısmı ise ilk zamanlarında hem mekânların istekleri hem de toplumda henüz Türkçe rock'ın henüz yaygınlaşmamış olması gibi nedenlerle daha çok popüler yabancı şarkıların cover versiyonlarını çalma yoluna gitmişlerdir. Yabancı dilde rock'ın ağırlıkta olduğu bu dönemde punk, grunge, trash metal, heavy metal, acid, Brit pop/rock, glam rock gibi yeni rock formları baş göstermiş ve kendine has destekçi kitleleri oluşmuştur.[452]

Rock, yeraltındaki yayılımını sürdürürken, toplum ve medya kaynaklı büyük önyargı ve suçlamalara maruz kalmıştır. Gazeteci Engin Ardıç'ın başını çektiği bir grup, köşe yazıları ve başka kanallarla, bütün rockçı gençleri rock'ın daha sert bir formu olan metal müzikten yola çıkarak "metalciler" olarak adlandırmış ve giyim tarzlarından inançlarına kadar tüm özelliklerine tepki göstermişlerdir. Münir Tireli, bu yazının, en az dünyaya açılmak kadar kendi ülkesinde var olmayı dert edinmiş bir rocker neslinin ateşleyicisi olduğunu, cahilin eline mümkün olduğunca az koz vermek amacıyla bir içeriye bakış ve özeleştiri mekanizması yarattığını ifade etmiştir.[453] Tuğçe Hakarar'a göre ise rock müzik, Türkiye'de genel kanıya hitap etmemesi, Türk geleneğinden gelmiyor olması, genel kalıpların dışında bir yapıya sahip olması gibi nedenlerle uzun bir süre kabul görmemiş, anlaşılamamış, toplum dışı olarak görülmüştür.[454]

Rock müzik dinleyen kitlenin büyümesi, bir rock ekonomisinin de kendiliğinden oluşmasını sağlamıştır. Rock müzik albümlerinin talep görmesi, küçük barlar yerine daha

[451] Münir Tireli, **Türkiye'de Grup Müziği: 1980'ler**, 1. Basım, İstanbul: Arkaplan Müzik Basın Yayın, 2007, s.19.
[452] Şahinsoy, s.48-49.
[453] Tireli, s.48.
[454] Hakarar, s.17.

büyük ve lüks barların açılmasıyla birlikte bunlara rağbetin de artması gibi gelişmeler, rock gençliğini Pazar yaratan bir unsura dönüştürmüş, bu gelişmeler rock kitlesi açısından bir yandan fayda sağlamışken diğer yandan ise zarar vermiştir. Kitle büyüdüğü için meta rockçıları oluşmuş, konunun derinden kavramaya gerek görmeyen ve sadece grupların albümlerini, t-shirtlerini satın alan bir kitle ortaya çıkmıştır.[455] Rock'ın moda hâline gelmesiyle birlikte dinleyici kitlesi de geniş bir yelpazeyle ifade edilir olmuş, toplumun birçok kesiminden insan rock barlara gitmeye, rock albümlerini satın almaya başlamıştır. Rock ekonomisinin büyümesi, bu kültürü de zamanla pazar güdümlü hareket eden bir hâle büründürmüş[456], bu ve diğer yayılmaların etkisi medyaya da yansımış ve "metalciler" tanımının yerini "rockçılar" tanımı almış, önyargılı yaklaşımlarda önemli bir yumuşama, benimseme görülmüştür.[457]

1980 sonrasında Türkiye'de rock müzik, İngiltere ya da ABD'de olduğu gibi işçi sınıfının sesine tercüman olan bir müzik olarak değil, orta ve üst sınıf dinleyiciye hitap eden bir müzik olarak belirginleşmiştir.[458] Bunda esas sebep, rock müzisyenlerinin gelir düzeyi yüksek ve iyi eğitimli ailelerden gelmelerinden ötürü yabancı dil bilmeleri, bu nedenle de Türkçe müzik yapmıyor olmalarıdır. Bu durum rock dinleyicilerinin daha ziyade İngilizce bilen, üst tabaka kesimden oluşmasını sağlamıştır. Türkçe müzik yapma konusunda çekimser olan yeni kuşak rock müzisyenleri Tireli'ye göre bu hatalarından dönmüşlerdir. 1990'ların ortalarına doğru Türkçe rock besteler yapılmaya başlanmış ve böylelikle 1990'ların ikinci yarısına gelindiğinde Türkçenin rock müzik içerisindeki kullanımına dair bir tereddüt ve yadırgama kalmamıştır.[459] 2000'lere gelinirken peşi sıra Türkçe rock albümleri yapılmış, Şebnem Ferah, Teoman, Özlem Tekin, Kargo, Mor ve Ötesi, Duman gibi isim ve gruplar popülerleşmiş, rock'ın dinleyici kitlesi gittikçe büyümüştür. Söz konusu isimlerin patlama yaptığı bu dönem, Akyıldız'a göre rock'ın popülerleştiği ama henüz ülkenin pop müziği konumuna gelmediği bir dönemdir.[460] Bu dönemde rock müzisyenlerinin tavrı, önceki kuşak rock müzisyenlerinin tavrından oldukça farklıdır. Geçmiş dönem şarkılarındaki slogan atan tavır, bu dönemde yerini satır

[455] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.138.
[456] Şahinsoy, s.77.
[457] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.138.
[458] Şahinsoy, s.78.
[459] Tireli, s.22.
[460] Akyıldız, 2018.

aralarındaki gizli isyanlara bırakmıştır. Deniz Durukan, rock'ın bu dönemde daha ziyade, modern bir yaşam arzusunda olan, kişisel hak ve özgürlüklere önem veren bir kitlenin dinlediği bir müzik hâline geldiğini, bunda da rock müzisyenlerinin şarkı sözlerinin payı olduğunu belirtmiş, müzisyenlerin edebiyattan ve şiirden beslendiklerini, aşk üzerine güzel sözler söylediklerini, hayat üzerine kafa yorduklarını, bunun yanı sıra toplumsal duyarlılıklarını da dile getirdiklerini, gençlerin de bu söylemlerden etkilendiklerini ifade etmiştir.[461] Rock müziğin dinleyici kitlesinin büyümesini sağlayan bir etken de Mor ve Ötesi'nin en başlarda kentli, kolejli bir kemik kitleye hitap ediyorken kısa süre içinde muhalif söylemlerini öne çıkarması ve bu sebeple özellikle üniversite gençliğinin ilgisini çekmesidir.[462] Batılı kodların hâkim olduğu Türkçe rock'ın patladığı bu dönemle aynı zamanlarda eskiden Anadolu Pop olarak bilinen akım da yeniden canlanmış, Moğollar'ın yeniden kurulmasını ve Cem Karaca'nın yurda döndükten sonra yeni albümler yapmasını, Haluk Levent, Murat Gögebakan, Kıraç gibi isimlerin ünlenmeleri izlemiş ve bu tür Anadolu Rock olarak anılmıştır.[463]

2000'lere yaklaşılırken rock müzik ve rock gençliği üzerindeki algıda yeniden bir bozulma görülmüştür. Rock'ın bir sektör hâline gelmesi toplum nezdinde bütüncül bir kabul görmesini sağlamamış, özellikle metal müzik kanadı daha marjinal olmaları sebebiyle esas tepkiyi çeken grup olmuştur. Medya ve toplumdaki tavrın sertleşmesini sağlayan faktör ise o dönemde satanizm cinayetleri olarak anılan ve toplumda büyük infial yaratan olaylardır. Satanistler olarak adlandırılan kişilerin görünüm olarak metalcilere benzemeleri ve genelde rock müzik dinlemeleri, bu iki grubun toplumda aynı şekilde algılanmasına neden olmuş, gerek yazılı ve görsel medyada gerekse de ailelerde rock'a karşı büyük bir önyargı gelişmiştir. Fakat rock'ın şimşekleri üzerine çekmesi bir yandan da rock üzerine yapılan haberleri arttırmış ve toplumun rock'ı daha iyi tanıması sonucunu da doğurmuştur. Böylece rock, kısa sürede imajını yeniden düzeltmiş, gündelik hayatın her alanında varlığını hissettirmeye başlamıştır.

[461] Deniz Durukan, -Yazar, şair-, "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, www.gmail.com, 18.04.2018.
[462] Deniz Durukan, **İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock**, 2. Basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2006, s.5.
[463] Ela ve Güler, s.7.

17 Kasım 1999'da İstanbul Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı'nda düzenlenen ve başta Bill Clinton, Boris Yeltsin olmak üzere birçok dünya liderinin katıldığı AGİT Zirvesi'nde heavy metal grubu Pentagram'ın *Gündüz Gece* parçasını çalması, rock'ın Türkiye'de geldiği seviyeyi gözler önüne sermesi açısından kilit bir örnektir.[464] Hakarar'a göre rock müzik bu süreçte bir anlamda ahlakileş(tiril)miştir. Rock, öncelikle hâkim toplumsal düşünce tarafından reddedilmiş, sonrasında medya vasıtası ile tanınmaya çalışılmış, bu etkileşim aşamasında genç kitlenin kendilerini normal ve toplumdan bir parça olduklarını gösterme çabaları görülmüş, bunu ise müzisyenlerin toplumda daha kolay kabul görecek müzikal üretimleri piyasaya sunmaları izlemiştir.[465] Tezin sonraki aşamalarında detaylandırılmış olan bu çaba, şarkıların hem sözlerinde hem de enstrüman seçimlerinde yerel motiflerin kullanılması anlamına gelmektedir ve müzisyenlerin bu yola girmeleri, rock'ın kitleselleşmesi konusunda büyük önem arz etmektedir.

1990'lar biterken teknolojideki büyük atılımlar, rock müziğin gelişimini de etkilemiştir. Bilgisayar kullanabilme imkânlarının yaygınlaşıp ucuzlaşması ile birlikte amatör müzisyen ve gruplar stüdyoya girmek zorunda kalmadan kendi özel alanlarında kayıtlarını yapabilmiş, sonrasında bunları kolayca çoğaltarak müzik şirketleriyle temas kurabilmiş, reklamlarını yapabilmişlerdir.[466] Bu şekilde birçok grup popüler olmuştur. Bu imkânların artması, dinleyicilerin müziğe ulaşmaları konusunda büyük kolaylık sağlamış; kablolu televizyonun yaygınlaşması, internet kullanımının artması, MP3 formatındaki şarkıların teknolojik araçlar vasıtasıyla elden ele dolaşabilir olması ile birlikte rock müzik, zorluk çekilmeden ulaşılabilir bir hâle gelmiş ve toplumun farklı kesimleri tarafından talep görmüştür.[467] Aynı süreçte pop müziğin gün geçtikçe daha fazla şarkı ve şarkıcı üretmesine karşın, niteliğini aynı oranda yitirmesi de önemli bir kısım dinleyiciyi rock müziğe doğru çekmiş, ülkemizde hem bir soundu hem de popülerliği simgeleyen pop müzik gibi rock müzik de kitle müziği statüsüne erişmiştir.[468] Takip eden zaman diliminde rock'ın ciddi manada kökleştiğini gösteren bir başka gelişmeler zinciri ise hükümetin AB üyeliği konusunda çaba gösterdiği süreçte ülke olarak daha modern ve Batılı bir imaj çizilmek istenmesinin de etkisiyle, Eurovision Şarkı Yarışması'nda

[464] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.118.
[465] Hakarar, s.101.
[466] Güven Erkin Erkal ve Deniz Durukan, **Türk Rock 2000**, 1. Basım, İstanbul: Stüdyo İmge, 2001, s.5.
[467] Şahinsoy, s.9.
[468] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.4.

2004'ten itibaren Athena, Mor ve Ötesi, Manga, Yüksek Sadakat gibi rock kökenli gruplarla temsiliyet sağlanmış olmasıdır.[469]

1990'ların sonu ve 2000'lerin başında canlı müzik ve konserler konusunda da büyük aşama kaydedilmiştir. Kemancı Rock Bar'ın ivmelendirdiği süreçte birçok rock bar ve performans mekânı açılmış, 1999'da Beyoğlu ilçesindeki Asmalımescit'te açılan Babylon, gerek ev sahipliği yaptığı popüler müzisyen ve gruplar ile İstanbul'un rock standartlarını yükseltmiş olması gerekse de Asmalımescit'teki soylulaşma sürecinde büyük pay sahibi olması nedeniyle öne çıkmıştır.[470] Bunun yanı sıra yurt dışında örneklerine sıkça rastlanan açık hava müzik festivalleri 2000 yılıyla birlikte ülkemizde de düzenlenmeye başlanmış olup bu atılımın rock kültürünün büyümesi anlamında büyük katkısı olmuştur. Büyük yatırımlarla düzenlenen ve hem müzisyenlere hem de dinleyicilere daha önce alışık olmadıkları imkânlar sunan H2000, Rock'n Coke, Barışa Rock gibi sükse yaratan festivaller düzenlenmiş, on binlerce insan unutulmaz deneyimler yaşamıştır. Söz konusu organizasyonların başarıyla ve seneler boyu yapılabilmesinin en önemli nedenlerinden biri ise o dönemde alkol firmalarının sponsorluk desteklerinin henüz yasaklanmamış olmasıdır.

Tüm bu gelişmeler ışığında rock, 2000'lerin ortalarında rock barlar, rock grupları, rock festivalleri gibi unsurlarıyla İstanbul ve Türkiye açısından önemli bir kültür ögesi hâline gelmiştir. Dinleyenlerin yaş ortalamasının da zamanla düşmesiyle birlikte[471] bugün gelinen noktada rock müzik, Akyıldız'a göre tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de popüler müzik başlığı altında değerlendirilebilecek bir sound olmuştur.[472]

3.3. ROCK KÜLTÜRÜNÜN KÜRESELLEŞMESİ

Küreselleşmenin kültürel boyutunun, hayatın birçok alanında tezahürü olduğuna tezin önceki bölümlerinde değinilmişti. Rock'ın hem dünyaya yayılmasını sağlayan hem de birçok görüşe göre onun yozlaşmasının da sebebi olan küreselleşme, Türkiye gibi merkez dışındaki bir ülkede çok daha belirgin değişmeler yaratmış olup rock müzik, bu etkilerin gözlemlenebilmesi açısından verimli bir sahadır. Rock müziğin 2000'lerin başı

[469] Şahinsoy, s.64.
[470] Erol, s.124.
[471] Şahinsoy, s.74.
[472] Akyıldız.

ile birlikte bir endüstri hâline gelmesi ve bu durum üzerinden gelişip gündemi meşgul eden tartışmalar, rock'ın günümüzde bir altkültür ya da karşı kültür olup olmadığı konusundaki fikirler, rock müziğin protest-politik tavrı ve sistemin bu tavrı törpüleyip törpülemediği, küreselin yereli üretmesi bağlamında incelenebilecek olan yerel motiflerin kullanımının rock'ta da görülmeye başlaması ve bu kültürel etkileşimler sonucunda ulaşılan kültürel sentezler, tezin araştırma konularının en önemli kısımlarını oluşturmaktadır.

3.3.1. Rock Endüstrisi

1990'lı yıllar bitip 2000'lere gelindiğinde rock müzik, her eve girmeye başlayan internetin, pop müziğin sıradanlaşmasının, albüm satışlarının artmasının, Batı'dakilere benzer nitelikteki müzik festivallerinin de artmasıyla birlikte dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu yükselişle birlikte rock müzik, kâr getiren popüler bir tür olmuş, doğduğunda kendini içinde bulduğu koşulların dışına çıkarak piyasa ile yakın ilişkiler kurmuş, böylelikle bir endüstri niteliği kazanarak piyasanın bir parçası hâline gelmiştir.[473] Hürriyet Konyar'a göre bu durumda, küresel kültür endüstrilerinin önemli bir parçasını oluşturan medyanın payı büyüktür. Rock'ın yükselmeye başladığı dönemde rock'a yönelik televizyon ve radyo yayınları artış göstermiş, internette birçok site açılmış, böylelikle rock, tanınır kılınmıştır.[474] Bu da sponsor desteğiyle yapılan ve fiyatları yüksek seviyelere ulaşan konser organizasyonlarını beraberinde getirmiştir. Rock müziğin daha büyük kitlelere seslenmek isteyişiyle birlikte ortaya çıkan bu durum, Hakarar'a göre her zaman için rock ile birlikte değerlendirilen sistem karşıtı duruşun kaybedilmesine, rock'ın hâkim ideolojik sistem içerisinde kalmasına, bu yolla güdümlü bir biçimde yayılmasına yol açmıştır.[475] Bu eksen kayması olarak görülebilecek durum, rock müzik üzerinden gelişen büyük tartışmalar yaratmıştır. Rock'ın artık tamamen bir endüstri hâline geldiği, bir başka deyişle, küreselleşmeyle birlikte etkisi daha fazla hissedilen kapitalizmin esiri olduğu konusundaki eleştiriler çoğalmıştır. Berrin Yanıkkaya, gelinen aşamada rock'ın, sınırları ihlal edici potansiyelini korumakla birlikte, ana damar kültürel üretim ve tüketim

[473] Yanıkkaya, s.166.
[474] Hürriyet Konyar, "Türkiye'de Küresel Medya ve Rock Müzik Kültürü ile Kurulan Küresel Kültürel Ortamlar", **Folklor/Edebiyat**, Cilt: 16, Sayı: 61, 2010, s.146.
[475] Hakarar, s.54.

alanlarıyla kurduğu yakın ilişki nedeniyle, kıyıdaki olma ve oradan merkeze doğru konuşma şansını belli ölçüde kaybettiğini ifade etmiştir.[476]

2000'lerden sonraki süreçte rock'a özgü tartışma konularının içinde gündemi en çok meşgul eden başlık 2003 yılındaki Rock'n Coke Festivali olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgal etmesi nedeniyle tüm dünyada tepki çektiği ve savaş karşıtı protestoları ateşlediği bir dönemde, ABD emperyalizminin ve kapitalizminin başta gelen sürükleyicilerinden biri olan Coca Cola firmasının bir rock festivalinin sponsoru olması ve birçok Türk rock grubunun bu festivale katılacağını açıklaması, müzik camiasında tartışma yaratmıştır. Durukan, bu festivalin, rock müziğin özündeki tavra ve duruşa aykırılık teşkil ettiğini; çünkü rock müziğin kimliğinin, duruşunun, müzisyeninin tavrının muhalif bir yapıda olduğunu; bu tavrın bozulmadan bağımsız kalabilmesi, rock ruhunun korunması gerektiğini belirtmiştir. Rock'n Coke Festivali'nin duyurulması, başta Moğollar ve Nejat Yavaşoğulları olmak üzere birçok müzisyen ve grubun tepkisini çekmiş, birçok ismin girişimi ve katkısı ile bu festivale alternatif olarak Barışa Rock isimli bir festivalin yapılacağı duyurulmuştur. Hezarfen Havaalanı'nda yapılan Rock'n Coke'a yerli ve yabancı birçok ünlü isim katılmış, Barışa Rock'a katılanlar da düşünüldüğünde ortaya bir bölünmenin çıktığı görülmüştür. Küreselleşme, kapitalizm, emperyalizm karşıtı birçok söylemi olan bazı grupların Rock'n Coke'a katılması tepki çekmiş, bu tepkilerin en büyüğünü her ne kadar festivale katılmasa da öncesinde katılacağını duyurduğu fakat gelen tepkiler neticesinde kararından vazgeçtiğini belirten[477] ve Barışa Rock'a dahil olan Mor ve Ötesi görmüştür. Rock'n Coke'tan kısa süre sonra Mor ve Ötesi ve beraberindeki birçok ünlü isim ve grubun bir Coca Cola firması bileşeni olan Fanta'nın sponsoru olduğu müzik festivaline katılmaları ise büyük bir çelişki yaratmış, tartışmaları körüklemiştir.

Rock müzisyenlerinin kapitalizm karşısındaki tavrı ve rock'tan beklenenler konusunda iki fikir öne çıkmaktadır. İlk fikre göre rock, her zaman bir karşı duruşa sahip, kapitalizm karşısında eğilip bükülmemesi gereken bir yapıdadır ve ödün vermemelidir. İkinci fikre göre ise rock, her şeyden önce bir müziktir ve hangi çatı altında icra edildiği değil, şarkı sözlerinin ve tınılarının insana neler hissettirdiği önemlidir. Bu fikirler dışında

[476] Yanıkkaya, s.170.
[477] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.256-257.

başka bir bakış açısı öneren Güler, müzisyenlere biçilen rollerin sorgulanması gerektiğini, konuya Mor ve Ötesi ile diğer gruplar açısından da bakılmasının faydalı olacağını öne sürmüştür. Ona göre bu kişi ve gruplara, kapitalist bir toplumdan sosyalist bir topluma doğru gerçekleşecek dönüşümü sağlayacak bir katalizör muamelesi yapılması yanlıştır ve geçmişte bunun örneğinin, Cem Karaca ve Dervişan grubuna dair muhalif kesimde büyük beklentiler olması ve en ufak yanlışlarında sert eleştirilere maruz kalmaları hadisesinde görüldüğünü belirtmiştir. Güler'e göre Mor ve Ötesi ile diğer grupların öncelikli kimlikleri müzisyen oluşlarıdır ve bu nedenle de birincil kaygıları iyi müzik yapmak, bu işten para kazanmak, mesleki anlamda kendilerini tatmin etmektir. Rock'n Coke gibi festivaller, dinleyicilere ve müzisyenlere ülkenin o dönemde alışık olmadığı büyük bir tecrübe fırsatı sunmuştur ve on binlerce kişi karşısında müzik yapma isteği normal karşılanmalıdır. Üstelik tüm bu eleştiriler sürüp giderken, aynı dönemde grubun, TRT'deki bir müzik programında* iktidar eleştirisi yapması da muhalif duruşlarını koruduklarını göstermesi açısından atlanmaması gereken bir detaydır.[478] Çağlan Tekil, rock gruplarının, rock'ın yapısı itibarıyla birtakım çelişkiler barındıran organizasyonlara katılmadıklarında, karşı oldukları sistemi değiştirmeye dair bir şeyler yapmış gibi hissetmediklerini, bu şekilde dışarıda kaldıklarında düzenin bozulacağına dair içlerinde bir inanç oluşmadığı için de en sonunda katılım yönünde karar aldıklarını vurgulamış, insanın karşısına kendisiyle çelişebileceği şeylerin her daim çıkacağını, bunu hâliyle müzisyenlerin de yaşadığını ve bunun doğal olduğunu belirtmiştir.[479] Akyıldız ise sponsorların, şarkı sözlerine ya da sahnede yapılacak konuşmalara karışmadığını, sistemle en iyi mücadelenin sistem içinde kalıp sistemin içinden konuşarak yapılacağını, sistemin dışından seslerini duyurmaya çalışanları kimsenin duyamayacağını, grupların ancak sistem içindeki varlıkları ve güçleriyle sistemin taşlarını yerinden oynatabildikleri ölçüde bir fayda sağlayabileceklerini, bu nedenle de Mor ve Ötesi'nin Barışa Rock'a katılıp Rock'n Coke'a katılmamasının yanlış olduğunu dile getirmiştir.[480] Murat Beşer'in konser organizasyonlarındaki sponsorlukları değerlendirdiği cümleleri ise Rock'n Coke ve diğer festivaller hakkındaki önyargıların ve kırmızı çizgilerin karşısına bir antitez

*Burhan Şeşen'in sunduğu ve 11.09.2004 tarihinde yayınlanan "Yorumsuz" adlı program.
[478] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[479] Çağlan Tekil, -Müzik yazarı, DJ- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 03.04.2018.
[480] Akyıldız.

koyabilmek açısından önem arz etmektedir. Beşer, hiçbir sponsor firmanın müzik ya da sanat sevdalısı olmadığını, hepsinin sponsor olmakla ilgili farklı fakat aynı potada eritilebilecek kaygıları olduğunu, bunların başında da marka değerini yükseltmek, bilinirliğini ve kârını arttırmak gibi amaçların geldiğini belirtmekte, başka bir ifadeyle rock'ın tüm ihtimallerde arka planda kaldığı tespitini yapmaktadır.[481] Konuya kuralcı ve tutucu bir tavırla yaklaşıldığında, Beşer'in sunduğu argüman gibi çok sayıda argümanın gözden kaçabildiği görülmektedir. Bu konuya Konyar da eleştirel bir açıyla yaklaşmış, Barışa Rock festivalinin de yeni küresel müzik kültürünün daha fazla kitleselleşmesini, Rock'n Coke'tan farklı olarak yerel biçimler üzerinden sağladığını söylemiştir. Sonuçta Barışa Rock'a, Rock'n Coke'a -mahalle baskısının da etkisiyle- katılamayan ve ticari açıdan kendi reklamlarını yapmayı amaçlayan birçok grubun da katıldığını, dolayısıyla bunun poplaşmaya açık bir durum yarattığını, nihayetinde yerli bir festival olarak küresel şirketlere karşı direnç geliştiren bir organizasyonun da yine küreselin gücünü pekiştiren bir işlevselliği barındırdığını söylemiştir.[482]

Rock müzikten beklenenler konusunda değinilmesi gereken bir nokta da rock müzisyenlerine yöneltilen eleştiri oklarının nedenidir. Güler, bu sert eleştirilerin birincil nedeninin, rock dinleyicilerinin, müzisyenlerini en fazla onurlandıran ve değer gösteren dinleyici kitlesi olmalarından hareketle kendilerinde bir eleştiri hakkı görmeleri olduğunu ifade etmiştir. Zira rock müzik, pratiğe dayanan bir müziktir ve rock müzik dinleyicisi sevdiği müziği sadece mobil cihazlarla ve internet aracılığıyla dinlemekle yetinmemekte, esas tatmini sağlayacağını düşündüğü konserlere de önemli paralar harcayarak katılım göstermektedir. Güler, rock müzisyenlerine biçilen rollerin aslında yalnızca onlar için geçerli olmadığına, yeri gelince tüm müzisyenlerden büyük fedakarlıklar beklendiğine dikkat çekmiştir. Yakın zamanda toplumu derinden sarsmış ve ülke gündemine oturmuş saldırıların yarattığı travmatik atmosferde, yazılı ve görsel medyadaki olağan yayın akışlarının bozulmadığı, gündelik hayatın sekteye uğramadan aktığı, ancak müzisyenler üzerinde büyük bir baskı oluştuğu ve çok sayıda konserin iptal edildiği görülmüş olup bu durum, müzisyenlere, özellikle de rock müzisyenlerine ulaşmanın ve yüklenmenin

[481] Murat Beşer, -Müzik yazarı, DJ- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 12.04.2018.
[482] Konyar, s.147.

toplum nezdinde çok daha kolay olduğunu ortaya koymuştur.[483] Elçioğlu da eleştiren pozisyonundaki kişilerin önce kendilerini sorgulamaları gerektiği, eleştirdikleri müzisyenlerde gördükleri çelişkileri kendilerinde görmedikleri takdirde ancak bu eleştirilerin mantıklı olacağı, kimsenin kendi yapmayacağı şeyi başkalarından beklememesi gerektiği yönünde fikir beyan etmiş, söz konusu çelişkilerin çokluğunu da çok sert ve anarşist bir punk grubu olduğunu belirttiği Dead Kennedys'in dahi 2003'teki Rock'n Coke'a katılması örneğiyle açıklamıştır.[484] Tekil de bu çelişkileri benzer bir örnekle desteklemiş, EZLN* destekçisi kimliğiyle bilinen ve net bir şekilde kapitalizm karşıtı olan Rage Against the Machine adlı grubun, konser talepleri karşısında çok yüklü meblağlar talep ettiklerini ve üyelerinin çok lüks evlerde yaşadıklarını belirtmiştir.[485] Beşer de bu durumla önemli benzerlikler arz eden bir örnek olan U2 grubunu ele almıştır. Beşer, U2'nun dünya halklarından, ezilenlerden, yoksullardan yana bir tavrı benimser gözüküp dünyayı yöneten karteller ve siyasetçilerle aynı masada oturmakta sakınca görmeyen, sistem çarkının bir parçası olarak hareket eden bir topluluk olduğunu vurgulamıştır.[486]

Güler, kapitalizmden kaçışın müzik türleri adına mümkün olmadığını, kapitalist sisteme eklemlenmenin bir zorunluluğa dönüştüğünü, müziğin merkezin kaynaklarını kullanmaktan başka çaresi olmadığını, çünkü günümüz dünyasında teknik açıdan kaliteli bir albüm kaydetmek için merkezdeki müzik şirketleriyle çalışmanın şart olduğunu ifade etmiştir. Bu şirketlerle yapılan anlaşmalar nedeniyle de inisiyatifin şirketlere geçtiği ve reklamın da bu şirketler tarafından yapıldığı bir durum ortaya çıkmakta, bunun sonucunda da müzisyenler istemedikleri bıçak sırtı durumların ortasında kalabilmektedirler.[487]

Bu konudan hareketle, görüşme yapılan kişilere son birkaç sene içerisinde çok sayıda ünlü müzisyenin, şarkılarının yasa dışı (korsan) yollarla dinlenmesine savaş açtığı ve bununla bağlantılı olarak şarkılarının yer aldığı yasal platformların (iTunes, Spotify, Deezer, Fizy, Apple Music, Resmi Youtube kanalları gibi) reklamlarını yapmaları ve

[483] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[484] Elçioğlu.
*Adlarını Emiliano Zapata'dan alan, Meksika'daki silahlı devrimci Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun İspanyolca karşılığının kısaltmasıdır.
[485] Tekil.
[486] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[487] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.

kendi gençlik yıllarında şu an korsan olarak addettikleri birçok yöntemi kuvvetle muhtemel kullanmış oldukları hatırlatılmış, konuyla ilgili sosyal medya hesaplarında yer alan bazı paylaşımları izletilmiş veya okutulmuş, müzisyenlerin müzik endüstrisi içindeki yerleri ve şirketler karşısındaki konumlarına, kapitalizmin sistemi ve müzisyenleri ne ölçüde ele geçirdiğine dair fikirleri sorulmuştur. Bu konuya dair en çok atıf yapılan örnek, geçmiş tarihli olmasına karşın, Metallica grubunun 1990'lı yılların sonunda albümlerini internet üzerinden ücretsiz olarak dinleyiciye ulaştıran Napster şirketine yönelttiği sert tepkisidir. Bu tavrı nedeniyle Metallica, parayı çok fazla önemsemek ve kökenlerini unutmakla eleştirilmiştir.[488] Yöneltilen soruya dair Tekil, müzisyen tarafından üretilen şarkının fiziki olarak basılı bir ürün hâline geldiği, yasal platformlara düştüğü ya da paralı bir konsere dönüştüğü anda kapitalizmin pençesine düşülmüş olduğu, bundan ise bir kaçış olmadığı cevabını vermiştir.[489] Aynı minvalde düşünen Akyıldız da müzik ürününün basıldığı an hukuki anlamda hakların devreye girdiğini, müzisyenin şarkının sahibi olmaya devam ettiğini fakat kaydedilmiş hâlinin bazen bir süre için bazen ise tamamen yapımcıya devredilmiş olduğunu, bu nedenle de müzisyenin söz hakkının bir anlamda kaybolduğunu belirtmiştir. Akyıldız ayrıca müzisyenlerin önemli kısmının eser sahipliği ile fonogram hakkı ayrımının tam olarak farkında olmadığını, şirketlerle sözleşme imzaladıklarında farkında olmadan şarkılarının haklarını neredeyse ömür boyu bu şirketlere devrettiklerini vurgulamış, müzisyenlerin bu nedenle kendilerini bağladıklarını ve şirketlerin güdümüne girdiklerini ifade etmiştir.[490] Elçioğlu, bu fikirlerle paralel olarak, günümüz şartlarında sistemden kaçış olmadığını, kaçmak için yalnız kalmak, bir anlamda aç kalmak gerektiğini ifade etmiştir.[491] Beşer de günümüzde çoğu müzisyenin endüstrinin çarkları tarafından yönetildiklerini bildiklerini, bundan hareketle de onun dışına çıktıkları anda büyük kayba uğrayacaklarının farkında olduklarını, bu nedenle dünyada sadece en popüler isimlerin kendi inisiyatifleriyle karar alabildiklerini, geri kalanının menajerler ve müzik şirketleri tarafından yönetildiklerini söylemiştir. Bunun yanı sıra bugün kendilerini bu çarkın dışında tutan ve albümlerini ücretsiz olarak internetten paylaşan, sektörden bir beklentisi olmayan çok sayıda grup ve müzisyen olduğunun, fakat majör müzik şirketleri çatısı altında albüm yapanların kendi

[488] Erşen, s.42.
[489] Tekil.
[490] Akyıldız.
[491] Elçioğlu.

politikalarını bağımsız olarak belirleme şanslarının ortadan kalktığının altını çizmiştir.[492] Özlem Tekin'in, 1999 yılında piyasaya sürdüğü *Laubali* isimli albümünde aynı isimli şarkının albümün genel yapısına aykırı olduğu gerekçesiyle şarkıyı albüme koymak istememesine karşın, yapımcısının bu şarkının albümün çok satmasını sağlayacağı öngörüsüyle şarkıyı albüme koymayı diretmesi ve bunu icraata dökmesi[493], sanatçılar üzerindeki şirket hegemonyasını göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir.

Rock, bugün müzik endüstrisinin en önemli parçalarından biriyse, bu durum, müzisyenlerin müziği meslek olarak yapma isteğinden ileri gelmektedir. Telif hakları konusundaki sıkıntıların büyük olduğu geçmiş yıllarda birçok ünlü müzisyenin geçim sıkıntısı çektiği ve hayatlarını kurtarmalarını sağlayacak paraları kazanamadığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bugünün müzisyenlerinin başka bir iş koluyla iştigal etmek zorunda kalmadan hayatlarını idame ettirmek ve geleceklerini garanti altına almak istemeleri, her ne kadar eleştirilecek birtakım noktalar bulundursa da hak verilmesi gereken bir kaygıdır. Tekil, bu konuda, müzisyenlerin belli bir zirve dönemleri olduğunu ve bu dönemde mümkün olduğu kadar kazanç elde etmeye çalıştıklarını, hayatlarının geri kalanını da bu dönemde kazandıkları parayla, sıkıntıya düşmeden geçirmek istediklerini, bunun da doğal olduğunu belirtmiştir.

3.3.2. Altkültür ve Karşı Kültür Kimliği Olarak Rock

Rock, üzerinden sıklıkla birtakım kimliklendirme tartışmaları geliştirilen, ilgi odağı bir olgudur. Rock endüstrisi başlığında da değinilmiş olan özden kopma konusu, rock'ın bir altkültür ya da karşı kültür olup olmadığına dair tartışmalarda da merkezde yer almış, fikirlerin büyük kısmı bu konunun sorgulanması üzerinden gelişmiştir.

3.3.2.1. Altkültür Olarak Rock

Tezin kültür başlığında Hebdige'in yaklaşımı üzerinden ele alınmış olan altkültür, "daha büyük bir kültürün içinde yer alan, farklı davranış ve inançları olan bir grup insan veya kültür" olarak tanımlanır. Bu kültür, kendini diğer gruplardan giyim tercihleri, dinlenen müzik türleri, hayat görüşleri gibi farklı imaj ve sembollerle ayırarak

[492] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[493] Mümtaz Hakan Satar, **Rock ve Özlem Tekin**, 1. Basım, Ankara: Gece Kitaplığı, 2014, s.176.

varlığını biçimlendirir.[494] Rock'a dünya ölçeğinde bakıldığı zaman, rock müziğin gelişim sürecinde çok verimli bir toprak olan İngiltere'de, 1960'larda çiçek çocukların (hippiler), 1970'lerde glam rockçıların, 1980'lerde punkçıların varlığı spesifik altkültür örnekleri arasında sayılmaktadır.[495] Yapılan görüşmede, 1980 sonrasında rock kültürünün Türkiye'deki oluşum sürecine ve bu süreçte altkültür anlamında okunabilecek bir yapıya bürünüp bürünmediği ile alakalı yöneltilen soruya Beşer'in verdiği yanıt önemli tespitler içermektedir:

> *"1980'deki darbeden sonra bu ülkedeki insanların çoğu hüviyetlerini kaybetti. Çünkü darbe öncesinde belirleyici hüviyet, politik hüviyetti. Geçmiş kuşak ile daha sonra gelen kuşakların kültürel miras aktarımı darbe tarafından adeta bir bıçak darbesiyle kesilip o politik hüviyet ortadan kalkınca, insanlar başka bir kimlik arayışına yöneldiler. Ve 1980'li yıllardaki en rahat ulaşılabilecek, aidiyet hissedilebilecek ve sürdürülebilecek hüviyetlerden bir tanesi rockçı olmak, rock müzik dinlemekti. Çok yaygınlaşmadı belki; ancak kimliğini orada bulanlar, kendilerine benzeyen insanlarla kurdukları o küme içerisinde çok rahat ettiler, huzur buldular. Bu aslında bir nevi huzur arayışıydı. Altkültürel bir huzur arayışıydı. Rock, 1980'li yıllarda böyle böyle yayıldı. Birbirine benzeyen insanların birlikte olma ihtiyacından hasıl oldu ve sürdü."*[496]

Rock müziğin yükselişinin irdelendiği bölümde, müzik sektöründe arabesk ve pop müziklerin baskın olmaları nedeniyle rock'ın yeraltında büyüdüğüne kısaca değinilmişti. Bu durum, rock müzik dinleyicilerinin, kendilerini dışlanmış hissetmelerine sebebiyet vermiş ve marjinalleşme eğilimleri göstermişlerdir. Rock müziğin sesinin diğer müziklere oranla kısık kalmış olması, rock kültürünün kendisini soyutlamasını ve bir altkültür olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır.[497] Yine önceki aşamalarda değinilen, rock gençliğine yönelik tepkiler silsilesi, rock'ın bir türlü yüzeye çıkamaması ve yeraltında yaşamaya devam etmesi sonucunu doğurmuştur. Medya ve toplumda rockçılar hakkında aşağılayıcı birçok değerlendirme yapılmış, alay edilmiş, hatta 1999'daki Akmar Pasajı baskınında olduğu gibi zaman zaman kolluk kuvvetleri vasıtası ile rock camiası

[494] Şahinsoy, s.18.
[495] Şahinsoy, s.7.
[496] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[497] Şahinsoy, s.10.

baskı altına alınmış olup[498] rock bu nedenle kabuğundan sıyrılamamıştır. Rock'ın, emperyalizmin bir parçası olduğuna dair önyargı ve ithamlar da yeraltına çekilme sürecindeki önemli etkenlerden olup sol fraksiyonlardan bazı rock dergilerine gençliği sulandırdıkları için dergiyi çıkartmamaları yönünde telkinler gelmesi[499], bu baskının kanıtlarından birisidir.

1985-2000 arası dönemde İstanbul'da rock gençliğinin, kendilerine iktidar alanları yarattıkları, ancak sayılarının azlığı nedeniyle bunların küçük mekânlar oldukları görülmektedir. Galata Köprüsü'nün altındaki cafe ve barlar (özellikle Kemancı) ile Beyoğlu, Kadıköy ve Bakırköy gibi yerlerde kümelenen kitlenin amacı sadece farklı yaşayabilmektir; ancak bu farklılık bütünlüklü bir ideoloji içermemektedir. Rock'ın sembollerinin hâkim olduğu bir yaşama, gençlerin anne ve babalarının genelde karşı oluşu nedeniyle, evlerin ve okulların dışındaki dar alanlara ve sözü edilen küçük mekânlara sıkışan bir rock yaşamı söz konusudur.[500] Rock'ın bir altkültür olarak yeraltında varlığını sürdürmesine, en azından bir altkültür görünümünde olmasına dair önemli göstergelerden biri ise rock kültürüne ve müziğine dair birçok fanzin çıkarılmış olmasıdır. Fanzin, İngilizce *fanatic* (fanatik) ve *magazine* (mecmua) kelimelerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan *fanzine* kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Var olan sosyal yapıya ve bu sosyal yapıyı oluşturan tüm değerlere karşı çıkışın simgelerinden olup yeraltı kültürünün en önemli iletişim araçlarındandır. Altay Öktem'in tanımına göre kapitalizmin yalnızlığa sürüklediği bireylerin, seslerini duyurabilmek, daha da önemlisi, bu sesleri paylaşabilmek için oluşturdukları başkaldırı yöntemidir. Otosansür dahil hiçbir sansürün söz konusu olmadığı, herhangi bir denetleme mekanizmasına tabi olmayan, bir ekonomik kaygı ile yapılmayan, popüler kültür ürünlerinin tam anlamıyla karşıtı olan bir iş oluşu[501], fanzinlerin ve dolayısıyla rock kültürünün bir altkültür özelliği taşıdığını göstermektedir. Rock fanzinlerinin bahsi geçen kümelenme noktalarında dağıtılmasının yanı sıra yeni rock gruplarının yine bu noktalarda demo kayıtlarının dağıtımını yapmaları, rock gruplarının posterlerinin ve tişörtlerinin alınıp satılmaya başlanması, piercing vb. aksesuarları kullananların ve vücutlarına dövme yaptıranların sayısının günden güne

[498] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[499] Akay ve diğerleri, s.47-48.
[500] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.141.
[501] Öktem, s.15.

artması da rock'ın bir altkültür olarak varlığını simgeleyen diğer detaylardır.[502] Bu detaylar, Hebdige'in altkültür tartışmalarında altını çizdiği tarzların önemi[503] açısından da önemli dayanaklardır.

Rock camiasının altkültürlükten çıkışı ise bir üst başlıkta incelenmiş olan, rock'ın endüstrileşmesi konusuyla ilişkilendirilmekte ve buna bağlı olarak gelişen birçok sebep ortaya koyulmaktadır. Bu noktada, kapitalizmin altkültürlere doğrudan hücum ederek etkisizleştirmesi konusu, tekrara girmemek adına dışarıda bırakılmış ve diğer sebeplere değinilmiştir. Tolga Güldallı, gençliğin, toplumun örf ve adetleri nedeniyle söz hakkının her zaman için kısıtlı olageldiğini; o yıllardaki aykırı tavır ve alışkanlıkların sadece belli bir yaşa dek sürdürülebildiğini; askerlik, evlilik, iş hayatı gibi yaşama dair basamaklar nedeniyle altkültür kimliklerini arkalarında bıraktıklarını vurgulayarak, Türkiye'deki altkültür yaratma ve sürdürme konusundaki zorluğa dikkat çekmiştir.[504] Bununla bağlantılı olarak, rock gençliğinin, dinlediklerii müzikten aldıkları keyfi ön planda tutmalarından ötürü rock'ın kapitalistleşmesini bir sorun olarak görmeyip, bilakis bu kapitalistleşmenin getirisi sayılabilecek yüksek ücretli konserlere kitlesel katılımlar göstermeleri ve modern rock barların müdavimi olmaları[505], başka bir deyişle ilk dönemlerdeki saflıklarını kaybederek sistemin çarklarına uymaları[506], altkültür niteliğinin kaybedilmesinin sebepleri arasında gösterilebilir. Önceki kısımlarda da sözü edilen, Pentagram'ın AGİT Zirvesi'nde ülkenin vitrinine koyulması tercihi, Eurovision'a ülkeyi temsilen rock gruplarının katılması gibi gelişmeler ise artık bir altkültür sıfatının söz konusu olamayacağını ifade eden göstergeler olarak sıralanabilir. Güler, bu durumla büyük benzerlik addeden Kaybedenler Kulübü örneğini vermiş, başlarda kendine has bir dinleyici kitlesi bulunan bir radyo programı niteliğinde olan özgün oluşumun, zaman içinde dönüşüm geçirip ticarileştiğini, temsil ettiği ve beslendiği kültürden uzaklaştığını belirtmiştir.[507]

[502] Şahinsoy, s.55.
[503] Hebdige, s.10.
[504] Tolga Güldallı, "Türkiye'de Punk Olmak", **Türkiye'de Punk ve Yeraltı Kaynaklarının Kesintili Tarihi 1978-1999**, Sezgin Boynik ve Tolga Güldallı (Ed.), İstanbul: BAS, 2007, s.10.
[505] Şahinsoy, s.62.
[506] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.140.
[507] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.

Beşer, altkültürleri değerlendirirken, küreselleşmenin çağımızın adeta bir zehri olduğunu, altkültürler bir yana, çok daha büyük oluşumları dahi yuttuğunu belirtmiştir. Ona göre, küreselleşmenin altkültürleri yutarken yaptığı en önemli şey, altkültürlerin oluşumunu sağlayan en kilit noktalardan biri olan ve tutkal olarak addettiği mahremiyet duygusunu ortadan kaldırmasıdır. Beşer, ayrıca altkültür tartışmalarında Hebdige'in yaklaşımını doğru bulduğunu, bizim sahip olduğumuz rock kültüründeki altkültür tezahürünün de onun tarif ettiği gibi olduğunu vurgulamış; altkültür anlamında dönem dönem belli grupların ve nüvelerin oluştuğunu, fakat hiçbir zaman kuvvetli bir altkültür hareketi hâline gelemeyip, hâkim anlayış tarafından diğer altkültürlerle aynı potada eritildiklerini belirtmiştir. Rock'a nazaran daha küçük gruplar olan heavy metal, hip-hop, punk vb. oluşumların da dışa fazlasıyla kapalı olarak yaşadıklarını, asla içeriden dışarıya bir patlama yaparak toplumun bütününde etki yaratan ve onu değiştiren bir güce sahip olamadıklarını söylemiştir.[508]

3.3.2.2. Karşı Kültür Olarak Rock

Bugünden bakıldığında rock müzikte bir karşı kültür niteliği ancak 1970'lerdeki güçlü politik tavır ile söz konusu olabilmektedir. Zira o dönemde devlet aklı, rock müzisyenlerini düzenin karşısında ciddi bir tehdit olarak görmüş ve buna engel olabilmek amacıyla da gerek rock müzisyenlerine gerekse de rock dinleyen muhalif gençlere önemli yaptırımlar uygulamıştır. Şahinsoy, bu konuda rock'ın bu ülkede ilk ortaya çıktığında solcu, Batılı ve modern bir kimliğe sahip olduğuna, ancak sonradan solcu tarafından sıyrıldığına ve böylelikle karşı kültür statüsünü kaybettiğine vurgu yapmış; karşı kültürün, ana kültürü tehdit eden inançları, değerleri ve normları ile altkültürden ayrıldığını belirtmiştir. Tespitine göre rock müziğin politik tarafının onu 1970'lerde bir karşı kültür hâline getirdiği gerçektir; ancak politik yanı devre dışı kalınca rock kültürü bir altkültür olarak kalmıştır.[509] Hakarar ise rock gruplarının, bir altkültürü ya da karşı kültürü bilinçli olarak temsil etmelerinden ve yaşatmalarından ziyade, toplum tarafından reddedilmeleri ve ötekileştirilmeleri nedeniyle kendilerini bu sıfatlarla kabul ettiklerine, hatta bu dışlanmışlıktan da beslendiklerine dikkat çekmiştir. Şahsi iradeleri ve tercihleri sonucu gelişmeyen bu konumlanmanın neticesinde bu gruplar, sistemin kendilerini

[508] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[509] Şahinsoy, s.44.

yerleştikleri pozisyondan sisteme doğru konuşmaya başlamış ve ortaya sistem ağzıyla konuşan bir rock camiası çıkmıştır.[510] Güler, konuya başka bir açıdan yaklaşmış ve camianın kendisini nasıl konumlandırdığından çok, merkezin bu kültürü nasıl bir gözle gördüğünün önemli olduğunu, bu nedenle rock'ı hâlâ bir karşı kültür olarak görebildiğini dile getirmiştir. Güler'in ifadesine göre kolluk kuvvetlerinin, rock festivalleri ya da rock barlar çıkışındaki sayıca fazlalıkları ve sergiledikleri tavırlar, pop müzik çalan bir mekânın çıkışındaki mevcudiyetleriyle karşılaştırıldığında büyük farklılıklar göstermekte ve rock'ın, otorite tarafından hâlâ mesafeli durulması gereken bir odak noktası olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır.[511]

Rock müziğin ve rock kültürünün otorite karşısındaki duruşu, rock'ın protest tavrının ve politik yönünün inceleneceği başlıkta detaylı bir şekilde ele alınacağından ötürü rock'ın karşı kültür kimliği konusundaki görüşler kısa tutulmuştur.

3.3.3. Rock Kültürünün Serencamı

Rock'ın günümüzde gelmiş olduğu noktada rock müziğe, rock kültürüne, rock dinleyicilerine yönelik fikirlerde ayrışmalar göze çarpmaktadır; zira insanların rock'tan anladıkları şeyler farklılık arz etmekte, bu da yaptıkları değerlendirmelerin zıt kutuplarda yer almasına neden olmaktadır. Örneğin, Şahinsoy'un İstanbul perspektifinden bakarak yaptığı tespitte, artık gerçek bir rock kültürü söz konusu olmadığı, hem rock müziğin hem de dinleyicilerin orijinalliklerini yitirdikleri, günümüz rock kültüründe görünüşlerin ve imajların öne çıktığı görülmektedir.[512] Güler, konuyu mekân praksisi üzerinden ele alacağını belirterek bugün başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Eskişehir gibi kentlerde rock müziğin icra edildiği birçok mekân varsa ve bu mekânlar iş yapmaya devam ediyorsa bir rock kültürünün de varlığından söz edilebileceğini söylemiş, ancak bu rock kültürünün, zaman içinde dönüşerek şimdiki seviyesine geldiğini ve dönüşmeye de devam edeceğini eklemiştir. Güler'e göre bu aşamada Herakleitos'a atfedilen *"Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir"* sözü devreye girmektedir; mekân değişir, dinleyici değişir, müzisyen değişir, bir şekilde kültür de değişir ama varlığını korur.[513]

[510] Hakarar, s.49-50.
[511] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[512] Şahinsoy, s.79.
[513] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.

Akyıldız ise rock kültürünün varlığını, dinleyenlerinin rock müziğe olan bağlılıklarını merkeze alarak onaylamıştır. 25 yıl önce giydiği rock grubu tişörtlerini bugün hâlâ insanların giydiğini, yurt dışından gelen grupların konserleri içinde salonların dolmasının en garanti olduğu konserlerin rock gruplarının konserleri olduğunu ve bu sahip çıkma nedeniyle de bir rock kültürünün hâlen var olduğunu belirten Akyıldız, bunun yanı sıra bireysel tavrın da önemli olduğunu, bazı alışkanlıkların değişebileceğini, ancak asıl önem arz edenin, insanın içindeki rock ruhunun varlığının sürmesi olduğunu vurgulamıştır.[514] Rock kültürünün bireysel ölçekteki etkilerinin önemine odaklanan Tekil'e göre kişi, rock müzik dinleyerek toplumsal duyarlılıklar ve farkındalıklar kazanabilir, kişisel anlamda bir gelişim sağlayabilir; günümüzde daha ağırlıklı olarak görülen etki budur; rock kültürü hâlâ vardır; ancak kitlesel bir hareket yaratmaktan ziyade bireylerin hayat görüşleri ve tavırları üstünde bir etki, bir bilinçlenme meydana getirmektedir.[515] Beşer de rock dinleyicilerinin bireyselliğini ön plana alarak bir tespitte bulunmuş ve rock'ın, artık birçok kişinin hüviyetinde merkezi bir konuma sahip olmadığına dikkat çekmiştir. Rock'ın, dinleyici kitlesi üzerindeki etkisine dair 30-35 yıllık bir zaman dilimine yayılmış gözlemlerini aktaran Beşer, toplumdaki en zıt hayat görüşüne ve siyasi eğilime sahip kişilerin de rock müzik dinlediklerini, ancak "Bu müziğin duruşu ve felsefesi budur; sen bu müziği dinlersen, bu müziğin etkilerini doğal olarak hayatının diğer alanlarına da taşımalısın" diye doğrusal bir hat çizilemeyeceğinden ötürü bu tarz çelişkili durumların söz konusu olabildiğini belirtmiştir. Belki mantıken rock müzikte belli sınır ve hatların olması gerektiğini, ama pratiğe bakıldığında bunun pek de geçerli olmadığını eklemiştir. Rock müziği, hayatlarında bir yan unsur olarak barındıran rock dinleyicilerinin, "birçok özelliklerinin 'yanı sıra' rockçılar" olduğunu öne süren Beşer'e göre bu durum, o kişiler için hiçbir sorun yaratmamakta, rockçılık olgusu o kişilerin örf ve adetlerini rahatsız etmemektedir.[516]

Rock kültürü konusunda tespitlerin dönüş dolaşıp geldiği yer doğal olarak rock müziğin sevenlerinin nazarında geldiği noktadır. Mehmet Tez, bu konuda karamsar bir tavra sahip olup rock'ın çoktan bittiğini ve bugün sadece içinde elektro gitar sesi olan müziklerin genel ismi olduğunu, bu nedenle rock gruplarının her yerde ve her ortamda

[514] Akyıldız.
[515] Tekil.
[516] Beşer, *Kişisel Görüşme*.

sahne alması gibi birçok çelişki sayılan olayın yaşanabileceğini ifade etmiştir.[517] Beşer de kendi sevdiği, inandığı rock müziğin 1960'larda başlayıp 1970'lerin sonunda bittiğini, sonraki dönemde içeriğini kaybettiğini, 1980 sonrasındaki rock müziği pop'un içinde bir tür olarak gördüğünü, bu dönemde Türkiye'de gerçek rock müzisyenleri olarak kabul ettiği kişilerin çıktığını ama bunların azınlıkta olduğunu, bunlar dışında kalan her şeyin bugün pop'un içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.[518] Rock'ın bugün sahip olduğu konum ile alakalı, Beşer ile örtüşen bir fikre sahip olan Akyıldız, pop müzikten artık bir sound olduğu anlamı çıkarılmasının yanlış olduğunu, her ülkenin pop müziğinin farklılık arz ettiğini, dolayısıyla da rock'ın, günümüzde gelinen aşamada pop bir müzik, popüler bir müzik olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuş, örnek vermesi gerekirse de Metallica'nın *Metallica* ve Mor ve Ötesi'nin *Dünya Yalan Söylüyor* adlı albümlerinin pop bir albüm olduğunu söylemiştir.[519] Tekil de rock albümü yapmanın uzun zamandır bir dezavantaj yaratmadığını, bazı yerlerde söylendiği gibi rock müzik yapmanın sektörde mücadeleye 1-0 yenik başlamak anlamına gelmediğini belirterek bir anlamda rock'ın poplaşmış olması yönündeki fikri desteklemiştir.[520] Son tahlilde, varılan noktada asi rock ve ticari pop arasındaki ayrımın rock müzisyenleri ve dinleyicileri tarafından her daim gözetildiği, ancak tabi olunan ekonomik ilişkiler dikkate alındığında bu ayrımın silikleştiği görülmektedir.[521]

3.4. ROCK MÜZİĞİN PROTEST TAVRI

Öktem'in, *"Tarihi boyunca ödün vermemiş, söylemini hiç yumuşatmamış, aksine gün geçtikçe daha da sertleştirmiş, kabullenmemiş, boyun eğmemiş, otoritenin önünde gerçek bir tehlike olarak boy göstermiş, uygun adım yürüyenlerin ayaklarına dolaşıp durmuş, düşüremese de tökezletmiş bir müzik"* şeklinde, gerçekleri kısmen romantize ederek iyimser bir bakış açısıyla tanımladığı[522] rock müzik, bu etken tavrını en saf hâliyle, dünya çapında patladığı ve Pink Floyd, Bob Dylan gibi isim ve grupların önderlik ettiği dönemde göstermiştir.

---

[517] Mehmet Tez, **"Rock'n Roll Yazısı"**, Milliyet Gazetesi, 08.01.2011, www.milliyet.com.tr/rock-n-roll-yazisi/mehmet-tez/pazar/yazardetay/09.01.2011/1336792/default.htm (Erişim: 20.04.2018).
[518] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[519] Akyıldız.
[520] Tekil.
[521] Erşen, s.36.
[522] Öktem, s.124.

Türkiye açısından bakıldığında ise 1964 yılındaki *Burçak Tarlası* şarkısı ile başlayan Anadolu Pop serüveninin ikili bir gelişim çizgisi izlediği görülmektedir. Bir tarafta yerel motifleri Batı enstrümanlarıyla bütünleştirme çabası söz konusuyken, diğer tarafta bu çabanın yanına politik bir tavrı ekleyen yaklaşım bulunmaktadır ve bu ikisi arasında baskın çıkan taraf politik tavrın ağır bastığı taraf olmuştur.[523] Durukan, Anadolu Pop dönemindeki isyankâr tutumda, âşıklık geleneğinin de büyük etkisi olduğunu, o dönemdeki şarkı sözlerinde âşıklığın özünde bulunan başkaldırı yönünün yoğun izlerinin görüldüğünü ifade etmiştir.[524] Bu dönemin protest tavrı en güçlü olan ve en popüler ismi ise Cem Karaca'dır ve 1980'deki darbeye kadar olan genel protest tavrı, kendisini merkeze alarak irdelemenin daha sağlıklı olduğu düşünülmüştür. Karaca, sırasıyla Apaşlar, Kardaşlar, Moğollar, Dervişan gibi gruplarla yaptığı çalışmalarda muhalif tarafını her daim ortaya koymuş, müzikal anlamda birçok yeniliğe imza atmış, tartışmaların odağında yer almış ve bu konumunu darbe dönemine kadar korumuştur. Güler'in derlemesine göre Karaca'nın popüler olduğu ilk zamanlarındaki *Ümit Tarlaları, Suya Giden Allı Gelin, Zeyno* gibi şarkılarında feodalite olgusuna yönelttiği eleştiriler, kendisinin isyankâr yönünü göstermekte, ayrıca o dönemde başka şarkılarda da aynı konuda bu tarz protest müzik örneklerine rastlanmaktadır.[525] Cem Karaca bu dönemde birçok sanatçıyı suya sabuna dokunmayan şarkılar yapmakla eleştirmiş; ülkede kaotik bir ortam mevcut iken apolitik şarkılar yapmanın yanlış olduğunu vurgulamış; müziği ve tavrının, halkın hassasiyet ve talepleri doğrultusunda şekillendiği minvalinde açıklamalar yapmıştır.[526]

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında, ülkedeki siyasi ortamın gittikçe gerildiği, gençlik muhalefetinin yükseldiği ve Amerikan emperyalizmine yönelen tepkilerin artış gösterdiği dönemde müzik de bu duruma kayıtsız kalmamıştır. Edip Akbayram, Selda Bağcan, Timur Selçuk, Ruhi Su gibi isimlerim meydanlarda emperyalizm karşıtı şarkılar söylediği bir ortamda Cem Karaca, emperyalizme karşı yürütülen mücadeleyi Kurtuluş Savaşı'na benzeterek *Kavga*'yı kaleme almıştır.[527] 1977 yılına gelindiğinde ise siyasi kamplar iyice keskinleşmiştir. Sözlerini Sarper Özsan'ın yazdığı ve önce başka isimlerin

[523] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.28.
[524] Durukan, *Kişisel Görüşme*.
[525] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.34, 38.
[526] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.83.
[527] Meriç, *Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği*, s.343.

seslendirdiği *1 Mayıs Marşı*'nı Cem Karaca da Dervişan döneminde yeniden yorumlayıp kayda geçirerek plak olarak yayınlanmasını sağlamış, kitlelere yaymıştır.[528] Güler'in aktardığı, plağın arka kapağında bulunan ifadeler ise hem sol tandanslı sanatçıların medya tarafından dışlanmasını hem de bu sanatçıların toplum üzerindeki geniş çaplı etkilerini göstermesi bakımından önemlidir: *"Bu plak radyolarınızda çalınmaz, televizyonda da izleyemezsiniz. Ancak bir yürüyüşte yüzbinler söyler bir ağızdan, yarını, nasırlı elleri, pırıltılı beyinleri ve gereğinde balyoz gibi yumruklarıyla kuracak olan işçi, emekçi, köylü ve yiğit halkımız söyler."*[529]

Yoksulluk Kader Olamaz albümü ise Cem Karaca'nın yine Dervişan döneminde kayda geçen kült bir albümdür. Bu albüm, hem dahilindeki tüm şarkılara sirayet etmiş protest tavır hem de Anadolu Pop'tan progressive rock türüne yönelen müzikal dönüşüm açısından büyük önem taşımaktadır. Albümdeki *Yoksulluk Kader Olamaz, Bir Öğretmene Ağıt, İşçi Marşı, Maden Ocağının Dibinde* gibi şarkılar, öğretmenlerin, maden işçilerinin, hakkını alamayan emekçilerin sorunlarına kulak kesilen ve hatta günümüzde de örnekleri sıkça görülmekte olan emek sömürülerine ses olabilen, ışık tutabilen, önemli parçalardır. Bu albümle birlikte Cem Karaca ve Dervişan artık iyiden iyiye bir hedef hâline gelmiş ve neredeyse tüm konserleri olaylı geçmiştir.[530]

12 Eylül 1980 tarihindeki darbe ve sonrasındaki sıkıyönetim baskısı nedeniyle birçok muhalif sanatçı ya yurt dışına gitmek zorunda kalmış ya vatandaşlıktan çıkarılma yaptırımı ile karşılaşmış ya da bir anlamda ehlileştirilmiştir. Sonraki dönemde liberalleşme politikalarının da etkisiyle birlikte sınırlarımızın dışındaki müzik kültürü saf bir şekilde ülkeye girmiş ve kendine küçük de olsa bir kitle yaratmıştır. 1980'li yılların sonlarına yaklaşılır ve ülke küresel akışlara her geçen gün daha açık hâle gelirken, Devil, Whisky, Kramp, Egzotik Band, Clips, Typo ve benzeri rock grupları ortaya çıkmış, ancak bunların hiçbirinin politik bir kaygısı olmamıştır. Bu tarz grupların öncelikli kaygısı, TRT ve plak firmaları tarafından dışlandıkları için Türkçe müzik yapmak konusunda oluşan tereddütleridir. Bazı gruplar, ilkelerinden ödün vermemek ve sadece yabancı müzik icra etmek taraftarı iken, bazı gruplar ise popülerleşebilmek amacıyla Türkçe müzik yapmayı

[528] Murat Meriç, **100 Şarkıda Memleket Tarihi**, 1. Basım, İstanbul: Ağaçkakan Yayınları, 2016, s.159.
[529] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.75.
[530] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.70-75.

savunmuşlardır.[531] Bu konuya Tekil, 1980'li yıllardaki metal gruplarının yapısını ele alarak eğilmiş, bu grupların üyelerinin çoğunlukla özel kolejlerde okuyan ve gelir düzeyi yüksek ailelelerden gelen yaşları genç insanlar olduklarını, dolayısıyla da şarkılarında bireysel sorunlarına değinmelerinin ve yaşıtlarının hezeyanlarına kulak kabartmalarının doğal olduğunu, yaşamadıkları bir hayata dair sözler söylemelerinin ve protest bir tavır takınmalarının samimi olmayacağını belirtmiştir.[532]

Tireli'ye göre rock ile politik müziğin Cem Karaca-Dervişan sonrasında gerçek anlamda ilk buluşması Bulutsuzluk Özlemi ile olmuştur. 1989 yılında Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen İnsan Hakları kongresinde *Acil Demokrasi* isimli şarkıları ile insanları dans ettiren ve bu sebeple o dönemde büyük bir sükse yaratan grup ile çevreci yönüyle öne çıkan Objektif adlı grup bu dönemde protest rock'ın öncüleri olmuşlardır.[533] Söz konusu dönem, Cem Karaca'nın, Turgut Özal'ın da yardımıyla yurda döndüğü ve solcular tarafından hem davaya ihanet etmek hem de müziğinde politik imgelere yer vermeyi bırakmış olmakla suçlandığı bir dönemdir. Güler'e göre bu tepkiler yanlıştır; zira Karaca, protest tavrını yurda döndükten sonra da sürdürmüş, örneğin *Sahibi Geldi* isimli şarkısında İstanbul'un kentsel dönüşüm sürecinin yarattığı alt ve üst tabaka arasındaki farklılaşmayı sorgulamış[534], *Yiyin Efendiler*'de ise yoksulluğa itilen halkın sesi olmuştur.

1990'ların başında, uzun yıllar süren bir aradan sonra yeniden kurulan Moğollar, 1993 yılında Sivas'taki Madımak Oteli katliamında ölen insanları anmak amacıyla *Issızlığın Ortasında* isimli, bugün bile sıkça dinlenen ve hatırlatılan şarkıyı yaparak, Cumhur Canbazoğlu'nun tespitine göre bir anda ülkedeki en keskin muhalefeti yapan isim hâline gelmiştir.[535] Bu noktada, Sivas'taki katliamın, gerek rock müziğin gerekse de diğer türlerin toplumsal olaylara karşı hassasiyetlerini ciddi derecede etkilediği ve tutumlarında bir sertleşmeye sebep olduğu tespiti yapılabilir. Meriç'in derlemesine göre bu katliam hakkında *Türküler Yanmaz* (Edip Akbayram), *Sivas* (Kızılırmak), *Gün Tutuşur* (Grup Yorum), *Sivas Ağıdı* (Emekçi), *Sivas Dramı* (Âşık Mahzuni Şerif), *Yangın Yeri* (Zülfü Livaneli) gibi birçok şarkı yapılmış, hatta Fazıl Say'ın oratoryolarından rock

[531] Dilmener, s.314-315.
[532] Tekil.
[533] Tireli, s.18.
[534] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[535] Canbazoğlu, s.163.

camiasındaki *Bildiğin Şeyler* (Demirhan Baylan) ve *Manası Yok, Köpekler* (Duman) gibi örneklere kadar uzanan geniş bir yelpaze söz konusu olmuştur.[536]

1990'lı yıllarda Bulutsuzluk Özlemi, en yüksek sesle isyan eden muhaliflerden biri olmaya devam etmiştir. 1998 tarihli *Seni Görmem Lazım* adlı şarkılarında, Metin Göktepe cinayeti, Susurluk'taki trafik kazası sonrası ortaya dökülen karmaşık ilişki ağı, Manisa'da sol görüşlü gençlere yapılan işkence, Cumartesi Anneleri'ne yöneltilen şiddet gibi o dönemde kamuoyunda büyük tepki uyandıran olaylara değinmeleri, politik tavır ve cesaretlerini ortaya koyan bir örnek olarak sunulmuştur.[537] Yine 1990'ların ortalarında Moğollar'ın *Bir Şey Yapmalı* isimli şarkısı, faili meçhul cinayetlere, yolsuzluklara, rant kavgalarına, yoksulluğa karşı güçlü bir isyanı dile getirmiş ve birçok muhalif örgüt ile partinin eylemlerinde kullanılmış, günümüze kadar da aynı işlevini sürdürmüştür.

1990'larla birlikte ülkede demokrasi ortamının kısmen de olsa güçlenmesinin etkisiyle şarkı sözlerinde geçmişle hesaplaşır nitelikteki, darbeye ve sonrasındaki sıkıyönetime yönelen tepkiler sıkça görülmüştür. Mozaik grubunun 1990 yılında yaptığı *Bindokuzyüzseksenbir* ve *Emekli Albay Hilmi Ertunç*, Kramp'ın 1996 tarihli *Lan N'oldu*, Duman'ın 2001 tarihli *Masal*, Mor ve Ötesi'nin 2006 tarihli *Darbe* isimli şarkıları bu konudaki önemli örneklerdendir.[538]

1990'ların sonu, eskiden Anadolu Pop olarak anılan Anadolu Rock'ın yeniden canlandığı dönemdir. Ancak yeni nesil Anadolu Rock sanatçıları üzerinde, protestlikten uzak bir müzik yaptıkları yönünde güçlü tepkilerin yoğunlaştığı da görülmektedir. Bu sanatçılar genel olarak apolitik gençliğin nabzına göre şerbet vermekle ve pasif olmakla suçlanmış, Anadolu kaynaklı rock müziği yozlaştırdıkları söylenmiştir. Bu konuda Moğollar'dan Taner Öngür, bir kısım müzisyenin Anadolu Rock ismini reklam amacıyla kullandığını, deneysellik ve araştırmadan uzak olduklarını, bir deri pantolon giyip biraz da rock katarak lümpen söylemlerde bulunduklarını ve bunda bir sahtekârlık sezdiğini, Anadolu Pop ve Anadolu Rock isimlerini ilk kendilerinin kullandığını ama eleştirdiği durumlar nedeniyle bu kavramları kullanmaktan zaman zaman utandıklarını

[536] Meriç, *100 Şarkıda Memleket Tarihi*, s.110.
[537] Ela ve Güler, s.9.
[538] Ela ve Güler, s.6.

belirtmiştir.[539] Bu türü icra eden sanatçılar içinde Haluk Levent'i ayırmak gerekmektedir; zira kendisi toplumsal sorunlara değinen birçok şarkı yapmış, politik yönünü çekinmeden ortaya koymuş ve bu nedenle de birçok kez gözaltına alınmış, hakkında davalar açılmıştır.

ABD ve savaş karşıtlığı, müziğin, özellikle de rock'ın protest tavrı içerisinde her zaman büyük öneme haiz olmuştur. ABD karşıtı isyanın 1990'lardaki ilk önemli tezahürleri Kesmeşeker'in *Mister Brown* ve Bulutsuzluk Özlemi'nin *Hiroşima, Şili'ye Özgürlük* gibi şarkılarında görülmüştür. ABD'nin 11 Eylül 2001'deki saldırıların travmasından sonra Afganistan ve Irak'a asker çıkarması ise rock müzikteki tepkisel hâlin güçlenmesini sağlamıştır. Söz ve müziğine Mor ve Ötesi'nin imza attığı ve büyük yankı uyandıran *Savaşa Hiç Gerek Yok* isimli şarkıyı bu dönemde birçok sanatçı seslendirmiştir. Bunun yanında, Duman'ın 2005 tarihli *Seni Kendime Sakladım* albümündeki *Özgürlüğün Ülkesi* isimli ABD'ye yönelik sert şarkısını albümün açılış şarkısı olarak belirlemesi, Meriç'e göre *Her Şeyi Yak* isimli albümleriyle edindikleri büyük hayran kitlesini kızdırma pahasına verilmiş onurlu bir karardır. Punk gruplarından Rashit'in *Küreselleşme Dehşeti* isimli şarkısı, Bulutsuzluk Özlemi'nin *Felluce/Bağdat* isimli single'ı*[540], yine Mor ve Ötesi'nin 2004 tarihli *Dünya Yalan Söylüyor* albümü ve 2010'da Gazzeli bir çocuğun ağzından yazdıkları *Nakba* isimli şarkıları[541] ile Moğollar'ın *Çölde Gökyüzü* parçası da bu ABD ve savaş karşıtlığı furyasında üretilmiş önemli örneklerdendir.

2000'li yıllarda Türkçe rock rüzgârının kuvvetlenmesiyle birlikte güncel olaylar karşısındaki protest tavır da belirginleşmiştir. Türkiye sınırları içinde protest müziğin Türkçe yapılmasının şart olduğunu düşünen Tünay Akdeniz'in "Rock bir protesto müziğidir ve anlatılanları Türkiye'nin diğer ucundaki insan da anlamalıdır" cümlesi bu açıdan kritiktir.[542] Türkçe rock yapan birçok müzisyen ve grup, toplumda infiale neden olmuş gelişmeler karşısındaki isyanlarını şarkı sözlerine dökmüştür. Elçin Deniz Ela ve Mehmet Atilla Güler'in "Müziğin İzinde: Türkiye'de 1980'den Günümüze Rock Müzik ve Sosyal Haklar" isimli makalesi bu konuda kapsamlı bir araştırma ortaya koyan nitelikli

[539] Canbazoğlu, s.274-275.
*Süresi 10 dakika civarı olan ve bir veya birkaç şarkı barındıran albüm türü.
[540] Meriç, *Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği*, s.344-346.
[541] Hakan Övünç Ongur ve Tevfik Orkun Develi, "Bir Alt Kültür Olarak Türkiye'de Rock Müzik ve Toplumsal Muhalefet İlişkisi", **Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı I**, 2013, s.161.
[542] Sezgin Boynik ve Tolga Güldallı (Ed.), **Türkiye'de Punk ve Yeraltı Kaynaklarının Kesintili Tarihi 1978-1999**, İstanbul: BAS, 2007, s.20.

bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Aylin Aslım'ın, 2002 yılında bir töre cinayetine kurban giden Güldünya Tören'in anısına yaptığı *Güldünya*; Peyk'in Soma'da 301 madencinin ölümüyle sonuçlanan faciaya atfen 2014 yılında yaptığı *Göçük*; yine Peyk'in Suriye'deki savaş ortamı nedeniyle ülkelerinden ayrılan insanların başka ülkelere göç etmeleri esnasında yaşadıkları trajediler sonrası kaleme aldığı *Köleler ve Kilitler*; Mor ve Ötesi'nin 2007 yılında gözaltındayken şüpheli bir şekilde ölen Nijeryalı Festus Okey'in ölümünü konu edinen şarkısı *Festus*; Hrant Dink'in ülkeyi sarsan katline dair Redd grubu üretimi *Özgürlük Sırtından Vurulmuş* ve aynı konuya dair yapılan diğer şarkılar (*Vakt-i Kerahat*-Replikas, *Uçurtma*-Şebnem Ferah, *Nefrete Kine Karşı*-Yaşar Kurt ve Arto Tunçboyacıyan, *Ben Bir Palyaçoyum*-Manga, *Hrant*-Işığın Yansıması) ikilinin ortaya koyduğu örneklerdir. Ayrıca bu dönemde geçmiş yıllardaki çizgisini koruyan Moğollar da banka hortumlamalarına ve Uğur Mumcu, Bahriye Üçok, Çetin Emeç gibi isimlerin suikast sonucu öldürülmelerine değindiği 2004 tarihli *Hortumcu Dayı* gibi şarkılarıyla ses yükseltmeye devam etmiştir.[543]

Yeni nesil Türk rock sanatçıları son 20 yıllık dönemde, müziklerini politikadan ve toplumsal sorunlardan uzak tuttukları nedeniyle eleştirilmiştir. Bu konuda Akyıldız'ın, bu topraklarda politik olmanın uzun zaman boyunca slogan atmak ile bir tutulduğu ve kendisinin de müzikte slogan atılmasını tercih eden biri olmadığı, müziğin bir araç değil amaç olarak kullanılması gerektiği, protest tavrın alt metinler ve simgesel anlatımlar ile de gayet güçlü bir şekilde gösterilebileceği yönündeki görüşü kayda değerdir.[544] "Kentli yalnız insan"ın sorunlarına saplanıp kalmakla sıkça eleştirilmiş topluluğun başında gelen kişilerden Teoman'ın, darbe sonrasında 18 yaşından küçük olmasına karşın mahkeme kararıyla yaşı büyütülerek idam edilen 17 yaşındaki Erdal Eren'i, 2000 yılındaki *17* isimli şarkısında üstü kapalı olarak, 2006 yılındaki *İki Çocuk* isimli şarkısında ise dolaysız biçimde -Teoman'ın andığı iki çocuktan diğeri, Eren tarafından öldürüldüğü iddia edilen asker Zekeriya Önge'dir- anması[545], protest tavırdan ne anlaşıldığı ve ne beklendiği konusunda herkesin algılayışının farklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Mor ve Ötesi'nin solisti Harun Tekin'in, kamuoyu tarafından "Balyoz Davası" olarak bilinen süreci yerinde takip etmesi, Duman'ın Gezi Parkı protestolarına atfen yaptığı *Eyvallah*

[543] Ela ve Güler, s.12-15.
[544] Akyıldız.
[545] Ela ve Güler, s.11.

isimli şarkısı ve solisti Kaan Tangöze'nin Cumhuriyet Gazetesi yazarlarının tutuklanması sonrasında gazete önünde düzenlenen eylemlere katılıp şarkı söyleyerek destek vermesi gibi gelişmeler de muhalif tavrın hâlâ sürdüğüne dair yakın zamana ait örneklerdir.

Gelinen aşamada en kritik noktalardan biri de geçmiş dönemlerdeki muhalefet ile günümüzdeki muhalefetin farklı düzlemler üzerinde yürüyor olmasıdır. Ülkedeki gündem ve siyasi, toplumsal, ekonomik şartların durmadan değişmesi, politik tavrın odaklandığı temel sorunların da değişmesini beraberinde getirdiğinden, rock müzikteki protest tavrın ölçüsünün herkes tarafından farklı şekillerde algılanması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda Güler'in tespitleri önemlidir:

> *"Yıllar boyunca Şebnem Ferah ve Teoman'ı -iki ikon oldukları için onları örnek veriyorum- politik müzik yapmamakla suçladı insanlar. Ama politik müzik yapıyorlarmış. Ben Şebnem Ferah'ın şarkılarının büyük kısmının politik olduğunu üniversite yıllarımda anladım. Bir kadın kimliği üzerinden, bir kimlik siyaseti üzerinden politika yaptıkları için biz onun politik olduğunu anlamamışız. Çünkü bir önceki dönemde siyaset sınıf üzerinden yapılıyorken şimdi ise kimlik üzerinden yapılıyor. Bu konularda sadece tek bir çözümleme, yani sadece sınıf siyaseti doğru olacak diye bir şey yok. Bugün baktığımızda kimlik siyaseti üzerinden şekillenmiş bir neoliberal toplum yapısı söz konusu ve bu nedenle de bir kimlik siyaseti ön planda; bu bağlamda rock müziğin de kimilerine daha pasif gözüken bu siyaset şeklini kullanması doğal. Özetle, geçmişte ekonomik, sosyal ve siyasal örgütlenmesiyle bugüne oranla farklılık arz eden bir toplum yapısı üzerinde o günlerdeki rock'ın geliştirdiği isyan hâliyle bugünkü rock müziğin geliştirdiği isyan hâlinin aynı ton ve üslupta olmasını beklemek mümkün değil."*[546]

Rock müziğin protest tavrının neleri içerdiğine, neleri yapması gerektiğine dair birçok fikir söz konusudur. Örneğin Cem Karaca, rock müziğin değiştiren, dönüştüren ve inşa eden bir yapısı olmadığına vurgu yaparak, onu "Marksist-Leninist nitelik taşımayan bir isyan" olarak tanımlamış; dünyayı algılayış, yorumlayış, düşünüş şekli olduğunu ifade etmiştir.[547] Durukan ise Sartre'ın "Asi, bozguna uğratır, kuralları yıkar, devrimci ise

[546] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[547] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.19-20.

değiştirmek ve yeniden inşa etmek için hareket eder" bağlamındaki sözlerini hatırlatmış, rock müziğin yapısında devrimci bir anlayışın değil, isyankâr bir anlayışın olduğunu belirtmiştir.[548] Tekil, rock müziğin, 1960'lar ve 1970'lerde, yani protest yanının en kuvvetli olduğu o ilk zamanlarında dahi bir yaptırım gücüne erişemediğini, örneğin Vietnam Savaşı esnasında ABD'ye yönelik tepkilerden bir sonuç elde edilemediğini, durumun Türkiye'deki izdüşümünün ise daha vahim olduğunu, kapitalist müzik firmalarıyla anlaşıldığı vakit zaten bir şeyleri değiştirme şansının da ortadan kalktığını dile getirmiştir.[549] Rock'ın, daha çok bireysel farkındalıklar yaratan tarafını öne çıkaran Güler ise fikrini, *Tamirci Çırağı* şarkısını dikkatle ve hissederek dinleyen bir insanın işçi sınıfına bakış açısıyla, bu şarkıyı hiç dinlememiş bir insanın bakış açısının aynı olamayacağı örneğiyle desteklemiştir.[550] Nebil Özgentürk'ün hazırlayıp sunduğu *Bir Yudum İnsan* adlı belgeselin Moğollar'ı anlatan bölümünde geçen ve Moğollar'ın protest tavrını hâlen sürdürdüğünü gösteren *"Belki yıllar çok şeyi alıp götürdü. Fakat orta yaşını çoktan geçen ve saçlarına ak düşen bu delikanlılar, şarkılarında genç yürekleri yine yakalıyor. Hatta sorumluluktan kaçmadan, reçete sunarak çoğu zaman…"* cümleleri, rock müziğin tek başına bir şeyleri değiştirmekten çok, farkındalıklar yaratması, çözüm önerileri sunması, sorunlara dikkat çekmesi gibi özelliklerine vurgu yapması açısından önemlidir.[551] Moğollar'ın kurucusu Cahit Berkay'ın, *Burada Laf Çok* isimli televizyon programında söyledikleri de kritiktir. Berkay, bu programda, Moğollar'ı kurduklarında 20 yaşında olduklarını ve o dönemde öncelikli amaçlarının kaliteli müzik yapmak, yurt dışına giderek bunu pazarlamak, meşhur olmak ve çok para kazanmak olduğuna dikkat çekmiştir. 1980'deki darbe öncesinde müzikte politizasyonun tavan yaptığı dönemde ise konserlerinde insanların sadece sahnede atacakları ABD karşıtı sloganlara ve protest tavırlarına odaklarını, müziklerinin tamamen geri planda kaldığını ve önemsenmediğini belirtmiş, bu durumun grubun dağılmasında önemli payı olduğunu vurgulamıştır.[552] Timur Selçuk, aynı konuda, soldaki bağnazlığın da sağdaki bağnazlık kadar tehlikeli ve saplantılı olduğunu, geldiği noktada artık şarkılarının sadece muhalif yönünü yansıtması nedeniyle beğenilmesini istemediğini, kendisini bu nedenle beğenecek sol kesime

[548] Durukan, *Kişisel Görüşme*.
[549] Tekil.
[550] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[551] Bir Yudum İnsan, www.youtube.com/watch?v=l2pgc-7aa4k (Erişim: 15.04.2018).
[552] Burada Laf Çok, CNN Türk TV, 04.01.2016, www.youtube.com/watch?v=7YRjTECk2QU (Erişim: 15.04.2018)

verecek bir şeyi olmadığına inandığını belirterek serzenişte bulunmuştur.[553] Fırat Kutluk, bu noktada bazı müzisyenlerin şarkılarının yasaklanması ve çeşitli baskılara maruz kalmaları sebebiyle müzik anlamındaki yetersizliklerine rağmen gündemde kaldıkları, gördükleri tavrın toplumda onların doğru bir iş yaptıkları izlenimini uyandırdığı konusuna dikkat çekmiştir.[554] Güler ise bir müzik türüne sistemi dönüştürme konusunda önem atfetmenin yanlış olduğunu dile getirmiş; sırasıyla sistemin, ekonomik yapının, siyasetin, kültürün dönüştüğünü; müziğin de ancak bunlardan sonra bir dönüşüm yaşayabileceğini ifade etmiştir.[555] Beşer ise bugün rock müziğin protest tarafının çok büyük oranda yok olduğu, protest tarafın kaybedilmesinin aynı zamanda rock müziğin omurgasında ve müzikal dokusunda da büyük bir eksiklik meydana getirdiği yönünde fikir beyan etmiştir. Beşer, ayrıca rock müziğin hiçbir dönemde bir sınıfsal mücadele boyutunda önem arz ettiğine tanık olmadığını, Türkiye'de her zaman farklı şiddetlerde ve örgütlü biçimde sınıf mücadeleleri ve siyasi mücadeleler olduğunu ancak rock müziğin bunların içinde örgütlü biçimde yer almadığını, dolayısıyla da rock müziğin düzene ya da sisteme karşı verdiği mücadelenin hiçbir zaman siyasi mücadele kadar kıymetli olamadığını, onun eriştiği güce ve etki alanına ulaşmak şöyle dursun, yanından bile geçemediğini, rock müziğin daima marjinal kaldığını ve başkaldırı boyutunun biçimsellikten öteye geçemediğini, bu nedenle de hiçbir zaman sistem için tehlikeye dönüşmediğini dile getirmiştir.[556]

Bir başka görüşe göre ise rock müzik yapmak, o isyankâr tınıları üretmek dahi kendiliğinden bir karşı çıkıştır ve şarkılarda başta sistem olmak üzere tüm olumsuzluklara doğrudan karşı çıkmak şart değildir. Durukan'ın aktardığı bu görüşe Turgut Berkes, bunun kesinlikle mümkün olmadığını, siyasi olmamak gibi bir şey düşünemediğini belirterek karşı çıkmıştır.[557] Akyıldız da konuya rock müzisyenlerinin tavrı üzerinden eğilmiş, "rockçı asi ve muhalif olur" gibi klişelere mahkûm kalınırsa meselenin doğru okunamayacağını, tavır olarak rockçı olup müzik olarak rock yapmayan veya tavır olarak rockçı olmayıp müzik olarak rock yapan birçok insanın söz konusu olduğunu, rock'ın her zaman protest olmak zorunluluğunu taşımadığını, rock'ın artık ana akım ve alternatif akım olarak kendi içinde ikiye ayrıldığını ve insanların alternatif akımdaki rockçılardan

[553] Kutluk, s.42.
[554] Kutluk, s.70.
[555] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[556] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[557] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.15.

gördükleri protest tavrı ana akım rockçılardan da beklemelerinin gerçekçi bir durum olmadığını, zira sektörün içine bütünüyle girildiği an, rockçıların protest tavır takınma lükslerini kaybettiklerini dile getirmiştir.[558] Güler ise Türkiye özelinde protest tavırlarını açıkça gösteren ve saflıklarını koruduklarını iddia eden birçok grubun ve müzisyenin maddi karşılıklarının çok yüksek olmaması nedeniyle bu tavrı sürdürdüklerini, maddi kazanım anlamında tepe noktaya çıktıklarında o tavrı da bir kenara bırakacakları yönünde bir fikri savunmuştur.[559] Beşer, gerçek anlamda protest rock yapan tek grubun Siya Siyabend olduğunu belirtmiş; onların, kanlarını ve canlarını ortaya koyarak, müziklerini sokaklarda yaparak ve sokaktan beslenerek, kapitalizmin çarkına kapılmayarak nadide bir mücadele yürüttüklerini, diğer rockçı gençlerin ise büyük kısmının güvence altında yaşadıklarını dile getirmiştir.[560] Şahinsoy'un, Türk rock müzisyenlerinin çoğunun iyi okullardan mezun olduklarını ve maddi durumu güçlü ailelerden geldiklerini belirtmesi de[561] Beşer'in savını destekler nitelikte bir detaydır.

Rock müziğin, kendisini sadece statüko karşıtı ve sol görüşlü kişilerin tekelinde kabul etmesi gibi bir durum da hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Levent Erseven'in, 1995'te Stüdyo İmge adlı derginin sahipliğini yaptığı dönemdeki gözlemi bu durumu doğrular niteliktedir: *"Rock, bir felsefe değil, bir müzik; üstelik her felsefeye uyumlu hâle getirilebilecek bir müzik. Yani bir insan hem faşist olup hem rock müzik dinleyebilir."*[562] Tekil de bu durumu doğrulamış; rock'a nazaran daha muhalif ve anarşist olan punk'ta bile sağ görüşlü grupların, beyaz ırkın üstünlüğüne dair şarkılar yapan grupların varlığına dikkat çekmiştir. Rock'taki ırkçılığa örnek olarak ise ABD'nin en önemli gitar virtüözlerinden biri olduğunu belirttiği Ted Nugent'tan bahsetmiştir. Tekil'e göre rock, artık hem ülkemizde hem de dünyada soundu tanımlayan bir kelimedir; zira gerçek manada protest müzik yapan grupların sayısı çok azalmıştır.[563]

Bölümün son aşamasında, konser nedeniyle gittikleri ülkelerde protest tavırlarını o ülkelerin gündemlerine dair sözler söyleyerek sürdüren yabancı müzisyen ve grupların

[558] Akyıldız.
[559] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[560] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[561] Şahinsoy, s.40.
[562] Akay ve diğerleri, s.49.
[563] Tekil.

samimi olup olmadığı konusunda görüşülen kişilere sorular yöneltilmiştir. Beşer, buna cevap olarak, bu durumu bilgisizlik ve cahillik olarak gördüğünü belirtmiş, ait oldukları dünyaya dair daha çok şey bildikleri için o dünyada tutarlı şeyler söyleyebildiklerini, ancak kendi coğrafyalarından, içinde yaşamaya alışık oldukları sosyal katmanlardan çıktıklarında doğal olarak cahil bir hâle geldiklerini ve bu sebeple de gittikleri ülkelerde büyük potlar kırabildiklerini, gaflet anlarına imza atabildiklerini ifade etmiştir.[564]

Beşer'in dikkat çektiği noktada, ortaya bir tutarlılık koyabilen, az sayıda da olsa belli isimlerin olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar içinde en popüleri ise kuşkusuz Roger Waters'tır. Efsanevi Pink Floyd grubunun kurucularından olan ve uzun süredir yola tek başına devam eden Waters, kamuoyunda İsrail'e karşı takındığı tavır ile bilinmektedir. 2006 yılında konser vermek için gittiği İsrail'de Cenin, Nablus, Ramallah gibi Batı Şeria kentlerine de uğrayan[565], burada iki toplumun birbirlerinden ayrıştırılmasına ve insani bulmadığı daha birçok uygulamaya tanık olan Waters, bu tecrübesinden sonra konuyu derinlemesine araştırdığını söylemiş ve sonrasında İsrail'i, Filistin karşısında uluslararası hukuka ve evrensel insan haklarına aykırı bir tutum sergilemesini gerekçe göstererek eleştirmiş, 2011 yılından sonra ise orada hiçbir şekilde konser vermeyeceğini açıklayarak boykot yolunu seçmiştir. Kendisi, bireysel bir boykot ile yetinmemiş, İsrail'de konser vereceğini açıklayan bütün popüler müzisyen ve gruplara çağrılar yapmış, İsrail'in Filistin'deki işgaline karşı çıkmalarını istemiştir. Son olarak 2017 yılında orada konser veren Radiohead grubuna ve Nick Cave'e yaptığı çağrılar, Türkiye medyasında da yankı uyandırmıştır.

Yabancı müzisyenlerin protest tavrından hareketle, protest müziğin mekânlarla ilişkisine dair Zülâl Kalkandelen'in 24 Haziran 2016 tarihli "Ruhu hâlâ punk kalanlar için hüzün vakti…" başlıklı yazısından belli bölümler görüşülen kişilere hatırlatılmış; rock müziğin, kent hayatına büyük zararlar verdiği söylenen ve haklarında hukuksuzluklar silsilesi sonucu inşa edildiği iddiaları bulunan mekânlarda icra edilmesi konusundaki fikirleri sorulmuştur. Kalkandelen'in yazısı, hayranı olduğu punk sanatçı Patti Smith'in 23 Haziran 2016 tarihinde İstanbul Zorlu AVM bünyesindeki Zorlu Performans Sanatları

[564] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[565] bonpurloryan.com/2016/02/23/roger-waters-muzisyenler-israil-korkuyor-6908/ (Erişim: 18.03.2018).

Merkezi'nde (Zorlu PSM) verdiği ve kendisinin bizzat yerinde izlemeyi reddettiği konseri konu edinmektedir. Yazının ana fikrini özetleyen kısımları şunlardır:

> *"Kaçak yapı denilen bu mekânın imara aykırı biçimde yapılaşmasına ruhsat verildiği medyaya birçok defa yansıdı. ... "Konser mekânının koltukları çok rahat", "Sigur Ros da orada çalıyor!" gibi gerekçelerle Zorlu AVM'ye koşanların önemli bir bölümü, kent yağmasına muhalif, geçmişte Emek Sineması'nın kapatılması sırasında protesto eylemlerinde yer almış insanlar. ... Patti Smith'in Zorlu'da çalması, 40. yılında punk ruhuna ihanettir. Bir punk sanatçı, neoliberal kapitalizmin merkezinde başlattığı isyanı, neoliberal kapitalizmin sömürgeleştirdiği bir toplumda da sürdürmelidir. Bunu elbette ticari pop yapan bir müzisyenden beklemem ama bunu punk rock'ın büyükannesi diye anılan, şair ve yazar bir sanatçıdan talep etme hakkımız vardır. ... Toplumun dayatmalarına karşı çıkan, halk için yapılan bu isyankâr müziğin sindirilmesi, asıl kimliğinden soyutlanıp steril, lüks, kaçak AVM'lerde çalınması bir utançtır. ... Müzik, sadece bir anda tüketilecek bir eğlence aracı mıdır? ... Kent yağması konusundaki çifte standart ve teslimiyetçi tavır nasıl aşılabilir? ... Taksim'e Topçu Kışlası yapılırsa ve kompleksin içinde güzel bir konser salonu olursa, orada konser verir misiniz? Aynı mekânda sevdiğiniz bir grup konser verdiğinde gider misiniz?"*[566]

Kalkandelen'in bu yazısının yer aldığı internet sayfasındaki okuyucu yorumları kısmında kendisine yönelen birçok tepki de mevcuttur. Tepkilerin odak noktasını ise Kalkandelen'in de sık sık eleştirdiği söylenen kapitalist şirketlerin organize ettiği ve yine bu şirketlerin mekânlarında düzenlenen konserlere herhangi bir suçluluk duymadan gittiği, hatta reklamlarını yaptığı, sevdiği müzisyenleri yerinde dinlemek için herkes gibi kendisinin de bu tarz çelişkilere düşebildiği gibi karşılıklar oluşturmuştur. Bu konuya dair Beşer, bu tarz sanat alanına eğilen şirketlerin sanatla olan ilişkilerinin, vahşi yüzlerini maskelemek üzerine kurulu olduğunu öne sürmekte, Zorlu PSM'nin hikâyesinin ise hükümet ile yakın ilişkileri olan bir şirketin bu yönünü göstermemek ve toplum nazarında saygın bir konuma erişmek amacı üzerinden geliştiği bilgisini ortaya koymaktadır.[567]

---

[566] Zülâl Kalkandelen, "Ruhu hâlâ punk kalanlar için hüzün vakti…", 24.06.2016, www.kulturservisi.com/p/ruhu-hala-punk-kalanlar-icin-huzun-vakti (Erişim: 28.02.2018).
[567] Beşer, *Kişisel Görüşme*.

Görüşülen kişilere, Zorlu PSM'de Mor ve Ötesi, Bulutsuzluk Özlemi, Moğollar gibi muhalif duruşları ile bilinen birçok grup ve müzisyenin konserler verdiği hatırlatılmış ve müzisyenlerin bu konularda kırmızı çizgileri olması gerekip gerekmediği, kapitalizmin simgesi niteliğindeki bu tarz mekânlarda konser vermelerinin tutarsızlıklar yaratıp yaratmadığı konularında sorular yöneltilmiştir. Akyıldız, Zorlu PSM'nin İstanbul'da uluslararası standartları sağlayan en kaliteli ve donanımlı konser mekânı olduğunu, dünyaca ünlü bu kişilerin yetersiz mekânlarda ağırlanamayacağını, bu tercihle ne Patti Smith'ten ne de başka müzisyenlerden eksilen bir şey olmadığını ifade etmiştir.[568] Güler ise Patti Smith'in ve diğer sanatçıların, gittikleri her ülkenin politik konjonktüründen, kent yapılaşmasının perde arkasındaki boyutlarından ya da diğer sorunlarından haberdar olmak zorunda olmadığını belirtmiştir. Moğollar'ın 50. yıl konserinin de Zorlu PSM'de olduğunun, böylesine önemli bir grubun bu önemli konseri ufak bir mekânda vermesinin doğru olmayacağının üstünde duran Güler, grubun bu tarz mekânlardaki konserlerinde *Issızlığın Ortasında*'yı da çaldığını, yani kendilerini bozmadıklarını ifade etmiştir.[569]

3.5. YEREL MOTİFLERİN ROCK MÜZİKTE KULLANIMI

Rock müzik, geleneğinde Afrika, Amerika ve Avrupa kıtalarından önemli izler taşıyan, bu coğrafyadaki kültürlerin üretimi olan değişik enstrümanların bütünleştirilmesi ile meydana gelen, çok kültürlülük olarak anılan kavramın temsilcisi olarak kabul edilen, çeşitli müzik türlerinden etkilenmiş ve çeşitli müzik türlerini bizzat yaratmış, bugünkü ismini alana dek birçok evreden geçmiş ve değişimine devam etmekte olan, sentez niteliğinde bir müzik türüdür.[570] Bu tanımdan hareketle, rock müziğin, sentez olgusu ile yakın ilişkileri olduğu açıkça görülmektedir. Rock müzik, 1960'lar ile birlikte neredeyse tüm dünyaya yayılmış bir müzik olup kendisine büyük hayran kitleleri yaratmış, bu tarz müzik yapmak isteyen müzisyen adaylarına ilham olmuştur. Süreç, bu müziğin, genelde önce herhangi bir müdahalede bulunmaksızın doğrudan icra edilmesi şeklinde gelişmiş, ancak zaman içinde her ülkenin müzisyenleri bu müziği kendi folklorik ögeleriyle harmanlama yoluna gitmişlerdir. Bu tercihteki temel motivasyon ise sayısız rock grubu içerisinde hepsinin yaptığı müziği yaparak kaybolmayı istememek, bir fark yaratarak

[568] Akyıldız.
[569] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[570] Gürün, s.9, 25.

kendilerine yer açmak istemeleridir. Bu durum da bu müzisyenlerin kendi kültürlerini daha iyi tanımalarını sağlamış, böylelikle ortaya yerel motiflerin sadece bir araç olarak değil amaç olarak da kullanılmaya başlanması sonucu çıkmıştır.

Tricia Henry Young'a göre klasik sanat biçimleri belli estetik kodlara uyma eğiliminde ve yapı veya içerikte meydana gelen radikal değişiklikleri kabullenmede hayli yavaşken, rock müzik ise doğumundan beri değişimlere açık olup spontaneliği ve arayışları bağrına basmaktadır.[571] Ülkemizde de benzer bir çizgide gelişen rock müzik, durmaksızın değişmiştir ve bu değişimini sürdürmektedir. Tezin temel dayanaklarından biri olan ve kavramsal çerçeve sunulurken "kültürel heterojenleşme" başlığı altında ele alınan durum, rock müzik kültürümüzde de kendisini belirgin biçimde göstermiştir. İlk olarak Batılı kodlarıyla algılanan ve müdahalede bulunulmadan icra edilen rock müzikte kısa süre sonra yerel motiflerin kullanımı söz konusu olmuştur. Yerel motifler, rock müziğe iki kanal aracılığıyla dahil olmuştur. İlk kanalda, Türkçe yazılan şarkı sözlerinde kendi tarihimize, geleneklerimize, gündelik hayatımıza ve sorunlarımıza dair atıflar yapılmış; ikinci kanalda ise kendi müzik kültürümüze ait yerel enstrümanların rock müzik enstrümanlarıyla bütünleştirilmesi ve ortaya özgün bir sound çıkarılması sağlanmıştır. Bu durum, kültürlerin etkileşimini göstermekte; ülkeye ulus ötesinden giren kültürlerin her zaman bir yozlaşma ya da asimilasyona sebep olmadığını, bilakis kültürel gelişmeleri ve yerelliğin üretimini sağladığını açıkça ortaya koymaktadır. Tezin bu bölümünde öncelikle rock müzikte yerel motiflerin kullanımı motivasyonunun nasıl oluştuğu ortaya koyulmuş, devamında son 50 yıldaki belirgin sentez örnekleri derlenmiştir.

Yavuz Baydar'a göre rock müzik, diğer müzik türlerinin etkilerine ve başka gelişmelere kapılarını hiçbir kaygının esiri olmadan açık tutmaya özen gösteren, biçim ve özdeki olanaklarını büyük bir enerjiyle araştıran ve sürekli genç kuşaklar tarafından devralınarak kesintisiz bir şekilde yeniden üretilmeye devam eden bir müzik türüdür.[572] Baydar'ın bu tespiti 1989 yılında yapmış olması, günümüze baktığımızda bu tanımın hâlâ geçerli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Stokes'un, Stuart Hall'un görüşüyle desteklediği cümleleri ise kültürel heterojenleşme ve yerelliğin üretimi olgularının

[571] Tricia Henry Young, **Punk: Bir Altkültürün Oluşumu**, Hira Doğrul (çev.), 1. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999, s.7.
[572] Yavuz Baydar, "Dünyada Rock Müziği", **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı: 223, 1989, s.22.

taşıdığı önemi vurgulaması açısından tezin öne çıkardığı fikirleri pekiştirici niteliktedir: *"Günümüzde müzik deneyimi, bir yanda küreselleşen medya kültürleri ile öte yanda bu küreselleşmeye yanıt olarak ortaya çıkan yaratıcı bir 'konumlandırma' arasındaki karmaşık mücadeleye konu olmuştur. Denklemin iki yanı karşılıklı olarak birbirini belirlemektedir. Kültürel emperyalizm teorisyenlerinin 'kültürel monotonlaşma' konusunda ileri sürdükleri görüşlerin aksine, birçok düşünürün de işaret etmiş olduğu gibi, küreselleşme yerel olanı silmekten ziyade üretmektedir."* Stokes bu konuda ayrıca, tezin birinci bölümünde vurgu yapılan küreselleşme karşıtları ve aşırı küreselleşmeciler gibi tarafgir yaklaşımların bu durumu kavrayabilmelerinin pek kolay olmadığını, küreselleşmenin makro ve mikro ölçekli yaklaşımlar ve diyalektik-tarihsel bir açı ile ele alınması gerektiğini ifade etmiştir.[573] Durukan da sentez olgusunun önemine değinmek amacıyla, kültür denilen şeyin bir bütün olarak algılanması gerektiğini, içerisi olmadan dışarısının da söz konusu olamayacağını, hele ki müzikle uğraşılıyor ise içine doğulan seslere mutlaka kulak verilmesi gerektiğini belirtmiştir.[574]

3.5.1. Anadolu Pop ile Öze Dönüş

Türkiye'de Batılı müzikte yerel enstrüman kullanımının ilk örneğinin 1963 yılında *Burçak Tarlası* ile kayıtlara geçtiği[575] bilinse de esas etki Altın Mikrofon Yarışması, Cem Karaca, Moğollar sürecinde hissedilmiştir. Önceki kısımlarda da değinilmiş olan Altın Mikrofon Yarışması ile Batı müziğinin zengin tekniklerinden faydalanılıp yine Batı müziğinin enstrümanları kullanılarak Türk müziğine yön verilmesi, aranjmanların egemenliğindeki piyasada milli pop müziğine yer açılması amaçlanmıştır. O zamana kadar İstanbul dışına pek çıkmamış olan genç müzisyenler, bu yarışma vasıtası ile Anadolu'yu gezme, kültürlerini tanıma, öz müziklerini inceleme şansı elde etmişler ve kültür miraslarına sahip çıkma eğilimi göstermeye başlamışlardır. Anadolu'nun çeşitli kentlerinde düzenlenen finallerde insanlar, tanıdıkları ve bildikleri türkülerin Batılı normlarla düzenlenmiş hâllerini fazlasıyla beğenmişlerdir. Hızla popüler olan bu akım, kısa bir zaman içinde Anadolu Pop olarak anılmaya başlanarak aranjman anlayışına karşı bir alternatif olarak sunulmuş ve ulusal bir folk müziği olarak nitelenmiştir. Bu akımın

[573] Stokes, *Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi*, s.146-147.
[574] Durukan, *Kişisel Görüşme*.
[575] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.

temel dayanağı ise evrensel müziğe ulaşılırken yerel malzemeden de yararlanılması ve ortaya çıkacak sentez müziğin dünya halklarına ulaştırılması hedefidir.[576]

Anadolu Pop'un olgunlaşması sürecinde, sonrasında Moğollar ile birlikte akımın öncülüğünü yapmış olan Cem Karaca'nın kendi içinde bir aydınlanma yaşaması önemli bir eşiktir. Cem Karaca, 1965'te askerlik görevini yapmak üzere Hatay'a gittiği dönemde, önceden sadece ders kitaplarında rastladığı yüzeysel bilgilerle tanıdığı Anadolu'nun bu defa çok farklı yönlerini gördüğünü, orada saz çalan bir askeri dinlediğinde, hislerine, önceden çaldığı Elvis ve diğer müzisyenlerinin şarkılarının değil bu tınıların tercüman olduğunun farkına vardığını ve İstanbul'a döner dönmez müziğine Anadolu'nun gerek enstrümanlarını gerekse de folklorik ögelerini eklemeye karar verdiğini belirtmiştir.[577] Takip eden süreçte sanatçıların aranjman anlayışına karşı tepkileri de giderek sertleşmeye başlamıştır. Cem Karaca, 1967 yılında, sürekli aranjman parçalar çalmakla suçladığı radyo yapımcılarını hedef tahtasına oturtmuş ve *"Yabancı parçalara uydurma ve hiçbir değeri olmayan birtakım sözler yazılması ve biz Ulusal Türk müziği* diye çırpınırken bunların TRT listelerinde kurulu bir tekelleşmenin direkt etkisi sonucu yerleşip kalması…"* şeklinde süren, sert bir açıklama yapmıştır. Benzer bir tepkiyi 1970 yılında Fikret Kızılok göstermiş; bir şarkısının Sezer Cumhur Önal tarafından "aranjman" olarak anons edilmesi karşısında dava açmış ve Batıcılığın, Batı hayranlığının ülkeye ve müziğine hiçbir şey getirmeyeceğini söylemiştir.[578]

Yerel motifleri Batılı rock'a eklemleme sürecinde Cem Karaca ve diğer birçok isim; klavye, bateri ve gitarın yanında yaylı tambur, bağlama, kabak kemençe ve çeşitli Türk ritim enstrümanları kullanmışlar, bununla yetinmeyip Anadolu âşık geleneğinden ozanların türkü sözlerinden temel esin kaynakları olarak faydalanmışlardır[579]. Cem Karaca örneğinde olduğu gibi Moğollar'ın yaşadığı aydınlanma da rock müzik tarihimiz için önemli bir eşiktir. 1969 yılında Türkiye'yi kapsayan bir turne yapan Moğollar'ın, yaptıkları modern anlamdaki türkü düzenlemelerinin Anadolu'da çok beğenilmesi üzerine Anadolu kültürüne ilgileri iyiden iyiye artmış ve böylelikle üretimlerini

[576] Canbazoğlu, s.23, 25.
[577] Mehmet Atilla Güler, *Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı*, s.30-31.
*Yapılan müziğin, "Anadolu Pop" olarak anılmaya başlanmasından önceki ismi.
[578] Meriç, *Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği*, s.247.
[579] Stokes, *Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi*, s.161.

hızlandırmış, çeşitlendirmişlerdir. Nitekim Anadolu Pop ismi de tarzlarının tamamen oturmasından sonra yine kendilerinin ürettiği bir isim olarak ortaya çıkmıştır.[580] İsmin yaratıcısı olan Taner Öngür, bu isim üzerinde karar kılmalarının nedenini ve müzikteki amaçlarını şu cümlelerle açıklamıştır:

> *"İspatlamak istediğimiz, halk müziğimizin çok sesli bir ruha sahip olması. Ayrıca folklorumuzdaki dinamizmin, pop müziğin dinamiğine yakın olması. Bizim yapmamız gereken, zengin ve işlenmemiş öz müziğimizi Batı üslubu ile birleştirip modern ve milli bir sanat yaratarak Batı'ya bir an önce yetişmektir. Anadolu Pop'ta amaç, ileri teknik ile zengin folk ögelerini birleştirmektir. Kendimizden ancak bu şekilde bahsettirebiliriz."*[581]

Anadolu Pop'un ruhsal köklerinde ağırlıklı olarak Anadolu toprakları mevcuttur. Cem Karaca'nın, Nazım Hikmet'in *Ben Bir Ceviz Ağacıyım Gülhane Parkı'nda* şiirinden yola çıkarak yarattığı *Ceviz Ağacı* gibi örnekler mevcut ise de kentler genellikle dışarıda bırakılmıştır.[582] Duran'a göre Batı kaynaklı isyankâr bir müzik olan Anadolu Pop'un toplumsal sorunları dile getiren geleneksel halk müziği ile birleştirilip sentez hâline getirilmesi sonucu ortaya son derece başarılı örnekler çıkmıştır. Cem Karaca'nın Apaşlar grubu ile katıldığı 1967 Altın Mikrofon yarışmasında ikinciliği, halk ozanı Erzurumlu Emrah'ın şiirine yapmış olduğu beste ile kazanması ve yine kendisinin bu kez Kardaşlar grubu ile *Dadaloğlu/Kalender* 45'liğini yayınlaması, bu konudaki en başarılı örnekler arasındadır.[583] Bu dönemde Anadolu Pop ile halk müziğinin birleşmesinde Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Erzurumlu Emrah, Âşık Veysel gibi isimler en çok faydalanılan ve atıf yapılan isimler olarak öne çıkmışlardır.[584]

1970'lerin başından itibaren Anadolu Pop'ta progressive rock çizgisinde bir yenilik arayışı yaşanmış, buna ek olarak gerek âşıklık geleneğinin etkisi gerekse de ülkenin siyasi atmosferi nedeniyle protest tutumda da ciddi oranda bir sertleşme görülmüştür.[585] Bu sürecin sonunda politik hassasiyetler müziğin kendisini günden güne

---

[580] Meriç, *Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği*, s.248-249.
[581] Canbazoğlu, s.28.
[582] Martin Stokes, "İstanbul, Arabesk, Türk Pop, Mirkelâm", **Mediterraneans**, Sayı: 10, 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.288.
[583] Duran, s.232.
[584] Canbazoğlu, s.335-340.
[585] Canbazoğlu, s.41-42.

bastıracak, gruplar dağılma sürecine girecek, Cem Karaca yurt dışına gidecek, nihayetinde rock rüzgârı kesilmiş olacaktır.

3.5.2. Türkçe Rock'ta Sentez Örnekleri

Türkiye'de Batılı kodlarını taşıyan gerçek anlamdaki rock müziğin icrası, 1980 sonrasındaki liberalleşme ve dışa açılma dönemlerine tekabül etmektedir. 1980'lerin sonu ve 1990'ların ilk yarısında, Batı'daki müzikten pek farkı olmayan ve İngilizce müzikler yapan genç müzisyenler, Türkçe rock yapma konusundaki çekincelerinden kısa zamanda uzaklaşmışlardır. Kendi kültürlerine odaklanmaları, önce şarkılarına Türkçe sözler yazmaları ile gerçekleşmiş; ardından bu sözleri yazarken Türk şiirinden, halk ozanlarının deyişlerinden, ülke gündemindeki olaylardan beslenmeye başlamışlar; aynı zamanda 20-30 yıl önce büyüklerinin yaptığı gibi yerel enstrümanları da müziklerine dahil etmişler; bu nedenle de bazen rock'ı yozlaştırdıkları bazen ise rock'ı zenginleştirdikleri yönünde tepkilerle karşılaşmışlardır. Akyıldız, rock'ın kökleriyle buluşup kendini doğru ifade etmeye başlamasını, darbenin giderek politize olmuş müziklerin önünü kesmesiyle ilişkilendirmiş; o dönemde sistem tarafından eski müzisyenlerin kenara itildiğini, sonraki kuşak müzisyenlerin ise belli bir müzikal olgunluk seviyesine erişmelerinden sonra yüzlerini eskiye döndüklerini ve geçmişteki o müziklerden utanmamaya başladıklarını, onlara bu yolu açan isimlere saygı duyup onların soundlarını alarak dönüştürmeye başladıklarını ifade etmiştir.[586] Tekil ise ülke küreselleşme yoluna girdikten sonra yabancı müzisyenlerin Türk müzisyenlerine ve kültürüne olan ilgisinin arttığını; özellikle yıllar sonra Erkin Koray, Selda Bağcan, Barış Manço, Moğollar gibi isimlerin plaklarının yabancı bir şirket tarafından yeniden basılmasıyla birlikte bu ilginin hat safhaya ulaştığını ve bu isimlerin geçmişin zorlu şartlarında yaptıkları müzikal üretimlerin çok kıymetli olduğunu; yeni nesil Türk rock gruplarının deyim yerindeyse bu duruma uyanmalarında yabancıların bu ilgisinin de büyük etkisi olduğunu söylemiştir. Tekil ayrıca bu ilgiyi, yakın zamanda İstanbul'a konser vermeye gelen yabancı grup King Gizzard & The Lizard Wizard üyelerinin şehre iner inmez organizatörlere Erkin Koray'la tanışma imkanlarının olup olmadığını sorduklarını belirterek örneklemiştir.[587] Yakın dönemdeki ilginç ve

[586] Akyıldız.
[587] Tekil.
*Çeşitli halüsinojenler yardımıyla ilham alan, doğaçlamalara önem veren, sürreal motifler kullanan grupların yaptığı müzik türünü tanımlamak için kullanılan isim.

doğrudan bu durumla ilgisi olan örneklerden biri ise ünlü oyuncu Elijah Wood'un, plakçılarda gezerken Selda Bağcan'ın plaklarıyla karşılaşıp onları satın alarak dinlemesi ve kendisine hayran olması; ardından Barış Manço, Moğollar, Erkin Koray gibi isimleri de keşfedip Türk psychedelic rock'ını* daha iyi tanıması ve en sonunda Bağcan'la tanışıp imza almasıdır. Bu haber birçok mecrada yer almış ve büyük yankı uyandırmıştır.[588]

Ülkemizde icra edilen rock müzikte yerel motiflerin kullanımından bahsedilen çalışmalarda en çok değer Pentagram grubuna atfedilmektedir. Grubun kısa bir zaman da olsa yurt dışına açılmış olmasının, 30 yılı aşkın bir süredir müzik yapmalarının, birçok gruba ilham vermelerinin, bu değerin biçilmesinde rolü büyüktür. Ancak bu, yaptıkları sentezin başarısını gölgelememiş, bilakis bu konuda övgü almışlardır. Grup, Durukan'a göre *Anatolia* albümü ile asıl çıkışını yapmış, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarından motifleri, icra ettikleri metal müzikle harmanlamıştır. *Bir* adlı albümlerinde ise Aşık Dertli ve Aşık Veysel'den türküler alıp kendi soundlarıyla yorumlamışlar, örneğin sözleri Aşık Dertli'ye ait olan *Şeytan Bunun Neresinde* parçası ile o dönemdeki yoğun satanizm suçlamalarına kendilerince cevap vermişlerdir. Davul, zurna, ney gibi enstrümanlar da kullanarak[589] bu yaklaşımlarını pekiştirmişler ve kendilerinden sonra geleceklerin önünü açmışlardır.

Kültürel heterojenleşme bağlamında yaratılan sentez örneklerinde en büyük başarıyı kaydedenler arasında Zuğaşi Berepe (Denizin Çocukları) grubu önemli bir yere sahiptir. 2005 yılında hayatını kaybeden Kazım Koyuncu'nun da kurucuları arasında bulunduğu sol eğilimli grup, Lazca rock olarak anılan türün ilk örneklerini vermiş, Lazcayı yaşatma çabalarını rock vasıtası ile başarmaya çalışmış, bunu Lazcanın, rock'ın sert tarzına uygunluğu nedeniyle yaptıklarını belirtmişlerdir. Kazım Koyuncu'nun ağırlığının hissedildiği Zuğaşi Berepe, *Va Mişkunan* (Bilmiyoruz) ve *İgzas* (Yürüyor) adlı albümleriyle kendilerine ciddi bir dinleyici kitlesi yaratmış, övgülere mazhar olmuşlardır. Önemsedikleri yegâne şey ise müzikal arayışlar olmamış, Doğu Karadeniz'de doğayı tehdit eden hidroelektrik santrallerine karşı yürütülen kampanyaları desteklemişlerdir.[590]

---

[588] "Yüzüklerin Efendisi'nin Frodo'su Elijah Wood'dan Selda Bağcan'a: Sana tapıyorum", T24, 01.06.2015, t24.com.tr/haber/yuzuklerin-efendisinin-frodosu-elijah-wooddan-selda-bagcana-sana-tapiyorum,298451 (Erişim: 21.04.2018)
[589] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.222-224.
[590] Canbazoğlu, s.289-290.

Kazım Koyuncu'nun, bir röportajında dile getirdiği sözler, kültürlerine verdikleri önemi ve özgün müzikler üretme konusundaki açlıklarını net bir şekilde göstermektedir: *"Kendi yöremi öğrenemedikten sonra yapacağım müziğin çok gerçek bir müzik olabileceğine inanmıyorum. O yüzden anonim şarkılarla daha çok işimiz var. 'Hayde', arasına yazdığım tulum ve elektrik gitarla üç yüz yıllık melodiymiş gibi duruyor, oysa üç-dört ay önce benim ürettiğim bir tulum ezgisi. ... Şarkıların ana melodilerine müdahale etmiyor, sözlerini de değiştirmiyorum, saçmalamıyorum, ama düzenleme yaparken yeni melodiler katmaya çalışıyorum, yeni enstrümanlarla bir şeyler yapmaya çalışıyorum."*[591]

Kör Talih ise 1995 yılında, Fatihli 5 genç tarafından kurulmuş ve müziklerinde arabesk, alaturka, psyhcedelic rock tınılarının hissedildiği, sentez konusunda en çarpıcı örneklerden birini oluşturan bir gruptur. Gençlik yıllarını, dini hassasiyetleri çok yoğun insanların yaşadığı Draman semtinde geçiren grup üyeleri, gerek bu ortamdan gerekse de semtin kadim kozmopolit kültüründen önemli ölçüde etkilendiklerini söylemektedir. Durukan'a verdikleri röportajda Göksan Göktaş, Fatihli olmanın kendileri için çok önemli olduğunu; Fatih sound diye bir soundun varlığından her fırsatta bahsettiklerini ve bunun kendileri için bir kimlik meselesi olduğunu; yaptıkları müzikle tıpkı Mevlevilerin sema ritüelindeki gibi bir ayaklarının yaşadıkları coğrafyada olduğunu, bir ayaklarıyla da dünyayı gezdiklerini; bir rock grubu olduklarını ama İstanbul gibi bir ilde ve Fatih gibi bir ilçede yaşamaları sebebiyle içlerinde buralara ait sesler bulunduğunu; bunları da doğal hâlleriyle müziklerine katarak bir anlamda 'kendilerini çaldıklarını' ifade etmiştir. Bunun yanında sadece semtlerinden değil, yaşadıkları coğrafyanın ses zenginliğinden de faydalandıklarını, özellikle de makam müziğinden etkilendiklerini belirtmiş; makam müziklerinden ne denli etkilendiklerini göstermek için ise rast makamında yaptıkları rock'n roll temelli bir parçaya *Rast'n Roll*, drum'n base ritmindeki bir parçaya ise Draman semtine gönderme yaparak *Draman Base* ismini koyduklarını söylemiştir.[592] Yaptıkları müziğin "Sufi rock" olarak adlandırılması konusunda soruya ise *"Türkiye'de Sufi müzik dendiğinde akıllara ilahiler, tekke müziği, zikir gibi şeyler geliyor. Bize kalırsa iç âlemlerimizdeki arayışımız, ruhumuzu sağaltma çabamızdır Sufizm; İslam dininin daha*

[591] Hatice Tuncer, **"Kazım'ın Şarkıları Kazandı"**, Cumhuriyet Gazetesi, 25.12.2005, www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/basindan_25122005_cumhuriyet_hatice_tuncer_kazimin_sarkilari_kazandi.html (Erişim: 13.04.2018).
[592] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.426-429.

hümanist ve sanatsal yüzüdür" cevabını vermişlerdir. Rock'ta nadiren kullanılan bir enstrüman olan ney'in gruplarındaki yeri ve önemine dair soruya ise *"Müziğimiz ile iç dünyamızı anlatmaya çalışıyoruz dedik ya, gücümüzün yetmediği yerde imdadımıza yetişiyor ney. Bir yerde tıkanıyor insan. Mana dünyasının rengi ve dili başka; konuştuğumuz kelimeler, verdiğimiz sesler yetmiyor anlatmaya. Ney, bunu anlatmaya en muktedir enstrümanlardan biri. Şarkılara renk versin, fark yaratsın diye eklediğimiz bir enstrüman değil. Grubun bir parçasıdır ney. Gitar ve davul gibi... Melodilerimiz makamlı olduğu için ney uyumlu biçimde dahil olabiliyor müziğimize. Pek çok şarkımızı Türkçeye ruhani rock olarak çevrilebilecek psychedelic rock kategorisine sokmak mümkün…"*[593] gibi bir cevap vererek, bir anlamda kültürel heterojenleşme ve yerelliğin üretimi olgularının anlamını karşılayan bir tanım yapmışlardır.

Sentez başlığı altında sıkça atıf yapılan gruplardan bir tanesi de Nekropsi'dir. Grubun soundu, yer yer Anadolu rock'a kayan, jazz ve füzyonun bazı parçalarda ağır bastığı bir sound olarak tarif edilirken, en önemli özellikleri olarak ise özgünlüğü hedeflemeleri, halk müziğinden yararlanmaları ve bunların hepsini, alıcısı pek olmayan sözsüz müzikle gerçekleştirmeleri gösterilmiştir.[594]

Baba Zula ise ana akım medyada çok az yer alan gruplar içerisinde belki de en çok popülerlik kazanan sentez örneklerini vermiş gruptur. Elektrosaz, akustik bağlama, darbuka, def, zil, gibi yerel enstrümanlar ile Batılı enstrümanları aynı potada eriten, kara mizahı es geçmeyen, doğaçlamaya geniş alan tanıyan grup, daima çığır açan, ezber bozan işler yapmasıyla tanınmış, kendine has bir dinleyici kitlesi edinmiştir. Yaptıkları müziği "uzay yolu oryantal müziği" şeklinde adlandıran Baba Zula, tiyatro ve film müziklerine de imza atmış, yurt dışında birçok konser vermiş, değişik türleri icra eden birçok sanatçıyla ortak projelere imza atmış, özgün karakteristik ögelere sahip bir gruptur.[595]

Replikas da Baba Zula'dan bahsedilirken sıkça değinilen ve melez müzikler konusunda önemli örnekler sunan bir gruptur. Özellikle *Köledoyuran* albümüyle

[593] "Sufi Rock Grubu 'Kör Talih'", 23.11.2016, www.dusunuyorumdergisi.com/sufi-rock-grubu-kor-talih/, (Erişim: 21.03.2018).
[594] Canbazoğlu, s.292-293.
[595] Canbazoğlu, s.294-295.

adlarından söz ettiren grup, bu albümde arabesk, oryantal, dini müzik[596], punk motiflerini rock'la harmanlayarak bir Doğu-Batı sentezine ulaşmış ve bunu hiçbirine tam anlamıyla sahip çıkmadan, içlerindekini sonuna kadar yansıtma ve yeni soundlar icat etme amacı güderek yapmışlardır.[597] Rock müzikte arabesk kullanımı konusundaki şiddetli tartışmaların da etkisiyle Replikas, müziklerindeki geleneksel anlayışın katkısına dair dile getirdikleri *"Yaşadığımız toprakların çok eskiye dayanan bir kültürü var. Bunlar, o birikimin ve kültürün içinden çıkan şeyler. O bağın farkındayız. Ve o birikimi sırtımızda, içimizde taşımaktan memnunuz. Bir yandan o geleneği, birikimi taşırken, bir yandan da bozguncu işler yapıyoruz. Grubun bir ayağının gelenekte, bir ayağının da deneysel türlerde olması avantaj. Bizim kodlarımızda olan bir şey bu"* şeklindeki cümleler ile öz kültürü benimsemenin önemini vurgulamıştır.[598] Ayrıca Dinar Bandosu, Fairuz Derin Bulut, Ayyuka, Dandadadan gibi yerel enstrümanları Batılı enstrümanlarla birlikte kullanan, doğaçlamayı benimseyen, psychedelic rock istikametinde ilerleyen, yer yer arabeski deneyen, medyanın alternatif rock olarak nitelendirdiği gruplar da Replikas ve Baba Zula'nın açtığı yoldan ilerleyen gruplar olarak öne çıkmaktadır.[599]

Arabesk, ülkemizde gerek temsil ettiği toplumsal tabaka, gerekse de müzikal tınıları nedeniyle Batılı müziğe gönül verenler tarafından eleştirilmiş ve hor görülmüş bir türdür. Ancak zaman içinde yerele yönelen merak ve arayış, arabesk ile de dirsek teması kurmuş, fakat aynı zamanda bu temas, müzik camiasında gündemi en çok işgal eden tartışma konularından biri hâline gelmiştir. Arabeskin Türkçe rock ile harmanlandığı en başarılı örnekler arasında ise Duman grubu, neredeyse tüm otoritelerin üzerinde hemfikir olduğu isim olarak öne çıkmaktadır. Akyıldız, Duman'ı, hem kendi bulunduğu coğrafya ile bağlantı kurabilmiş hem de gerçek anlamda bir rock grubu olabilmiş en başarılı grup olarak göstermiş, Aşık Veysel'den de bir süre yaşadıkları Seattle'dan da beslendiklerini ve uluslararası alanda karşılık bulabilecek bir seviyede müzik yaptıklarını belirtmiştir.[600] Rock müzikten melez sonuçlar elde edilmesi konusunda radikal bir bakışa sahip olduğu söylenebilecek Beşer de Duman'ın sentez anlamında en başarılı örnekleri veren grup olduğunu savunmuş, çünkü onların bu toprağın insanının gönlündeki teli titretebildiğini

[596] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.5.
[597] Canbazoğlu, s.321-322.
[598] Deniz Durukan, "Avaz Avaz Replikas", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.04.2005. Aktaran: Konyar, s.148.
[599] Canbazoğlu, s.277.
[600] Akyıldız.

söylemiştir.[601] Müziklerinde arabesk başta olmak üzere birçok yerel tınıyı kullanmalarına dair, grubun solisti Kaan Tangöze'nin dikkat çektiği temel nokta, tezde sıkça değinilmiş olan "küreselin karşısında yerelin yükselişi" gerçeğini doğrular niteliktedir: *"O motiflerin kullanılması gerekiyor; çünkü bu ülkenin motifleri. ABD'deki rock'ta country, jazz, blues motifleri kullanılıyor. Bize de onlar ters. Türküler, arabesk, dinlediğimiz makamlar, her şey yansıyor bizdeki rock'a. Türkçe'nin son derece akıcı olması da müziği estetik kılıyor. Açıkçası ABD'ye gitmeden önce -o zamanlar 19 yaşındaydım- Türkçe rock yapılacağına inanmıyordum. Dinlediğim müzikteki o enerjiyi Türkçede veren yoktu. Ama ABD'ye gidince hep Türkçe dinlemeye başladım. Çok da güzel oluyormuş Türkçe rock."*[602]

Arabeskin rock müzik içindeki kullanımının artması üzerine yükselen tepkiler ise Elçioğlu ve Beşer'den gelmiştir. Elçioğlu, Duman gibi grupların başarısının ardından bu furyadan nemalanmak amacıyla ve plansız bir biçimde birçok arabesk-rock karışımı albüm yapıldığını, böylelikle niteliksiz albümlerden oluşan bir enflasyonun meydana geldiğini ifade etmiştir.[603] Beşer ise arabesk ile rock şayet beraber yaşayacaksa rock'ın ağırlıkta olan taraf olması gerektiğini, rock tavrındaki isyancı duyguların arabeskin kaderci anlayışının karşısında korunmasının şart olduğunu dile getirmiştir.[604]

Rock ve yerel motifler birlikteliğinin çok sayıda belirgin örneği bulunmaktadır. Güler'e göre Teoman'ın, *17* isimli albümünde Türk rock müziği içerisinde yaylı ve üflemeli enstrümanları hem sahnede hem albüm kaydında kullanan ilk müzisyen olması en önemli örneklerdendir.[605] Yüksek Sadakat grubunun *"Türk müziği, binlerce yıldır burada biriken ve çok farklı kültürlerin zaman içerisinde etkileşerek, birbirleriyle süzülerek getirdiği bir kültür. Bu renkli müzikal birikimin içinde yaşayan bir müzisyen buna sırtını dönmemeli. Türk müziği derken, içinde Orta Asya'dan gelen Türk müziği de var, Balkan, Musevi, Kafkas, Arap, Ermeni, Kürt müziği de var. Anadolu'nun en güzel taraflarından biri budur. Bu sentez, ülkede yaşayanların genlerinden müziğe doğrudan yansır. Biz zaten bu toprağın çocuklarıyız. İçinizden geldiği gibi davranacaksınız. "Rock*

[601] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[602] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.227-228.
[603] Abdülkadir Elçioğlu, "Rock Furyasının Ardından", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10.12.2005. Aktaran: Konyar, s.148.
[604] Konyar, s.148.
[605] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.

şarkısında gazel atılır mı" demeyeceksiniz. İstiyorsanız atacaksınız gazeli."[606] şeklindeki demeci de öz kültürlere eğilmenin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bazı sentez örneklerinde yerel motif kullanımının, arabesk tartışmalarında da bahsi geçtiği üzere haddinden fazla yapıldığı ve rock'ın baskın yönünün yok edildiği eleştirileri de söz konusudur. Bu örnekler içerisinde en popüler olanı ise Haluk Levent'tir. Birçok rock sanatçısı Levent'in müziğini rock müzik olarak görmemekte, kendisinin rock'ı yozlaştırdığı yönünde görüş belirtmektedir. Akyıldız, Levent'in müziği ile alakalı olarak kendisini sevdiğini, ancak türkülerin elektro gitar ile çalınarak yorumlanmasını rock müzik olarak görmediğini; sentezlerin, türkülerden veya diğer yerel ögelerden belli oranda katkı sağlamak ve rock müziğe yedirmek suretiyle yapılmasının doğru olduğunu ifade etmiştir.[607] Güler ise Levent'in bazı albümlerinde bağlamayı çok baskın bir unsur olarak kullandığını ve rock'ı özünden fazla uzaklaştırmamak gerektiğini belirtmiştir.[608]

3.5.3. Sentezler Hakkındaki Görüşler

Rock müzik içerisinde yerel motiflerin kullanımının sıklaşmış olması, rock müzik camiasında zıt tepkilere neden olmaktadır. Tepkiler özellikle iki nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlkinde, kültürlerin etkileşiminden sentezlerin doğması normal ve olması gereken bir durum olarak değerlendirilirken, ikincisinde ise sentezlerin çoğunun kötü ve müzikal altyapısı zayıf eserler olduğu fikri ön plandadır. Akyıldız, sentezlere dair, her ülkenin popüler müzik türünün o ülkede icra edilen rock müziğe sirayet edebileceği, örneğin Portekiz'de *fado* müziğinin popüler olduğu gibi Türkiye'de de arabeskin popüler olduğu ve dolayısıyla değişik müzik türlerinin iç içe geçtiği icraların normal olduğu fikrini öne sürmüştür.[609] Moğollar'dan Taner Öngür de rock'ın, kullanılan enstrümandan hayata bakış açısına, çok geniş bir yelpaze olduğunu, rock'ı herkesin başka türlü anlatabileceğini, tüm bunlar nedeniyle de rock'ın gezegenin halk müziği olduğunun söylenebileceğini belirtmesi, rock'ın geçirgenliğini göstermesi açısından önemlidir.[610] Tekil de bu bağlamda yapılan müziklerin rock olarak ele alınmamasına karşı olduğunu,

[606] Hatice Tuncer, "Türkler Çalmış Desinler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 05.03.2006. Aktaran: Konyar, s.149-150.
[607] Akyıldız.
[608] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[609] Akyıldız.
[610] Roll Dergisi, *Sayı: 128*, s.43.

bu icraların soundunun rock olduğunu düşündüğünü dile getirmiştir.[611] Güler ise bu tür icraların hakkı verilerek yapıldıklarında büyük etkiler yaratabileceğini, geçmişte bu müzikleri yapan ve kendi çizgilerini oluşturan Selda Bağcan, Barış Manço, Moğollar, Cem Karaca gibi isimlerin uluslararası alanda karşılık bulmuş olmaları örneğiyle belirtmiştir. Güler, ayrıca rock müziğin kendi içerisinde çok bölünebilen bir müzik olduğunu, takip ettiği kadarıyla Doğu kültüründe rock'ı biraz farklılaştırabilen ülkelerin sadece Türkiye ve İsrail olduğunu, bunun bir zenginliği ifade ettiğini, Kıta Avrupası söz konusu olduğunda ise bu zenginliğin ortadan kalktığını, bu nedenle bizdeki zengin kültürün büyük önem arz ettiğini, bu sentez ve arayışların devam etmesinin de kültürümüzü dinamik kıldığını belirtmiştir.[612] İngiliz müzik araştırmacısı Stephen Nunn'ın Moğollar'ın müziği konusunda söyledikleri, yaptıkları sentezin başarısını ve sentez olgusunun öneminin vurgulanması açısından önemlidir:

> *"Psychedelic, progressive rock unsurları kullanılarak ortaya çıkan bu sentez müzik, birçok zıt kavramın birleşmesinde aracı bir rol oynamıştır. Mesela eski-yeni, folk-rock, birey-toplum, Batı-Doğu ve geleneksellik-gelişim gibi ayrımları bir potada eritmeyi başarıp bir anlamda yeniden üreterek toplumsal bir başkaldırıya ön ayak olması örnek gösterilebilir."*[613]

Beşer'in, ülkemizdeki sentez anlayışının çarpıklaştırılması konusundaki eleştirileri de dikkate değerdir:

> *"Bizim ülkemizdeki sentezler Batı'nın bizi görmek istediği şekilde yapıldığı için arızalı. Doğu ve Batı müziğinin gerçek manada ve eşit ölçülerde bir araya getirilip, iyi bir müzikal teoriyle formüle edilerek çalınması hâlinde ortaya çıkan sentez ile fundamentalist bir ihtiyacı giderecek şekilde yapılan sentezler arasında ciddi fark var. Ve maalesef ağırlıklı olarak bizdeki sentezler ya grubun kendisini yurt dışına pazarlamasını hedefliyor ya da Batılı dinleyicinin istediği şekilde, onun taleplerine yönelik olarak formüle ediliyor. ... Batı ve Doğu formları hakkaniyetli bir biçimde yan yana gelmiyor. Ya da yan yana gelişler*

[611] Tekil.
[612] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[613] Roll Dergisi, *Sayı: 128*, s.44.

zeytinyağı ile su gibi; biri altta, biri üstte. Aynı bağdan koyulmuş ancak iç içe geçmemiş olarak duruyor. Bu da müzikal yetersizlikten, o topluluğun hedeflerinin tuhaflığına varana kadar çeşitli nedenlerle açıklanabilir şeyler."[614]

Hakarar'a göre Türkiye'de rock müzik, 1960'lı yıllardan bugüne, bu coğrafyanın karakteristik müzikal ögeleriyle birleşerek yeni soundlar üretmiştir. Çok kültürlü olarak nitelenebilecek Türkiyeli rock müzik, ülke konjonktüründeki değişmelerin de etkisiyle, kendi müzikal egemen gücünü oluşturana kadar, dünyanın diğer ülkelerindeki müzikal gelişmelerin esintileriyle ilişkili olarak birçok kez karakter değiştirmiştir.[615] Yanıkkaya, bu noktada rock müziğin Türkiye'de bir "kıyıdalık" müziğinden çok "aradalık" müziği olduğunu, 1990'lı yıllardan itibaren ise "bir aradalık"ın ön plana çıktığını, bu nedenle Türkiye'de saf bir rock müzik anlayışından bahsetmenin zor olduğunu belirtmiştir. Bu da göstermektedir ki artık Türkiye'de, "birbirini tetikleyen küreselin ve yerelin yükselişi, küreselleşerek yerelleşen, yani bir yandan yeni üretim, dağıtım, tanıtım biçimleri ve dünya müziğinin modalarını takip eden, bir yandan da kendi kültürünü yeniden keşfeden" bir rock müzik anlayışı mevcuttur.[616] Müzisyen Gürol Ağırbaş'ın 2006 yılında çıkardığı Köprüler isimli albümünden sonra söyledikleri de kültürel etkileşimlerin önemini ortaya koyması açısından önemlidir. Ağırbaş, notalar aracılığıyla kültürel köprüler kurulması gerektiğini, bundan siyasetçilerin de faydalanmasının dünya barışına da fayda sağlayacağını, bir toplumun diğerine benzemek zorunda olmadığını ve her toplumun kendi kültürlerini muhafaza edip diğer kültürlerle etkileşim kurarak özgün üretimlerde bulunabileceğini, ayrıca İstanbul'un köprü niteliğinde bir kent olması ve birçok kültürden beslenebilmesi nedeniyle de ona büyük önem atfettiğini ifade etmiştir.[617] Rock'ta sentez konusunda Akyıldız'ın görüşleri ise kapanış babında okunabilir:

"Hiçbir tür, içinde bulunduğun coğrafyanın kültüründen azade bir şekilde gelişmez. Kendine bakman için kendi içinden çıkman gerekir ya… Ben de mesela yurt dışındayken farklı bakarım memlekete. Duman da ABD'ye gittiğinde Türkiye'deki rock ile ilgili bir formül oluşmuş kafasında ki o yüzden 'Eski Köprünün Altında'yı yapma başarısı göstermiş. Gruplarının eski ismi olan Mad

[614] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[615] Hakarar, s.99.
[616] Yanıkkaya, s.252.
[617] Konyar, s.140.

Madame zamanında Kaan Tangöze, Eddie Vedder'dan daha iyi Eddie Vedder şarkıları söylüyordu örneğin. Yaptığını çok iyi yapıyordu yani. Ama sonuçta bir tane Eddie Vedder vardı ve aynısından bir tane daha olmasına gerek yoktu."

(Bu aşamada Akyıldız'a yönetmen Fatih Akın'ın İstanbul'daki özgün müzik üretimlerini incelediği belgeseli *Crossing the Bridge: The Sound of İstanbul* hatırlatılmış ve hem belgesel hakkındaki hem de belgeselin odaklandığı sentez üretimleri hakkındaki fikirleri sorulmuştur.) *"O belgeselin başarısı da Fatih Akın'ın hem buralı olup hem buraya dışarıdan bakabilmesinden ileri geliyor. İşte bir müzisyen bence bunu başardığında kendi soundunu üretebiliyor. Önce kendin olman gerekiyor. Kendin olduğunda içinde bulunduğun coğrafyaya dair ögeleri de müziğin içine taşıyabiliyorsun. Bizim insanımız kendi olmayı beceremiyor ki genelde. Ancak kendi olan bir insan özgün, bize ait ve rock'ın içinde algılanabilecek bir müzik ürünü ortaya çıkartabilir. Yüksek Sadakat'in çıktığı zaman kendine bulduğu bir slogan vardı: "Doğu'dan bakınca Batılı, Batı'dan bakınca Doğulu" Asıl güzel laf ise şu: "Türkiye Doğu ile Batı'nın sentezi değil, çelişkisidir." Müzik de böyle bir çelişki üzerine kurulu olmak durumunda. Bir de şöyle bir algılayış var: "Arabesk, Arap müziğidir". Arabesk, Arap müziği değildir. Arabesk, Türk müziğidir. Arap yarımadasında arabesk diye bir laf yok. Onlar yapılan şeye Arabesk demiyor. Arabesk, bizim yapıştırdığımız bir şey. Sen gidip Batı armonisi içinde blues'dan caz'dan etkilenmiş, yoğrularak ortaya çıkmış İngiliz soundunu ve Amerikan soundunu rock budur diye esas alıp kendi kültüründen hiçbir şey katmadan onları taklit ederek yaptığın şeye rock demeyi bir rockçı olarak kendine yediriyorsan, zaten sen rockçı değilsin bana göre. Rock, bunu anlamayı gerektirir. Kendini ve içinde yetiştiğin kültürün beslendiği unsurları müziğine yedirememişsen, yarattığın şeyin rock olduğu tartışılır. Öbürü, öykündüğün bazı müzisyenlerin soundlarını taklit etmektir."*[618]

3.6. BÖLÜM SONUCU

Bu bölümde, birinci bölümde teorik açıdan irdelenen küreselleşme ve kültür olguları arasındaki ilişki, rock müzik vasıtası ile örneklendirilmeye çalışılmıştır. 1980 sonrası dönemde küreselleşmeye entegre olan Türkiye'de rock müzik de bu etkileşimden payını almıştır. Rock, bu süreçte doğasına, en azından ona atfedilen birtakım değerlere

[618] Akyıldız.

aykırı olarak hızla endüstrileşmiştir. Buna bağlı olarak, bünyesinde taşıdığı altkültürlere has özellikleri büyük oranda törpülenmiş, sistem karşıtı tarafını yansıtan karşı kültür özellikleri ise kısmen kaybolmuştur. Rock'a, bir karşı kültür payesi verilmesini sağlayan protest tavır da bu süreçte bir dönüşüm geçirmiş, kimilerine göre yumuşamıştır. Genel olarak negatif oldukları söylenen bu etkilerin yanında, rock'ın doğasında bulunan kültürel etkileşim yönü ise müzikal üretimler anlamında kendini göstermiştir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ilk başta Batılı kodlarıyla ele alınan rock, yerel enstrümanlar ve yerel gündeme vurgu yapan şarkı sözleriyle bütünleştirilmiş ve ortaya nitelikli üretimler çıkarılmıştır. Rock'ın karakterindeki, değişime ve dönüşüme açık olunması özelliği, küreselleşmenin dinamik yapısıyla da uyuşmakta, bu etkileşim nedeniyle de ortaya araştırmaya değer birçok konu başlığı çıkmaktadır. Bu etkileşime bağlı olarak rock kültürü, rock müziği, rock'ın alt türleri, rock piyasası, rock müzisyenleri ve rock dinleyicileri sürekli bir değişimden geçmekte, bir sonraki bölümde irdelenmiş rock mekânları da doğal olarak bu sürecin başrollerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

4. BÖLÜM: İSTANBUL'DAKİ ROCK KÜLTÜRÜNÜN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ VE KEMANCI ROCK BAR

Çekirdek niteliğindeki bu bölümün odak noktasında, İstanbul'un yakın tarihinde önemli bir yeri olan Kemancı Rock Bar yer almıştır. 26 yıllık bir zaman dilimine yayılan geçmişi ile bugün dahi sıkça bahsedilen Kemancı, açıldığı 1986 yılından kapandığı 2012 yılına kadar çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Rock kültürünün, rock müziğin, rock müzisyenlerinin dönüşümleriyle paralel bir seyir izleyen bu dönüşümler, küreselleşmenin mekânsal etkilerinin irdelenmesi açısından cazip örneklerdir.

1980 sonrasından bugüne, Kemancı başta olmak üzere çok sayıda mekân, kendisini değişen dünya ve toplum şartlarına adapte etmiştir ve bu dönüşüm günümüzde de sürmektedir. Rock mekânlarının, daha kapsayıcı bir ifadeyle eğlence mekânlarının dönüşümü, İstanbul ve onun vitrini olan Beyoğlu'na doğrudan yansımış, kentteki kültür-sanat hayatını ciddi şekilde etkilemiştir. Bu etkiler zincirinden hareketle, Kemancı konusuna temel teşkil etmesi açısından ilk olarak kent mekânları kavramına değinilmiş; sonrasında Kemancı Rock Bar'ın geçirdiği dönüşüm irdelenmiş; Kemancı'nın kapanışındaki sebeplerden yola çıkılarak bugünün rock ve konser mekânlarına dair bulgular derlenmiş ve son tahlilde Beyoğlu ve Beyoğlu'nun rock müzik özelinde kültür-sanat alanındaki yeri sorgulanmıştır.

4.1. KENT MEKÂNLARI

Kent mekânları, yaşayan bir organizma olarak düşünülen ve kentin bütününü kapsayan bir ilişkiler sistemi olarak tanımlanabilecek kent dokusu içinde yer alırlar.[619] Kentli yurttaşların gündelik yaşamlarını sürdürmelerine aracılık eden, kentin ve kentliliğin inşasında aracı rol üstlenen kent mekânları, sadece işlevsel yanları ile değil, taşıdıkları simgesel kodlar ile de kentin yaşanması, yeniden üretimi ve dönüşümünde merkezi rol oynarlar. Kentin gündelik yaşam kültürünün ortasında yer alan, modernleşme ile birlikte önem ve temsiliyet dereceleri iyiden iyiye artmış, kent yaşamının ayrılmaz bir parçası ve modern kentliliğin sembolik bir göstergesi hâline gelmiş olan kent mekânları

[619] Can, *Antik Kent ile Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği*, s.13.

tabiri ile akla ilk olarak kentin kültürel yüzeyini oluşturan mekânlar olan restoranlar, kafeler, sinemalar, tiyatrolar, müze ve sergi salonları, kütüphaneler, oteller, AVM'ler, birahaneler, kahvehaneler, eğlence yerleri, parklar, pastaneler gibi kentin gündelik yaşam kültürü üzerinde söz sahibi olan mekânlar gelmektedir. Kentin politik ve iktisadi coğrafyasının dışında yer alan bu minör oluşumlar; yeme-içme, vakit geçirme, eğlenme, gösteri, moda, yürüme, bakma, kendini salıverme, özgürlük, boşalma, kaçış, spontanelik, ruhsal arınma gibi yaşamsal durumlara ve aktivitelere karşılık gelirler.

Kent mekânları, homojenlik sunmayan mekânlar olup her biri işlevleri, iç mekân kurguları, mekânsal iklimleri, sosyo-ekonomik düzeyleri, entelektüel havaları itibarıyla farklılık arz ederler. Genelde yaşamsal faaliyetlerin sürdürülmesi sırasında kendiliğinden ortaya çıkan kent mekânları, insanları bir kolektivite oluşturmaya çağırır ve kenti, anlam ve sembollerle bezeli bir mekân kılmaya çalışırlar. Kentli yurttaşların yaşamında, onların aidiyet hissettikleri, bağlandıkları mekânlar önemli yer tutar ve bu mekânlar vasıtası ile yurttaşlar, hayata tutunur, kimlik ve özdeşlik ilişkisi kurarlar; kimi zaman zevk almak, eğlenmek için kimi zaman ise yaşamsal zorluklardan kaçmak için bu mekânlarda vakit geçirirler.

Müdavimlerine kentteki özgürlüğü, serbestiyi, başına buyruk hareket etme keyfiyetini sunan kent mekânları; kendi hâlinde, özgür ve spontane duruşları ile resmi tonlardan ve katı disipliner tutumlara bağlılıktan izole bir yapıdadırlar. Bu mekânlarda insanların daha rahat giysilerle dolaşmaları ve resmiliği çağrıştıran disiplinli tavırlardan uzak durmaları, bu mekânları bir nevi birer özgürlük adasına, kentin her türlü zorlama ve baskılarına karşı sığınılabilecek bir limana dönüştürmüştür.

Daha öncesinde evin, özel alanın, cemaatin insana sunduğu aidiyet, güven, tutunma gibi hisleri modernleşme ile birlikte bu mekânlar sunmaya başlamış olduğundan ötürü geniş yığınlar, zamanlarının büyük kısmını buralarda geçirmekte, gündelik yaşamlarını bu mekânların sundukları kültürel ürünleri tüketmekle sürdürmektedirler. Bu noktada etkileşim karşılıklı bir hâl almakta, mekânlar da müdavimlerine belli bir davranma ve faaliyette bulunma üslubu kazandırmakta, sosyal deneyimlere ve kimlik inşalarına imza atmaktadırlar. Sonuç olarak kent mekânları, günümüzde insanların, gözetlenmekten ve denetlenmekten kaçarak görece özgürleştikleri; korunma, kabul

edilme, içeri alınma, benimsenme, tanınma, kucak açılma gibi ihtiyaçlarının ve ontolojik eğilimlerinin bir anlamda karşılandığı, karşılık bulduğu mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.[620]

4.2. KEMANCI ROCK BAR

Türkiye'nin küreselleşme süreci birçok kurum, topluluk, sektör ya da gelişme üzerinden okunabilmektedir. Kemancı adlı mekânın uzun yıllara yayılan dönüşümü de gerek kronolojik gerek sosyolojik açıdan Türkiye'nin küreselleşme süreciyle büyük ölçüde benzer bir seyir izlemiştir. Galata Köprüsü'nün altındaki döneminde dışa kapalı, oryantalist ögeler barındıran, yerel bir yapı arz eden Kemancı, rock kültürünün yükselişiyle birlikte bambaşka bir görünüme bürünüp modern görünümlü bir rock bara evrilmiş, küreselleşmenin kültürel boyutunun incelenebilmesi açısından cazip bir örnek olarak ortaya çıkmıştır.

4.2.1. Köprüaltı Kemancı

Bu bölümde Kemancı'nın Galata Köprüsü altında faaliyetini sürdürdüğü 1986-1991 yılları arasındaki dönem incelenmiştir.

4.2.1.1. Galata Köprüsünün Altı

İstanbul'un sembol yapılarından biri olan Galata Köprüsü, Yeni İstanbul'u (Beyoğlu) ve Eski İstanbul'u (Suriçi) birbirine bağladığı için iki kültürü birleştiren köprü simgeselliğini taşımış, bu özelliğiyle romanlara dahi konu olmuştur. Kemancı'nın ilk dönemine ev sahipliği yapan köprü ise 1912 yılından, yangın geçirdiği 16 Mayıs 1992 tarihine kadar kullanılan ve günümüzde Eski Galata Köprüsü olarak anılan 4. Galata Köprüsü'dür.[621] Köprünün altında yer alan ve genelde kahvehaneler, balık lokantaları, meyhaneler, çay ocaklarından oluşan mekânlar, yıllarca toplumun farklı kesimlerinden insanların uğrak noktası olmuş, kozmopolit bir yapı arz etmiştir.[622]

---

[620] Ömer Aytaç, "Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası", **Kent Sosyolojisi**, Köksal Alver (Ed.), 1. Basım, Ankara: Hece Yayınları, 2012, s.503-525.
[621] www.galatakoprusu.org.tr/koprunun-tarihcesi (Erişim: 12.05.2018).
[622] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları,* s.130.

Fotoğraf 1: 1965'te Galata Köprüsü'nün altı (Ara Güler)
Kaynak: twitter.com/HalicPostasi (Erişim: 12.05.2018)

Fotoğraf 2: 1920'de Galata Köprüsü'nün altı
Kaynak: hayalleme.com (Erişim: 12.05.2018)

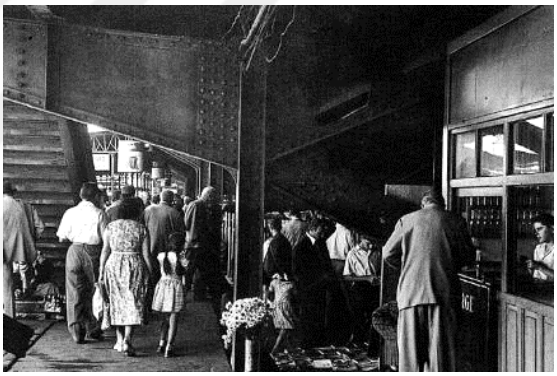

Fotoğraf 3: 1955'te Galata Köprüsü'nün altı (Ara Güler)
Kaynak: Natali Avazyan Arşivi (Erişim: 12.05.2018)

Köprüaltı, Kemancı açılmadan önceki dönemde emeklilerin, Babıali'den gelen basın çalışanlarının, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin, turistlerin, şair ve yazarların, gazetecilerin, Eminönü ve Karaköy esnaflarının, özetle toplumun tüm kesimlerinden gelen insanların vakit geçirdikleri bir merkez konumundadır. Kemancı'nın Köprüaltı dönemindeki ortaklarından Zeki Ateş'in, 1993'te Rock Kazanı dergisine verdiği röportajda kendisinin de Kemancı döneminden önce sıklıkla Köprüaltı'na geldiğini, hatta haftanın yedi gününü orada geçirdiği dönemlerin de olduğunu belirtmesi[623], insanların Köprüaltı ortamına verdikleri değeri göstermesi açısından önemlidir.

[623] **Rock Kazanı**, Sayı: 12, İstanbul, 1993, s.12.

Fotoğraf 4: 1980'lerde Galata Köprüsü'nün altı
(Galata Köprüsü'nde Bir Gün Belgeseli, Zafer Doğan)
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli
(Erişim: 20.10.2017)

Fotoğraf 5: 1980'lerde Galata Köprüsü'nün altı
(Galata Köprüsü'nde Bir Gün Belgeseli, Zafer Doğan)
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli
(Erişim: 20.10.2017)

4.2.1.2. Rock Öncesi Dönem

Köprü'nün Perşembe Pazarı'na yakın olan Kuzeybatı yönünde yer alan Kemancı'nın, İlyas Güray ve Zeki Ateş ortaklığında popülerleşmesinden önceki dönem, 1980 yılındaki darbenin etkilerinin hâlâ yoğun şekilde hissedildiği bir dönemdir. 2006 yılında çekilen ve o dönemde İZ TV'de yayınlanan *Köprüaltı Sokağı: Kemancı* isimli belgeselde Ali Akay, Kanat Atkaya, Bülent Karaköse gibi isimler darbenin gençlik üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yaparak, darbe nedeniyle insanların sokaktan çekilip kendilerini edebiyata ve müziğe verdiklerini, zira başka nefes alabilecekleri bir yer kalmadığını, evlerinde ve toplum içinde rahat olamayan gençlerin, sığınacakları birtakım hobiler ve göz önünde olmayan mekânlar aradıklarını belirtmişlerdir.[624]

Yapılan araştırmalar ve görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde Kemancı'nın, henüz bu adını almadan önce, daha çok özgün müzik çalan; ağırlıkla Zülfü Livaneli, Ahmet Kaya, Fikret Kızılok, Cem Karaca, Moğollar, Erkin Koray gibi halk tarafından rağbet edilen müzisyen ve grupların seslerinin duyulduğu; ağırlıklı olarak sol görüşe eğilimi olan insanların geldiği; rockçıların uğramadığı[625], tavla ve iskambil gibi oyunlar oynanan, kahvehane görünümünde bir mekân olduğu[626], üzerinde hemfikir olunan bir tasvir olarak ortaya çıkmıştır. Beşer, ayrıca bu noktada mekâna sadece sol

[624] **Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli**, 2006, www.youtube.com/watch?v=weWXnFxNfnU, (Erişim: 20.10.2017).
[625] Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli.
[626] Bülent Karaköse, -Karikatürist, yazar- "Kemancı'nın Dönüşümü ve Beyoğlu'na Etkisi" konulu görüşme, İstanbul: 09.05.2018.

görüşe mensup kişilerin değil, özellikle Fatih bölgesinden, solla pek problemi bulunmayan ama dini hüviyetlere sahip olan kişilerin de geldiği detayını aktarmıştır.[627]

4.2.1.3. Rock Bara Dönüşüm

Zeki Ateş ve mekânın müdavimi birkaç arkadaşının bir araya gelerek bir fikir teatisi neticesinde mekâna Kemancı ismini koymalarıyla birlikte bir devir resmi olarak açılmıştır. Kemancı'nın, özgün müzik çalan, masa oyunları oynanan bir kahvehaneden, rock müzik dinlenen ve içinde rockçıların kafa sallayarak (headbang) eğlendikleri bir mekâna dönüşmesi konusunda birçok tetikleyici faktörün öne çıkarıldığı görülmektedir.

Karaköse, Kemancı'nın alkol satan bir yere dönüşmesinde, kendisiyle arkadaşları ve sonrasında mekândaki birçok kişinin, çay ve kahve gibi her yerde kolaylıkla bulunan içecekler satılan bu mekânda gizli gizli alkol tüketmeye başlamaları sonucunda mekân sahiplerinin bunu fark etmelerine ve alkolü kendilerinin satma kararı almalarına dikkat çekmiştir.[628] Elçioğlu ise o dönemlerde Gülhane Parkı gibi yerlerde gündüz saatlerinde düzenlenen tek tük rock konserlerinin sonrasında çevrede Galata Köprüsü haricinde rock dinleyicilerinin vakit geçirebilecekleri bir yer olmadığını, rockçıların Köprüaltı'nda öbekleşmeye başlamalarıyla birlikte bu durumun Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan bir haber ile basında yer aldığını ve bu nedenle de daha çok insanın buraya geldiğini ifade etmiştir.[629]

Ağırlıklı olarak vurgulanan bir başka faktör ise mekânın rock dinleyen kısıtlı sayıdaki müdavimlerinin mekâna rock kasetleri getirip mekân sahiplerinden rica ederek rock müzik çaldırmalarıdır. Led Zeppelin, Metallica, Deep Purple gibi grupların sert müziklerinin Kemancı'da duyulur olmasıyla birlikte rock müzik dinleyicileri de bu mekâna akın etmeye başlamıştır. Başlarda bu müzik, diğer müdavimlerce önyargıyla karşılanmış olsa da kısa zamanda benimsenmiştir. Bu durumu Tekil, o dönemde mekânın müzikle alakaları olmayan dört garsonunun zamanla Metallica şarkılarını mırıldanarak servis yapar hâle geldikleri örneğiyle desteklemiştir.[630]

---

[627] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[628] Karaköse, *Kişisel Görüşme*.
[629] Elçioğlu.
[630] Tekil.

Fotoğraf 6: Köprüaltı Kemancı
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli (Erişim: 20.10.2017)

4.2.1.4. Kemancı'nın Tercih Edilme Sebepleri

Kemancı'da rock müzik çalmaya başlaması, keskin bir değişimi beraberinde getirmemiş, eskiden çalınan müzikler de uzun süre boyunca çalmaya devam etmiş ve sürekli bir hoşgörü ortamı sağlanmıştır. Mekânın karma insan yapısının korunmasında bu durumun büyük katkısı olmuştur. Ancak dışarıda rockçılara o dönemde pek olumlu gözle bakılmaması ve çevre mekânlarda hoş karşılanmamaları doğal olarak rockçıları buraya çekmiş, böylelikle mekânda ağırlıklı konumda rockçılar yer almıştır.

Elçioğlu, kendisinin o dönemde ilk başlarda köprünün Boğaz'a bakan tarafındaki mekânlara gittiğini, ancak devrimci grupların, imajına ve görünüşüne yönelik önyargı ve tepkileri nedeniyle önce Perşembe Pazarı tarafına yani Kemancı'ya geçiş yaptığını belirterek rockçıların burayı bir nevi sığınak olarak gördüklerini ve mekânda kalabalıklaştıklarını doğrulamıştır.[631]

Kemancı'nın, Köprüaltı'nın özellikle Boğaz'a bakan tarafındaki restoran ve lokanta tarzı birçok mekâna nazaran çok daha ucuz bir yer olması da burayı cazip kılan faktörler arasında sayılmaktadır. Erol da bu bağlamda Kemancı'nın, tamamen müdavimlerinin yönlendirmeleriyle şekillenmiş bir mekân olması açısından büyük bir öneme sahip olduğuna dikkat çekmiştir.[632]

[631] Elçioğlu.
[632] Erol, s.122.

4.2.1.5. Kemancı'da Altkültür Oluşumu

Rock kültürünün bir altkültür olarak addedilmesine ilişkin önceki bölümlerde derlenen görüşlerde, bu altkültürlerin belli bölgelerde oluşan öbekleşmeler ile birlikte ele alındığı görülmüştü. Köprüaltı Kemancı dönemi bu tartışmalarda sıkça atıf yapılan bir dönemi ifade etmektedir. Birçoklarına göre ise rock kültürünün bugünlere gelmesini sağlayan en önemli tetikleyici unsurdur.

O dönemi bugünden okuyan müdavimler, Kemancı'nın o günlerdeki ortamını bir altkültür oluşumu olarak nitelendirmişlerdir. Söz konusu belgeselde şair Küçük İskender, bir altkültürün oluşabilmesi için insanın üstkültür ile arasında bir dargınlığın olması ve muhalif tarafının gelişmiş olması gerektiğini, Kemancı'nın da bu noktada üstkültürle çatışan gençlerin ya da hayatta birtakım sıkıntıları olan insanların bir araya gelip bir nevi terapi gördükleri, başlarında bir hoca veya lider olmadan vakit geçirdikleri, gerektiği zaman bazen doktor bazen hasta olarak dayanışma içine girdikleri bir mekân olarak öne çıktığını ifade etmiştir. Belgeselde Karaköse'nin "Biz bu toplumla uzlaşamadık" şeklindeki ifadesi de benzer niteliktedir. Mekânın müdavimlerinden olan gazeteci Savaş Ay ise oradaki gençliğin düzene karşı çıkan, itiraz eden, nedenini soran, hayır diyebilen bir yapıda olduğunu belirterek bir manada, bir fikir birliği olmasa da tavır birliğinin söz konusu olduğu yönünde konuşmuştur.[633]

Elde edilen bulgular, bu muhalif tavrın, etken ve baskın bir karaktere sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Örneğin Karaköse, yapılan görüşmede, kendi de dahil olmak üzere oradaki gençlerin dışa dönük isyanlarda bulunmak yerine daha ziyade kendileriyle mücadele ettiklerini ve varoluşsal sıkıntılara sahip olduklarını belirterek bir anlamda bir karşı kültürden ziyade altkültür olgusunun geçerlilik sağladığını doğrulamıştır. Yine kendisinin, mekânda sayıları fazla olan rockçı, metalci ya da punkçılardan biri olmadığını söylemesi, ortamda tek tip bir insan profilinin olmadığını göstermektedir.[634]

Fotoğraf 7'deki iki gencin, çevreleriyle olan ilişkilerini o an için tamamen koparark, kimseye karışmadan ve müdahale etmeden "headbang" yapmaları, Kemancı

[633] Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli.
[634] Karaköse, *Kişisel Görüşme*.

gençliğinin isyankâr tavrının düzeni değiştirmeye dair bir aktiflikten uzak olduğunu, sadece kendi başlarına ve dışarıdan bir müdahaleye uğramadan yaşamak istediklerini kanıtlar niteliktedir.

Fotoğraf 7: Köprüaltı Kemancı
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli (Erişim: 20.10.2017)

4.2.1.6. Mekânın Fiziksel Yapısı ve Konumu

Kemancı, fiziksel yapısı bağlamında da oldukça özgün bir mekândır. Kutlukan, Kemancı'nın daha önceki işlerinden kalan ve duvarları kilimlerle donatılmış oryantal bir dekorasyona sahip olduğunu, rock bara evrilme sürecinde üslup olarak değil işlev olarak değiştiğini, "Oryantalliğin içinde Batının özürlü evlatları" olarak tanımladığı gençlerin bira içip kafa salladıkları bir mekân olduğunu dile getirmiştir.[635]

Köprüaltı Kemancı'nın ilk günlerinden beri müdavimi olan karikatürist ve ressam Bülent Karaköse'nin, mekânın atmosferini başarıyla resmettiği çalışması *Kemancı'da Bir Gece* adlı resim (Fotoğraf 8), mekânın fiziksel ve sosyolojik yapısı konusunda en büyük referanslardan birini teşkil etmektedir. Karaköse, bu çalışmasında uzun zamana yayılan gözlemlerini resmetmiştir. Gözüken kişilerin çoğu, mekânın müdavimleridir. Mekânın dekorasyonu da yine bire bir yansıtılmıştır. Duvarlardaki posterler ve kilimler, bira fıçılarının üzerine bakır siniler koyulmasıyla oluşan ve "piknik" denilen masalar ile çevrelerindeki hasır tabureler gibi detaylar, dönemin tanıklarının aktardığı bilgilerle örtüşmektedir.

[635] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.130.

Fotoğraf 8: "Kemancı'da Bir Gece", Bülent Karaköse çizimi.
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

Karaköse'nin, Kemancı'nın dış mekânını çizdiği karikatür de (Fotoğraf 9) söz konusu resim gibi mekândaki müzik varlığını hoparlör ve nota detayları ile yansıtmasıyla, insan tipleri arasındaki belirgin farklılıkları göstermesiyle, bira fıçılarının üzerindeki sinilerle oluşturulmuş masalarla, günümüzde bir araya gelmeleri imkânsıza yakın olan nargile-bira ikilisini aynı ortamda resmetmesiyle, söz konusu atmosferin algılanabilmesi açısından doyurucu bir kaynak olarak tarihteki yerini almıştır. Köprüaltı Kemancı'nın popülerleşmesindeki önemli faktörlerden biri de Galata Köprüsü'nün konumudur. İstanbul'un, çeperlerine doğru henüz günümüzdeki kadar genişlemediği o dönemde hayatın daha çok Eski İstanbul civarında yaşandığı bir gerçektir. Rock gençliği Kadıköy, Bakırköy, Avcılar gibi bölgelerde küçük öbekler ile varlığını sürdürse de Köprüaltı Kemancı, konumu itibarıyla en çok ilgi gören yer olmuştur. Bakırköy, Fatih, Beyoğlu, Beşiktaş, Kadıköy, Üsküdar gibi ilçelerin ortasında sayılabilecek bir yerde olan Kemancı'ya insanlar rahatça ulaşabilmiştir. Ulaşım imkânlarının o dönemde kısıtlı oluşu düşünüldüğünde, bu kolaylığın mekânın yükselişi konusunda önem teşkil ettiği görülmektedir. Yapılan görüşmelerde Köprüaltı müdavimlerinin, mekândan çıkınca zorluk çekmeden evlerine gidebildiklerini belirtmesi de konum avantajını doğrulamıştır.

Fotoğraf 9: Köprüaltı Kemancı
Kaynak: Bülent Karaköse, Küllenmiş Zamanların Ardından, 1. Basım, İstanbul: İmleç Kitap, 2009, s.60

4.2.1.7. Kemancı ve Aidiyet

Köprüaltı Kemancı konusunda mekânın müdavimlerinin en çok önem atfettiği nokta buraya duydukları aidiyettir. Müdavimler, mekânın sahipleri (Fotoğraf 10) İlyas Güray ve Zeki Ateş ile birlikte ilk günden beri çok yakın ilişkiler içerisine girmişler ve onları, garsonları ve diğer müdavimleri bir nevi aileleri olarak görmüşlerdir. Aile yaşantılarında ya da toplum içinde imajları ve tavırları nedeniyle önyargıların ve baskıların muhatabı olmak zorunda kalan gençler Kemancı'yı bir sığınak olarak kabul etmişlerdir. Burada çekince ve endişeden uzak şekilde vakit geçirmişler, kimseyi yadırgamamış ve kimse tarafından yadırganmamışlardır. Mekânın müdavimi olan kişilerle yapılan görüşmelerde üzerinde en çok durulan konu da mekânın bu özgürlükçü yapısı olmuştur. Elçioğlu, Kemancı'nın ortamının çok samimi olduğunu, mekânda şairler, yazarlar, turistler, punkçılar, balıkçılar, rockçılar dahil olmak üzere çok çeşitli insanların bulunduğunu ama kimsenin kimseyi rahatsız etmediğini belirtmiştir.[636] Karaköse ise bu konuda mekânda veresiye düzeninin olmasını örnek göstermiş ve insan ilişkilerinin ne denli önem teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Birçok mekânda görülen, müşteriye mümkün

[636] Elçioğlu.

olduğunca para harcatma çabasının Kemancı'da görülmediğini vurgulayan Karaköse, bazı zamanlarda mekân sahiplerinin kasalarını kendilerinin de dahil olduğu müşteri topluluğuna teslim edip kısa sürelerle dışarı çıkıp işlerini halledebildiklerini, parası olanın parası olmayana bira ısmarladığını ve kimsenin birasız kalmadığını, bu güven ve paylaşım duygusunun da müdavimlerin mekânla kurdukları gönül bağını güçlendirdiğini, tüm bu faktörler nedeniyle de kendisinin ve müdavim arkadaşlarının mekânı, toplumdan dışlanan kişiler olarak bir nevi oksijen tüpü saydıklarını aktarmıştır.[637]

Fotoğraf 10: "Kemancı'da Bir Gece"
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

4.2.1.8. Kemancı'nın Heterojen Müdavim Yapısı

Karaköse, Kemancı'da toplumun birçok kesiminden insan ile diyalog hâlinde olduklarını; sağcı, solcu, anarşist ya da lümpen olarak addedilen herkesle asgari seviyede bir mutabakat aradıklarını; türcülük ve ırkçılık yapmadan, kılık kıyafete karışmadan, "başka bir dünya mümkün" hayalini, bir arada yaşayabilme fikrini gerçek kılmaya gayret ettiklerini belirtmiştir.[638] Tekil ise konuyu, imajı ve tavrıyla görünüşleri kolayca ayırt edilen rockçılar açısından ele almış, o dönemde sokakta belli objelerin yardımıyla (tişört, uzun saç, takı vb.) varlıklarını fark edip selamlaştıkları insanların çoğaldığını ve bu nedenle o kişilerle bir yerlerde oturup tanışma ihtiyacı hissettiklerini, Kemancı'nın da kendilerine o sıcaklığı, kimse tarafından rahatsız edilmeme lüksünü sunduğunu belirtmiştir.[639]

[637] Karaköse, *Küllenmiş Zamanların Ardından*, s.62.
[638] Karaköse, *Kişisel Görüşme*.
[639] www.redbull.com/tr-tr/caglan-tekil-ile-melis-danismend-konustu (Erişim: 05.04.2018).

Fotoğraf 11: "Kemancı'da Bir Gece"
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

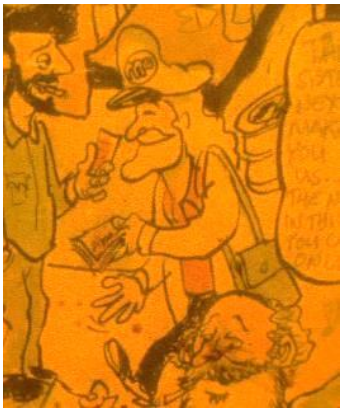

Fotoğraf 12: "Kemancı'da Bir Gece"
Kemancı'da bir Milli Piyango satıcısı
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

Karaköse, Kemancı'nın çok farklı insan tiplerini ağırladığını belirterek, 6 aylığına gemiyle dünyayı gezen ve sonra kalan sürede Kemancı'da sıkça vakit geçiren çok sayıda insan olduğunu, bu tarz insanlardan kültürlenme ve hayat tecrübesi elde etme anlamında beslendiklerini ifade etmiştir.[640] Bu detaydan hareketle Köprüaltı Kemancı'nın İstanbul ile aynı kaderi paylaştığı söylenebilir. Bir liman kenti olan İstanbul nasıl ki tarihi boyunca birçok kültür ile bu yönü nedeniyle etkileşime girdiyse ve onları özümseyip kendi kültürünü zenginleştirebildiyse, Köprüaltı Kemancı da hem kentteki konumu hem de yoğun insan akışı olan bir yerde bulunması nedeniyle birçok kültürden etkilenmiş, gerek gerçek gerekse de mecaz anlamıyla müdavimler için bir liman olabilmiştir.

Fotoğraf 13: "Kemancı'da Bir Gece", Bülent Karaköse çizimi.
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

[640] Karaköse, *Kişisel Görüşme*..

4.2.1.9. Kemancı'nın Şöhreti

Köprüaltı'nda Kemancı'nın popülerleşmesi, müşteri potansiyelleri zayıflayan diğer mekânların da yeni arayışlara girmelerine sebebiyet vermiştir. Kimi mekânlar bir yenilik üretmeden kolaya kaçmış ve köprünün altından geçen insanları kendi mekânlarını Kemancı gibi göstererek toplamaya çalışmış[641], kimi mekânlar ise görünümlerini Kemancı'ya benzeterek ilgi çekme yolunu seçmiştir. Girişimler, bu kısıtlı yöntemler ile sınırlı kalmamış, takip eden süreçte Köprüaltı'nda Gitar, Glam gibi barlar açılmıştır. 1989-1990 yıllarında Köprüaltı kitlesi tam anlamıyla popülerleşmiş, yaş ortalaması da düşmeye başlamıştır.[642] Bu dönem medya ve toplum nezdinde, gençlerin kötü yola saptıkları yönündeki fikirlerin ağırlık kazandığı zamanlara rastlamaktadır. Önceki bölümlerde sözü edilen baskı ve tacizler bu dönemde artış göstermiş, polis de Kemancı'ya ve müdavimlerine dikkat kesilmiştir. Beşer, bu konuda Kemancı'daki gençliğin toplumun kendilerine biçtiği rolü kabul etmeyen insanlardan oluştuğu için polisin de Kemancı'ya çok önem verdiğini ve gerek sivil gerekse de resmi kıyafetli memurları aracılığı ile burayı sürekli göz hapsinde tuttuğuna tanık olduğunu söylemiştir.[643] *Kemancı'da Bir Gece* resminde, kafasını mekânın kapısından içeri doğru uzatarak mekânı dikkatli gözlerle inceleyen polis detayı da (Fotoğraf-14) bu durumu doğrular niteliktedir.

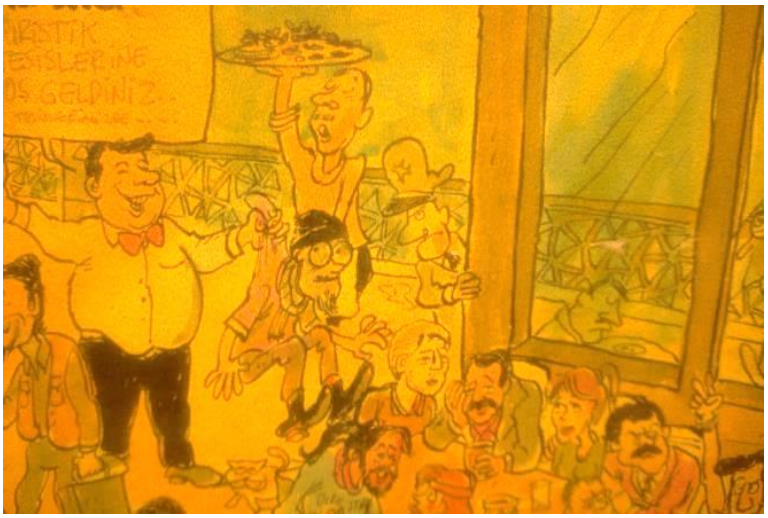

Fotoğraf 14: "Kemancı'da Bir Gece", Bülent Karaköse çizimi.
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

[641] Tekil.
[642] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.130.
[643] Beşer, *Kişisel Görüşme*.

Yapılan görüşmelerde, bu dönemdeki önyargılı yaklaşımlar nedeniyle, mekânın birçok müdavimi sokakta ve mahallelerinde birçok fiziki ve sözlü müdahaleye maruz kaldıklarını aktarmıştır. Bu insanların bir anlamda kollayıcılığını yapan ve onları topluma tanıtma misyonunu üstlenen isim ise mizah dergisi Gırgır'ın çizerlerinden Abdülkadir Elçioğlu olmuştur. Elçioğlu, Grup Perişan adlı köşesinde üç rockçı gencin hikâyelerini anlatmış ve rock kültürü hakkında bilgiler vermiştir.

4.2.1.10. Köprüaltı Döneminin Sonu

16 Mayıs 1992 tarihine gelindiğinde, 5. Galata Köprüsü'nün açılmasına kısa bir süre kala mevcut Galata Köprüsü bir yangın geçirerek büyük hasar görmüş ve kullanılamaz hâle gelmiştir. Kemancı'nın ilk devri de bu olayla birlikte kapanmıştır. Söz konusu belgeselde köprünün yanması ve Kemancı'nın kapanması ile ilgili görüş belirten kişiler o günlerde yaşadıklarını anlatırken duygulanmışlar, Kemancı'nın gönüllerindeki yerini gayri ihtiyarî ortaya koymuşlardır. Kimi, sevdiği biri ölmüş gibi hissettiğini; kimi, öksüz kalmış gibi hissettiğini; kimi de iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu o dönemde kimseyle haberleşmeden insanlarla buluşma imkânı yaratan bir yeri kaybettikleri için çok üzgün olduğunu belirtmiştir.

Fotoğraf 15: "Kemancı'da Bir Gece"
Kaynak: Can Bulubay Arşivi

Fotoğraf 16: Köprüaltı Kemancı
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Bauman'ın mekân algısı konusundaki cümleleri, müdavimlerin Kemancı'ya atfettiği değerin anlaşılabilmesi açısından önemlidir:

> *"Yakın; el altında, alışılageldik, aşina olduğumuz, açık ve net şekilde bildik olan şeydir. Her gün görülen, rastlanan, uğraşılan ya da etkileşime girilen, alışkanlık haline gelmiş ve her gün yürüttüğümüz faaliyetlerle iç içe geçmiş kimse*

ya da şeydir. 'Yakın' insanın evde hissedilebildiği yerdir; olmaz ya, olsa bile, kişinin, içinde kendini nadiren yitirdiği, nasıl konuşup nasıl davranacağını nadiren bilemediği bir mekândır. 'Uzak' ise kişinin ancak zaman zaman girebildiği ya da hiç giremediği, içinde kişinin öngöremediği ya da kavrayamadığı şeylerin meydana geldiği ve o zaman da nasıl tepki vereceğini bilemediği bir mekândır: Kişinin, hakkında çok az şey bildiği, fazla bir şey bekleyemeyeceği ve özen gösterme yükümlülüğü hissetmeyeceği şeyleri barındıran bir mekândır. İnsanın kendini 'uzak' bir mekânda bulması cesaret kırıcı bir deneyimdir; 'uzaklara' açılmak demek, idrak sınırlarını aşmak, yersiz ve dayanaksız kalmak, sıkıntıya ve korkulan kötülüklere davetiye çıkarmak demektir. Tüm bu özelliklerinden dolayı 'uzak-yakın' zıtlığının hayati bir boyutu daha vardır: Belirlilik ve belirsizlik, kendine güven ve tereddüt arasında bir boyuttur bu. 'Uzakta' olmak sıkıntı içinde olmak demektir; ve bu yüzden akıl, hile, beceri ya da cesaret ister; başka yerde ihtiyaç duyulmayan yabancı kuralları bilmeyi, riskli denemeler ve çoğu pahalıya patlayan hatalar yoluyla bunları öğrenmeyi gerektirir. Oysa, 'yakın'lık fikri bir sorunsuzluk timsalidir; acı çekmeden edinilmiş alışkanlıklar işbaşındadır, ve alışkanlık olduklarından, ağırlıklarını hissettirmez, çaba istemez ve endişe yüklü tereddütlere mahal vermezler. 'Yerel cemaat' olarak bilinegelen şeyi var eden, 'burası' ve 'orası'; 'yakın' ve 'uzak' arasındaki bu zıtlıktır."[644]

Fotoğraf 17: Köprüaltı Kemancı
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Fotoğraf 18: Köprüaltı Kemancı
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

[644] Bauman, s.20-21.

Murat Gülbetekin'in mekân kimliği ve mekân aidiyeti konusunda söyledikleri de Kemancı ve müdavimleri ekseninde okunabilir:

> *"Toplum, tüm ekonomik ve sosyal ilişkilerini bu mekânda gerçekleştirecek, mekânın onların önüne çıkardığı sorunlar veya imkânlar ile hep birlikte karşı karşıya kalacak, bunları bazen çözerek mutlulukları bazen de bunları çözemeyerek ortak acıları paylaşacaktır. Bu ortak mutluluk ya da acılar, kolektif bir kimliğin oluşmasında birleştirici, bir araya getirici bir rol üstlenerek ve bu ortaklığı paylaşanları 'biz' yaparak diğerlerinden ayıracaktır. Ortak kültürel bellek ya da toplumsal hafıza aslında bu kolektif kimliğin hatıraları ile dolu olacaktır. Bu manada mekân, kolektif bir kimliğin oluşmasında ve bunun üzerinde aidiyetlerin gelişmesinde temel zemin görevi üstlenmektedir."*[645]

Köprüaltı Kemancı'nın varlığını sürdürdüğü 1980'lerin ortasından 1992'ye uzanan dönemde belli noktalardaki bazı mekânlar da direkt rockçıları olmasa da Kemancı müdavimleriyle benzer hayat görüşüne sahip insanları ağırlamış ve popülerleşmişlerdir. Bunlar içinde belki de en önemlisi Rumeli Hisarı'nda yer alan ve sonradan *Tabutta Rövaşata* adlı filme de ev sahipliği yapmış olan Ali Baba Çay Bahçesi'dir. Bu mekândan karikatüristler, ressamlar, şairler, yazarlar, tiyatrocular, sinemacılar, müzisyenler başta olmak üzere hayatı uçlarda yaşayan birçok insan gelip geçmiştir. Mekânın, Hisar'ın hemen üzerindeki Boğaziçi Üniversitesi'ne çok yakın oluşu, öğrencilerin de burada yoğun olarak vakit geçirmesini ve çeşitliliğin artmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Ortaköy'de belli öbekleşmeler olmuş, Beşiktaş'ta Çello isimli mekân da yoğun ilgi görmüştür.[646] Bakırköy'deki Eloy Cafe de siyaha boyanmış duvarları, tavana asılı balıkçı ağları ve gürültülü müzikleri ile Köprüaltı Kemancı'nın muadili denebilecek, çok küçük bir yer olmasına karşın rock dünyasından birçok figürü ve dinleyiciyi ağırlayan bir mekân olarak popüler olmuştur.[647]

4.2.2. Taksim Kemancı

Bu bölümde öncelikle Beyoğlu'nun, Galata Köprüsü'nün yandığı dönemdeki vaziyetine değinilmiş, devamında Kemancı'nın ikinci ve üçüncü mekânının fiziksel ve

[645] Murat Gülbetekin, **Mekânın Hafızası**, Ankara: Hitabevi Yayınları, 2017, s.84.
[646] Osman Cavcı, **Köpek Öldüren**, 1. Basım, İstanbul: Gendaş Yayınları, 2001, s.23, 41, 42, 136.
[647] Murat Beşer, **Yoldan Çıkmış Simalar**, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.159.

sosyolojik yapıları, mekânın varlığını sürdürdüğü 20 yıllık döneme ışık tutularak yansıtılmıştır.

4.2.2.1. Geçiş Dönemi

Galata Köprüsü'nün yandığı ve Köprüaltı Kemancı'nın tarihe karıştığı dönem, giderek kitleselleşen ve kabına sığamamaya başlayan rock gençliğinin yavaş da olsa Beyoğlu tarafına geçmeye başladığı dönemdir. Bu noktada, 1994-2001 yılları arasında Beyoğlu'nda çeşitli rock barlar işletmiş olan Murat Hancıoğlu, 1993-1994 yıllarında Beyoğlu'nun çehresinin değişmekte olduğu ve sokaklarda binlerce rockçı gencin görüldüğü bilgisini aktarmıştır.[648]

Kemancı'nın sahipleri, kendilerini bu akışın dışında tutmamış ve yangından kısa süre sonra Taksim Sıraselviler Caddesi'nde, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu'nun altında ikinci Kemancı'yı açmışlardır. Bu Kemancı da tıpkı eski Kemancı gibi müşterilerine yeterli hijyeni sunmayan, yine fıçılar üstündeki sinilerle oluşturulan masalar ve duvarlarda kilimlerin olduğu bir mekândır. İkinci Kemancı, üçüncü Kemancı açıldıktan sonra da bir süre hizmet vermeye devam etmiş ve "Eski Kemancı" ya da "Leş Kemancı" olarak anılmış, metalcilerin en çok vakit geçirdikleri yerlerden biri olmuştur. Girişine asılan "Köprüaltı Çocukları" yazısı ise mekânın eski ruhunu koruduğuna dair bir mesaj niteliği taşımıştır.[649]

4.2.2.2. Üçüncü Kemancı

Mekân sahibi Ateş, bir röportajında artık mevcut mekânın kapasitesinin yetersiz kaldığını, çoğu zaman arkadaşlarının ve müşterilerin yer bulamadığını, yer darlığı sebebiyle bazı planlarını gerçekleştiremediklerini, mekâna gelen ve tekin gözükmeyen kişileri mekânın iç kısmı dışarıdan gözüktüğü için yer yok bahanesiyle içeri almamazlık edemediklerini, daha kolay hâkim olabilecekleri bir mekâna sahip olmak istediklerini, üstelik yeni mekânda canlı müzik ve birçok sanatsal faaliyetin de olacağını belirterek yeni Kemancı projesini tanıtmış ve değişimin sebeplerini anlatmıştır.[650]

---

[648] Murat Hancıoğlu, -Eski rock bar işletmecisi- "Rock Barların Beyoğlu'ndaki Tarihi" konulu görüşme, İstanbul: 23.04.2018.
[649] Kutlukan, *Megapollerin Özürlü Çocukları*, s.131.
[650] **Rock Kazanı**, Sayı: 12, İstanbul, 1993, s.12.

Fotoğraf 19: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli (Erişim: 20.10.2017)

4.2.2.3. Mekânın Konumu ve Fiziksel Yapısı

İkinci Kemancı'nın açılmasından yaklaşık 1 yıl kadar sonra Üçüncü Kemancı, yine Sıraselviler Caddesi'nde, ancak bu kez meydana daha yakın bir noktada, bugünkü Belçika Konsolosluğu'nun yanındaki binada, Taksim Sanat Evi'nin altında açılmıştır. 300 m²'lik geniş bir alana sahip olan mekân (Fotoğraf 20) bu kez sıfırdan dizayn edilmiş, tasarımı mimar Hüseyin Çelebi tarafından yapılmış[651], çağa ayak uyduran, modern bir yapıda olması amaçlanmıştır. Bu değişimde, üçüncü bölümde müzisyenler özelinde sözü edilen daha çok para kazanma arzusunun da önemli bir motivasyon olduğunu söylemek mümkündür.

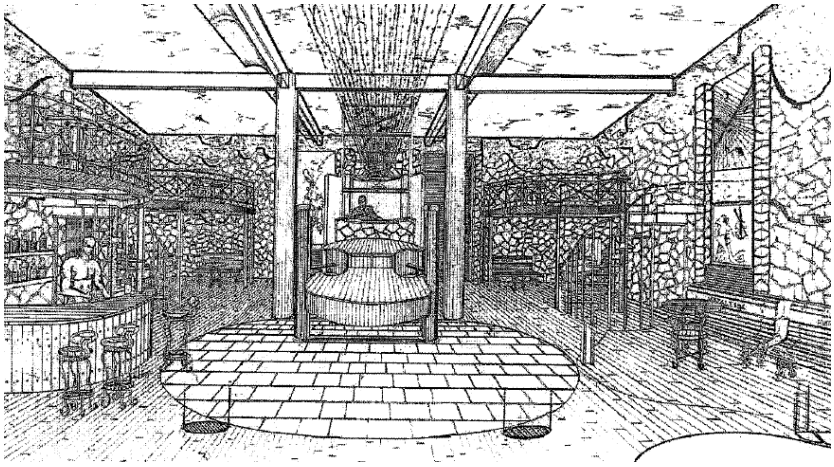

Fotoğraf 20: Kemancı Rock Bar iç mekân (Hüseyin Çelebi'nin el çizimi)
Kaynak: Feyza Ceylan, "Eğlence Kavramının İstanbul'da Geçirdiği Değişim Süreci ve Mekâna Etkisi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.70.

Yeni Kemancı, o dönemde tek tük rock barların varlığına karşın, evrensel standartları karşılayabilen yegâne mekân olmuştur. Görüşme yapılan kişiler tarafından

[651] **Rock Kazanı**, Sayı: 12, İstanbul, 1993, s.12

ünyadaki muadillerinden eksik bir yanı olmadığı söylenen Kemancı, son teknoloji ses sistemi, canlı müzik performanslarına olanak tanıması, geleneksel motiflerden uzak dekorasyonu ile bu imkânlara alışık olmayan dinleyici kitlesini cezbetmiştir.

Fotoğraf 21: Kemancı Rock Bar
Kaynak:allaboutistanbul.tripod.com/image/rest/kem2.jpg

Fotoğraf 22: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli (Erişim: 15.04.2018)

4.2.2.4. Yeni Düzen ve Müdavim Kitlesinin Değişimi

Değişim, sadece fiziksel özelliklerle sınırlı kalmamış; bugün hâlâ özlemle anılan Köprüaltı ruhu da büyük oranda kaybolmuştur. Eski alışkanlıklar ve rutinler yerini bazı kurallara bırakmıştır. Köprüaltı Kemancı ve ikinci Kemancı, müşterilerine neredeyse hepsinin şikâyetçi olduğu, ancak yine de yemekten vazgeçmedikleri ağır bir patates kızartması sunan; midye dolma satıcılarının mekânda oturanlara satış yapabildiği (Fotoğraf 9); milli piyango satıcılarının masalar arasında dolaşabildiği (Fotoğraf 12) bir mekân iken yeni Kemancı'da bu tarz spontane ve izinsiz durumların cereyan etmesi olanak dışıdır. Kemancı, artık müşterilerine bira gibi en klasik içeceklerle değil, çeşitlilik sunan barıyla (Fotoğraf 22) hizmet vermektedir. Savaş Ay, bu durum hakkında Kemancı belgeselinde yeni düzenin, eskiden bütün günü bir adet bira ve bir tabak patates kızartması ile geçiren müşteri profiliyle yürümesinin çok zor olduğu, müşterilerin minimum düzeydeki harcamaları ile Kemancı'ya yapılan yatırımın karşılanamayacağı yorumunu yapmış, bu durumun da müşteri profilinin değişmesine neden olduğunu belirtmiş ve Ortodoks Kemancı bakışına göre bunun bir yozlaşma olduğunu öne sürmüştür.[652] Tekil ise mekân girişindeki eleme sistemine dikkat çekmiş, yeni düzende damsız almama ve

[652] Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli.

giriş parası alma gibi uygulamaların görüldüğünü, eski müdavimlerin birçoğunun içeri alınmamaya başladığını söylemiştir.[653] Müşteri profilindeki değişime dair Atkaya, Taksim'e taşınılmasının bir bedeli olduğunu ve Kemancı'nın bunu iyi yönde de kötü yönde de ödediğini belirtmiş, ayrıca Köprüaltı gençliğinin büyüdüğüne ve birçoklarının hayat gailesine girmeleri nedeniyle Kemancı gibi yerlerden ayaklarını kestiklerine dikkat çekmiştir. Aynı belgeselde Tekil, Köprüaltı'ndaki özgün müzik seven fakat rock'ın mekândaki varlığını da sorun etmeyen kanadın yeni Kemancı'ya uyum sağlayamayıp koptuğunu söylemiş ve müşteri profilindeki değişimi bir anlamda doğrulamıştır.[654]

Görüldüğü üzere küreselleşmenin çok yönlü etkileri mekânları da büyük bir değişime uğratmıştır. Rock kültürünün tüm ögeleriyle birlikte değişime uğradığı gibi mekânlar ve sahipleri de değişmiştir. Bu konuda Beşer, Kemancı'nın sahibi Zeki Ateş'in, değişen dünya ve piyasa şartlarına uyum sağlayarak küçük bir esnaf konumundan patronluğa geçiş yaptığını, bu dönüşümün de söz konusu topyekûn değişimin bir sonucu olduğunu belirtmiştir.[655] Bu dönemde vizyon sahibi mekân sahipleri değişen şartlara kolaylıkla uyum sağlamış ve piyasadaki talebe yönelik bir anlayış benimsemişlerdir.

Fotoğraf 23: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Fotoğraf 24: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

4.2.2.5. Kemancı ve Rock Müzisyenleri Arasındaki İlişki

Kemancı'nın dönüşümü, Türk rock müzisyenleri açısından yepyeni bir çağın başlamasını sağlamıştır. Mekânın sahip olduğu yüksek teknoloji ve ferah atmosfer, o döneme değin istedikleri ortamda müzik yapamayan sanatçılar için büyük bir fırsat

[653] Tekil.
[654] Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli.
[655] Beşer, *Kişisel Görüşme*.

olmuştur. Teoman, otobiyografisinde o dönemde Kemancı'nın dünya ölçeğinde ve gerçek bir rock bar olduğunu, burada kendisi ve Şebnem Ferah, Kaan Tangöze, Özlem Tekin, Aylin Aslım gibi Türk rock sanatçılarının bir nevi starlığın stajını yaptıklarını dile getirmiştir.[656] Nitekim, Kemancı belgeselinde Şebnem Ferah, Özlem Tekin, Aslı Gökyokuş gibi müzisyenler, Kemancı isminin bir efsane gibi yayıldığını ve gidenlerin gitmeyenlere burayı anlattığını, Türkiye'nin en iyi rock barı olan Kemancı'da çalmanın kendilerine koydukları bir hedef olduğunu söylemişlerdir.

Fotoğraf 25: Özlem Tekin, Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Fotoğraf 26: Teoman, Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Kemancı'nın müdavim kitlesinin değişime uğraması, eski müdavimler tarafından genelde olumsuz bir durum olarak nitelense de Kemancı, bu yeni dönemde de kendine has bir kitle oluşturmayı başarabilmiştir. Bunda kuşkusuz yeni mekânın underground olarak tabir edilen, dışa kapalı bir yapıya sahip olması önemlidir. Burada birçok insan özgürlük duygusunu tadabilmiş, şahsi hayatlarında memnun olmadıkları durumlardan ve toplum hayatından kaçabilmişlerdir. Mekân sahipleri ve çalışanları ile bu dönemde de ilişkiler tesis edilmiş ve haftanın birkaç gecesini burada geçiren büyük bir kitle oluşmuştur. Tıpkı önceki Kemancı'lar gibi bu Kemancı da iletişimin kısıtlı olduğu dönemde bir buluşma mekânı işlevi görmüştür. Birçok müdavim için burası güvenle vakit geçirdikleri bir yer olmuştur. Kemancı, açılmasının üzerinden kısa süre sonra başta oyuncular, mankenler, sanatçılar, yazarlar olmak üzere birçok ünlünün uğrak yeri olmuş ve magazin gazetecilerinin göz hapsine aldığı bir yer hâline gelmiştir. Akyıldız'a göre mekânda belirgin bir şekilde gözlemlenen yakın ilişkiler, mekânda sahne alan sanatçılar

[656] Teoman Yakupoğlu, **Fasa Fiso**, 1. Basım, İstanbul: Hep Kitap, 2018, s.112.

ve mekân sahibi Zeki Ateş arasında da kurulmuştur.[657] Bu bağın en büyük kanıtı da 13 Nisan 2013 tarihinde vefat eden Zeki Ateş anısına, Kemancı'ya yakın bir noktada bulunan Roxy'de düzenlenen "Kemancı Reunion / Zeki Ateş Anısına" isimli geceye, yolu Kemancı'dan geçmiş olan Aylin Aslım, Teoman, Şebnem Ferah, Koray Candemir, Batu Mutlugil, Aslı Gökyokuş, Pentagram, Demir Demirkan, Gür Akad, Ogün Sanlısoy, Tibet Ağırtan, Mor ve Ötesi, Whisky, Cherokee ve daha birçok müzisyen ve grubun katılmış olmasıdır.[658]

Fotoğraf 27: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Fotoğraf 28: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

4.2.2.6. Çalınan Müzikler

Kemancı, 1993 yılında Sıreselviler Caddesi'nde açıldığında, bulunduğu binanın önce en alt katını kullanmış (Alt Kemancı), kısa sonra bünyesine bir katı daha dahil etmiş (Üst Kemancı) ve uzun yıllar iki katta hizmet vermiştir. Alt katta sert müziklere yer verilirken, üst katta daha yumuşak müzikler tercih edilmiştir.[659] Erol'un aktardığına göre Eski Kemancı ve Alt Kemancı bu dönemde metalciler başta olmak üzere sert müzik sevenleri ağırlamış, Üst Kemancı ise yeni kuşak Türk rock müzisyenlerine ev sahipliği yaparak kendine has bir çizgi yaratmıştır.[660] Alt ve Üst Kemancı arasında kalan kat ise dönem dönem çeşitli konseptlerle başkaları tarafından işletilmiştir. Düğün salonu olarak işletildiği dönemde ise Alt ve Üst Kemancı'ya gelenler ile bu salona gelenlerin

[657] Akyıldız.
[658] www.cumhuriyet.com.tr/haber/sokak/257846/Hadi_gel_bulusalim_Zeki_eski_koprunun_altinda.html (Erişim: 24.04.2018).
[659] Feyza Ceylan, s.70-72.
[660] Erol, s.123.

karşılaşmalarında absürt görüntüler oluştuğu da görüşme yapılan kişiler tarafından bahsedilen hatıralardan olmuştur.

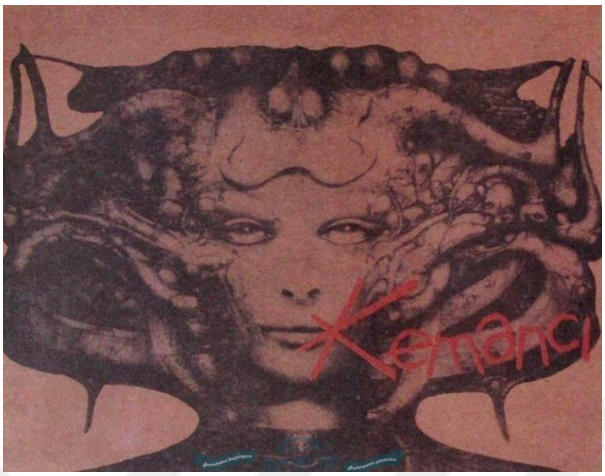

Fotoğraf 29: Kemancı Rock Bar girişi
Kaynak: Rock Dergisi, Sayı: 1, 1994.

4.2.2.7. Kemancı'nın Kimlik Değişimi ve Düşüşü

2000'li yıllara gelindiğinde Kemancı'nın artık üç katlı bir mekân olduğu görülmektedir. 2002 yılında Orta Kemancı, "2nd @ Kemancı" ismini almış ve Moğollar, Erkin Koray, Bulutsuzluk Özlemi gibi efsane isimler burada sahne almıştır.[661] 2000'li yılların başında Kemancı'nın bir gerileme devrine girdiği konusunda genel bir kanı hâkimdir. Zeki Ateş, 2012 yılında verdiği röportajda, 2000 yılından sonra müzik anlayışının ve insanların eğlence mekânlarına geliş amaçlarının değişime uğradığını ancak Kemancı'nın, mazisine ihanet etmemek için bu değişime ayak uydurmadığını dile getirmiştir. O dönemde genç neslin "eller havaya" denilen müzik türüne kaymaya başladığını belirten Ateş, Kemancı ruhunun bu değişime uzak olduğuna, ayrıca değişimin Beyoğlu'nun yapısına da sirayet ettiğine ve Kadıköy'ün artık rock barlar için Beyoğlu'na göre daha uygun bir bölge hâline geldiğine dikkat çekmiştir. Ateş'e göre artık kaliteli canlı müzikler dinlemek bir amaç olmaktan çıkmıştır ve gençler mekânlara giderken daha başka amaçları ön planda tutmaya başlamışlardır. Bu nedenle bambaşka bir ruhu temsil ettiğini söylediği Kemancı'nın bu isimle yola devam etmeyeceğini, başka isimler altında yeni projeleri olduğunu ifade etmiştir.[662] Ateş'in, Kemancı'nın ödün vermeyen bir tavır

[661] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.127.
[662] www.radikal.com.tr/hayat/butun-rockcilar-kemanci-zeki-icin-roxyde-toplaniyor-1334509 (Erişim: 23.04.2018).

izlediğini belirtmesine karşılık, bazı görüşlere göre Kemancı 2000'den sonra belli oranda bir eksen kayması yaşamıştır. Geçmiş yıllarda internet üzerindeki çeşitli mecralarda yorumlarını paylaşan Kemancı müdavimleri, mekânın kendi ruhuna aykırı olan popüler müzik türleri çalmaya başladığı ve müşteri kitlesinin yozlaştığı konusunda hemfikirdir. Tekil de bu durumu, o dönemde Kemancı'nın ne organizasyon yapılmak istenirse yapılabilen bir mekâna dönüştüğü, örneğin kendisinin orada "80'ler Pop Partisi" organizasyonunu rahatlıkla düzenleyebildiğini dile getirerek doğrulamıştır.[663] Kemancı, gerilemeye başladığı söylenen dönemde yine de birçok olumlu iş ile adından söz ettirmiştir. Örneğin, rock camiasından birçok ismin de kadrosunda bulunduğu Kemancı Zine isimli dergi bu dönemde rockseverlere sunulmuş ve büyük beğeni toplamıştır.[664]

Fotoğraf 30: Cahit Berkay ve Taner Öngür (Moğollar)
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Fotoğraf 31: Erkin Koray
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

Kemancı'nın önem kaybetmesinin birçok sebebi vardır. Popülerliğini bu mekânda kazanan ya da arttıran ve mekânı da popülerleştiren birçok ismin, albümlerini çıkardıktan sonra ülkede büyük rock festivallerinin de artmasıyla birlikte buradaki performanslarına yoğunlaşması, teknolojik imkânları Kemancı'nın sağladığı oranda sunabilen mekân sayısının artması, dinleyicilerin istedikleri müziklere teknoloji sayesinde kolaylıkla ulaşmaya başlaması gibi gelişmeler, Kemancı'nın zamana direnememesinin başlıca sebeplerindendir.

4.2.2.8. Kemancı'nın Vedası

Kemancı, 2006 yılında iflas edilmesi sonucunda kapanmış, 2007 yılında tekrar açılmıştır. Ağır aksak devam ettiği yıllardan sonra 2012'de bir kez daha kapanmıştır. Zeki

[663] Tekil.
[664] Durukan, *İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock*, s.127.

Ateş, bu kez 2013 yılının başlarında Cihangir'de Siyah isimli bir bar açmış, ancak kısa süre sonra, 13 Nisan 2013'te, yakalandığı hastalığa yenik düşerek hayatını kaybetmiştir.

20 yıla yayılan tarihiyle Kemancı Rock Bar, Türkiye ve İstanbul'un rock müzik geçmişi ve eğlence mekânlarının gelişimi açısından büyük öneme haiz olmuştur. Birçok müdavime, müzisyene, müzik yazarına, sosyologa göre Kemancı, canlı müziğe verdiği önemle, sunduğu teknik yeterlilikle, genişliğiyle, kendinden sonra gelecek rock barlara öncülük etmiş, onlara rehber olmuştur. Ölçüleri belirleyen, ilham veren lokomotif yapısı ile Kemancı, müzisyenlere sunduğu olanaklar nedeniyle Türkçe rock'ın gelişimine de önemli katkı sağlamıştır. Müzisyenler, başta Kemancı olmak üzere bu tarz yeni nesil mekânlarda çok sık bir şekilde sahne alarak ilk kez ciddi paralar kazanmaya başlamıştır. Bugün Türkçe rock müzik bahsi açıldığında ilk başta sayılan 15-20 müzisyenin hepsinin yolunun Kemancı sahnelerinden geçmiş olması, bu isimlerin Kemancı'yı hâlâ büyük bir saygı ve şükran duygusu ile anmaları, Kemancı'nın Türk rock hayatındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Fotoğraf 32: Kemancı Rock Bar
Kaynak: Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli

4.3. DİĞER POPÜLER ROCK MEKÂNLARI

Kemancı'nın modern görünümüyle yeniden var olmasını sağlayan rock müziğin popülerleşmesi durumu, İstanbul'da birçok mekânın açılmasını ve ilgi görmesini de sağlamış, Beyoğlu bu noktada öne çıkan merkez olmuştur. Kemancı'nın Beyoğlu'na çıktığı dönemde Hayal Kahvesi'nde hâlihazırda canlı müzik icrası başlamış, bunun yanı sıra Gitar, Harley gibi mekânlar da Kemancı kadar büyümemiş olsalar da o dönemde

varlıklarını sürdürmüşlerdir. Mekânlar doğal olarak tek tip değildir. Her mekânın kendine has bir fiyat politikası, kalitesi ve müşteri profili vardır. 1995 yılında yayımlanan ve bugün de çokça atıf yapılan önemli bir kaynak olan "İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış" isimli kitapta o dönemdeki rock mekânları 5 sınıfa ayrılarak ele alınmıştır: 1) En alt düzey mekânlar, 2) Orta Standart Mekânlar 3) Cafe-Bar Niteliğindeki Yerler 4) Üst Düzey (Pahalı) Mekânlar 5) Anlamsız Pahalılıktaki Yerler. 1. kategoriye Eski (Leş, İkinci) Kemancı, Gitanes, Has sick the-R, Haydar, Sirena gibi daha çok gençlerin ve alt gelir düzeyine mensup kişilerin rağbet gösterdiği mekânlar dahil edilmiştir. 2. kategoride Flatline, Alt Kemancı, Mandala, Gitar, Caravan, Sis, Cazibe, Scream; 3. kategoride Leman Kültür, Cine Cafe; 4. kategoride Üst Kemancı, Hayal Kahvesi, Roxy, Jazz Stop, Bilsak; 5. kategoride ise Rockhouse gibi mekânlar yer almıştır.[665] Söz konusu sınıflandırmadaki bazı mekânlar Ortaköy'de yer almaktadır. O dönemde Ortaköy, mekânlar için çok cazip bir bölge olmuş, kitleleri çekmiştir. Flatline, Sis, Martı gibi mekânlarda birçok grup konserler vermiştir.

Kemancı, varlığını sürdürürken, Beyoğlu'nda birçok mekân değişik dönemlerde deyim yerindeyse Kemancı'dan rol çalmış, pazardan paylarını almışlardır. Mojo, Roxy, Babylon, Peyote, Hayal Kahvesi, Jazz Stop gibi mekânlar Kemancı ile birlikte piyasadaki neredeyse tüm müzisyen ve grupları ağırlamış, bir döneme damga vurmuşlardır. Rock Dergisi'nin 1994 yılı sayılarında o dönemin popüler mekânlarının konser programlarını derleyerek meydana getirdiği listeler, o dönemde İstanbul'da rock müziğin, rock mekânlarının, rock gruplarının geldiği noktayı açıkça göstermektedir. (Fotoğraf 33, Fotoğraf 34, Fotoğraf 35)

[665] Akay ve diğerleri, s.33-36.

KİM, NEREDE ÇALIYOR?

PAZARTESİ
Adrenalin — Friday
Boumerang — Sappho
Clips — Kemancı (alt)
Heaven — Kemancı (üst)
High-Heads — Hayal Kahvesi
The End — Flatline
Volvox — Sis

SALI
Boumerang — Sappho
Cherokee — Flatline
Dolmuş Drivers — Caravan
Indians — Hayal Kahvesi
Mad Madame — Kemancı (alt)
Midas — Friday
Volvox — Sis
Yu-hu — Kemancı (üst

ÇARŞAMBA
Acil Servis — Kemancı(alt)
Bulutsuzluk Özlemi — H. Kahvesi
Cin's — Kemancı(üst)
Clips — Sis
Indians — Flatline
Misty — Sappho
Virüs — Friday
Yu-hu — Caravan

PERŞEMBE
Ares — Flatline
Blue Blues Band — Kemancı (üst)
Clips — Sis
Funk Doctors — Friday
Kaos — Caravan
Midas — Gitar
Silüet — Kemancı (alt)
Tibet ve Kırık Kalpler Bandosu — Hayal Kahvesi

CUMA
Acil Servis — Gitar
Cab Drivers — Sappho
Ekol 92 — The Club
Funk Doctors — Hayal Kahvesi
Indians — Kemancı (alt)
Larry O'Neill & The Backseat Drivers — Kemancı (üst)
M. Madame+Radio Days — Flatline
Mister No — Sis
Sally Blue — Emy
Virüs — Friday
Yu-hu — Caravan

CUMARTESİ
Acil Servis — Gitar
Bulutsuzluk Özlemi — H. Kahvesi
Cin's — Kemancı(üst)
Dolmuş Drivers — Caravan
Mad Madame + Cheese Cake — Flatline
Midas — Friday
Mister No — Sis
Mr. Cat — Emy
Volvox — Kemancı(alt)

PAZAR
Adrenalin — Friday
Blue Blues Band — Hayal Kahvesi
Boumerang — Sappho
High-Heads — Kemancı (üst)
Larry O'Neill & The Backseat Drivers — Kemancı(alt)
Mister No — Sis
Mr. Cat — Flatline
Yu-hu — Caravan

Fotoğraf 33: 1994 Nisan ayında gruplar ve çaldıkları mekânlar
Kaynak: Rock Dergisi, Sayı: 1, 1994, s.7.

PAZARTESİ
Blue Blues Band KEMANCI(alt)
Heaven KEMANCI (üst)
Kerim Çaplı Band CAZİBE
Radio Days FLATLINE
Volvox SİS

SALI
Clips KEMANCI(üst)
Kerim Çaplı Band CAZİBE
Mercury KEMANCI (alt)
Radio Days FLATLINE
Volvox SİS

ÇARŞAMBA
Blue Blues Band HAYAL KAHVESİ
Cins KEMANCI(üst)
Funky Monkey KEMANCI(alt)
Hangover CARAVAN
Radio Days FLATLINE
Volvox SİS

PERŞEMBE
B&B BARBAR
Blue Blues Band KEMANCI(üst)
Mad Madame KEMANCI(alt)
Mister No SİS
Radio Days FLATLINE
Son Perde CARAVAN

CUMA
Acil Servis GİTAR
Barfly CARAVAN
Indians KEMANCI(alt)
Kaos CAZİBE
Larry O'Neill & The Backseat Drivers KEMANCI(üst)
Mad Madame + Radio Days FLATLINE
Mister No SİS
Mr. Cat+Sally Blue EMY
The End The CLUB
Yeşilköy BARBAR

CUMARTESİ
Acil Servis GİTAR
B & B BARBAR
Bulutsuzluk Özlemi HAYAL KAHVESİ
Cins KEMANCI(üst)
Dolmuş Drivers CARAVAN
Kerim Çaplı Band CAZİBE
Mad Madame + Radio Days FLATLINE
Mister No SİS
Mr. Cat EMY
Volvox KEMANCI (alt)

PAZAR
Cartedian SAPPHO
Hi-hats KEMANCI(üst)
Jukebox CARAVAN
Larry O'Neill & The Backseat Drivers KEMANCI(alt)
Midas HAYAL KAHVESİ
Mister No SİS
The End FLATLINE

Fotoğraf 34: 1994 Mayıs ayında gruplar ve çaldıkları mekânlar
Kaynak: Rock Dergisi, Sayı: 2, 1994, s.5.

Fotoğraf 35: 1994 Nisan ayında gruplar ve çaldıkları mekânlar
Kaynak: Rock Dergisi, Sayı: 1, 1994, s.45.

4.4. DÜNDEN BUGÜNE ROCK MEKÂNLARININ DÖNÜŞÜMÜ

Kemancı'nın dönüşümü, rock mekânlarının dönüşümünün analiz edilebilmesi açısından önemli malzemeler sunan kapsamlı bir örnekse de dönüşümler sadece Kemancı ile sınırlı kalmamış, başta Beyoğlu olmak üzere birçok merkezde örnekleri görülmüştür.

Kemancı'nın Galata Köprüsü'nde olduğu dönemde İstiklâl Caddesi'nde henüz trafik akmakta ve Beyoğlu'nun ara sokakları insanların girmeye korktuğu bir yapıda idi. Öyle ki Beyoğlu'nun bu karanlık ve tehlikeli ortamı o dönemde çekilen birçok filme de konu olmuş ve sokaklar filmlere bir nevi plato hizmeti sunmuştur. O dönemde Beyoğlu'nda pavyonlar, birahaneler, meyhaneler gibi mekânlar ağırlıkta olmuştur. Pavyonlar daha ziyade ara sokaklarda iken, birahaneler daha merkezi konumlarda yer almıştır. Birahaneler, daha ucuz mekânlar olması sebebiyle bu dönemde çok yaygınlaşmıştır. Buralar, kadınların yer almadığı, hijyenik bir görüntü vermeyen, tekinsiz kişilerin sıkça görüldüğü yerlerdir.[666] Tezin önceki bölümlerinde de değinildiği üzere Beyoğlu 1990'lar ile birlikte büyük bir değişim sürecine girmiştir. Yerel yönetimin de katılımıyla birlikte birçok proje hayata geçirilmiş ve bölge canlandırılmaya çalışılmıştır. 1990'da İstiklâl Caddesi'nin trafiğe kapatılması ve bununla bağlantılı olarak da Tarlabaşı Bulvarı'nın açılmış olması, Tarlabaşı ile İstiklâl Caddesi'nin ilişkisini belli oranda kesmiştir. Bunun yanı sıra birçok sanat faaliyetinin bu bölgede hayata geçirilmesi de canlanmayı sağlayan etkenlerden olmuştur.

Kemancı'nın Beyoğlu'na taşınmasından önce rock kültürünün işaretleri Beyoğlu'nda görülmeye başlamıştır. Beşer, pavyon döneminin bitmesiyle birlikte bazı rock gruplarının pavyonlardan dönüşen mekânlarda yavaş yavaş sahne almaya başladıklarını, bu dönemin sonlanmasında yerel yönetimlerin ve polisin de rolü olduğunu ifade etmiştir. Beşer'in esas vurguladığı nokta ise bu dönüşümdeki öncelikli payın mekân sahiplerinde olmasıdır; söz konusu süreçte birçok mekân sahibi, pavyonların gözden düşmesi ve rock müzik dinlemek isteyen topluluğun büyümesi karşısında inisiyatif kullanarak mekânlarını rock bara dönüştürmüşlerdir.[667]

[666] Cavcı, s.8.
[667] Beşer, *Kişisel Görüşme*.

Mekânların rock bara dönüşmesine dair ilginç anekdotlardan bir tanesini de bizzat bir dönüşüme gayri ihtiyarî olarak yol açtığını belirten Karaköse aktarmıştır. Kemancı'nın üçüncü mekânına taşındığı bir dönemde buraya gelip kapıdan çevrildiğini ve sonrasında hemen Kemancı'nın karşı tarafında bulunan Haydar isimli bir ocakbaşına girdiğini ifade eden Karaköse, birkaç gün içinde kendi arkadaş grubunun da oraya gelmesiyle birlikte orada vakit geçirmeye başladıklarını, bir gün kendisinin duvarda asılı duran bir sazı alıp yabancı rock şarkıları (*Smoke on the Water*-Deep Purple, *Rising Sun*-The Animals, *When I Was Young*-The Animals vb.) çaldığını ve mekândaki arkadaşlarının gerek el çırparak gerekse de şarkıya katılarak ortamda rock müziği var ettiklerini belirtmiştir.[668] Bu buluşmaların rutin hâle gelmesiyle birlikte mekân sahipleri çok kısa bir süre içinde mekânı bir rock bar hâline getirmiştir. Haydar Rock Bar başka yerlere taşınmış olsa da varlığını korumuş ve bugünlere kadar ulaşmış önemli bir mekândır. Benzer bir dönüşüm hikâyesini de eski rock bar sahibi Hancıoğlu, kendi mekânı üzerinden aktarmıştır. 1994 yılında Galataray Lisesi'nin yanındaki Turnacıbaşı Caddesi'nde açtıkları mekânın önce çok temiz ve steril, şık bir dekorasyona sahip bir yer olduğunu fakat müşteri çekemediklerini belirten Hancıoğlu, daha sonra mekânı kendi elleriyle bozduklarını, yeni boyanmış duvarların üzerine çuval bezleri geçirdiklerini, buna benzer birkaç dokunuş sonrasında mekânı, sığınacak yerler arayan rockçi gençlerin liman kabul ettikleri yerlerden biri hâline getirdiklerini ve böylelikle mekânın, kapandığı 1996 yılına dek büyük bir popülerlik sağladığını söylemiştir. Hancıoğlu, bunun yanı sıra, o dönemde kendi mekânı dahil olmak üzere birçok mekânın sabahın erken saatlerinde açıldığını belirtmiştir.[669] Bu durum da rock gençliğinin o yıllarda belli toplanma alanlarına ihtiyaç duymakta olduğunu, dışarıda dolaşmanın hâlâ türlü baskılarla göğüs göğüse olmak gerektiği anlamına geldiğini göstermektedir.

Akyıldız, mekân dönüşümlerine günümüz penceresinden bakmış, bugün esnafın kendisini, kentte gittikçe yoğunlaşan Arap turist varlığına göre dönüştürdüğünü, geçmişte pavyonların rock bara dönüşmelerinin de bu durumla aynı dinamikler sonucu geliştiğini, ileride de bu tarz dönüşümlerin yaşanabileceğini dile getirmiştir.[670] Hancıoğlu da duruma benzer açıdan bakmış, mekân sahiplerinin kendi zevklerini değil, müşterinin zevkini

[668] Karaköse, Kişisel Görüşme.
[669] Hancıoğlu.
[670] Akyıldız.

umursadıklarını belirtmiş, kendilerinin de mekânlarında önce pop çaldıklarını, fakat rockçıların hem mekânda hem de çevrede ağırlık kazanmasıyla birlikte rock müziğe geçiş yaptıklarını, en sonunda metal müziğin en sert tonlarına kadar gittiklerini ifade etmiştir.[671]

Günümüze geldiğimizde, belli bir konsept belirleyen ve bunun dışına çıkmayan, çizgilerini koruyan mekânların hayli azaldığı, performans mekânları denilen mekânların revaçta olduğu görülmektedir. Bu mekânlar, çaldıkları DJ müzikleri ve sahne alan müzisyenler itibarıyla karma bir yapı arz etmektedirler. Değişik ve birbirlerine zıt tarzda müzik yapan isimler burada sahne almakta, dinleyiciler mekâna duydukları aidiyetten ziyade dinlemek istedikleri sanatçıların performansı için bu mekânlara gelmektedirler. Tekil, bu noktada Kadıköy'deki Dorock XL örneğini vermiş, rock sanatçılarının sahne aldığı bu mekânda gece belli bir saatten sonra rock'a zıtlık teşkil eden müziklerin çalındığını ve rock dinleyicisi olmayan bir kitlenin burada sadece eğlenmek ve bir piyasa ortamında bulunmak amacıyla yer aldığını dile getirmiştir.[672] Güler de Dorock XL'ın teknik açıdan çok kaliteli bir mekân olduğuna, ancak yaptıkları büyük yatırımın maddi karşılığını alma gerekliliği için belli bir konseptle sınırlı kalamayacaklarına, bu nedenle de sık sık piyasada hayran kitlesi büyük olan fakat benzer müzik çizgilerine sahip olmayan sanatçılara yer verdiklerine dikkat çekmiştir.[673]

Dorock XL tarzı büyük mekânların dışındaki daha küçük ölçekli canlı müzik mekânlarına ilişkin en çok şikâyet edilen konulardan biri ise bu mekânlarda düzenlenen konserlerde dinleyicilerin sadece bilet parası için harcama yapmak suretiyle mekânda bulunamaması, mekânın görevlileri tarafından içki vs. almaları için devamlı baskı altında tutulmalarıdır. Tekil'e göre oluşan bu kültürsüzlük hâli nedeniyle müzik artık fona atılmış, içki satabilmek için kullanılan bir araç pozisyonuna itilmiştir.[674] Durukan'a göre ise toplumda küreselleşmenin de etkisiyle bir anonimleşme ve yabancılaşma durumu söz konusu olmuş, bu nedenle mekânlarla bir aidiyet kurma ve bir topluluk oluşturma gibi konularda 20 yıl öncesi ile günümüz arasında büyük farklar oluşmuştur. Bugün hâlâ müdavimlik ilişkisini barındıran mekânlar olsa da bunlar daha çok bireysel ölçekte

[671] Hancıoğlu.
[672] Tekil.
[673] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[674] Tekil.

bağlılıklar olup topluluk duygusunun eksik olduğu bir yapıdadırlar. Artık eski tutucu dinleyici kitlesi neredeyse kalmamıştır ve bir gün pop konserine giden kişi ertesi gün rock konserine gidebilmektedir.[675] Güler de konuyu dinleyici açısından değerlendirmiş, dinleyicinin belli mekânlara aidiyet hissedip yeni mekânları tercih etmemelerinin günümüzde pek mümkün olmadığını, dinleyicinin artık istediği müziği istediği yerde dinlemek isteyen ve bunun dışındaki herhangi bir faktörü umursamayan bir düşünce yapısına sahip olduğunu ifade etmiştir.[676]

Rock mekânları yalnızca sabit mekânlardan ibaret değildir. Dönemsel olarak rock müziğe ev sahipliği yapan stadyumlar, büyük konser alanları ve festivaller de rock müzisyenleri ve dinleyicileri için tarih boyunca büyük önem arz etmiş organizasyon ve mekânlardır. Bunların en önemlisi stadyum konserleridir. Türkiye'de 1990'ların başında yapılmaya başlanan ve çok büyük ilgi gören stadyum konserleri, dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemini yitirmiş, ancak ülkemizdeki düşüş çok daha belirgin bir biçimde gerçekleşmiştir. Türkiye'deki son büyük ölçekli konser, İTÜ Ayağaza Kampüsü stadyum alanında 2013 yılında düzenlenmiş olan Roger Waters konseridir. Stadyum konserlerinin sona ermesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi, stadyumları dolduracak dünya çapındaki grupların üyelerinin yaşlanması ve yerlerini yenilerinin almamasıdır.[677] Stadyumların kullanım haklarına sahip olan spor kulüpleri de bu konserlere stadyumların büyük zarar görmeleri nedeniyle karşı çıkmaktadır. Türkiye özelindeki en güncel ve önemli sebeplerden biri de ülkenin ekonomik ve politik durumunun istikrarlı bir seyir izlemiyor olmasıdır. Bu durum nedeniyle stadyum konserlerinin maliyeti altından kolay kolay kalkılamayacak bir seviyeye gelmiş ve büyük şirketler bu organizasyonlardan uzak durmaya başlamışlardır.[678]

On binlerce kişiyi ağırlayan ve çok sayıda grubun sahne aldığı rock festivalleri ve üniversite şenliklerindeki konserler de son yıllarda ya tamamen devre dışı kalmışlardır ya da etkileri azaltılmıştır. Festivallerde alkol satışının yasaklanmış olması ve bu festivalleri düzenleyen, kültür-sanat alanına sürekli bir yatırım yapan alkol firmalarının

[675] Durukan, *Kişisel Görüşme*.
[676] Mehmet Atilla Güler, *Kişisel Görüşme*.
[677] Tekil.
[678] Beşer, *Kişisel Görüşme*.

önünün politik ve dini sebepler nedeniyle kesilmesi, bu durumu açıklayan en önemli detaylardandır. Bunların yanı sıra Akyıldız'a göre yeni kuşağın konser algısının değişmiş olması, insanların artık daha kendilerine özgü, butik olarak addedilebilecek konserler istiyor olmaları da lojistik açısından birtakım sorunların yaşandığı büyük festivaller ve konserlere olan talebin azalmasında etkilidir. Ayrıca devletin, eğlence vergisi adı altında eğlence faaliyetlerinden çok yüksek bir miktarda vergi alıyor olması da bilet fiyatlarına yansımakta ve tüketiciyi zor duruma sokmaktadır.[679] Durukan, küreselleşmenin rock müziği ehlileştirmesi tartışmalarına ve gelinen noktada rock konserlerinin AVM'lerde yapılmaya başlanmasına dair yöneltilen soruya bu durumun spontane gelişen bir durum olmadığını belirterek şu yanıtı vermiştir:

> *"Küreselleşmenin ve kapitalizmin rock müziği ehlileştirme üzerinde rolü var. Başta mekânlar, toplandığımız yerler değişti. Yeniden toplumun şekillendirilmesi, tasarlanmasında mekânların önemli işlevi var. Bu anlamda mekânlar üzerinden yürütülen bir politika da var. Konserlerin, açık ve geniş alanlardan AVM'lere taşınması da bir tasarım. Rock müzik bu tasarımın bir parçası yalnızca. Rock müzik deyince özgürlük ve başkaldırıyı anladığımıza göre başkaldırının hareket alanı da açık alanlar ve sokaklarsa, alanlar da gösterinin kalbiyse, orayı işlevsiz hâle getirirsiniz. Yani gözetleneceğiniz, sizi kontrol altına alabilecekleri alanlara sıkıştırılırsınız. Mesela, tüketimin simgesi, kapitalist sistemin kalbi olan AVM gibi mekanlara…"*[680]

Kâhya'ya göre ise hiçbir ön müdahale olmadan gündelik hayat pratikleri içinde ortaya çıkma potansiyeline sahip olan kentin ortak mekânlarının, modernleşen dünya düzeni içinde gündelik hayatın ilişkiselliğinden gün geçtikçe daha fazla koparılmakta ve farklı mekanizmalar tarafından kontrol altına alınmak suretiyle organize olmuş yapılara dönüştürülmekte oluşu da rock mekânlarının dönüşümü bağlamında okunabilecek bir tespittir.[681]

[679] Akyıldız.
[680] Durukan, *Kişisel Görüşme*.
[681] Kâhya, s.189.

4.5. BEYOĞLU'NDA ROCK KÜLTÜRÜ

Beyoğlu, Türkiye'de rock kültürünün gelişiminde merkezi bir rolde yer almıştır. Tarihten gelen kapsayıcı ve özümseyici yapısı ile rock kültürünü kendisinden bir parça kıldığı gibi rock kültürü de Beyoğlu'nun dirilişinde büyük pay sahibi olmuştur. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere 1990 öncesi dönemde Beyoğlu, sadece İstiklâl Caddesi üzerindeki belli kültür-sanat içerikli mekânları vasıtası ile toplumun entelektüel kesimini kendisine çekerken, sonraki dönemde bu durum yavaş yavaş tersine dönmüştür. Karanlık sokakları ve korkutucu addedilen insan profilleriyle anılan Beyoğlu, 1990 sonrasında yavaş da olsa steril hâle gelmeye başlamıştır. Sıraselviler Caddesi, Abdullah Sokak, Balo Sokak, Turnacıbaşı Caddesi, Bekâr Sokak, gibi yerlerde rock barların açılması, bu noktaların çevresinin de kademeli olarak düzelmesini sağlamıştır. Eskiden Beyoğlu'nda ellerinden geldiğince merkezi cadde ve sokaklar dışına çıkmamaya özen gösterdiklerini söyleyen birçok kişi, devlet kademesinin de katkısıyla bir vitrin hâline gelen ve rockçıların yeni mekânı olan Beyoğlu'nda rahatça gezebildiklerini ifade etmişlerdir.

Kâhya'ya göre 1980 sonrasında küreselleşmeye başlayan bir kent olan İstanbul için yeniden önem kazanan Beyoğlu'nda, turistleri, mal ve para akışını festivaller gibi kültür endeksli tüketim araçlarıyla İstanbul'a çekmek için yeni bir örgütlenme sağlanmış, ancak bu örgütlenme açık meydanlar veya halka açık alanlar yerine, yarı özel veya özel, giriş ve çıkışların kontrollü olduğu kentsel mekânlarda gerçekleşmiştir.[682] Bazı rock barlardaki bodyguard uygulaması, kültür-sanat organizasyonlarının önemli kısmının paralı olması, kimi dernek ve cemiyetlere girişin kontrollü olması gibi hadiseler bu önermenin doğruluğunu göstermektedir. Ancak bu noktada Beyoğlu'nun yalnızca bu elitist olarak addedilen tutum ile düzelebileceği düşüncesi de şerh düşülmektedir.

Beyoğlu, 2000'lere yaklaşıldığında büyük aşama kaydetmiş olsa da Hancıoğlu, 1998-2000 yılları arasında Taksim Meydanı'na çok yakın bir konumda bulunan Bekâr Sokak'ta işlettiği XS Bar'a insanların sokağın karanlığı nedeniyle ya gelemediklerini ya da korkarak geldiklerini söylemiştir.[683] Hâlâ karanlık sokaklar barındıran ve hiçbir zaman tam anlamıyla sterilleşmeyen Beyoğlu'nun bu tek tip olmayan yapısı, kimine göre olması

[682] Kâhya, s.194-195.
[683] Hancıoğlu.

gerekendir; kimine göre ise Beyoğlu, eskiden büyük tehlikeler barındırdığı söylenen Asmalımescit'in bir soylulaşma süreci sonunda pahalı ve popüler bir bölge hâline gelmesi gibi bir dönüşüm yaşamalıdır.

Günümüzden baktığımızda Beyoğlu, hayatlarının mesleki meşguliyet harici kısımlarını burada geçirmeyi adet edinmiş büyük bir kitleyi kaybetmiş durumdadır. Bu insanların büyük kısmı, eğlence ve sosyalleşme ihtiyaçlarını Beşiktaş ve Kadıköy gibi ilçelerin merkezlerinde gidermektedir. Özellikle 2010 sonrası dönemde keskin bir düşüş yaşadığı görülen Beyoğlu'nda birçok eğlence mekânı ya kepenk indirmiş ya da konsept değişikliğine gitmiştir. Örneğin, simge sinemalar olan Alkazar ve Emek Sinemaları bu dönemde çeşitli sebeplerle kapanmış, bunun dışında birçok sektörden birçok değişik dükkan, mağaza, mekân da değişime direnememiştir. Gece hayatı konusunda Karaköy büyük bir yükseliş göstermiş ve Beyoğlu'nun kan kaybını hızlandırmıştır. Beyoğlu artık nargile cafelerin, kebapçı ve fast food restoranlarının ağırlıkta olduğu bir merkez hâline gelmiştir. Tüm bu süreci bir anlamda özetleyen gelişme ise 1990'ların başından beri Beyoğlu'nun yükselişine tanıklık eden ve bu yükselişte büyük katkısı da bulunan Hayal Kahvesi'nin 2017 yılında Beyoğlu'na veda etmiş olmasıdır. Yaşanan bu kötü gidişe karşın Akyıldız, Beyoğlu'nun bir gün yeniden ayağa kalkacağını, çünkü Beyoğlu'nun kadim yapılarını, kaldırımlarını, sokaklarını oluşturan taşların bir hafızası olduğunu ve bunun asla yok olmayacağını ifade etmiştir.[684]

4.6. İSTANBUL'DA ROCK KÜLTÜRÜ

Kültürün statik bir yapısı olmadığından; diğer kültürlerden ödünç alıp onları yorumlayarak kendisine adapte eden yapısı göz önünde bulundurulduğunda İstanbul'daki rock kültürünün de sürekli bir değişim içerisinde olduğunu söylenebilir.[685] Stokes'un tespitine göre İstanbul, Türkiye'deki müzik deneyiminin kilit mekânı olup müzik bağlamında Tanzimat yıllarından itibaren kentin yoğun ve zengin azınlık nüfusunun ciddi ölçüde katkısını görmüştür. Bu dönemle birlikte kentin hem Müslüman hem de gayrimüslim burjuvazisinin güç kazanması, kenti, müzik, tiyatro, dans, içki vb. unsurlar çevresinde gelişen bir eğlence kültürünün merkezi hâline getirmiştir. İstanbul, bu

[684] Akyıldız.
[685] Şahinsoy, s.24.

konumunu Ankara'nın başkent olmasından sonra da sürdürmüş ve basın, sinema ve müzik sanayileri, kültür-sanat organizasyonlarının büyük kısmı bu kentte varlıklarını sürdürmüşlerdir.[686] Erol, 1980'li yıllara doğru gelinirken İstanbul'un bir rock kenti hüviyetinde olduğunu öne sürmüştür; zira plak satış sayıları, giyim kuşamdaki rock izleri, gazetelerin rock haberlerindeki artış gibi göstergeler rock'ın hegemonyasını açık biçimde ortaya koymaktadır. Ancak bu dönemde rock ile özdeşleşmiş belli başlı mekânlardan söz edilememektedir. Bu dönemde İstanbul, rock müziğin canlı olarak paylaşılabildiği mekânlar ve yurt dışından güçlükle getirilebilen plakların topluca dinlenebilmesi gibi açılardan kısır bir kent olmuştur.[687]

İstanbul'da, rock barlarda ve diğer mekânlarda rock müzik dinleme alışkanlığı, 1980'lerde yaşanan kabuğuna çekilme süreciyle başlamış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Öncelikle bu müziğin dinlenebileceği ve bu kültürün yaşanabileceği belli mekânlarda toplanılmış, akabinde bu mekânların bulunduğu semtlerde öbeklenmeler ortaya çıkmış ve bu semtler rock kültürü için merkez olarak addedilmeye başlanmıştır.[688]

İstanbul'un konser mekânları konusundaki yeterlilik düzeyi de sıkça eleştirilen bir durumdur. Birçok konser organizasyonu yapmış olan Akyıldız'a göre İstanbul'un 0-1000 kişi arasında bir kapasiteye sahip olan mekânlar konusunda sıkıntısı yoktur. Ancak daha yüksek kapasiteli mekânlar konusunda büyük bir eksikliği vardır. Özellikle kış aylarındaki konserlerde kapalı mekân sıkıntısı baş göstermektedir.[689] Bu noktada Zorlu PSM, sunduğu kalite nedeniyle birçok kişi tarafından öne çıkarılmakta, Volkswagen Arena'nın ise konser organizasyonu yapmayan, sadece kiralanabilen yapısıyla büyük bir etki yaratamadığı söylenmektedir. Zorlu PSM, Babylon, Dorock XL gibi mekânlar, görüşme yapılan kişiler tarafından genel olarak dünya standartlarında mekânlar olarak kabul edilmekte, ancak daha geniş kapasiteli mekânlar konusunda büyük bir eksikliğin olduğu konusunda fikir birliğine vardıkları görülmektedir. Günümüzde daha çok ilgi gören ve bu nedenle sayıca çoğalan mekânlar; içki satışının yapıldığı, bar niteliği taşıyan, konser olmasa da DJ müziği çalan, zaman zaman çok çeşitli etkinliklere ev sahipliği

[686] Stokes, *Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi*, s.150.
[687] Erol, s.121.
[688] Hakarar, s.1 ve 99.
[689] Akyıldız.

yapan karma mekânlardır ve İstanbul'da bu konseptte birçok mekân açılmıştır. İstanbul'un yurt dışı ile yapılan karşılaştırmalarında ise İstanbul'un söz konusu başat mekânlarının yurt dışındakilere nazaran hiçbir eksikleri olmadığı, ancak yurt dışındaki mekân çeşitliliğinin de İstanbul'a oranla çok daha fazla olduğu görüşü hâkimdir.

İstanbul'un rock müzik piyasasındaki yerine dair gündemde en çok yer tutan konular ise festivaller döneminin bitmesi ve yabancı grup konserlerinin yapılmasının gittikçe zorlaşmasıdır. Alkol firmalarının sponsorluklarına karşı çıkarılan yasalar ve benzeri uygulamalar nedeniyle birçok festival faaliyetine son vermiştir. Akyıldız'a göre bilet fiyatları üzerindeki eğlence vergisi, kur farkı, sponsorluk engelleri gibi olumsuzluklar nedeniyle yapılması çok zorlaşmış olan organizasyonları üstlenecek güce günümüzde yalnızca, bu tarz girişimleri pazarlama giderlerinin bir parçası olarak kabul edebilecek ve bu sebeple maddi zararı göze alabilecek büyük şirketler sahiptir.[690] Beşer, konuyu yabancı müzisyenlerin bakış açısından ele almış, İstanbul'un onlar tarafından daima ilginç ve egzotik bir yer olarak görüldüğünü ve bu nedenle İstanbul'a gelmek konusunda istekli davrandıklarını belirtmiş[691], Akyıldız ise son yıllardaki terör olaylarına karşın birçok grubun İstanbul konserlerini sorunsuzca yapabilmek için büyük çabalar sarf ettiklerini aktarmıştır.[692] Bu süreçte bazı grupların Türkiye'nin içinde bulunduğu süreç nedeniyle normalden daha fazla ücret istedikleri de ifade edilmiş, ancak son 1-2 yıllık süreçte durumun normale döndüğü görülmüştür.

Müzik yazarı Mehmet Tez, İstanbul'un müzik konusunda uluslararası alanda önem kaybettiğini öne sürmektedir. Yabancı mecralarda, İstanbul'un, uzun yıllar boyunca terör ve kaos varlığı ile tanımlanan Beyrut ile bir tutulduğuna dikkat çeken Tez, eski günlerde İstanbul'daki festivallere Rusya, Yunanistan ve Ortadoğu ülkeleri gibi yerlerden büyük katılımlar olduğunu, çünkü bu gibi ülkelere gelmeyen birçok ünlü grubun İstanbul'a -hem de büyük bir istek duyarak- geldiğini, ancak günümüzde ünlü grupların turne programlarında İstanbul'un, eskiden Tel-Aviv'in önündeyken şimdilerde pas geçiliyor olduğunu belirtmiştir.[693] Küresel kentleri; ekonomi, araştırma ve geliştirme,

[690] Akyıldız.
[691] Beşer, *Kişisel Görüşme*.
[692] Akyıldız.
[693] Mehmet Tez, **"İstanbul'un İmajı"**, Milliyet Gazetesi, 29.07.2017, www.milliyet.com.tr/istanbul-un-imaji/mehmet-tez/pazar/yazardetay/29.07.2017/2493269/default.htm (Erişim: 23.04.2018).

kültürel etkileşim, yaşanabilirlik, çevre, ulaşılabilirlik gibi başlıklar dahilinde çok sayıda fonksiyonu veri olarak alıp karşılaştıran Global Power City Index'in (Küresel Güç Kent Endeksi, GPCI) 2017 yılı istatistikleri, Tez'in tespitini bir anlamda doğrulamaktadır. Endeksin kültürel etkileşim başlığı altında, kentlerde düzenlenen uluslararası konferansları, dünya çapındaki kültürel organizasyonları, tiyatro ve konser salonu sayısı, stadyum ve müze sayısı, otel sayısı, yabancı ziyaretçi sayısı, uluslararası öğrenci sayısı ve daha birçok veri bir araya getirilmekte ve her kent için bir puan oluşturulmaktadır. İstanbul'un kültürel etkileşim dalında aldığı puanlar, kentin endekse dahil olduğu 2012 yılından 2017 yılına kadar sırasıyla 149, 146.4, 152.4, 141.2, 161.8 ve 127.7'dir.[694] 127.7, İstanbul'un bu 6 yıllık değerlendirme sürecinde kültürel etkileşim dalında aldığı en düşük puandır ve Tez'in değerlendirmesiyle örtüştüğü görülmektedir.

4.7. BÖLÜM SONUCU

İstanbul'da rock kültürünün mekân ölçeğindeki tezahürleri ilk olarak, 1980 sonrasında ülkede yaşanan topyekûn değişim döneminde görülmüştür. Darbe sonrasında sivil bir iktidarın göreve gelmesi ve görece özgür bir ortam sağlanması, neredeyse gizli bir şekilde varlığını sürdüren rock kültürünün kısıtlı da olsa görünür hâle gelmesine neden olmuştur. Kemancı gibi belli noktalarda beliren rock kültürüne mensup topluluklar belki de farkında olmadan bir devrin tetikleyicisi olmuşlardır. Beyoğlu'nda yöneten kesimin de katkısıyla yaşanan değişim, rock kültürünün kendini ifadesi için uygun sayılabilecek bir ortam hazırlamış, mekân sahipleri de bu duruma kayıtsız kalmayarak mekânlarını rock'a uygun bir forma dönüştürme çabasına girişmişlerdir. Başta Kemancı olmak üzere belirli merkezleri sığınak kabul eden rock müzik dinleyicileri, teknolojinin gelişmesi ve rock müziğin kitlelere daha kolay ulaşması sonrasında sayıca artmış, bu da rock müzik dinleme konusundaki talebi yükseltmiş, arz da rock mekânlarının çeşitlenmesi şeklinde bu duruma uyum sağlamıştır. Beyoğlu'nun bir nevi liderlik yaptığı rock kültürünün yükseliş trendi zamanla düşüş göstermiş, bu da mekânlara, konser organizasyonlarına, bizzat Beyoğlu'na ve İstanbul'a olumsuz bir biçimde yansımıştır. Gelinen noktada Beyoğlu büyük önem kaybetmiş, İstanbul ise uluslararası arenada eski dönemlerde sağladığı popülerliği belli oranda yitirmiştir.

[694] www.mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/ (Erişim: 24.04.2018).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme, zincir niteliğinde etkiler yaratan bir olgudur ve Türkiye özelindeki etkisi de bu şekilde gelişmiştir. Sahip olduğu baskın karakter ve yarattığı rüzgâr ile önce ülkenin siyasetinde ve ekonomisinde büyük değişimler meydana getirmiş, devamında bu değişimlerin kalıcı olabilmesi için toplumsal yapıya da bir tüketim toplumu inşa etmek amacıyla müdahale etmiştir. Siyasetin ve ekonominin, yüzünü Batı'ya çevirmesi, toplumun da aynı çizgide ilerlemesini sağlamış, böylelikle Türkiye, kendisini Batı'dan gelen siyasi, ekonomik, kültürel akışlara açık bir pozisyonda bulmuştur.

Gelişmekte olan her ülke gibi Türkiye de ulus ötesi akışları hevesle karşılamıştır. Gerek ülke gerek toplum tarafında oluşan bu heves nedeniyle o dönem için ülkenin kültürel kodlarına aykırılık teşkil eden birçok unsur kısa zamanda gündelik hayatın pratiklerine sızmıştır. Bu kültürel çarpışmalar, kimi zaman sorunsuz bir şekilde cereyan etmiş ve özümseme ile sonuçlanmışken kimi zaman ise birtakım uyumsuzluklar ve çelişkiler meydana getirmiştir. Rock müziğin ve beraberinde getirdiği rock kültürünün Türkiye'de serüveni de bu eksende gelişmiş, doku uyuşmazlığı olarak adlandırılabilecek karmaşık bir ilişki yaratmıştır.

Rock müzik, 1980'lerin ortalarından itibaren ülkede birbirine zıt kesimlerin tepkisini çekerek onları bir anlamda aynı noktada buluşturmuştur. Muhafazakâr ve gelenekçi kesimin rock müziğe önyargıyla yaklaşmasının yanı sıra sol görüşlü insanların büyük kısmı da rock müziği Amerikan emperyalizminin kültür temelli bir silahı olarak addetmiş ve bu müziği dinleyenlere karşı yoğun baskı uygulamışlardır. Bu sıkıntılı ortamda rock müzik dinleyicileri yine de belli noktalarda gruplaşmaya başlamışlar ve dayanışma içine girmişlerdir. O dönemlerde bir altkültür niteliği taşıdıkları görülen rock gençliği, 2000'li yıllar ile birlikte kitleselleşmiş, ancak bu sebeple de bu altkültür kimliğini büyük oranda yitirmişlerdir. Yine onlara atfedilen karşı kültür kimliği ise aynı süreçte rock'ın bir kültür endüstrisi hâline gelmesi ve protest tavrında bir erozyon yaşaması ile birlikte daha tam olarak oluşamadan yok olmuştur.

Küreselleşme konusundaki en büyük tartışma konularından biri, çarkına dahil ettiği unsurların söz haklarını ellerinden alması üzerinden gelişmiştir. Rock müziğin

doğasında yer alan muhalif tutumun yumuşaması da bu fikirle bağdaştırılmaktadır. Ülkemizde 1980 öncesindeki Anadolu Pop furyası ile kendini gösteren ve çoğunlukla doğrudan ve sert bir politizmi barındıran protest tavır, o dönemde Anadolu Pop sanatçılarının birçok zorlukla karşılaşmasına neden olmuştur. 2000'li yıllara gelinirken müzisyenlerden bu tavrı aynı sertlikte göstermelerini bekleyenler olmuş, ancak yeni nesil müzisyenler politik ve toplumsal hassasiyetler barındırmalarına karşın muhalif tutumlarını slogan atmaktan ziyade satır aralarına gizledikleri mesajlarla göstermişlerdir. Bu durum bazılarına göre olması gerekendir ve rock müzikten kurulu düzeni değiştirmesi beklenmemelidir. Bazılarına göre ise rock müziğin doğasında isyan etmek vardır ve kapitalizme bir bütün olarak eklemlenmek bu tavrı yok etmektedir. Rock müziğin temelinde muhalif, karşı çıkan, isyan eden, hesap soran bir tavır olduğu doğrudur. Ancak bu müziği icra eden kişilerin birincil kimliğinin müzisyenlik olduğu da göz ardı edilmemelidir. Rock müzik, dünyayı sarstığı 1960'lı ve 1970'li yıllarda olduğu gibi şimdi de statükoyu değiştirmek gibi bir amaç gütmemiş, sadece bu amacı güdenlerin sesine tercüman olabilmiştir. Tüm bunlara karşın, ülkemizdeki en popüler Türk rock grupları ve müzisyenlerinin bugünkü popülerlik seviyelerinde, sisteme ilişkin kaygılarını ortaya koymaları ve dönem dönem keskin söylemlerde bulunmalarının ciddi ölçüde önem arz ettiği görülmektedir.

Küreselleşmenin kültürel boyutu dahilinde yorumlanabilecek bir durum da doğrudan rock müziğin kendisinde görülmüştür. Anadolu Pop döneminden itibaren birçok sanatçı, rock müziğin özündeki enstrümanları kendi kültürümüzün ürünü olan enstrümanlar ile birlikte kullanmış ve sonraki yıllarda yabancıların da büyük ilgisi çekmiş olan özgün üretimler ortaya çıkarmışlardır. Melez niteliğindeki bu sentez üretimleri, 2000'li yıllara gelinirken yeni nesil Türk rock müzisyenlerinin şarkılarında da görülmeye başlanmıştır. *Kültürel heterojenleşme* olarak addedilen duruma örnek teşkil eden bu üretimler, dinleyen tarafında da büyük beğeni yaratmıştır. Küreselin yereli üretmesi ve yükseltmesi şeklinde değerlendirilen bu süreç, yalnızca farklı enstrümanların birleştirilmesi suretiyle üretilen müziklerden ibaret olmamış, aynı zamanda şarkı sözlerinde de kültürel özümüze ilişkin birçok eser ve olaydan esinlenilmiştir. Aşıkların, şairlerin, yazarların cümleleri rock şarkılarında yer almıştır. Türkçe şarkı sözlerini zenginleştiren bu durum sadece geçmiş dönemlere atıf ile sınırlı kalmamış, gündemi

meşgul eden birçok siyasi ve toplumsal gelişmeye ilişkin fikir, görüş ve mesaja da şarkı sözlerinde yer verilmiştir. *Küreselleşme Yaklaşımları* ve *Küreselleşmenin Kültürel Boyutu* başlıklarında derinlemesine irdelenen *Dönüşümcüler, Yerelliğin Yükselişi, Küyerelleşme, Kültürel Heterojenleşme, Melezleşme* gibi konularda vurgulanan sentez olgusu, rock müzikteki bu üretimler ile aynı düzlemde ele alınmıştır. Söz konusu başlıklarda, küreselleşmenin sürüklediği yabancı kültür unsurlarının, bunlar ile yüzleşen yerel topluluklarda her zaman için doğrudan bir yozlaşmaya sebep olamayabileceği, o kültür unsurlarından ihtiyaç duyulduğu kadar faydalanılabileceği ve gerektiğinde öz kültürle birleştirmek suretiyle yeni üretimler sağlanabileceği vurgusu öne çıkarıldığından ötürü rock müzikte görülen sentez üretimleri bu görüşten hareketle incelenmiştir.

Vaka örneği olarak seçilen Kemancı Rock Bar, kavramsal olarak çerçevesi çizilen ve rock müzikteki gelişim ve dönüşüm ile paralel olarak incelenen dönemin tüm aşamalarına tanıklık etmiş, etkilenmiş ve katkı sağlamış, günümüzde birçok insan tarafından efsane payesi verilen ve özlemle anılan bir mekândır. Galata Köprüsü zamanlarının başlarında basit bir kıraathane olarak faaliyetini sürdüren mekân, zaman içinde rock müzik dinleyen gençlerin sığınak olarak gördükleri bir yer olarak öne çıkmış ve görünüm bakımından ciddi bir değişime uğramasa da işlev olarak bir rock bara dönüşmüştür. Köprünün yanması ile birlikte, rock gençliğinin yavaş da olsa toplanmaya başladığı bir yer olan Taksim'e taşınan Kemancı, önce Sıraselviler Caddesi'ndeki ikinci mekânında, ardından Taksim Meydanı'na daha yakın bir noktada, esas yükselişini sağladığı üçüncü mekânında hizmet vermiştir.

1980'lerden sonra yüzünü küresel akışlara dönen Türkiye gibi rock gençliği de artık diğer ülkelerdeki imkânlara sahip olmak, kaliteli konserler izlemek ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu ihtiyaç nedeniyle başta Kemancı olmak üzere birçok canlı müzik mekânı açılmış ve o dönemde popülerliklerini arttırmaya başlayan rock müzisyenlerine ve gruplarına sahnelerinde yer vermişlerdir. Böylelikle hem mekânlar müzisyenlerin tanınmasını sağlamış ve onlara sahne tecrübe kazandırmış hem de müzisyenler mekânların popülerliğinin artmasına katkı sağlamışlardır. Rock müziğin toplum, medya ve devlet nezdinde kabul görmesi ve tabana yayılması, yine gelişmiş ülkelerde sıkça görülen müzik festivallerinin de 2000'lerin başıyla birlikte ülkemize sirayet etmesini

beraberinde getirmiştir. Bu süreçte uzun yıllar boyunca büyük ilgi çeken rock müzik festivalleri yapılmış ve hem müzisyenler hem de dinleyiciler dünya standartlarındaki bir ortamda önemli tecrübeler edinmişlerdir. Rock müziğin ülkede tavan yaptığı bu dönemden sonra ise eğlence anlayışında ve konser organizasyonlarında birçok değişme yaşanmıştır. Öncelikle devletin bu festivallerdeki alkollü içecek satışı ve alkol firmalarının sponsorluk desteği konusunda engeller çıkarması, festivallerin önem kaybetmesine, bazılarının ise düzenlenememesine neden olmuştur. Rock müzik icra edilen yerlerdeki esas değişim ise küçük ölçekli mekânlarda gerçekleşmiştir. Rock müziğe ulaşılabilmesinin teknolojinin sunduğu imkânlar nedeniyle kolaylaşması, rock barlara olan ilginin de azalmasını beraberinde getirmiştir. Birçok kişiye göre rock müzik, ulaşabilmek için çaba sarf edilen bir amaç olmaktan çıkmıştır ve insanların sosyalleşme amacı ile geldikleri barlarda çalınan bir fon müziği statüsüne kavuşmuştur. Eski dönemlerde belli rock müzik türlerini çalmaya odaklanan ve belli bir müdavim kitlesine sahip olan mekânlar gittikçe azalmıştır. Gelinen noktada, haftanın belli günlerinde belli tarzda ve birbirlerine zıt olan müziklerin çaldığı mekânların yükselişte olduğu görülmektedir. Hatta bu mekânlarda yalnızca gün gün bir farklılaşma söz konusu olmamakta, gecenin belli saatlerinde karakter olarak en zıt müziklerin art arda çaldığı da görülmektedir. Bunun yanı sıra canlı müzik hizmetinin yanında yemek servisi de yapan, kesintisiz bir alkol satışını mekân politikası olarak belirleyen, birçok sahne sanatına aynı anda ev sahipliği yapan mekânlarda da bir artış söz konusudur.

Kemancı'nın uzun yıllara yayılan tarihinde Beyoğlu başrolde yer almıştır. 1990 öncesinde insanların, ara sokaklarında gündüz dahi gezmeye korktuğu tekinsiz bir bölge olduğu söylenen Beyoğlu, yerel yönetimin ve devletin erkinin de girişimleriyle beraber bir yükseliş trendine girmiş, ülkenin vitrini olarak pazarlanmıştır. Kültür-sanat organizasyonlarına ev sahipliği yapma konusunda başta yer alan Beyoğlu'nun bu konudaki önemi bu dönemde artmış ve festivaller, müzik, sinema, tiyatro, sergi gibi alanlarda 1 numaralı uğrak noktası hâline gelmiştir. 1990'ların başında rock gençliğinin de gelişiyle birlikte mekân ölçeğinde de önemli bir dönüşüme uğramıştır. Pavyonlar, birahaneler ve benzer mekânların devri kapanmış, birçok mekân sahibi mekânını rock bara dönüştürmüştür. Toplumun, küreselleşme ile birlikte farklılaşan ve yoğunlaşan talepleri, Beyoğlu başta olmak üzere birçok merkezdeki mekânlarda dönüşümleri

beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümler ise günümüzde de sürmektedir. Bugün Beyoğlu'nda birçok rock bar kapanmış durumdayken, yerlerine, ilçede yoğunluk kazanan ve çoğunluğunu Arap ülkelerinden gelen turistlerin oluşturduğu kesime hitap eden yeme-içme odaklı mekânlar, alışveriş yapılabilecek mağazalar ya da nargile cafeler açılmıştır. Beyoğlu hâlâ kültür-sanat organizasyonları ve eğlence mekânları anlamında önemini korusa da İstanbul'da artık Beyoğlu'nun merkezde yer aldığı bir eğlence kültüründen söz edilememektedir. Kadıköy ve Beşiktaş, Beyoğlu'ndan deyim yerindeyse rol çalmışlar ve insanların Beyoğlu'ndan vazgeçmelerine neden olmuşlardır.

İstanbul'un genel durumu da Beyoğlu ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Ülkedeki ekonomik istikrarsızlık, turistlerde infial yaratan olayların fazlalılığı, rock festivallerinin düzenlenememesi gibi konular, İstanbul'un 1993'teki stadyum konserleri furyasından beri sürdürdüğü yükselişi sonlandırmıştır. Bugün İstanbul, ünlü grupların yurt dışı turnelerinde es geçme eğilimi gösterdiği, büyük kapasiteli konser salonlarına sahip olmayan bir görünümdedir. Rock kültürünün işaretleri, rock'ın hâlâ hayatın ve kentin birçok yüzünde varlığını sürdürdüğünü kanıtlasa da artık butik olarak addedilen küçük çaplı toplanmalar söz konusudur. Rock gençliği, ülkenin belli merkezlerindeki festivallerde (Zeytinli Rock Festivali, Eskifest, Kuşadası Gençlik Festivali, Çukurova Rock Festivali vb.) toplansa da bu festivaller, 2000'li yıllardaki festivallerin yarattığı ilgiyi yaratamamaktadırlar.

Bu tez çalışmasının hayata geçirilmesindeki öncelikli amaç, küreselleşme ile rock kültürü arasında 50 yıl civari bir süreye yayılan çok yönlü ilişkinin incelenmesi olmuştur. Buna bağlı olarak konu Türkiye'deki rock kültürüne indirgenmiş ve Türkiye gibi çevre ülkelerde küreselleşmenin kültür temelli akışlarının daha çarpıcı sonuçlar yaratacağından hareketle rock kültürü ile Türkiye'nin çarpışmasının verimli bir araştırma alanı olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple üçüncü bölümde önce rock kültürünün bir kültür endüstrisine dönüşmesi ile altkültür ve karşı kültür kimlikleriyle olan karmaşık ilişkisi irdelenmiştir. Rock'ın endüstrileşmesi konusunda iki fikrin öne çıktığı görülmüştür. İlk fikir radikal bir bağlamdadır ve rock müzisyenlerinin ve dinleyicilerinin rock'ın özüne aykırı davranmaları sert bir dille eleştirilmektedir. İkinci fikre sahip kişiler ise ağırlıkta olup rock'ın dünyayı değiştirecek bir misyonu olmadığını, her şeyden önce bir müzik türü

olduğunu ve bu sebeple rock müzisyenlerinin merkezin kaynaklarını kullanarak, merkezin sunduğu imkânlar dahilinde müzik yapmalarının doğal olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu tartışmalar, beraberinde rock'ın altkültür ve karşı kültür kimliklerinin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Rock, günümüzde altkültür bağlamında ele alınabilecek belli işaretler barındırsa da artık bir endüstri hâlini aldığından ve kitlelere yayıldığından ötürü bu kimliğini büyük oranda kaybetmiştir. 1970'lerde ülkemizdeki rock kültürü ise sistemin karşısında konumlanan tavrı nedeniyle bir karşı kültür olarak değerlendirilmiştir. Ancak önce 1980 yılındaki darbenin, ardından 2000'lere gelinirken sektörün piyasaya açılmasının etkisiyle rock, sistem karşıtı konumunu yitirmiş, muhalif söylemlerini belli ölçüde korumasına karşın bunu sistem içerisinde yer alarak yapmıştır. Bu kimlik değişimiyle bağlantılı olarak da rock müziğin karakterinde önemli yeri bulunan protest tavrın geçmişten günümüze gelen dönüşümü analiz edilmiş ve Türkiye özelinde kronolojik bir derleme ile desteklenmiştir. Türkiye'de 1970'lerde sol görüşlü muhalefet ile iç içe bir seyir izlemiş olan rock müzik, politize tutumunu darbenin etkisiyle yitirmiştir. O günlerde toplum, rock müzisyenlerine, sisteme müdahale anlamında misyonlar yüklemiştir. Ancak bu durum, müziklerinin artık umursanmadığını ve kendilerinden sadece slogan atmalarının beklendiğini söyleyen müzisyenleri rahatsız etmiştir. 1990'larda rock müziğin Batılı kodlarıyla Türkçe olarak icra edilmeye başlanmasıyla birlikte geçmişteki kadar olmasa da rock müzisyenlerinden muhalif bir tutum göstermeleri beklenmiştir. Rock müzisyenlerinin büyük kısmı, şarkılarında, ülkeye ve topluma dair önemli sözler söylemişler, ancak bunu geçmişteki örneklerin aksine slogan atarak değil, genelde satır aralarından seslenerek yapmayı tercih etmişlerdir. Bu konuda rock'a atfedilen misyonların günümüz dünyasında geçerliliğinin olmadığı ortadadır. Rock müzisyenleri, müzik hayatlarına başlarken belli hassasiyetlere sahip olsalar da esas hedefleri müzik yapmak ve geçimlerini bunun üzerinden sağlamaktır. Onlardan düzeni değiştirmek, statükoyu kırmak gibi proaktif eylemler beklemek bu noktada gerçekçi olmayacak, reaktif bir tutumla insanlarda farkındalıklar yaratmalarını beklemek daha makul olacaktır.

Üçüncü bölümde, küreselleşmenin olumsuz olarak addedilen öğütücü, yozlaştırıcı vb. yönlerinin yanı sıra kültürel bir zenginlik yaratan yönü de rock ile ilişkilendirilmiş, rock müzikteki Batı kaynaklı enstrümanların yerel entstrümanlar ile

birleştirilmesi suretiyle üretilen sentez müzikler konusuna odaklanılmıştır. Bu bağlamda ülkemizde Anadolu Pop döneminden itibaren görülen sentez müziklerin oluşum sebepleri araştırılmış, son 40-50 yıllık süreçteki sentez örnekleri içinde en çarpıcı olanları yine kronolojik bir sıra ile sunulmuştur. Bu noktada sentez üretimlerinin yalnızca enstrüman ölçeğinde gerçekleşmediği, öz kültüre dair hassasiyetlerin de şarkı sözlerinde sık sık yer alması ve bunun da *kültürel heterojenleşme, yerelin üretimi, küyerelleşme* gibi kavramlar üzerinden okunabileceği gösterilmiştir. 1970'lerde Anadolu Pop akımı ile belirgin biçimde örneklenen sentez üretimleri, o güne dek Batı'dan kopyalanma yoluyla üretilen müziklerden sonra halk tarafından büyük beğeniyle karşılanmış, sahiplenilmiştir. Kendi folklorumuzdaki enstrümanların ve kültürümüze atıf yapan şarkı sözlerinin rock müzik içinde görünür kılınması, ortaya bugün dahi beğeniyle dinlenen ve yurt dışında karşılık bulan önemli eserler çıkarmıştır. Bu durum 1990'lar ile birlikte yeni nesil rock müzisyenlerine de yansımış ve bu müzisyenler gerek müzik anlamında gerekse de şarkı sözlerinde, hem Türkiye'nin hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın izlerini şarkılarına yansıtmışlardır. Bu etkileşim, rock müziğin ülkemizde tabana yayılmasını kolaylaştırmış, yukarıda değinilen endüstrileşme sürecine de bir anlamda zemin hazırlamıştır. Rock müzikteki sentez üretimleri incelemesi ile küreselleşmenin korkulması gereken bir şey olmadığı, kültürümüzde bulunan zenginliklerin yardımıyla ondan faydalanılabileceği fikri desteklenmiş, tezin temeline aldığı küyerelleşme görüşünün altını dolduran bir yaklaşım ortaya konulmuştur.

Dördüncü bölümde, tez konusu belirleme sürecinde yapılan literatür taramasında hâlihazırda odak noktasına alınmamış bir konu olduğu görülen Kemancı Rock Bar vaka örneği olarak belirlenmiş, yukarıda sözü edilen ve çok yönlü bir biçimde araştırılan küreselleşme ve kültür ilişkisi, mekânsal açıdan da okunmaya çalışılmıştır. Kemancı'nın 26 yıllık tarihi, rock müziğin Türkiye'deki serüveninin büyük kısmıyla çakışması nedeniyle incelenmeye değer bir dönemi yansıtmaktadır. Darbe sonrasında Batı ile ilişkisini yoğunlaştıran Türkiye'de rock müzik de birçok kültür ögesi gibi ülke sınırları içinde etkisini hissettirmeye başlamıştır. Kemancı'nın bir kıraathane olarak açıldığı 1986 senesi de rock müziğin işaretlerinin görülmeye başladığı bu döneme tekabül etmektedir. Kemancı, 1986'dan, kapandığı tarih olan 2012'ye kadar ülkedeki rock müziğin, rock kültürünün, rock müzisyenlerinin, rock dinleyicilerinin, rock mekânlarının gelişim ve

değişim çizgisiyle paralel bir seyir izlemiş, bu sürece zaman zaman doğrudan dahil olmuştur. Mekân, 1993 yılında Batılı ve modern bir görüntü ile yeniden açılarak hem canlı rock müzik izleme talebini karşılaşmış hem de arz yaratmıştır. Sahip olduğu önem nedeniyle sektörün içinden veya dışından birçok kişi tarafından da hâlâ anılmakta, İstanbul'a, Beyoğlu'na ve rock müziğe büyük katkılar sunduğu söylenmektedir. Kemancı, bir altkültür oluşumuna ev sahipliği yapmış, onu beslemiş; zıt kutupların birlikte yaşayabilmesi hayalini kısa bir dönem de olsa gerçek kılmış bir mekândır. Köprüaltı döneminden sonra Taksim'e taşındığında eski ortamını ve müdavimlerinin önemli kısmını kaybetse de bu kez daha iddialı bir şekilde, daha değişik sınıf ve statülere hitap eder bir hâle gelmiştir. Bugünün en meşhur rock müzisyenleri açısından o dönemde bir anlamda bir staj alanı olmuş, rock müzik dinleyicileri açısından gelişmiş ülkelerdeki gibi kaliteli bir ortamda kaliteli müzik dinleyebilme tecrübesi sağlamış, yakaladığı başarıyla diğer mekân sahiplerine ya da girişimcilere örnek olmuştur.

Bu tez çalışmasının, küreselleşmenin rock kültürü ile ilişkisi konusunda tespit edilen literatür boşluğuna küçük de olsa bir katkı yapması amaçlandığından ötürü çalışmanın mümkün olduğunca özgün bir yapı arz etmesi gerekliliği görülmüş, bu sebeple rock kültürü konusunda yetkinliği bulunan ve Kemancı'nın iki döneminde de müdavim olarak yer almış kişilerle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayanan görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde katılımcılara üçüncü ve dördüncü bölümdeki tartışma konularına ilişkin literatür taramasında karşılaşılan birtakım görüşler sunulmuş ve bu görüşlerden hareketle birçok soru yöneltilmiştir. Ortalama 2 saat süren görüşmeler, görüşülen kişilerin bilgisi ve onayı dahilinde ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen ve çalışma için önem arz ettiği düşünülen bulgular tezin akışına eklenmiş ve özgün bir araştırma ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adda, Jacques. **Ekonominin Küreselleşmesi.** Sevgi İneci (çev.), 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Akay, Ali, Derya Fırat, Mehmet Kutlukan ve Pınar Göktürk. **İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış.** 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.

Amin, Samir. **Kaos İmparatorluğu: Yeni Kapitalist Küreselleşme.** Işık Soner (çev.), 1. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993.

Apaydın, Fahri. **Şehir Pazarlaması**. 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.

Ardıç, Nurullah ve Sevinç Alkan Özcan (Ed.), **Küyerel Dönüşümler: Küreselleşme. Zihniyet, Siyaset**, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

Aslanoğlu, Rana A. **Kent, Kimlik ve Küreselleşme.** 1. Basım, Bursa: Asa Kitabevi, 1998.

Assmann, Jan. **Kültürel Bellek.** Ayşe Tekin (çev.), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Bauman, Zygmunt. **Küreselleşme.** Abdullah Yılmaz (çev.), 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

Bayly, Christopher Alan. **Modern Dünyanın Doğuşu: Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar.** M. Neva Şellaki (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Bek, Mine Gencel. (drl.) **Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları.** 1. Basım, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003.

Beşer, Murat. **Yoldan Çıkmış Simalar.** 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Bilgili, Ahmet Emre. **Bir Dünya Şehri Olarak İstanbul'un Küresel Konumu.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2012.

Bonet, Lluís ve Emmanuel Négrier. (drl.) **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları.** Işık Ergüden (çev.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Boynik, Sezgin ve Tolga Güldallı (Ed.) **Türkiye'de Punk ve Yeraltı Kaynaklarının Kesintili Tarihi 1978-1999.** İstanbul: BAS, 2007.

Bozkurt, Veysel. (drl.) **Küreselleşmenin İnsani Yüzü.** 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Bozdoğan, Recep. **İstanbul: Derinlik, Değişim ve Güç.** İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.

Bozdoğan, Recep. **İstanbul 2053 Vizyonu.** İstanbul: Hayat Yayınları, 2013.

Bozoklar, Kutsiye. **Hangi Kültür.** 1. Basım, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2006.

Bülbül, Kudret. **Zor ve Rıza; Küreselleşmeler Arasında Türkiye.** 1. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

Can, Aynur Atmaca. **Kentte Gündelik Yaşam, Ayaküstü Bir Kahve İçimi.** İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.

Cavcı, Osman. **Köpek Öldüren.** 1. Basım, İstanbul: Gendaş Yayınları, 2001.

Coşkun, Recai. **Kente ve Yerele Dair.** 1. Basım, İstanbul: Okutan Yayınları, 2008.

Cuche, Denys. **Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı.** Turgut Arnas (çev.), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.

Çizgen, Nevval. **Kent ve Kültür.** 1. Basım, İstanbul: Say Yayınları, 1994.

Dilmener, Naim. **Bak Bir Varmış Bir Yokmuş: Hafif Türk Pop Tarihi**. 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Durukan, Deniz. **İyiler Siyah Giyer: 2000'li Yıllarda Rock.** 2. Basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2006.

Eagleton, Terry. **Kültür Yorumları.** Özge Çelik (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

Ekin, Nusret. **Küreselleşme ve Gümrük Birliği.** 2. Basım, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1999.

Erkal, Güven Erkin ve Deniz Durukan, **Türk Rock 2000.** 1. Basım, İstanbul: Stüdyo İmge, 2001.

Erkal, Güven Erkin. **Türkiye Rock Tarihi-1: Saykodelik Yıllar.** 2. Basım, İstanbul: Esen Kitap, 2014.

Friedman, Thomas. **Küreselleşmenin Geleceği Lexus ve Zeytin Ağacı.** Elif Özsayar (çev.), İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 2000.

Giddens, Anthony. **Modernliğin Sonuçları.** Ersin Kuşdil (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.

Görmez, Kemal. **Küreselleşme ve Yerelleşme.** Ankara: Odak Yayınevi, 2005.

Gül, Murat. **Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu.** 2. Basım, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.

Gülbetekin, Murat. **Mekânın Hafızası.** Ankara: Hitabevi Yayınları, 2017.

Güler, Mehmet Atilla. **Belki Gerçek Yapmaya: Cem Karaca'nın Hayatı, Müziği ve Yalnızlığı.** 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018.

Gülersoy, Çelik. **Beyoğlu'nda Gezerken.** 2. Basım, İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı, 2003.

Gürbilek, Nurdan. **Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi.** 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

Gürün, Gözde. **Progressive Rock.** 1. Basım, Ankara: Bencekitap, 2011.

Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür.** 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

Güvenç, Bozkurt. **Kültürün ABC'si.** 2.Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Güvenç, Nazım. **Küreselleşme ve Türkiye.** İstanbul: BDS Yayınları, 1998.

Güvenç, Nazım. **Globalizm.** İstanbul: BDS Yayınları, 1998.

Hablemitoğlu, Şengül. **Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere.** 1. Basım, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

Hacısalihoğlu, Yaşar. **Küreselleşme, Mekânsal Etkileri ve İstanbul.** 1. Basım, İstanbul: Akademik Düzey Yayınevi, 2000.

Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu.** Sungur Savran (çev.), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

Hebdige, Dick. **Altkültür: Tarzın Anlamı.** Sinan Nişancı (çev.), 1. Basım, İstanbul: Babil Yayınları, 2004.

Held, David ve Anthony McGrew. (hzl.), **Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması.** 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.

Hirst, Paul ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor.** Çağla Erdem ve Elif Yücel (çev.), 4. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2007.

Ilgaz, Ceyda. **Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması.** 1. Basım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2000.

Işın, Ekrem. **İstanbul'da Gündelik Hayat**. 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

İncirlioğlu, Emine Onaran ve Barış Kılıçbay (drl.). **Mekân ve Kültür.** Ankara: TÜBİTAK, 2011.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı. **İstanbul'da Yaşam Kültürü.** İstanbul: İKSV, 2007.

Jenks, Chris. **Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı.** 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Kansu, Işık. (drl.), **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme.** Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

Kanter, Rosabeth Moss. **World Class-Thiriving Locally in the Global Economy.** New York: Simon & Schuster, 1995.

Karadeli, Cem. (drl.) **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme.** Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005.

Karadiş, Yücel. **Küreselleşen Sivilleşen Türkiye.** Ankara: Gazi Kitabevi, 2012.

Karaköse, Bülent. **Küllenmiş Zamanların Ardından.** 1. Basım, İstanbul: İmleç Kitap, 2009.

Kaynar, Hakan. **Projesiz Modernleşme: Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar.** 1. Basım, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2012.

Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen.** 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.

Keyder, Çağlar. (hzl.), **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında.** Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

Keyman, E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), **Global/Yerel Ekseninde Türkiye.** 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Konrad Adenauer Vakfı**. Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik.** Ankara, 2001.

Kozanoğlu, Can. **Pop Çağı Ateşi.** 5. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Kozanoğlu, Hayri. **Küreselleşme Heyulası.** 1. Basım, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.

Kutluk, Fırat. **Müzik ve Politika.** Ankara: Doruk Yayımcılık, 1997.

Lefebvre, Henri. **Mekânın Üretimi.** Işık Ergüden (çev.) 4. Basım, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.

Lüküslü, Demet. **Türkiye'de "Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği.** 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Malinowski, Bronislaw. **Bilimsel Bir Kültür Teorisi.** Saadet Özkal (çev.), 1. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992.

Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4.** 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Meriç, Murat. **Pop Dedik: Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği.** 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Meriç, Murat. **100 Şarkıda Memleket Tarihi.** 1. Basım, İstanbul: Ağaçkakan Yayınları, 2016.

Morley, David ve Kevin Robins. **Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar.** Emrehan Zeybekoğlu (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.

Mutlu, Erol. **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya.** 1. Basım, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005.

Ohmae, Kenichi. **Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi.** İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları, 1996.

Öktem, Altay. **Şeytan Aletleri.** 1. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları, 2000.

Özdemir, Sadi. **Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme.** 1. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.

Özlem, Doğan. **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi.** 5. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.

Özkul, Osman. **Kültür ve Küreselleşme.** 2. Basım, İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

Robertson, Roland. **Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür.** Ümit Hüsrev Yolsal (çev.), 1. Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Rugman, Alan. **Globalleşmenin Sonu: Radikal Bir Globalleşme Analizi.** Sedat Eroğlu (çev.), 1. Basım, Ankara: MediaCat Kitapları, 2004.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1928'e.** 12. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Satar, Mümtaz Hakan. **Rock ve Özlem Tekin.** 1. Basım, Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.

Solmaz, Metin. **Rock Sözlüğü.** 1. Basım, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1994.

Soros, George. **Küreselleşme Üzerine.** Mert Keçik (çev.), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Sönmez, Mustafa. **Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye'de Doğu-Batı Uçurumu.** 1. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1998.

Steger, Manfred. **Küreselleşme.** Abdullah Ersoy (çev.), 1. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

Şahinsoy, Melike Aslı. **İstanbul'da Rock Kültürü: Yeraltından Yeryüzüne.** 1. Basım, İstanbul: Clinart, 2010.

Şenyapılı, Tansı. **'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı.** Tansı Şenyapılı (drl.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2005.

Temiz, Hasan Ejder. **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri.** Ankara: Genel-İş Sendikası, 2004.

Tıraş, Mehmet. **Küreselleşen Dünyada Özgür Birey Zengin Toplum.** İstanbul: Birey Yayıncılık, 2003.

Timur, Taner. **Türkiye Nasıl Küreselleşti?.** 1. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.

Tireli, Münir. **Türkiye'de Grup Müziği: 1980'ler.** 1. Basım, İstanbul: Arkaplan Müzik Basın Yayın, 2007.

Tomlinson, John. **Küreselleşme ve Kültür.** Arzu Eker (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

Topçuoğlu, N. Nur. **Basında Reklam ve Tüketim Olgusu.** 1. Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 1996.

Türkoğlu, Nurçay. **Kitle İletişimi ve Kültür.** 1. Basım, İstanbul: Naos Yayınları, 2003.

Ulagay, Osman. **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü.** 2. Basım, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.

Ulagay, Osman. **Küreselleşme Korkusu.** 1. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.

Urry, John. **Mekânları Tüketmek.** Rahmi G. Öğdül (çev.), 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

Uygur, Nermi. **Kültür Kuramı.** 2. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Wallerstein, Immanuel. **Jeopolitik ve Jeokültür.** Mustafa Özel (çev.), 2. Basım, 1998.

Yakupoğlu, Teoman. **Fasa Fiso.** 1. Basım, İstanbul: Hep Kitap, 2018.

Yeldan, Erinç. **Küreselleşme, Kim İçin?** 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2010.

Yılmaz, Aytekin. **İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram, Süreç ve Sorunlar.** 1. Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 2004.

Young, Tricia Henry. **Punk: Bir Altkültürün Oluşumu.** Hira Doğrul (çev.), 1. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.

Zamir, Yusuf. **Küreselleşmeyi Anlamak.** 1. Basım, İstanbul: Alev Yayınları, 2003.

Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.** Yasemin Saner Gönen (çev.), 18. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Makaleler

Acar, Mustafa. **"Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?".** Liberal Düşünce Üç Aylık Dergi, Sayı: 25-26 (13-26), 2002.

Adorno, Theodor W. **"Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken".** Bülent O. Doğan (çev.), Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi içinde (76-84), Sayı: 36, 2003.

Aksoy, Asu. **"İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihanı".** Ayfer (Bartu) Candan ve Cenk Özbay (hzl.), Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar içinde (27-46), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Alankuş, Sevda. "**Yerellikler, Yerelliğin İmkânları ve Yerel Medya".** E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), Global/Yerel Ekseninde Türkiye içinde (295-331), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Altıntaş, Hakan. **"Küreselleşme ve İstanbul".** Şevket Kâmil Akar (hzl.), İstanbul: Şehir ve Medeniyet içinde (403-427), 1. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

Aslan, Fürüzan, Edanur Aslan ve Atilla Atik. **"İç Mekânda Algı".** İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 11 (139-151), 2015.

Aslanoğlu, Rana A. **"Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme".** E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), Global/Yerel Ekseninde Türkiye içinde (331-349), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Ay, Taner. **"Protest Folk, Rock ve Yeni Sol 2".** Çalıntı Dergisi, Sayı: 7 (35-41), 1993.

Ayata, Sencer. **"Toplumbilim Açısından Küreselleşme".** Işık Kansu (drl.), Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme içinde (61-73), Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

Aytaç, Ömer. **"Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası".** Köksal Alver (Ed.), Kent Sosyolojisi içinde (503-528), 1. Basım, Ankara: Hece Yayınları, 2012.

Bağlı, Mazhar. **"Modern Ontolojik Güven Bağlamında İnsan ve Mekân / Ev (Hane)".** Aynur Atmaca Can (Ed.), Teori ile Pratik Arasında Mekân içinde (13-39), İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, 2012.

Barloewen, Constantin von. **"Modernleşme ve Küreselleşme Sürecinde Kültürel Kimlik".** Konrad Adenauer Vakfı, Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik içinde (1-12), Ankara, 2001.

Baydar, Yavuz. **"Dünyada Rock Müziği".** Milliyet Sanat Dergisi, Sayı: 223 (22-26), 1989.

Bek, Mine Gencel. **"Küreselleşme, Ulus-Devlet ve İletişim: Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki İletişim Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme".**

Mine Gencel Bek (drl.), Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları içinde (237-281), 1. Basım, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003.

Berger, Peter L. **"Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri".** Peter L. Berger ve Samuel Huntington (Ed.), Ayla Ortaç (çev.), Bir Küre Bin Bir Küreselleşme içinde (9-27), 1. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

Boratav, Korkut. **"Ekonomi ve Küreselleşme".** Işık Kansu (drl.), Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme içinde (22-33), Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

Bozkurt, Veysel. **"Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar".** Veysel Bozkurt (drl.), Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde (17-32), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Bozdoğan, Recep. **"Küresel Şehirler ve İstanbul".** Kültür ve İstanbul (İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörlük Dersi), 2014. ww4.ticaret.edu.tr/rektorlukdersi/download/39/ (Erişim: 27.02.2018).

Büken, Gülriz. **"Amerikan Popüler Kültürünün Türkiye'de Yayılışına Karşı Tepkisel Düşünceler".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 15 (43-54), 2001.

Büyükuslu, Ali Rıza. **"Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi".** Veysel Bozkurt (drl.), Küreselleşmenin İnsani Yüzü içinde (115-128), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Can, Aynur Atmaca. **"Kent Kimliği, Kültürel ve Tarihi Miras".** Günhan Danışman (hzl.), İstanbul Metropolü Sektör Senaryolarının Belirlenmesi Sektör X içinde (115-125), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Strateji Planlama Müdürlüğü, 2007.

Candan, Ayfer (Bartu). **"Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak".** Çağlar Keyder (hzl.), İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında içinde (43-59) İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

Ceylan, Yasin. **"Global Etik".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 18 (127-132), 2. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.

Coşgun, Melek. **"Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu".** Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1 (837-849), 2012.

Çağan, Kenan. **"Şehrin Tören Merkezinden İktidar Merkezine Dönüşümü".** Aynur Atmaca Can (Ed.), Teori ile Pratik Arasında Mekân içinde (119-132), İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, 2012.

Çaha, Ömer. **"Ulusal Bağımsızlık Miti".** Karizma 3 Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 10 (14-24), 2002.

Çıtır, Halim. **"Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri".** 2002, www.caginpolisi.com.tr/kuresellesme-ve-turkiye-ye-etkileri (Erişim: 28.12.2018).

Çiçekçioğlu, Feride. **"İstanbul ve Cumhuriyet, Ayşe Öncü ile Söyleşi".** İstanbul Üç Aylık Dergi, Sayı: 27 (84-87), 1998.

Çubukçu, Aydın. **"Küreselleşmenin Kültürel Boyutu".** Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Küreselleşmenin Ekonomik Teknolojik Sosyal Siyasal Kültürel Boyutu içinde (87-97), Ankara, 1998.

Demirkan, Tarık. **"Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim".** Süleyman Talay (hzl.), Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi içinde (9-48), 1. Basım, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1997, s.23.

Duman, Sabit. **"Rock Müziğin Doğuşu ve Türk Rock Müziği"**, www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DUMAN-Sabit-ROCK-M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0N-DO%C4%9EU%C5%9EU-VE-T%C3%9CRK-ROCK-M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0.pdf, s.240. (Erişim: 15.03.2018).

Duran, Selçuk. **"Türkiye'de Âşıklık Geleneğinin Popüler Müziklere Etkisi".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 62 (225-250), 2012.

Ela, Elçin Deniz ve Mehmet Atilla Güler. **"Müziğin İzinde: Türkiye'de 1980'den Günümüze Rock Müzik ve Sosyal Haklar".** Yayınlanmamış Çalışma, 2016. www.academia.edu/34239636/M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0N_%C4%B0Z%C4%B0NDE_T%C3%9CRK%C4%B0YEDE_1980DEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE_ROCK_M%C3%9CZ%C4%B0K_VE_SOSYAL_HAKLAR (Erişim: 29.04.2018).

Erder, Sema. **"Yerlisi Yok, Sahibi Çok".** İstanbul Üç Aylık Dergi, Sayı: 1 (38-42), 1992.

Erdoğan, İrfan. **"Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 15 (67-96), 2001.

Erkızan, Hatice Nur. **"Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 18 (57-70), 2002.

Erol, Merve. **"İstanbul'da Rock Mekânları: İçerim Ben Burda Bu Akşam!".** Volkan Aytar ve Kübra Parmaksızoğlu (drl.), İstanbul'da Eğlence içinde (121-126), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Erzen, Jale N. **"İstanbul'da Sanat: Çağdaş Gösteriler ve Tarihe Bir Bakış".** Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türeli (hzl.), İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa içinde (283-303), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Eşkinat, Rana. **"McLuhan'ın Küreselleşme Teorilerine Katkıda Bulunan Öncü Görüşleri".** Kurgu Dergisi, Sayı: 15 (33-43), 1998.

Gözen, Ramazan. **"Küreselleşme ve Türkiye'nin Merkezden Çevreye Geçme Mücadelesi: 1980-2006".** İbrahim Öztürk (Ed.), Türkiye'nin Küreselleşmesi: Fırsatlar ve Tehditler 1. Cilt içinde (101-118), İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008.

Güldallı, Tolga. **"Türkiye'de Punk Olmak".** Sezgin Boynik ve Tolga Güldallı (Ed.), Türkiye'de Punk ve Yeraltı Kaynaklarının Kesintili Tarihi 1978-1999 içinde (10-13), İstanbul: BAS, 2007.

Güler, Birgül Ayman. **"Devletin Yeniden Yapılandırılması".** 80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/yonetisim.pdf, s.2 (Erişim: 08.01.2018).

Gürlesel, Can Fuat. **"Kitap Hakkında".** Vedat Akman (drl.), Gelecek Yüzyılın Gündemi (Yeni Oyunun Yeni Kuralları, Globalleşen Sermayenin 21. Yüzyıl Planı) içinde (9-12), 1. Basım, İstanbul: Rota Yayınları, 1999.

Held, David ve Anthony McGrew. "**Büyük Küreselleşme Tartışması".** David Held ve Anthony McGrew (hzl.), Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması içinde (7-70), 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.

Işık, Oğuz. **"Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması".** Toplum ve Bilim, Sayı: 64-65 (7-38), 1994.

İnalcık, Halil. **"Kültür Etkileşimi, Küreselleşme".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 18, (71-108) 2002.

Kaçmazoğlu, H. Bayram. **"Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme".** Eğitim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6 (44-55), 2002.

Kâhya, G. Yeliz. **"Mekân-Zamansal Kentsel Asamblajlar-Kentin Yeniden Tanımlanan Ortak Mekânları".** Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (drl.), Mekân ve Kültür içinde (189-198), Ankara: TÜBİTAK, 2011.

Kalkandelen, Zülâl. **"Ruhu hâlâ punk kalanlar için hüzün vakti…".** 24.06.2016, www.kulturservisi.com/p/ruhu-hala-punk-kalanlar-icin-huzun-vakti/ (Erişim: 28.02.2018).

Karadeli, Cem. **"Küreselleşme ve Dünya Düzenleri".** Cem Karadeli (drl.), Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme içinde (3-24), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005.

Keyder, Çağlar. **"İstanbul'u Nasıl Satmalı?".** İstanbul Üç Aylık Dergi, Sayı: 3 (81-85), 1992.

Keyder, Çağlar. **"Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken İstanbul".** Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türeli (hzl.), İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa içinde (49-61), 1. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Keyder, Çağlar. **"Arka Plan".** Çağlar Keyder (hzl.), İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında içinde (9-42), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

Keyman, E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, **"Globalleşme Sorunu ve Kimlik Talepleri: 'Türban Sorunu'nu Anlamak".** E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), Global/Yerel Ekseninde Türkiye içinde (17-38), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Keyman, E. Fuat ve Ahmet İçduygu **"Vatandaşlık, Kimlik ve Türkiye'de Demokrasi Sorunu".** E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (drl.), Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık içinde (1-26), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Keyman, E. Fuat ve Evren Tok. **"Küreselleşme, Modernleşme ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm".** E. Fuat Keyman (drl.), Türkiye'nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik içinde (229-248), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Koloğlu, Orhan. **"İstanbul Evrenseldir".** İstanbul Üç Aylık Dergi, Sayı: 3 (44-49), 1992.

Kongar, Emre. **"Küreselleşme ve Sosyal Demokrasi".** 1996, www.kongar.org/aydinlanma/1996/aydin015.php (Erişim: 08.01.2018).

Konyar, Hürriyet. **"Türkiye'de Küresel Medya ve Rock Müzik Kültürü ile Kurulan Küresel Kültürel Ortamlar".** Folklor/Edebiyat, Cilt: 16, Sayı: 61 (121-156), 2010.

Kömeçoğlu, Uğur. **"Küreselleşme, Modernleşme ve Modernlik".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 18, (11-26), 2002.

Kuban, Doğan. **"İstanbul'un Batılılaşması ya da Batılılığı".** Tarih ve Toplum Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 59, (28-33), 1988.

Kuban, Doğan. **"İstanbul Kültürünün Belirsizliği".** İstanbul Üç Aylık Dergi, Sayı: 3 (16-23), 1992.

Kuntay, Ersin, Güliz Erginsoy ve Firdevs Gümüşoğlu. **"Mübeccel Kıray'la Söyleşi".** Firdevs Gümüşoğlu (hzl.), 21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan içinde (15-34), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

Kutlukan, Mehmet. **"Megapollerin Özürlü Çocukları".** Ali Akay ve Diğerleri (hzl.), İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış içinde (121-136), 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.

Kuyaş, Nilüfer. **"Batı Kültürü Türk Kimliğini Tehdit Ediyor mu?".** Konrad Adenauer Vakfı, Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik içinde (96-106), Ankara, 2001.

Lacarrieu, Mónica. **"Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu".** Lluís Bonet ve Emmanuel Négrier (drl.), Işık Ergüden (çev.), Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları içinde (25-44), 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Lauffer, Jürgen. **"Medyanın Küreselleşmesi ve Kültürel Sonuçları".** Konrad Adenauer Vakfı, Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik içinde (41-63), Ankara, 2001.

Manisalı, Erol. **"Küreselleşme ve Tahterevalli".** Cumhuriyet Gazetesi, 06.06.2003 topig.tripod.com/tahteravelli.htm (Erişim: 06.01.2018).

Modelski, George. **"Küreselleşme".** Eray Sarıot (çev.), David Held ve Anthony McGrew (hzl.), Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması içinde (75-80), 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.

Mutioğlu, Halil. **"Küreselleşme: Kültürel Boyutlu Evrenselcilik mi, Yerelcilik mi?".** Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1 (605-613), 2012.

Mutlu, Erol. **"Globalleşmenin Kültürel İmkânları".** Karizma 3 Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 10 (49-56), 2002.

Ongur, Hakan Övünç ve Tevfik Orkun Develi. **"Bir Alt Kültür Olarak Türkiye'de Rock Müzik ve Toplumsal Muhalefet İlişkisi".** Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı I içinde (155-179), 2013.

Öncü, Ayşe. **"İstanbul'u Nasıl Anlamalı?".** İstanbul Üç Aylık Dergi, Sayı: 2 (71-73), 1992.

Öncü, Ayşe. **"1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi".** Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (hzl.), Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat içinde (183-200), 2. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Öncü, Ayşe ve Petra Weyland, **"Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri".** Ayşe Öncü ve Petra Weyland (drl.), Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun (çev.) Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler içinde (9-40), 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Pells, Richard. **"20. Yüzyılda Küresel Kültür Miti ve Tehditi: Modernizmden Film Endüstrisine".** Konrad Adenauer Vakfı, Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik içinde (13-34), Ankara, 2001.

Rosenau, James N. "**Yeni Bir Küresel Düzende Yönetişim".** Ali Rıza Güngen (çev.), David Held ve Anthony McGrew (hzl.), Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması içinde (269-282), 2. Basım, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.

Sadoğlu, Hüseyin. **"Batılılaşma ve Küreselleşme Arasında Türkiye'de Kültür ve Medeniyet Çatışmaları".** Murat Ercan (Ed.), Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri içinde (39-58), 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.

Sarıbay, Ali Yaşar. **"Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam".** E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (drl.), Global/Yerel Ekseninde Türkiye içinde (213-230), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Sen, Amartya. **"A World of Extremes: Ten Theses on Globalization".** Los Angeles Times, 17.07.2001, econ.tu.ac.th/class/archan/POKPONG/EC452/Readings/Reading%20Ch1_globalization_overview/ec452_reading_ch1_Sen1.pdf (Erişim: 31.12.2017).

Sözen, Edibe. **"Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 15 (55-66), 2001.

Stokes, Martin. **"İstanbul, Arabesk, Türk Pop, Mirkelâm".** Mediterraneans, Sayı: 10 (284-290), 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Stokes, Martin. **"Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi".** Çağlar Keyder (hzl.), Sungur Savran (çev.), İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında içinde (145-170), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

Şaylan, Gencay. **"Küreselleşmenin Gelişimi".** Işık Kansu (hzl.), Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme içinde (9-21), 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

Tez, Mehmet. **"Rock'n Roll Yazısı".** Milliyet Gazetesi, 08.01.2011, www.milliyet.com.tr/rock-n-roll-yazisi/mehmet-tez/pazar/yazardetay/09.01.2011/1336792/default.htm (Erişim: 20.04.2018).

Tez, Mehmet. **"İstanbul'un İmajı".** Milliyet Gazetesi, 29.07.2017, www.milliyet.com.tr/istanbul-un-imaji/mehmet-tez/pazar/yazardetay/29.07.2017/2493269/default.htm (Erişim: 23.04.2018).

Tuncer, Hatice. **"Kazım'ın Şarkıları Kazandı".** Cumhuriyet Gazetesi, 25.12.2005, www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/basindan_25122005_cumhuriyet_hatice_tuncer_kazimin_sarkilari_kazandi.html (Erişim: 13.04.2018).

Wallerstein, Immanuel. **"Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte".** Aslı Daldal (çev.), Birikim Dergisi, Sayı: 104 (36-38), 1997.

Wallerstein, Immanuel. **"Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System".** International Sociology, Haziran 2000, Cilt: 15 Sayı: 2, iwallerstein.com/wp-content/uploads/docs/TRAJWS1.PDF s.251. (Erişim: 31.12.2017).

White, Jenny B. **"İslami Moda".** Çağlar Keyder (hzl.), Sungur Savran (çev.), İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında içinde (97-116), İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

Yerasimos, Stefanos. **"Batılılaşma Sürecinde İstanbul".** Tarih Vakfı, Dünya Kenti İstanbul içinde (48-53), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1995.

Yetim, Nalan. **"Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?".** Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 18 (133-146), 2002.

Yıldız, Esra. **"Kültürün Felsefi Temelleri".** Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1 (447-452), 2012.

Yırtıcı, Hakkı ve Belkıs Uluoğlu. **"Mekânın Altyapısal Dönüşümü".** İTÜ Dergisi/ Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt: 3, Sayı: 1 (43-52), 2004.

Zencirkıran, Memet. **"Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri".** İş,Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2001, www.isguc.org/?p=makale&id=94&cilt=3&sayi=1&yil=2001 (Erişim: 05.01.2018).

Tezler

Açar, Adem. "Küresel ve Yerel Akışlar Kavşağında İstanbul'da Mekânın Yeniden Üretimi: Gökdelenler Örneği". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Beritan, Saim Can. "Küresel Kentler Bağlamında Yaşam Kalitesi Göstergelerine Kalitatif Bir Bakış İstanbul-New York Karşılaştırması". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Bilgin, Tayfun. "Moğollar Grubu Örneğinde Anadolu Pop ve Türkiye'de Kültürel Modernleşme", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2008.

Bülbül, Betül. "Küreselleşme ve Türkiye: Özal Dönemi Değişim Paradigmaları". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2015.

Can, Aynur Atmaca. "Antik Kent ile Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Ceylan, Feyza. "Eğlence Kavramının İstanbul'da Geçirdiği Değişim Süreci ve Mekâna Etkisi". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Coşut, Yaşar. "Kültür Süreci Olarak Küreselleşmenin Mekânsal Dönüşüme Etkileri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005.

Çadırcı, Halil. "Küresel Kentler ve İstanbul'un Küreselleşmesi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Çerezcioğlu, Aykut Barış. "Küreselleşme Bağlamında Extreme Metal Scene: İzmir Metal Atmosferi". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2011.

Çetin, Beyzade Nadir. "Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Erdönmez, Işıl Çobanlı. "İstanbul'da Kültürel İletişim Modeline İki Örnek: Eminönü ve Beyoğlu'nun Sokak Kültürlerinin Karşılaştırılması". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Eren, Kumru. "Türkiye'de Güncel Sanatta Küreselleşme: Aktörler Söylemler Yapıtlar". **Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.** Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2016.

Erşen, Mustafa Türker. "Toplumsal İletişimde Gençlik Altkültürlerinin Yeri". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Hakarar, Tuğçe. "Kadıköy ve Taksim Örneğinde İstanbul Rock Scene". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Kabaş, Bülent. "Karşı-kültürlerin Popülerleşmesi Sürecinde Gençlik Altkültürlerinin Rolü". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Mumcu, Özge. "Küresel Tüketim Kültürü ve Türkiye". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Savaşlar, Zekai. "Küreselleşme ve Sosyal Boyutu". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Şahin, Rüveyda. "Türkiye'de Küreselleşme Süreciyle Değişen ve Dönüşen Kentler". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Şen, Bülent. "Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Yanıkkaya, Berrin. "Kentte Kadın Sesleri: 1990 Sonrasında İstanbul'da Kentli Kadının Kültürel Ürünler Aracılığıyla Kendini İfadesi (Bir Örnek Tür Olarak Rock Müzik)". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Yörük, Gülçin. "Küreselleşme-Ulus Devlet Geriliminde Türkiye: 1980 Sonrası Türkiye'nin Yeni Dünya Düzenine Eklemlenme Süreci". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Kişisel Görüşmeler

Akyıldız, Tolga. -Müzik yazarı, psikolog, organizatör- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme. İstanbul: 14.04.2018.

Beşer, Murat. -Müzik yazarı, DJ- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 12.04.2018.

Durukan, Deniz. -Yazar, şair-, "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, www.gmail.com, 18.04.2018.

Elçioğlu, Abdülkadir. -Karikatürist, müzik yazarı- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 24.04.2018.

Güler, Mehmet Atilla. -Akademisyen, yazar- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi" konulu görüşme, Ankara: 10.04.2018.

Hancıoğlu, Murat. -Eski rock bar işletmecisi- "Rock Barların Beyoğlu'ndaki Tarihi" konulu görüşme, İstanbul: 23.04.2018.

Karaköse, Bülent. -Karikatürist, yazar- "Kemancı'nın Dönüşümü ve Beyoğlu'na Etkisi" konulu görüşme, İstanbul: 09.05.2018.

Tekil, Çağlan. -Müzik yazarı, DJ- "Rock Kültürünün Küreselleşme ile İlişkisi ve Kemancı Rock Bar" konulu görüşme, İstanbul: 03.04.2018.

Diğer Kaynaklar

Bir Yudum İnsan. www.youtube.com/watch?v=l2pgc-7aa4k (Erişim: 15.04.2018).

bonpurloryan.com/2016/02/23/roger-waters-muzisyenler-israil-korkuyor-6908 (Erişim: 18.03.2018).

Burada Laf Çok. CNN Türk Televizyonu, 04.01.2016, www.youtube.com/watch?v=7YRjTECk2QU (Erişim: 15.04.2018).

Can Bulubay Arşivi.

Köprüaltı Sokağı: Kemancı Belgeseli. 2006, www.youtube.com/watch?v=weWXnFxNfnU (Erişim: 20.10.2017).

Rock Dergisi. Sayı: 1, İstanbul, 1994.

Rock Kazanı. Sayı: 12, İstanbul, 1993.

Roll Dergisi. Sayı: 128, İstanbul, 2008.

"Sufi Rock Grubu 'Kör Talih'".23.11.2016, www.dusunuyorumdergisi.com/sufi-rock-grubu-kor-talih (Erişim: 21.03.2018).

www.cumhuriyet.com.tr/haber/sokak/257846/Hadi_gel_bulusalim_Zeki_eski_koprunun_altinda.html (Erişim: 24.04.2018).

www.galatakoprusu.org.tr/koprunun-tarihcesi (Erişim: 12.05.2018).

www.metiskitap.com/catalog/interview/2892 (Erişim: 04.01.2018).

www.mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2 (Erişim: 24.04.2018).

www.radikal.com.tr/hayat/butun-rockcilar-kemanci-zeki-icin-roxyde-toplaniyor-1334509 (Erişim: 23.04.2018).

www.redbull.com/tr-tr/caglan-tekil-ile-melis-danismend-konustu (Erişim: 05.04.2018).

www.turkpopmuzik.net/Yarismalar (Erişim: 21.04.2018).

"Yüzüklerin Efendisi'nin Frodo'su Elijah Wood'dan Selda Bağcan'a: Sana tapıyorum". T24, 01.06.2015, t24.com.tr/haber/yuzuklerin-efendisinin-frodosu-elijah-wooddan-selda-bagcana-sana-tapiyorum,298451 (Erişim: 21.04.2018).